

พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใน
พื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ธวรรณเทพ มงคลศิริ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

DYNAMICS OF NARRATIVE AND RITUAL WORSHIPPING KING
TAKSIN THE GREAT IN THONBURI AREA OF BANGKOK

TAWANTHEP MONGKOLSIRI

A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements
for Master of Arts Program in Thai
Academic Year 2022

Copyright of Bansomdejchaopraya Rajabhat University

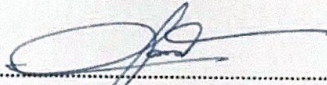
ชื่อเรื่อง พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ชื่อผู้วิจัย ชวรงค์เทพ มงคลศิริ
สาขาวิชา ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ สุธรรมดี
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวิทย์ เรืองรอง

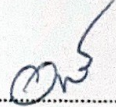
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยาอนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

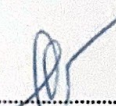

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คณกร สว่างเจริญ)

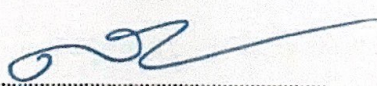
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

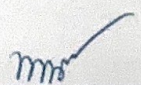
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(ผู้ศาสตราจารย์ ดร.ปานพจน์ อุดมศิลป์) ประธานกรรมการ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ สุธรรมดี) กรรมการ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวิทย์ เรืองรอง) กรรมการ

.....
(นาวาอากาศโท ดร.สมบัติ สมศรีพลอย) กรรมการ

.....
(อาจารย์เพียงธิดา เสรีสุทธิกุลชัย) กรรมการและเลขานุการ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ชื่อเรื่อง	พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ชื่อผู้วิจัย	ฉวรรณเทพ มงคลศิริ
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ สุธรรมดี
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวินธ์ เรืองรอง
ปีการศึกษา	2565

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย 2) วิเคราะห์วิธีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี โดยเก็บข้อมูลเรื่องเล่าจากพงศาวดาร หนังสือ สื่อออนไลน์ และเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วง พ.ศ.2563-2565 จากสถานที่ที่จัดพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 3 แห่ง ได้แก่ อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่ วัดอินทารามวรวิหาร และวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำแนกได้ 5 แบบเรื่อง ได้แก่ 1. กำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ 3. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี 4. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร 5. ปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เรื่องเล่าดังกล่าวมีพลวัตที่น่าสนใจ 4 ด้าน คือ 1. พลวัตด้านรูปแบบการนำเสนอของเรื่องเล่า 2. พลวัตด้านเนื้อหาของเรื่องเล่า 3. พลวัตด้านความเชื่อจากเรื่องเล่า และ 4. พลวัตด้านความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่ากับพื้นที่และพิธีกรรม พลวัตที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการเลือกและประยุกต์เรื่องเล่าให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและ ความต้องการของคนในสังคมปัจจุบัน

วิธีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประกอบด้วย 1) การประยุกต์และเลือกสรรเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงสถานที่กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2) การประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ตามเรื่องเล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรม 3) การสร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ 4) การผนวกพิธีกรรมบูชากับความเชื่อที่มีอยู่เดิมในสังคม 5) การสร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัย ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นคติชนสร้างสรรค์ โดยมีปัจจัยสำคัญคือ บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว บริบททุนนิยม และบริบท

แห่งความเป็นสังคมในยุคข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี มีลักษณะวิถีคิดที่สำคัญคือการนำเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์มาปรับใช้และการสร้างสรรค์ประเพณีจากฐานความเชื่อเดิม การสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการดังกล่าวทำให้พิธีกรรมที่จัดขึ้นได้รับการยอมรับ และเป็นพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ส่งผลให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทร่วมสมัยมีสถานะทั้งเป็นวีรกษัตริย์ กู้ชาติ วีรบุรุษทางวัฒนธรรม และเป็นเทพหรือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นธนบุรี

คำสำคัญ : พลวัต เรื่องเล่า พิธีกรรม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

Title	Dynamism of King Taksin the Great’s Narratives and Rituals in Thonburi Regional Area of Bangkok
Student’s Name	Thawanthep Mongkolsiri
Major	Master of Arts (Thai)
Advisor	Associate Professor Dr. Aphiwat Suthamdee
Co-Advisor	Assistant Professor Dr. Akkhawit Rueangrong
Academic Year	2022

ABSTRACT

This thesis aims to 1) examine the dynamism of King Taksin the Great’s narratives in Thai social contexts and 2) analyse the conceptual process of the king’s ritual-establishing in Thonburi regional area. To collect data, King Taksin’s narratives were collected from chronicles, books and online media along with 3 field research sites for ritual observation – King Taksin’s Monument at Wongwian Yai Roundabout, Wat Intharam Temple and Wat Hong Rattanaram Temple, during 2020-2022.

As for the dynamism of narratives, the study reveals 5 taletypes – 1) the birth of King Taksin 2) the king’s bravery toward state liberation 3) King Taksin as the monarch of Thonburi Kingdom 4) the king’s fake death penalty 5) miracles of King Taksin. Within all types of tales, 4 interesting dynamistic aspects are discovered, which are 1) narration forms of presentation 2) contents 3) beliefs and 4) correlation between narratives and ritual spaces. Selection and adaptation of narratives to get correspond to today’s social contexts and individual needs.

About the conceptual process of ritual-establishing, it is composed of 1) the Selection and adaptation of the king’s narratives to match with particular places 2) the invention of concrete symbolic objects 3) the establishment of King Taksin-centred rituals 4) the integration of the recent-making rituals with former worship and 5) creation of newly rituals to serve individual needs in contemporary social contexts. The phenomena reflect that the existence of King Taksin’s narratives and rituals can be counted as creative folklore significantly based on global-and-tourism, capitalistic

and social information contexts. The main creative concept is to adapt historical accounts to establish today's narratives and indigenous belief-based rituals so the king's worship is accepted as well as being regarded as a place of historical awareness. Eventually, in the contemporary world, King Taksin the Great still plays his important role as a brave historical hero – the nation's saviour, a culture hero and a divine spirit of Thonburi who represents the region's identity.

Keywords: Dynamism, Narratives, Rituals, King Taksin the Great

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความสามารถของรองศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ สุธรรมดี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัศวินท์ เรืองรอง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสองท่าน ที่ให้ความรู้ คำปรึกษา ให้กำลังใจกับผู้วิจัยตลอดระยะเวลาในการทำวิทยานิพนธ์

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณประธานสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ และ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้แก่ นาวาอากาศโท ดร.สมบัติ สมศรีพลอย อาจารย์ผู้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธรรณพพร หงษ์ทอง และรองศาสตราจารย์ ดร.พุทธชาติ โปธิบาล อาจารย์ผู้ประสาทวิชาความรู้ทางด้านวิชาภาษาไทย และระเบียบวิธีวิจัยแก่ผู้วิจัย พร้อมทั้งให้กำลังใจและให้คำแนะนำในการเขียนวิทยานิพนธ์เสมอมา

ผู้วิจัยขอขอบคุณคณะครูกลุ่มสาระวิชาภาษาไทยและเพื่อนพี่น้องน้องพี่ที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ที่อนุเคราะห์เวลารับผิดชอบหน้าที่ต่างๆ ของโรงเรียน แทนผู้วิจัยเมื่อครั้งติดภารกิจดำเนินการทางการเรียนต่างๆ คอยให้กำลังใจ ถามไถ่ผู้วิจัยด้วยความห่วงใย และปรารถนาดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลในงานภาคสนามทุกท่านและเพื่อนร่วมรุ่นหลักสูตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย “รุ่นแรก” ที่เข้ามาเก็บเกี่ยวประสบการณ์เรียนรู้ในครั้งนี้ร่วมกัน ขอขอบคุณสำหรับมิตรภาพที่ดี ที่คอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมกันจนมาถึงวาระสุดท้ายของการเรียนในระดับมหาบัณฑิตนี้

กราบขอบพระคุณคุณพ่อธงชัย คุณแม่สุวรรณา มงคลศิริ ผู้ที่สถิตอยู่ในชีวิตและในจิตใจของผู้วิจัยตลอดชีวิต กราบขอบพระคุณคุณแม่ระเบียบ อนันตโท คุณแม่คนที่สองที่คอยให้กำลังใจ สนับสนุน และผลักดันให้ผู้วิจัยเจริญเติบโตทางการเรียนและการทำงานตลอดมา ขอขอบคุณภรรยา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วริศรา อนันตโท ที่อยู่เคียงข้างผู้วิจัยทุกช่วงขณะของลมหายใจ และเป็นลมใต้ปีกในการผลักดันให้ผู้วิจัยร่ำเรียนจนประสบความสำเร็จ

ท้ายที่สุดนี้ วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นศูนย์รวมจิตใจแห่งความรักของประชาชนชาวไทย ที่ศรัทธาในพระบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผู้วิจัยจึงขอน้อมถวายวิทยานิพนธ์เล่มนี้แด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วีรกษัตริย์ผู้เสียสละทางกายและจิตใจเพื่อแผ่นดินไทย

ธรรณเทพ มงคลศิริ ผู้ทำวิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	8
สมมติฐานในการวิจัย.....	8
ขอบเขตของการวิจัย.....	8
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	9
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	9
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	9
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย.....	13
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	33
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	41
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	41
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	53
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	54
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	56
การตรวจสอบข้อมูล.....	59
บทที่ 4 พลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย.....	61
เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในแหล่งต่าง ๆ.....	62

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
การกำหนดโครงสร้างของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	83
การกำหนดเหตุการณ์สำคัญ.....	83
การกำหนดพฤติกรรมหลัก.....	84
การกำหนดอนุภาคย่อย.....	86
แบบเรื่องของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบท สังคมไทย.....	89
พลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย.....	106
พลวัตด้านรูปแบบการนำเสนอของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช....	106
พลวัตด้านเนื้อหาของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	109
พลวัตด้านความเชื่อจากเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	121
พลวัตด้านความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับ พื้นที่และพิธีกรรม.....	123
บทที่ 5 วิธีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่ง ธนบุรี.....	129
วิธีคิดในการนำเรื่องเล่ามาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช.....	129
เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพิธีกรรมบูชาที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่).....	131
เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพิธีกรรมบูชาที่วัดอินทาราม วรวิหาร.....	144
เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพิธีกรรมบูชาที่วัดหงส์รัตนาราม ราชวรวิหาร.....	148
พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี.....	153
พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่.....	153
พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	162
พิธีกรรมบูชาที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร....	170

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
วิธีคิดในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี.....	176
ประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ตามเรื่องเล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรม.....	176
สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ	191
การผนวกพิธีกรรมบูชากับความเชื่อที่มีอยู่เดิมในสังคม.....	194
สร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัย.	203
บทที่ 6 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	211
สรุปผลการวิจัย.....	211
อภิปรายผลการวิจัย.....	222
เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นคติชนสร้างสรรค์.	224
เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะพื้นที่ของการ	
สร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์.....	236
ข้อเสนอแนะ.....	255
บรรณานุกรม.....	256
ภาคผนวก.....	271
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	272
ภาคผนวก ข ใบรับรองจริยธรรมการวิจัย.....	276
ประวัติผู้วิจัย.....	279

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า	
3.1	กลุ่มข้อมูลการวิจัยประเภทหนังสือ/เอกสาร.....	42
3.2	กลุ่มข้อมูลการวิจัยประเภทพิธีกรรม.....	52
4.1	กลุ่มข้อมูลกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	66
4.2	กลุ่มข้อมูลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร.....	69
4.3	กลุ่มข้อมูลปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	71
4.4	กลุ่มข้อมูลโครงเรื่องความเป็นมาของชื่อสถานที่.....	74
4.5	กลุ่มข้อมูลโครงเรื่องสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	75
4.6	กลุ่มข้อมูลเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกี่ยวกับเรื่องเล่าประจำท้องถิ่น.....	79
4.7	พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	91
4.8	แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	92
4.9	พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู่ชาติ.....	94
4.10	โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู่ชาติ.....	95
4.11	โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชล้นกลองรบ.....	96
4.12	พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งธนบุรี.....	98
4.13	แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี.....	98
4.14	พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร.....	100
4.15	แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร.....	100
4.16	พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	102
4.17	แบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	102
4.18	สรุปจำนวนแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	103
4.19	สรุปพฤติกรรมหลักของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.....	104
4.20	ตารางเปรียบเทียบแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพงศาวดาร.....	109
5.1	สรุปการเลือกตอนในเรื่องเล่ามาใช้ในแต่ละพื้นที่.....	130
5.2	แสดงลักษณะและรายละเอียดของพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ วงเวียนใหญ่.....	154
5.3	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ วัดอินทารามวรวิหาร.....	162
5.4	ลักษณะของพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.....	171
5.5	รายละเอียดของพิธีบวงสรวงที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.....	172

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1. สรุปรอบแนวคิดในการวิจัย.....	12
3.1 สรุปรวิธิดำเนินการวิจัย.....	60
4.1 ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วัดลุ่ม).....	73
5.1 พิธีสงฆ์ในงานพิธีบวงสรวงบสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	161
5.2 การประกอบพิธีบวงสรวงบสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	161
5.3 พิธีสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	163
5.4 พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชระดับปัจเจกบุคคลที่อินทารามวรวิหาร.....	169
5.5 อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	177
5.6 ประติมากรรมหุ่นต้ำสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	179
5.7 แผ่นจารึกพระราชประวัติสีทองที่วังเวียงใหญ่.....	180
5.8 พระเจดีย์คู่ ที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	182
5.9 พระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	182
5.10 พระแท่นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	183
5.11 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงม้าที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	183
5.12 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับนั่งที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	184
5.13 พระบรมรูปจำลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับนั่งเหนือพระราชอาสน์.....	184
5.14 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขณะทรงผนวช.....	185
5.15 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั่งวิปัสสนากรรมฐาน.....	185
5.16 วัดถุ่มงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	186
5.17 ภาพจิตรกรรมจารบนแผ่นทองที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	187
5.18 พระราชประวัติบนหินอ่อนที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	188
5.19 วัตถุประสงค์ลักษณะหินอาคมและศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดหงส์รัตนราม ราชวรวิหาร.....	189
5.20 พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนราม ราชวรวิหาร.....	191
5.21 พิธีเซตม้งกรหน้าศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนรามราชวรวิหาร..	192
5.22 ขบวนเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	193

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า	
5.23	พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.....	195
5.24	เครื่องบูชาเทวดาทั้งสี่ทิศที่วังเวียงใหญ่.....	196
5.25	การแสดงมังกรและเชิดสิงโตที่วังเวียงใหญ่.....	198
5.26	พิธีเชิดสิงโตแห่มังกร เพื่อบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.....	198
5.27	การจุดประทัดเพื่อบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	199
5.28	เครื่องบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของคนไทยเชื้อสายจีน.....	200
5.29	การรำกลองยาวเพื่อบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	201
5.30	การแห่มังกรขนาดยาวติดไฟและการต่อตัวที่วังเวียงใหญ่.....	204
5.31	หญ้าแฝกเครื่องบูชาและวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร.....	205
5.32	บริเวณบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.....	207
6.1	ตารางอาบนํ้ามนต์จากเพจวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.....	234
6.2	พระบรมวงศานุวงศ์ร่วมงานพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	239
6.3	เหล่าข้าราชการร่วมงานพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วังเวียงใหญ่.....	240
6.4	พิธีบูชาระดับปัจเจกบุคคลและกลุ่มคณะเชิดสิงโต.....	241

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นบุรพกษัตริย์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์ชาติไทย วีรกรรมการกอบกู้เอกราชและการสถาปนากรุงธนบุรีแทนกรุงศรีอยุธยาที่ล่มสลายภายในระยะเวลาอันสั้นนั้น เป็นเรื่องราวที่ประทับใจแก่อนุชนคนไทยและชาวต่างชาติ ในช่วงแรกเรื่องราวของพระองค์ปรากฏอยู่ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ ได้แก่พงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกชาวต่างชาติ ฯลฯ ดังข้อความตอนหนึ่งในพระราชพงศาวดาร ฉบับหมอบรัดเลย์ ที่กล่าวถึงการเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นเอกกษัตริย์ของกรุงธนบุรี ว่า

“ลัศักราช ๑๑๓๐ ปีชวดสัมฤทธิศก จึงท้าวพระยาข้าราชการจีนไทยผู้ใหญ่ผู้น้อย
ทั้งปวงก็ปรึกษาพร้อมกันอัญเชิญเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นบรมกษัตริย์ผ่านพิภพ
สีมา ณ กรุงธนบุรี”

(ศรีนิล น้อยบุญแนว, 2554 : 33)

ความประทับใจที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทำให้คนไทยรุ่นหลังเล่าสืบทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์ ปรากฏเป็นหนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย แบบเรียน ฯลฯ การผลิตซ้ำเหล่านี้สร้างสรรค์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ เพื่อเล่าถึงวีรกรรมและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

แวดวงวรรณกรรมก็มีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน ทั้งในรูปแบบ หนังสือประวัติศาสตร์ วรรณคดีย่อพระเกียรติ บทละคร สารคดีชีวประวัติ นวนิยาย เรื่องสั้น ตลอดจนเรื่องเล่าอื่นๆ อีกมากมาย เช่น หนังสือเรื่อง *จอมมกษัตริย์แห่งนักรบ*. (2537), *สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช*. (2537), *พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช*. (2555), *ทศภาคสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช*. (2559) เป็นต้น ลักษณะของเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะการยกย่องพระเกียรติโดยกล่าวถึงความสามารถในการรบ ความกล้าหาญ ความเด็ดเดี่ยว รวมถึงการทำนุบำรุงบ้านเมืองในด้านต่างๆ โดยเฉพาะ “การศาสนา” ทำให้ภาพลักษณ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความเป็นวีรบุรุษทั้งทางโลกและทางธรรม จนกล่าวได้ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นกษัตริย์ที่มีฐานะเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ยังมีการนำเสนอเรื่องเล่าต่างๆ ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบสื่อออนไลน์จำนวนมาก เช่น *อภินิหารบรรพบุรุษ*. (2554), *เรื่องเล่าพระเจ้าตาก*. (2560), หรือเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ต่างๆ เช่น วัดเชิงท่า และวัดโพธิสวหาญ จังหวัดอยุธยา วัดเขาขุนพนม จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่า เรื่องเล่าที่มีเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสื่อออนไลน์ จำนวนหนึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับปาฏิหาริย์จำนวนมาก ซึ่งอาจเกิดมาจากเนื้อหาในหนังสือจำนวนหนึ่งช่วงยุคต่อจากพงศาวดาร มีหนังสือจำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงอภินิหารต่างๆ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพ และมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นความเป็นวีรบุรุษของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอยู่มาก และเมื่อครั้งสวรรคตไปแล้วจึงทำให้มีเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นอีกมากมาย ซึ่งตำนานและเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้เป็นแค่กษัตริย์ในโลกสามัญเท่านั้น แต่ในความเชื่อของคนในสังคมปัจจุบันพระองค์ได้กลายเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถดลบันดาลสิ่งต่างๆ ที่ผู้ศรัทธาร้องขอโดยส่วนใหญ่ผู้ศรัทธาเหล่านี้มักจะเรียกตนเองว่า “ลูกพระเจ้าตาก” หรือ “ลูกปู่ตาก”

ความเชื่อเหล่านี้ปรากฏเป็นรูปธรรมผ่านการบนบาน การขอโชคขอลาให้หมดหนี้ การขอตำแหน่งหน้าที่การงาน และการสะเดาะเคราะห์ร้ายต่างๆ ด้วยวิธีการลอดใต้แท่นพระที่นั่ง หรือการลอดใต้ท้องม้าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกทั้งยังมีการบูชาวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ผู้บูชาเชื่อกันว่าบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะสามารถปกป้องรักษาคุ้มครองและบันดาลโชคให้กับผู้ที่นับถือ เรื่องราวเหล่านี้มักปรากฏอยู่ในสื่อร่วมสมัย เช่น เหยียดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชชาววัดอรุณ ได้แก่บารมีคุ้มครองชีวิตให้กับผู้ที่นับถือรอดพ้นจากการขับรูดเสวยท้ายสิบล้อสภาพรถพังยับเยิน จนไม่มีใครคิดว่าผู้ขับจะรอดชีวิตมาได้ ทั้งนี้ผู้ประสพภัยแล้วว่า

“*ตนได้อารธนาบูชา เหยียดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชชาววัดอรุณ รุ่นกรุงธนบุรี โดยบูชาเหยียดเนื้อเงินและเนื้อทองแดงหน้ากากเงิน รวมทั้งเหยียดทองแดงแจกฟรี โดยตนและสามีได้อารธนาไว้ภายในรถด้วยความศรัทธาว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นมิ่งมงคลคุ้มครองภัย*”

(กระฉ่อนพระเครื่อง, ม.ป.ป. : ออนไลน์)

กล่าวได้ว่า ปัจจุบันเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏมากมายหลายแหล่งข้อมูลทั้งในด้านพงศาวดาร ด้านหนังสือ และด้านสื่อออนไลน์ต่างๆ ซึ่งในแต่ละสำนวนแต่ละยุคสมัยก็จะมีเรื่องเล่าที่แตกต่างกันออกไป เรื่องเล่าบางเรื่องเน้นช่วงการก่อกำเนิด บางเรื่องเน้นการเดินทางของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเดินทางรบ การ

เดินทางสร้างความสัมพันธ์กับสถานที่ต่างๆ และการเดินทางสร้างเมืองบำรุงพระพุทธศาสนา ในขณะที่บางพื้นที่ได้มีการนำเนื้อหาตอนต่างๆ ในของเล่าไปใช้ประกอบการสร้างพิธีกรรม จึงทำให้เนื้อหาของเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความหลากหลาย ทั้งนี้ผู้วิจัยนำทฤษฎีการจัดแบบเรื่องและอนุภาคเข้ามาวิเคราะห์ ซึ่งการนำเสนอต่าง ๆ จากเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชข้างต้น มาจัดแบบเรื่องและอนุภาคจะทำให้มองเห็นความแตกต่างของเรื่องเล่าในแต่ละยุคสมัย อีกทั้งจะทำให้เห็นการแพร่กระจายและพัฒนาการของข้อมูลเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าพระเจ้าตากสินในบริเวณสถานที่ต่างๆ ของเขตพื้นที่ธนบุรีซึ่งมีความสัมพันธ์กัน

เรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ กระทบความสนใจของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป จนทำให้เกิดเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย นำไปสู่พลวัตของความเชื่อ และเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอย่างกว้างขวางที่แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัยของสังคมได้เป็นอย่างดี จากกษัตริย์ในเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์สุวีรบุรุษ และในปัจจุบันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นเทพที่ปกปักรักษาคุ้มครองผู้ที่ศรัทธาจนก่อให้เกิดพิธีกรรมในพื้นที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหลายพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตพื้นที่ธนบุรี

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแพร่หลายมากยิ่งขึ้นในบริบทสมัยใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่ธนบุรี คือการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) ในพื้นที่ธนบุรี ที่สร้างเสร็จในปี พ.ศ.2497 ตามมติของรัฐบาลที่สนับสนุนงบประมาณในการจัดสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่สัมพันธ์โดยตรงกับพื้นที่ธนบุรี จนทำให้เกิดความนิยมในการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เป็นวีรบุรุษท้องถิ่นขึ้นจำนวนมากในพื้นที่ นับว่าเป็นการตอกย้ำคติความเชื่อและความนิยมของชาวบ้านที่นับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งความเชื่อและความศรัทธาในพระบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นับว่าเป็นการแพร่กระจายคติความเชื่อในการเคารพและบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ธนบุรี

จากการแพร่หลายความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชดังกล่าวทำให้พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในทีต่างๆ ได้นำเสนอเรื่องราวของตนว่ามีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ได้ผลิตซ้ำเรื่องเล่าออกมานำเสนอในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ วัตถุมงคล รูปเคารพ พระแท่นบรรทม หนังสือและป้ายประวัติวัด

ซึ่งแต่ละสถานที่ต่างนำเสนอความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งสิ้นโดยอ้างอิงเรื่องเล่าจากพงศาวดารและเรื่องเล่ามุขปาฐะ ทั้งในแง่ของการเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเป็นสถานที่ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใช้ว่าราชการ การกล่าวอ้างถึงดังกล่าวทำให้สถานที่นั้นๆ กลายเป็นสถานที่ที่โดดเด่นในด้านของการมีความเกี่ยวข้องกับกษัตริย์องค์สำคัญของประเทศชาติ

ดังกรณี วัดอินทารามวรวิหาร สร้างพิธีกรรมและวัดถุ่มงคลขึ้น โดยอ้างอิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์และยกวัดแห่งนี้ให้เป็นวัดประจำรัชกาลในสมัยกรุงธนบุรี รวมถึงเป็นสถานที่ที่ใช้ในการพระราชทานเพลิงพระศพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

นอกจากนี้วัดอินทารามวรวิหารยังมีเรื่องราวที่มีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่นอกเหนือจากในพงศาวดารระบุไว้ แต่เป็นที่รับรู้กันในพื้นที่ คือสถานที่แห่งนี้เป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระอัครมเหสี สิ่งที่เป็นรูปธรรมเพื่อยืนยันความเชื่อดังกล่าวนั้นคือ การสร้าง “เจดีย์คู่กุฎชาติ” ซึ่งเป็นเจดีย์สององค์ตั้งอยู่คู่กัน มีป้ายติดอยู่ที่เจดีย์ว่าเป็นพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระอัครมเหสี และปัจจุบันเป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่จำนวนมาก

สถานที่ที่น่าสนใจอีกสถานที่หนึ่งได้แก่ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเป็นสถานที่ที่โดดเด่นในด้านของการเป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของความศักดิ์สิทธิ์หรืออิทธิฤทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยตำนานท้องถิ่นกล่าวว่าเป็นสถานที่ที่มีพระโลหิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหยดลงเมื่อครั้งเคลื่อนย้ายพระศพผ่านที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า

“หลังจากมีการประหารชีวิตสมเด็จพระเจ้าตากสินบริเวณป้อมวิชัยประสิทธิ์ ก็มีหลวงจีนเดินนำขบวนพระบรมศพผ่านวัดหงส์ โดยมีอีกคนหนึ่งถือพานรองพระโลหิตขณะเดียวกันเขาหันกลับไปมองยังโบสถ์วัดหงส์ ก็เห็นสมเด็จพระเจ้าตากสินยืนกอดอก ไม่มีหัว ทำให้ตกใจจนทำพานรองพระโลหิตหล่นจากมือ จากนั้นจึงมีการนำดินที่มีพระโลหิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมาปั้นรูปพระองค์ แล้วตั้งศาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน ณ ตำแหน่งดังกล่าว โดยสร้างเป็นศาลไม้”

(เสมียนอัคนี, 2564 : ออนไลน์)

ปัจจุบันวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารร่วมกับกองทัพเรือ กรุงเทพมหานคร และคณะศรัทธาได้ช่วยกันสร้างศาลขึ้นมาใหม่อยู่บริเวณเดียวกันกับศาลเดิม เป็นอาคารปูนทรงไทย หลังคาจั่วลดหลั่นสองชั้น ด้านข้างทั้งสี่ด้านเปิดโล่ง ภายในศาลประดิษฐานพระบรมรูปหล่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขนาดเท่าองค์จริง มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์เปิดศาลเมื่อปี พ.ศ. 2527

นอกจากนี้วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกชุดความเชื่อหนึ่งคือ เมื่อครั้งในสมัยกรุงธนบุรีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงอาราธนาพระ อาจารย์วัดป่าประดู่มาชำระพระพุทธรูปและประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ลงแผ่นหินในสระน้ำมนต์ เมื่อมี พระราชพิธีสำคัญ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะเสด็จมาทรงน้ำที่สระน้ำมนต์ทุกครั้ง ในสระมีหิน อาคมซึ่งพระภิกษุวัดหงส์รัตนารามได้รับมาจากพระเถระอาจารย์วัดประดู่ทรงธรรมจังหวัดอยุธยา เมื่อนำออกจากยามแล้วโยนลงในสระกลายเป็นหินอาคมขนาดใหญ่ เชื่อว่าสมเด็จพระสังฆราชสุกโก เถื่อนได้ฝังอาคมพุทธรูปหลายประการทั้งสี่ทิศของสระน้ำมนต์ หากผู้ใดได้อาบหรือดื่มน้ำมนต์ในสระ ของแต่ละทิศจะอำนวยผลให้สัมฤทธิ์ต่างกัน คือ ทิศตะวันออกดีทางเมตตามหานิยม ทิศใต้ดีทางมหา ลาภและค้าขาย ทิศเหนือดีทางบำบัดทุกข์ โศก โรคภัย ทิศตะวันตกดีทางแคล้วคลาดอยู่ยงคงกระพัน ชาตรี (ป้ายวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร, 2563)

จากเรื่องเล่าที่มีความสัมพันธ์กับสถานที่ต่างๆ ในเขตพื้นที่ธนบุรี ทำให้บริเวณดังกล่าวจัด งานพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยอาศัยเรื่องเล่าเหล่านี้เป็นฐานหรือแหล่งอ้างอิงใน การประกอบพิธีกรรม จึงกล่าวได้เล่าว่าเรื่องเล่ามีส่วนช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับเจ้าของพื้นที่ใน การสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และยังทำให้พิธีกรรมบูชาดังกล่าวมีความ น่าเชื่อถืออีกด้วย พื้นที่ที่สร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในเขตพื้นที่ธนบุรี ได้แก่ บริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) มีงานพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันที่ 27-28 ธันวาคมของทุกปี ตรงกับวันพระราชสมภพของ พระองค์ ซึ่งจัดโดยภาครัฐร่วมกับสำนักงานเขตในพื้นที่ธนบุรี ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรม ระดับชาติ คือเป็นรัฐพิธีซึ่งพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์จะเสด็จมาเป็นประธานในการ ถวายพวงมาลาในทุก ๆ ปี อีกทั้งมีการเตรียมงานและจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ เป็นการร่วมมือกันระหว่าง เขตในท้องถิ่นของพื้นที่ธนบุรี ได้แก่ เขตธนบุรี เขตคลองสาน และเขตภาษีเจริญ จึงกล่าวได้ว่า งาน ดังกล่าวมีความสำคัญสำหรับทั้งต่อชาติไทยและต่อประชาชนในพื้นที่ธนบุรี พิธีที่จัดขึ้นที่บริเวณ อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) จึงเป็นพิธีที่มีความเก่าแก่ ผู้วิจัยมีสมมติฐาน ว่า พิธีนี้น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนับตั้งแต่มีการสร้าง อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อปี 2497

ส่วนวัดอินทารามวรวิหาร ซึ่งเป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัย กรุงธนบุรี ได้จัดพิธีกรรมบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันที่ 27 ธันวาคมของทุกปี ลักษณะเด่นคือเป็นการผสมงานวัด (งานประจำปี) เข้ากับพิธีบวงสรวงสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราช ในงานจึงประกอบไปด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การกราบสักการะสมเด็จพระ

พระเจ้าตากสินมหาราช การทำบุญไหว้พระ การทำทาน การชมมหรสพรื่นเริง และการจำหน่าย จับจ่ายซื้อขายสินค้าต่างๆ ผู้จัดการงาน ได้แก่สำนักงานเขตธนบุรีร่วมกับวัดอินทารามวรวิหารและประชาชนที่มีความเชื่อและศรัทธาในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

นอกจากนี้ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร เป็นอีกหนึ่งวัดที่มีตำนานเรื่องเล่าที่สำคัญเกี่ยวกับ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้สร้างพิธีกรรมบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี ซึ่งเป็นการจัดงานของวัดร่วมกับชุมชนและประชาชนที่มีความเชื่อและศรัทธาในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นอกจากนี้วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารยังนำ “พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์” มาปรับประยุกต์ใช้กับบริบทสังคมปัจจุบัน เพื่อตอบสนองความต้องการทางใจให้ผู้คนในสังคมรอดพ้นจากทุกข์ โศก โรคภัย และแคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง ซึ่งพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์จะจัดขึ้นประมาณเดือนละ 1 ครั้ง โดยมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติต่างให้การตอบรับเป็นอย่างดี อนึ่ง ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจว่าวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารได้นำเรื่องเล่าและความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาเป็น “ทุน” ในการทำให้สถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กล่าวคือ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ เป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวต่างชาติซึ่งนั่งเรือมาเที่ยวคลอง (canal tour) หยุดพักเที่ยวชมซึ่งในสถานการณ์ปกติ ในหนึ่งวันมีนักท่องเที่ยวต่างชาตินับพันคน

จะเห็นได้ว่า ทั้งสามพื้นที่นี้มีวิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมบูชาโดยการนำเรื่องเล่ามาประกอบการสร้างพิธีกรรม โดยในบางพื้นที่เลือกเฉพาะตอนที่เกี่ยวข้องมาอ้างอิงเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและสร้างความชอบธรรมให้การประกอบพิธีกรรม และมีวิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมบูชาที่หลากหลายทั้งในแง่ของการสร้างพิธีขึ้นใหม่ที่เกิดโดยภาครัฐและชุมชน และการสร้างพิธีกรรมโดยผนวกความเชื่อและประเพณีเดิม ซึ่งส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในช่วงวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งตรงกับวันที่ 27-28 ธันวาคมของทุกปี เช่น พิธีกรรมบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) และที่วัดอินทารามวรวิหาร ในขณะที่วัดหงส์รัตนารามก็ได้สร้างพิธีใน 2 ลักษณะด้วยกัน ทั้งการสร้างพิธีบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นใหม่และการสร้างพิธีกรรมอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีวิถีคิดการสร้างจากความเชื่อและประเพณีเดิมนั้นคือ ความเชื่อเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์และพิธีอาบน้ำศักดิ์สิทธิ์

เรื่องเล่าและพิธีกรรมเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมที่ต้องการหาที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับพื้นที่ โดยมีบริบทสำคัญคือ บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวคิดคติชนสร้างสรรค์ ที่ (ศิริพร ฦ กลาง, 2559 : 120) ได้กล่าวไว้ว่า

ในสังคมไทยร่วมสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ๆ ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวและบริบทสังคมข้ามพรมแดนปรากฏการณ์ "คติชนสร้างสรรค์" ในลักษณะใหม่ๆ นี้เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิถีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสานสร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน จากแนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าและพิธีกรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคติชนถูกนำมาปรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์บางประการ และเพื่อตอบสนองความต้องการของคนและสังคมในแต่ละยุคสมัย

จากทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพลวัตตามบริบทของยุคสมัย จากพงศาวดารมาสู่สื่อออนไลน์ ในขณะที่บางพื้นที่ผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบของพิธีกรรม

แม้เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะมีความสำคัญ มีพลวัตสูง และมีความน่าสนใจ แต่การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในมิติที่เกี่ยวข้องกับพลวัตและพื้นที่ธนบุรีกลับมีไม่มากนัก ตัวอย่างการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เช่น บทความเรื่อง “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : แง่คิดจาก “วีรบุรุษในวัฒนธรรมประเพณี” ของ (สุกัญญาโสภี ใจกล้า, 2561 : 41-54) ซึ่งใช้แนวคิดเกี่ยวกับวีรบุรุษในวัฒนธรรมประเพณีของลอร์ด แรกแลน ผลของการศึกษาของบทความชิ้นนี้ พบว่า พระราชประวัติของพระองค์มีเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกับวีรบุรุษของกรีกที่เป็นที่รู้จักกันมาตามประเพณีโบราณ จำนวน 17 เหตุการณ์ จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสอดคล้องกับลักษณะวีรบุรุษสากล อย่างไรก็ตามงานศึกษานี้จะเน้นศึกษาจากเรื่องเล่าที่มาจากพงศาวดารเท่านั้น มีเพียงงานศึกษาของ (ณศิตา คงทวี, 2562) ที่ศึกษาเรื่องเล่ามุขปาฐะท้องถิ่นและศึกษาพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแต่ก็จำกัดอยู่แต่พื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเท่านั้นไม่ได้ศึกษาที่เขตพื้นที่ธนบุรีซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินอย่างแนบแน่น อีกทั้งงานวิจัยนี้ก็ได้ศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์แต่อย่างใด จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งจาก

การศึกษาพบว่ายังไม่มีผู้ใดศึกษาประเด็นนี้มาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาประเด็นดังกล่าวอย่างละเอียดลึกซึ้งต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย
2. เพื่อวิเคราะห์วิถีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี

สมมติฐานของงานวิจัย

เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพลวัตและเป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยนำตำนานและเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์มาเชื่อมโยงและตีความให้เข้ากับสถานที่ แล้วสร้างพิธีกรรมในรูปแบบใหม่ขึ้นอย่างหลากหลาย อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยเรื่อง พลวัตเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย ขอบเขตด้านข้อมูล ด้านพื้นที่วิจัย และด้านระยะเวลา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. **ด้านข้อมูล** การวิจัยนี้ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลประเภทเรื่องเล่า ประกอบด้วยข้อมูลที่มาจาก ตำนานจากพงศาวดาร หนังสือ เรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์ในสื่อออนไลน์ และเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับวัตถุและพื้นที่ธนบุรีที่ปรากฏในสำนวนมุขปาฐะ

2. **ด้านพื้นที่ศึกษา** ผู้วิจัยทำการศึกษาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร จำนวน 3 แห่ง ดังนี้

1) พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่บริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่)

2) พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร

3) พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

3. **ด้านระยะเวลา** ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเรื่องเล่าและข้อมูลภาคสนามช่วง พ.ศ. 2563 ถึง พ.ศ. 2565

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. เข้าใจพลวัตของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย
2. เข้าใจวิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี

นิยามศัพท์เฉพาะ

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หมายถึง เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งที่ปรากฏเป็นตำนานในเอกสารประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าในท้องถิ่น และเรื่องเล่าที่สร้างสรรค์ใหม่ในบริบทร่วมสมัย

พลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ ตำนานเรื่องเล่า และพิธีกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อันเป็นผลสืบเนื่องจากการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น บริบททุนนิยม โลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว

พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หมายถึง รูปแบบของการแสดงออกที่สื่อถึงการเคารพนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางของความเชื่อ โดยความเชื่อดังกล่าวถูกนำเสนอและผลิตซ้ำในรูปแบบของพิธีกรรม พิธีบวงสรวง การบูชาในลักษณะต่างๆ รวมทั้งพิธีอื่นๆ แบบปัจเจกบุคคล

วิถีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หมายถึง วิถีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ การนำตำนาน เรื่องเล่า ความเชื่อ มาเป็นฐานในการสร้างพิธีกรรม ช่วยทำให้พิธีกรรมมีความน่าเชื่อถือ และทำเรื่องเล่าให้เป็นรูปธรรม อาจมีวิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมด้วยการประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม และการหยิบยืมประเพณี “ข้ามชาติ”

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษา พลวัตเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร จำนวน 6 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดพลวัตทางวัฒนธรรม แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม แนวคิดคติชนสร้างสรรค์ แนวคิดเรื่องพื้นที่ศึกษา แนวคิดอนุภาคแบบเรื่อง และแนวคิดเรื่องเล่า

งานวิจัยเรื่องพลวัตเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม ดังนั้นแนวคิดสำคัญที่ผู้วิจัยเลือกนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้แก่ **แนวคิดพลวัตทางวัฒนธรรมและแนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม**มาเป็นกรอบแนวคิดหลักที่ครอบคลุมการศึกษาทั้งเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งจะทำให้เห็นการดำรงรักษาและการสืบทอดต่อความเชื่อและวิถีปฏิบัติ และการหยิบยกรวบรวมประเพณีต่างๆ หรือการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสร้างความหมายและคุณค่าผ่านวิธีปฏิบัติใหม่หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบใหม่ ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบทสังคมปัจจุบัน

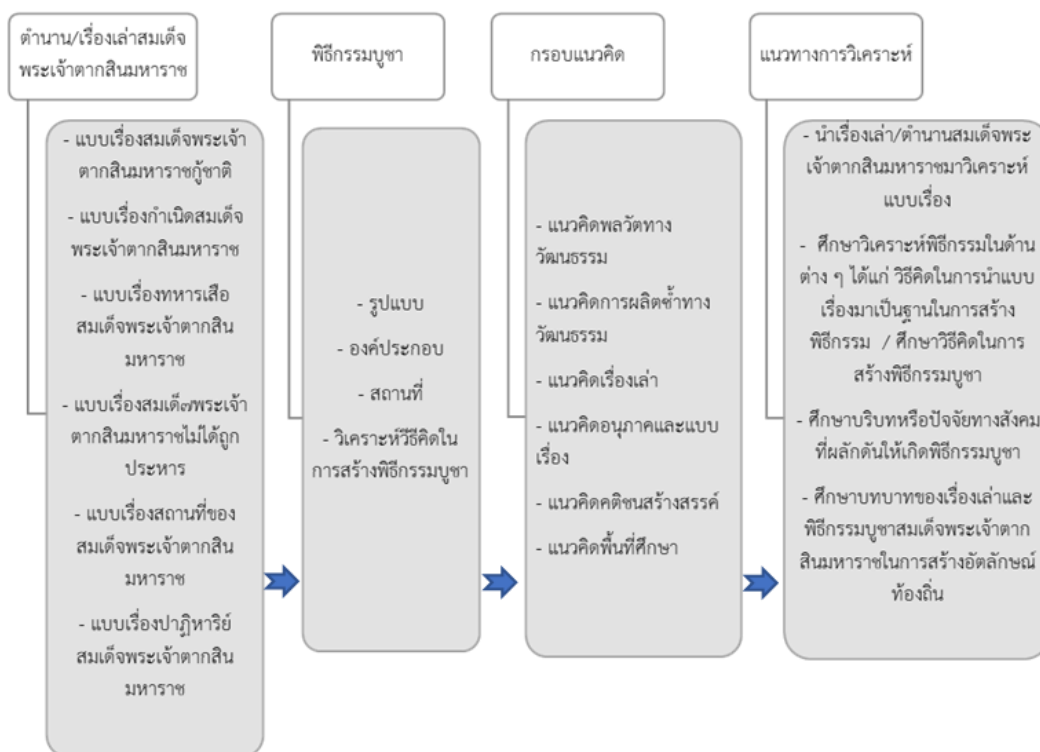
ส่วนในด้านเรื่องเล่า ผู้วิจัยใช้**แนวคิดเรื่องเล่าและแนวคิดอนุภาคและแบบเรื่อง** ซึ่งผู้วิจัยได้ประยุกต์วิธีวิทยาในการศึกษาอนุภาคและแบบเรื่อง ของ สติธ ทอมป์สัน มาช่วยในการจัดระบบข้อมูลเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีเนื้อหาที่หลากหลาย แม้ว่าอนุภาคและแบบเรื่องจะไม่ตรงกับแบบเรื่องสากลตามหลักการที่ สติธ ทอมป์สัน ได้วางแนวทางไว้ แต่วิธีวิทยาดังกล่าวจะทำให้เห็นลักษณะความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างของเรื่องเล่าแต่ละยุคสมัย และเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในสื่อแต่ละประเภท การจัดแบบเรื่องเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชดังกล่าวยังทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของเรื่องเล่าที่แพร่หลายในสังคมไทยอีกด้วย ส่วนการนำอนุภาคมาศึกษาประกอบจะทำให้เห็นว่า อนุภาค ที่โดดเด่นที่ปรากฏในเรื่องเล่า และอนุภาคบางอนุภาคยังมีส่วนเสริมในการสร้างสรรค์พิธีกรรมอีกด้วย กล่าวได้ว่า การประยุกต์วิธีการศึกษาอนุภาคและแบบเรื่องทำให้เห็นลักษณะเด่นของเรื่องเล่า และทำให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เปลี่ยนแปลงไปตามความเชื่อของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี

เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์แบบเรื่องของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้แล้วผู้วิจัยจะนำข้อมูลส่วนนี้ไปเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับพิธีกรรมซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของความเชื่อ ว่าเรื่องเล่าแบบใดบ้างถูกนำไปใช้อ้างอิงในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพลวัตและเป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยนำตำนานและเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์มาเชื่อมโยงและตีความให้เข้ากับสถานที่ แล้วสร้างพิธีกรรมในรูปแบบใหม่ขึ้นอย่างหลากหลาย ผู้วิจัยได้นำ**แนวคิดคติชนสร้างสรรค์** มาเป็นแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของพิธีกรรม เนื่องจากแนวคิดคติชนสร้างสรรค์ เป็นแนวคิดที่ทำให้เห็นว่าปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตาก

สินมหาราชในสังคมไทยปัจจุบันที่มีพลวัตว่ามีที่มาอย่างไร อีกทั้งยังทำให้เห็นวิถีคิดในแง่ของการนำเรื่องเล่า/ตำนาน/นิทานมาใช้ในบริบทสมัยใหม่ และวิถีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีคือการผนวกประเพณีดั้งเดิมที่มีอยู่ในสังคม และการสร้างประเพณีใหม่โดยภาครัฐและชุมชน ทำให้การสร้างสรรค์ประเพณีต่างๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นวิถีคิดของคนในสังคมไทยปัจจุบัน ในการนำเรื่องเล่าหรือทุนทางวัฒนธรรมมาปรับประยุกต์ใช้ใหม่ในบริบทสังคมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งเกิดมาจากการนำข้อมูลคติชน เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ มาสร้างความเชื่อและพิธีกรรมบูชา โดยมีบริบททางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างประเพณีหรือพิธีเหล่านี้ ได้แก่ บริบททางสังคมหลายบริบทด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นบริบททุนนิยม บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว บริบทการท่องเที่ยวจาริกแสวงบุญ บริบทแห่งความเป็นสังคมในยุคข้อมูลข่าวสาร

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้นำแนวคิดเรื่องพื้นที่ศึกษามาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ด้วย เพื่อให้ให้เห็นบทบาทหน้าที่ของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งการศึกษาการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมจากการศึกษา พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร จะทำให้เห็น การใช้เรื่องเล่าและพิธีกรรม ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านการใช้เรื่องเล่า การใช้สถานที่ การใช้วัตถุ การใช้บุคคลศักดิ์สิทธิ์หรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มาสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับพื้นที่ธนบุรี ให้มีความโดดเด่นและมีความหมายทางสังคม อีกทั้งยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชท่ามกลางการนับถือ

บุคคลศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงเน้นย้ำให้เรื่องเล่าและพิธีกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นมีคุณค่าและมีความหมายใหม่ ทำให้พื้นที่นั้น ๆ กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมในการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชน

ผู้วิจัยสรุปกรอบแนวคิดในการวิจัยในรูปแบบของแผนภูมิรูปภาพ ดังนี้

ภาพที่ 1.1 สรุปกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย

ส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยประกอบด้วย 4 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องคติชนสร้างสรรค์ แนวคิดเรื่องพื้นที่ และแนวคิดอนุภาค และแบบเรื่อง มีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดพลวัตทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมย่อมต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด สาเหตุหลักเนื่องจากปัญหาที่มนุษย์พบเจอ ประกอบกับความต้องการของมนุษย์เปลี่ยนไป

ศิริพร จิตะฐาน (2538 : 5) อธิบายว่าระบบความเชื่อและศาสนาเป็นระบบทางสังคมย่อมจะต้องมีความสัมพันธ์กับระบบอื่นในสังคม เช่น ระบบการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา ในเมื่อระบบความเชื่อและศาสนาเป็นวัฒนธรรมซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนตัวเองไปตามสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม และความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย ระบบความเชื่อศาสนาอาจต้องปรับตัวให้ผสมผสานกลมกลืนกับระบบความเชื่อศาสนาระบบอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ สังคมกับประเพณีความเชื่อมีความสัมพันธ์กัน เมื่อสิ่งหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจึงส่งผลกระทบต่อสิ่งหนึ่งเสมอ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 327) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม

ณรงค์ เส็งประชา (2539: 10-15) ได้กล่าวถึงประเด็นพลวัตของวัฒนธรรม ทั้งในแง่ของสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และการสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมสรุปได้ว่า

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม มีสาเหตุหลายประการ ได้แก่

1. การส่งเสริมวัฒนธรรม เพื่อวัฒนธรรมสังคมของตนให้เจริญงอกงามขึ้น มีการคิดค้นวัฒนธรรมใหม่ มีการปรับปรุงดัดแปลงวัฒนธรรมเดิมให้เหมาะกับสังคมปัจจุบัน
 2. การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ กระตุ้นให้มนุษย์ประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ เพื่อควบคุมการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งอาจมีส่วนทำให้วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป
 3. การเปลี่ยนแปลงความต้องการของมนุษย์ โดยเหตุที่มนุษย์มีเชาวน์ปัญญาสูง ความนึกคิดของมนุษย์จึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง และความนึกคิดนี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในความต้องการของมนุษย์ ทำให้ต้องแสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการของตนที่เพิ่มขึ้นโดยลำดับ
 4. การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคม สังคมมนุษย์ย่อมไม่อยู่คงที่ เช่น จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นทำให้มีการแข่งขันกันสูงขึ้น ตลอดจนการขัดแย้งระหว่างชนชั้นเพิ่มมากขึ้นจึงต้องหาวิธีการเพื่อจัดการกับปัญหานั้น ดังนั้นวัฒนธรรมของมนุษย์ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย
 5. การหิบบัณฑิตวัฒนธรรม มนุษย์แต่ละสังคมติดต่อสื่อสารกันเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทปัจจุบัน การคมนาคมติดต่อถึงกันเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว การแลกเปลี่ยนหิบบัณฑิตวัฒนธรรมจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง
 6. วัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้ อันเกิดมาจากจากพัฒนาความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สังคมสร้างขึ้นเองหรือรับเอาจากสังคมอื่นมาใช้
 7. วัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้เนื่องจากความประสงค์ของผู้มีอำนาจในสังคม ดังตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกายของไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. 2481 - 2487
 8. เนื่องจากการมองเห็นประโยชน์และความจำเป็นของสิ่งนั้นๆ ทำให้ผู้คนรับเอาวัฒนธรรมนั้นๆ มาใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น เมื่อมีประชากรมากขึ้นก็จำเป็นต้องอาศัยการผลิตแบบอุตสาหกรรม การผลิตระบบโรงงาน
- นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังเกี่ยวข้องกับ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม อีกด้วย トラバิดที่มนุษย์มีการเคลื่อนย้ายจากถิ่นหนึ่งไปยังแหล่งอื่นๆ เช่น มีการท่องเที่ยว มีการค้าขาย การเผยแพร่ศาสนา การไปศึกษาหาความรู้ ฯลฯ
- เขาเหล่านั้นก็จะนำเอาวัฒนธรรมจากสังคมของเขาติดตัวไปด้วยและรับเอาวัฒนธรรมจากสังคมที่เขาไปติดต่อกลับมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแพร่กระจายวัฒนธรรม (Culture Diffusion) นอกจากนี้ การสื่อสารคมนาคมขนส่งก็ยังช่วยให้การแพร่วัฒนธรรมเป็นไปอย่างกว้างขวาง สะดวก และรวดเร็ว เราจะพบว่าวัฒนธรรมของต่างประเทศมากมายได้หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทย เช่น เครื่องมือ

เครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิต และแม้แต่ระบบการศึกษาการปกครอง ซึ่งทำให้วัฒนธรรมของไทยแปรเปลี่ยนไปเป็นอันมาก

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนี้อาจมีข้อจำกัดบางประการ ได้แก่ ความเชื่อเดิมที่ขัดกับวัฒนธรรมใหม่ ความห่างไกล และการติดต่อคมนาคมไม่สะดวก ความกลัวต่อการเปลี่ยนแปลง ความยากง่ายของวัฒนธรรมใหม่ ความผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมเดิม อย่างไรก็ตาม การรับวัฒนธรรมอื่นมาเป็นของตนนั้น อาจทำให้วัฒนธรรมเดิมสลายตัวไป

ดังนั้น จึงควรรู้จักเลือกและปรับปรุงแก้ไขให้ประสานกัน ให้เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้นโดยไม่ละทิ้งวัฒนธรรมเดิมของตนเสียหมด

เมื่อติดต่อสัมพันธ์กันก็ย่อมมีการแลกเปลี่ยนหยิบยืมวัฒนธรรมกันและเมื่อสังคมหนึ่งยอมรับวัฒนธรรมจากอีกสังคมหนึ่งเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของตน จนเกิดผลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเดิม ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า **การสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรม (Acculturation)**

การสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมมีกระบวนการ 2 ทางคือ การที่วัฒนธรรมจากกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดกระจายไปสู่กลุ่มอื่น ซึ่งเรียกว่าการแพร่กระจายวัฒนธรรม (Culture Diffusion) กับการรับเอาซึ่งเรียกว่าการยืมวัฒนธรรม (Culture Borrowing)

จากการนำแนวคิดเรื่องพลวัตทางวัฒนธรรมมาวิเคราะห์ข้อมูล พลวัตเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี พบว่าความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งจะเห็นได้ว่าการนำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาตอบสนองความต้องการของคนในสังคมในสมัยปัจจุบัน

นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นวิถีคิดในการปรับและผสมผสานกับความเชื่อที่มีอยู่เดิม ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงหรือพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนาเสมอ

2. แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

กาญจนา แก้วเทพ (2545 : 214-236) กล่าวถึงกระบวนการผลิตวัฒนธรรม(production) และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม (reproduction) ว่าการศึกษาวัฒนธรรมต้องศึกษาถึงกระบวนการผลิต (process) ด้วย โดยวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกผลิต บริโภคและผลิตซ้ำโดยคนในกลุ่มสังคมต่างๆ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมจะทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ไม่สูญสลายไปจากสังคมนั้น สิ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำคือสิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ผ่านประเพณีการเลือกสรร (tradition of selection) ของคนในสังคม

Williams (1997 : 39 อ้างอิงจาก วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน, 2557 : 15) อธิบายถึงกระบวนการเลือกสรรวัฒนธรรมในการผลิตซ้ำวัฒนธรรมว่าในกระบวนการของการผลิตวัฒนธรรมนั้น ความหมายหรือวิถีปฏิบัติบางอย่างที่ได้รับการสืบทอดหรือถูกหยิบยกขึ้นมาให้ความสำคัญคือ สิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ผ่านกระบวนการเลือกสรรของสังคมซึ่งจะได้รับการยอมรับให้เป็น "วัฒนธรรม" ของสังคม ความหมายหรือวิถีปฏิบัติที่สังคมให้คุณค่านั้นเป็นสิ่งที่สังคมเลือกสรรที่จะให้ดำรงอยู่ต่อไป โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่าง เช่น การตีความใหม่ การลดทอนลักษณะบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องหรือไม่ขัดแย้งกับองค์ประกอบอื่นๆ ในวัฒนธรรมหลัก

ส่วนเอกวิทย์ ณ ถลาง (2532 : 42) ได้เสนอว่าการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม หรือการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมเพื่อปรับปรนให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการนำภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน เพื่อจะเผชิญหน้ากับกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยม พาณิชยกรรม และอำนาจนิยมที่ครอบงำสังคมไทยสมัยใหม่

Williams (1997 : 30-39 อ้างอิงจาก สมสุข หินวิมาน, 2548 : 395) กล่าวถึงหลักเกณฑ์ของการแบ่งวัฒนธรรมไว้ว่า ทุกสิ่งล้วนแล้วแต่เป็น "ศิลปะ" ที่ถูกผลิต ลงทุน เผยแพร่ ชื้อ ขาย บริโภค และแสวงหากำไรได้เหมือนกันทั้งสิ้น วิลเลียมส์ ได้จำแนก "วัฒนธรรม" ออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. วัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ (lived culture) อันหมายถึง วัฒนธรรมทุกอย่างที่มีอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งและในสถานที่หนึ่ง และเฉพาะคนที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลา สถานที่นั้นเท่านั้นที่จะเข้าถึงและสัมผัสวัฒนธรรมดังกล่าวได้

2. วัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ (recorded culture) อันได้แก่บางเสี้ยวส่วนของวัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ในกลุ่มที่ 1 และได้รับการบันทึกหรือผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดต่อมา เป็น "วัฒนธรรมแห่งยุคสมัย" (culture of the period)

สำหรับ "วัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้" ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของ "ประเพณีในการเลือกสรร" (Selective tradition) กล่าวคือผู้คนในสังคมจะมีกระบวนการจัดระบบและจัดลำดับความสำคัญของวัฒนธรรม" ทั้งหลายไว้ และเนื่องจากว่าในชีวิตประจำวันของคนเรามีวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ๆ ตลอดเวลา แต่ประเพณีในการเลือกสรรจะทำหน้าที่คัดเลือกให้วัฒนธรรมบางอย่างเท่านั้นที่จะถูกผลิตซ้ำให้มีชีวิตยืนยาวต่อไป และทุกครั้งที่ประเพณีในการเลือกสรรเกิดขึ้นจะมีการตีความหมายใหม่ให้กับวัฒนธรรมที่จะถูกบันทึกไว้เสมอ (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552 : 32)

เมื่อเกิดวัฒนธรรมใดๆ ขึ้นมาแล้วย่อมต้องก่อให้เกิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทางวัฒนธรรมดังกล่าวตามมา โดยเริ่มต้นจากข้อเท็จจริงที่ว่า วัฒนธรรมต่างๆ ล้วนได้รับการผลิตขึ้นอยู่ตลอดเวลาในทุกสถานที่ เช่น เกิดความคิดใหม่ๆ อยู่ทุกแห่ง เกิดคำใหม่ๆ ถ้าวัฒนธรรมที่กำเนิดขึ้นมาใหม่นี้ไม่ได้

รับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดในครั้งต่อไปวัฒนธรรมใหม่นั้นก็จะมีอายุเพียงสั้นๆ แล้วก็สูญหายไป แม้วัฒนธรรมเก่าแก่ ดั้งเดิมก็ต้องเป็นไปตามหลักการนี้เช่นกัน ดังนั้น การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการที่รองรับความยั่งยืนของวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ และเป็นหลักประกันความต่อเนื่องยืนยาวของวัฒนธรรมนั้น (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552 : 33)

Williams (1997 : 30-39 อ้างอิงจาก กาญจนา แก้วเทพ, 2545 : 214) ได้เน้นว่า ต้องศึกษากระบวนการผลิตวัฒนธรรม (Production) และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมนั้น (Reproduction)

แนวคิดเรื่อง การผลิต และการผลิตซ้ำ สามารถอธิบายได้ว่า เมื่อมีการผลิตวัฒนธรรมใดขึ้นมาแล้ว จำเป็นต้องมีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอยู่เสมอจึงจะเป็นหลักประกันความต่อเนื่องยืนยาวของสิ่งนั้น

ในเรื่องของสื่อพื้นบ้านก็เช่นกัน หากขาดการผลิตซ้ำสื่อนั้นก็สูญสลายได้ โดยในขั้นตอนของการวิเคราะห์นั้น เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ได้เสนอว่า เราไม่สามารถที่จะแยกดูกิจกรรมย่อยอันใดเพียงอันเดียวได้ ทั้งนี้เพราะสังคมเราประกอบขึ้นด้วยตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ของปฏิบัติการทางสังคมย่อย ที่มีผลกระทบถึงกันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเราจึงต้องวิเคราะห์เพื่อค้นหา "ความสัมพันธ์" (Relationship)

กาญจนา แก้วเทพ (2549 : 48) ได้เสนอแนะหลักการสำคัญของทฤษฎี "การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด" ไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรม / สื่อพื้นบ้าน / สื่อพิธีกรรมนั้นเป็นสิ่งต้องผ่าน "กระบวนการผลิต" (cultural production) ซึ่งกระบวนการนั้นก็ ต้องมีองค์ประกอบของการผลิต เช่น มีผู้ผลิต มีวัตถุดิบ มีสถานที่ มีกรรมวิธีในการผลิต มีอุปกรณ์ เครื่องมือ มีผู้ต้องการใช้ผลผลิต ฯลฯ หากกลุ่มใดสามารถผลิตซ้ำได้อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอตลอดเวลา วัฒนธรรมหรือสื่อพิธีกรรมของคนกลุ่มนั้นก็จะสามารถคงอยู่ไปได้ยาวนาน

2. "การผลิตซ้ำ" ของวัฒนธรรมก็คือการทำกิจกรรมผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดกระบวนการสื่อสารทั้ง 4 มิติ คือ สืบทอดหรือเพิ่มขยายผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางสื่อ และผู้รับสาร

3. ในการผลิตซ้ำนั้นจะต้องมีลักษณะ ไม่ได้ผลิตเพียงเพื่อให้ได้ผลผลิตเท่านั้น หากทว่า "เป็นการผลิตที่มีแนวคิดบางประการ" กำกับไว้อยู่เบื้องหลัง

จากการนำแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมมาวิเคราะห์ข้อมูล พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี พบว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน เรื่องเล่าเหล่านี้เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไปในสังคมจน

ก่อให้เกิดความเชื่อ และในปัจจุบันมีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าและความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบของพิธีกรรม ในแต่ละพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ยังคงผลิตซ้ำและสืบทอดพิธีกรรมเหล่านี้มาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อและเรื่องเล่าที่สืบทอดต่อๆ กันมา แต่ละชุมชนต่างก็ยึดมั่นและปฏิบัติต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีสำคัญของชุมชน พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้รับการสืบทอดจากรัฐและคนในชุมชนเกิดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์หลักของการจัดพิธีกรรมนั้นคือ ต้องการระลึกถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกทั้งยังเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน

นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสามัคคี ถือเป็นการจัดระเบียบให้ชุมชนก่อให้เกิดความเข้มแข็งในกลุ่มชนท้องถิ่นของตน กล่าวได้ว่า พิธีบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้นเป็นพิธีที่ถูกเลือกสรรจากคนในชุมชนให้มีการสืบทอดต่อๆ กันมาด้วยคุณค่าของพิธีกรรมที่ได้ทำบทบาทหน้าที่ที่สำคัญยิ่งแก่ชุมชน

3. แนวคิดเรื่องเล่า

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายคำว่าเรื่องเล่า (narrative) หมายถึง "งานเขียนที่มีเนื้อหาเป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ อาจแต่งเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรอง เป็นเหตุการณ์เกิดขึ้นจริงหรือเป็นเรื่องแต่งขึ้น หรือเป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์นั้น ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเหตุการณ์ประเภทใดๆ ก็ได้ที่นำมาบรรยายให้ทราบ"

มารศรี สอทิพย์ (2551 : 13) ให้ความหมาย "เรื่องเล่า" ว่าหมายถึง การเล่าเหตุการณ์ที่ร้อยเรียงเรื่องราวเข้าด้วยกัน

William Harmon and Hugh Holman (2003: 328 อ้างอิงจาก มารศรี สอทิพย์, 255 : 12) อธิบายคำว่า เรื่องเล่า (narrative) ว่า "An account of event: anything that is narrated" เรื่องเล่าคือเรื่องราวของเหตุการณ์ หรือเรื่องเล่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ถูกเล่า

วิลเลียม ฮาร์มอน และ ฮิวจ์ ฮอลแมน อธิบายเพิ่มเติมว่า เรื่องเล่ามีอยู่ 2 แบบ คือ เรื่องเล่าแบบง่ายที่เล่าเหตุการณ์เรียงลำดับของเวลา เช่น รายงานในหนังสือพิมพ์ และเรื่องเล่าที่มีโครงเรื่อง ซึ่งมักจะไม่ได้เรียงลำดับเหตุการณ์ตามลำดับเวลา แต่มักจะจัดเรียงเหตุการณ์ตามกฎเกณฑ์ของโครงเรื่องและประเภทของเรื่อง

Walter R. Fisher (1989) อธิบายการเล่าเรื่องว่าเป็นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นการพูดหรือการกระทำก็ตามที่มีลำดับขั้นตอนและมีความหมายสำหรับผู้ที่มีชีวิตอยู่หรืออาศัยอยู่ในเรื่องนั้น ไม่ว่าจะผู้อาศัยนั้นจะเป็นผู้สร้างเรื่องเล่า ผู้ฟัง หรือผู้ตีความเรื่องเล่านั้นก็ตาม ทั้งนี้หน้าที่ของ

ข่าวสารจากเรื่องเล่าจะเป็นตัวกำหนดวิถีทางที่เราจะมีชีวิตอยู่ในเรื่องเล่าของเรานั้นเอง (กาญจนา แก้วเทพ, 2549: 162)

นพพร ประชากุล (2537 : 252) อธิบายองค์ประกอบของเรื่องเล่า ไว้ว่าเนื้อเรื่อง คือ story จะมีเรื่องของตัวละคร การกระทำสถานที่ เวลา เมื่อเราอ่านนวนิยายเรื่องหนึ่งจบลง หรือดูหนังเรื่องหนึ่งจบลง เราจำได้ว่าใครทำอะไรต่อกัน ผลเป็นอย่างไรเรื่องดำเนินอยู่ในสถานที่แบบไหน นี่คือนเนื้อเรื่อง แต่เนื้อเรื่องที่ว่านี้ถูกนำเสนอให้เรารับรู้อย่างไร อันนั้นจะเป็นอีกชั้นหนึ่งเนื้อเรื่องนี้ถูกนำเสนอให้เรารับรู้ผ่านสิ่งเราเรียกว่าการเล่าเรื่องหรือที่เรียกว่า Narration

ต่อมาสมัยหลังโครงสร้างนิยม การศึกษาการเล่าเรื่องของกลุ่มนี้การศึกษาการเล่าเรื่องในกลุ่มหลังโครงสร้างนิยมได้เปลี่ยนความสนใจจากเดิมที่สนใจในตัวบท (text) มาสู่การมองว่าความหมายในตัวบทไม่มีความสมบูรณ์ตายตัว ไม่เคยมีความหมายเพียงหนึ่งเดียว ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะมานั่งหาโครงสร้างที่ตายตัว แต่ความหมายมีลักษณะที่เลื่อนไหล (The Play of Meanings) ขึ้นอยู่กับผู้ที่ตีความสารแนวคิดของกลุ่มหลังโครงสร้างนิยมนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะแค่ในการศึกษาเรื่องเล่าเท่านั้น แต่มีอิทธิพลอย่างมากในการเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางปัญญาด้านสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ในศตวรรษที่ 20 (ขจิตขวิญญู กิจวิศาละ, 2564 : 22)

กาญจนา แก้วเทพ (2551 : 401 อ้างอิงจาก ขจิตขวิญญู กิจวิศาละ, 2564 : 22-24) ได้กล่าวถึงแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับเรื่องเล่าของกลุ่มหลังโครงสร้างนิยม สรุปได้ดังนี้

1). กลุ่มหลังโครงสร้างนิยมมองว่า ไม่มีความหมายที่สมบูรณ์ตายตัวในตัวบท เป็นเพียงการชะลอ/หน่วงเหนี่ยวความหมาย (defer) และการเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงความหมาย (differ) การคิดแบบหลังโครงสร้างนิยมนั้นเป็นการคิดไม่มีความสมบูรณ์เด็ดขาด คิดในลักษณะที่กำลังจะเกิดขึ้น/กำลังจะเป็น (becoming) มากกว่าที่จะคิดในแบบของการมีอยู่/เป็นอยู่ (being) ในขณะที่กลุ่มโครงสร้างนิยมสนใจในด้านการใช้ภาษา (parole) ซึ่งเป็นด้านที่ไม่เคลื่อนไหวหยุดนิ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับกลุ่มโครงสร้างนิยมสนใจในด้านภาษา (langue) อันเป็นด้านของไวยากรณ์ เช่น การเล่าเรื่องนิทานพื้นบ้านเรื่องเดียวกัน แต่คนที่อ่านแต่ละคนก็จะตีความหมายแตกต่างกันออกไปตามแต่ปัจจัยส่วนบุคคล สังคม วัฒนธรรมของคนผู้นั้น หรือคนคนเดียวอาจมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับตัวเองเปลี่ยนแปลงไปเสมอ ขึ้นอยู่กับว่าจะสื่อสารในบริบทใด มีจุดประสงค์เช่นไรในขณะนั้น

2). กลุ่มหลังโครงสร้างนิยมมองว่า มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางในฐานะขององค์ประธาน มนุษย์ไม่ได้มีความเป็นอิสระหรืออำนาจอธิปไตย แต่เป็นเพียงผลลัพธ์ของระบบสังคม อำนาจความชอบธรรมไม่ได้มาจากผู้ส่งสาร แต่มาจากวาทกรรมที่ผู้พูดรับมาใช้

ดังนั้น แนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมจึงเป็นสิ่งที่ไปไกลกว่าการวิเคราะห์แต่เพียงตัวบท อย่างที่กลุ่มโครงสร้างนิยมกระทำกันเช่น ความเชื่อว่าตัวบทที่มาจากผู้กำกับภาพยนตร์ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาความคิดสร้างสรรค์อาจถูกสันคลอน เพราะทุกคนล้วนแต่เป็นผลลัพธ์ของระบบสังคมไม่ได้มีอิสรภาพในการสร้างสรรค์งาน

3). การทำความเข้าใจในตัวบท/เรื่องเล่านั้น ไม่ใช่เรื่องของการตีความ (interpretation) แต่เป็นการอ่านเพื่อเข้าใจ “กระบวนการสร้างความหมายของตัวบท” (a process of signification)

4). กลุ่มหลังโครงสร้างนิยมนั้น มีจุดยืนบนทัศนะการประกอบสร้างความจริง โดยมองว่าความหมายนั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (Natural) แต่ความหมายเกิดจากการประกอบสร้างขึ้นของสังคมและวัฒนธรรม (Socially Constructed)

การศึกษาตัวบท/เรื่องเล่าของนักสัญวิทยาเชิงวิพากษ์ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการศึกษาความหมายที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาเท่านั้น แต่ตั้งคำถามต่อไปอีกว่า ความหมายที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมานั้น ถูกกำหนดผ่านอำนาจหรือจุดยืนของใคร

การนำแนวคิดเรื่องเล่ามาประกอบการวิเคราะห์ ทำให้เข้าใจเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ที่มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นตัวเอกของเรื่อง เรื่องเล่าดังกล่าวมีรูปแบบแตกต่างกัน มีทั้งที่เป็นพระราชพงศาวดาร ความเรียง นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิต เรื่องเล่าปาฐกถารีย์ต่างๆ ในสื่อออนไลน์ อีกทั้งยังทำให้เข้าใจว่าเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ ไม่ใช่การสะท้อนความจริงหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่เป็นการประกอบสร้างความหมายทางสังคม

4. แนวคิดอนุภาคและแบบเรื่อง

อนุภาค (Motif) หมายถึง หน่วยย่อยในนิทานที่ได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมหนึ่งๆ และเหตุที่ได้รับการสืบทอดก็เพราะมีความไม่ธรรมดาที่มีความน่าสนใจทางความคิดและจินตนาการ อนุภาคอาจเป็นตัวละคร วัตถุ สิ่งของพฤติกรรมของตัวละครหรือเหตุการณ์ในนิทาน (ศิริพร ณ กลาง, 2552 : 40)

นอกจากนี้ ศิริพร ณ กลาง (2552 : 75-125) ได้กล่าวถึงแนวคิดแบบเรื่องของ สติธ ธอมป์สัน (1977 : 415 อ้างอิงจาก ศิริพร ณ กลาง, 2552 : 75-125) ซึ่งผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

ในทางคติชนวิทยา แบบเรื่องนิทาน (Tale Type) หมายถึงโครงเรื่องของนิทานที่ทำให้นิทานแต่ละเรื่องมีลักษณะเฉพาะต่างจากนิทานเรื่องอื่นๆ สติธ ธอมป์สัน ได้อธิบายว่า แบบเรื่องนิทานแต่ละแบบดำรงอยู่อย่างอิสระในลักษณะของเรื่องเล่าที่สมบูรณ์ในตัวเอง นิทานแต่ละแบบเรื่องอาจจะประกอบด้วยอนุภาคเดียวหรือหลายอนุภาคก็ได้ แบบเรื่องของนิทานมุขตลกนิทานเรื่องสัตว์

อาจมีอนุภาคหลักเพียงอนุภาคเดียว ส่วนนิทานมหัศจรรย์มักประกอบด้วยหลายอนุภาค เมื่อพูดถึงแบบเรื่องนิทาน จะทำให้นักถึงอนุภาคที่มีลักษณะเด่นของนิทานเรื่องนั้นๆ หรือลำดับของอนุภาคที่ประกอบกันเป็นนิทานเรื่องนั้น

แอนติ อาร์น (1910) นักคติชนวิทยาชาวฟินแลนด์ได้ประมวลนิทานพื้นบ้านในเขตสแกนดิเนเวียและในยุโรปเหนือเพื่อจัดทำดัชนีแบบเรื่องนิทาน ใช้ชื่อเป็นภาษาฟินแลนด์ว่า Verzeichnis der Marchentypen ซึ่งต่อมาในปี ค.ศ. 1928 สติธ ธอมป์สัน ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ ใช้ชื่อว่า The Types of the Folktale (ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นบ้าน ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า ดัชนีแบบเรื่องฯ) และได้เพิ่มเติมข้อมูลจากนิทานในยุโรปใต้เข้าไปด้วย และต่อมาในฉบับปรับปรุง (1961) ได้ประมวลนิทานจากยุโรปตะวันตก ยุโรปตะวันออก เอเชียรวมถึงนิทานอินเดียเข้าไปด้วย

ดัชนีแบบเรื่องฯ แบ่งออกเป็น 5 หมวดใหญ่ ๆ คือ นิทานเรื่องสัตว์ นิทานมหัศจรรย์ นิทานมุขตลก หมวดนิทานเข้าแบบ และหมวดนิทานเบ็ดเตล็ด ในแต่ละหมวดจะเรียงลำดับแบบเรื่อง เช่น แบบเรื่องที่ 1 The Theft of Fish, แบบเรื่องที่ 2 The Tail-Fisher, แบบเรื่องที่ 510 Cinderella and Cap O'Rushes ในแต่ละแบบเรื่องก็จะระบุเหตุการณ์สำคัญตอนต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นโครงเรื่องของนิทานในแบบเรื่องนั้นซึ่งก็จะบอกว่าด้วยว่ามักจะประกอบด้วยอนุภาคหลักใดบ้าง แบบเรื่องนิทานที่อยู่ในดัชนีแบบเรื่องฯ บางแบบเรื่องก็เป็นแบบเรื่องสากล มีพบในนิทานต่างท้องถิ่นกัน

ดังนั้น เราอาจใช้ดัชนีแบบเรื่องฯ เป็นตัวเทียบนิทานของไทยได้บ้าง แต่เนื่องจากข้อมูลนิทานที่นำไปใช้ทำดัชนีแบบเรื่องฯ ไม่ได้รวมนิทานไทยด้วย หากลองเทียบดูจริงๆ จะพบว่าแบบเรื่องของนิทานไทยไม่มีปรากฏในดัชนีแบบเรื่องฯ

กรณีศึกษาแบบเรื่องตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย กรณีศึกษานี้เป็นตัวอย่างการใช้แบบเรื่องเป็นกรอบความคิดในการจัดกลุ่มข้อมูลคติชนประเภทตำนานประจำถิ่น (mythic legend) ซึ่งเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับสายน้ำ

สายป่าน ปุริวรรณชนะ (2548) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง แบบเรื่องตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย โดยได้รวบรวมตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำต่างๆ และริมทะเลภาคกลาง จำนวน 133 เรื่อง ซึ่งมีทั้งตำนานไทย ไทยวน จีน มอญ ตำนานคริสต์ ตำนานมุสลิม หลังจากนั้นได้จัดกลุ่มตำนานเหล่านี้โดยจัดได้เป็น 12 แบบเรื่อง เช่น แบบเรื่องมาทางน้ำ แบบเรื่องสามพี่น้อง แบบเรื่องจระเข้เจ้า แบบเรื่องประลองฤทธิ์ แบบเรื่องเหยียบน้ำทะเลจืด แบบเรื่องตามองถ่าย เป็นต้น

ในการนำเสนอแบบเรื่องแต่ละแบบ สายป่าน ปุริวรรณชนะ (2548) ได้ระบุตัวเรื่องกลุ่มชน และจังหวัดที่พบเรื่องนั้นๆ และจำนวนเรื่องในแต่ละแบบเรื่องและได้ทำแผนที่ให้เห็นตำแหน่งและการกระจายในจังหวัดต่างๆ ที่พบแบบเรื่องนั้นๆ

จากนั้นได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการสร้างเรื่องเล่าเพื่ออธิบายความเป็นมาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับสายน้ำของชุมชน และสะท้อนการใช้อภินิหารในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น และได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตำนานประจำถิ่นกับภูมิศาสตร์ ภูมินาม สถานที่สำคัญในท้องถิ่น ประวัติการตั้งถิ่นฐาน สภาพเศรษฐกิจและการคมนาคม

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้วิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ริมแม่น้ำผ่านการเล่าเรื่องในลักษณะที่คล้ายๆ กัน เช่น ไม่ว่าจะเป็นคนไทย จีน มุสลิม คริสต์ มอญ และไทยวน ก็ล้วนแต่มีตำนานที่เล่าเรื่องของพระพุทธรูป เทวรูป รูปเคารพ เจว็ดท่อนไม้ ก้อนหิน ต้นไม้ที่ลอยมาทางน้ำซึ่งจัดอยู่ในแบบเรื่องมาทางน้ำ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้จึงเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการนำแบบเรื่องซึ่งเป็นวิธีวิทยาทางคติชนมาใช้กับข้อมูลคติชนของไทย อีกทั้งทำให้เข้าใจความคิด วิธีคิดในการสร้างตำนานประถัน ตลอดจนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ตามสายน้ำต่างๆ โดยใช้ แบบเรื่อง เป็น “แฉก” ในการนำเสนอและในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดอนุภาคและแบบเรื่องของ สติธ ธอมป์สัน มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อศึกษาให้เห็นลักษณะเด่นของเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การศึกษาแบบเรื่องจะเป็นการช่วยจัดระบบข้อมูลเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีเนื้อหาที่หลากหลาย อีกทั้งยังทำให้เข้าใจความคิด วิธีคิดในการสร้างเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เปลี่ยนแปลงไปจากกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรีกลายเป็นกษัตริย์ที่มีอภินิหารและสร้างปาฏิหาริย์ให้กับกลุ่มคนที่นับถือ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบของการประยุกต์วิธีการจัดแบบเรื่อง ของ สติธ ธอมป์สัน เพื่อศึกษาเนื้อหาให้เห็นลักษณะเฉพาะของแต่ละสำนวน และที่สำคัญยังทำให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย

5. แนวคิดเรื่องคติชนสร้างสรรค์

คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทย ปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การ “ต่อยอด” คติชน,

การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่ หรือ การนำคติชนไปใช้เพื่อ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” หรือ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ศิราพร ณ ถลาง, 2559 : 19)

เมื่อนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า มีบริบททางสังคมสำคัญ ๆ 4 บริบทใหญ่ (ศิราพร ณ ถลาง, 2559 : 22-40) สรุปได้ดังนี้

1. บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว

บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว ทำให้คนทั้งโลกติดต่อกันได้ทั่วโลก เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของสังคมอื่นๆ โลกาภิวัตน์ส่งผลทำให้เกิดนโยบายการรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น “Unseen Thailand” บริบททางสังคมในลักษณะนี้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย เพราะทำให้เกิดการรื้อฟื้นวัฒนธรรมพื้นบ้านและพิธีกรรมประเพณี “เพื่อการท่องเที่ยว” เนื่องจากเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านกลายเป็น “สินค้าที่ขายได้” และ “มีมูลค่าเพิ่ม” (value added) ตัวอย่างเช่น ผลิตภัณฑ์ โอท็อป ในแต่ละตำบล

บริบททางสังคมเช่นนี้ทำให้มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรม หรือ “สร้างวัฒนธรรมใหม่” เพื่อสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านข้อมูลคติชน ไม่ว่าจะเป็น นิทาน ตำนาน การละเล่น การแสดง ผ้าทอ เครื่องจักสาน หัตถกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนมีการปรับประเพณีเดิม หรือมีการสร้างประเพณีใหม่ ๆ เพื่อรับใช้การท่องเที่ยว

ปัจจุบันมีการท่องเที่ยวในหลายลักษณะ ได้แก่ การท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage tourism) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (History tourism) การท่องเที่ยวตามเทศกาล (Festival tourism) การท่องเที่ยวชาติพันธุ์ (Ethnic tourism) การท่องเที่ยวคืนถิ่นเกิด (Diaspora tourism) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health tourism) การท่องเที่ยวชนบท (Rural tourism) เป็นต้น

2. บริบททุนนิยมเศรษฐกิจสร้างสรรค์

นโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ดังกล่าวส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยเป็นอย่างมากแล้วยังมีส่วนกำหนดนโยบายทางด้านการพัฒนาวัฒนธรรมของประเทศไทยอีกด้วย “แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 - 2559” ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นกรอบทิศทางการพัฒนางานศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม โดยมีพันธกิจหลายประการ

ในที่นี้ขอยกพันธกิจข้อที่ 5 และยุทธศาสตร์ที่ 6 ซึ่งมีใจความสำคัญคือ สร้างคุณค่าทางสังคมและส่งเสริมมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจด้วยทุนทางวัฒนธรรม

พันธกิจที่ 5 สร้างคุณค่าทางสังคม และส่งเสริมมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจด้วยทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งมีกลยุทธ์ในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อีกทั้งพัฒนาระบบบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมของภาคีเครือข่าย

ยุทธศาสตร์ที่ 6 นำทุนทางวัฒนธรรมสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และคุณค่าทางสังคม จากข้อความที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ทั้งพันธกิจ วัตถุประสงค์ และยุทธศาสตร์ทางการพัฒนาวัฒนธรรมของประเทศไทยแสดงทิศทางที่ตอบสนองนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์อย่างเห็นได้ชัด เพราะสนับสนุนและส่งเสริม “การนำทุนทางวัฒนธรรมไปเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ” อันเป็นผลให้เกิดปรากฏการณ์ การสร้างสรรค์สินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล (OTOP) รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่จะเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ เมื่อเป็นดังนี้ วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ ตลอดจนคติชนประเภทต่างๆ

ในบริบททุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในสังคมไทยปัจจุบัน มีการนำนิทานพื้นบ้าน หรือเรื่องเล่าพื้นบ้าน มาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในหลากหลายวงการ เช่นในวงการพุทธพาณิชย์ วงการผลิตภัณฑท์ท้องถิ่น วงการการท่องเที่ยว

จากข้อมูลวิจัยในโครงการ “คติชนกับวัตถุมงคล” และโครงการ “เรื่องเล่าพื้นบ้านกับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นฯ” พบว่า นิทานพื้นบ้านไทยมีบทบาทเป็นแหล่งที่มาและแหล่งอ้างอิงในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นไปจนถึงเป็นแหล่งอ้างอิงในการผลิตวัตถุมงคล เครื่องรางของขลังและพระเครื่อง เรียกได้ว่า นิทานพื้นบ้านไทย ถูกนำไปใช้ทั้งทุกระดับของสังคม

สรุปได้ว่า บริบทแห่งความเป็นสังคมทุนนิยม - วัตถุนิยม ทำให้วิถีชีวิตคนไทยเปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็ว มีสินค้าประเภทใหม่ๆ เช่น สินค้าไอทีอป ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นต่างๆ เกิดขึ้นมากมายในสังคมไทยที่พัฒนาขึ้นจาก “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีมาแต่เดิม สังคมทุนนิยม-วัตถุนิยมยังมีส่วนทำให้เกิดกระแส “พุทธพาณิชย์” การทำเครื่องรางของขลัง พระเครื่อง วัตถุมงคล เป็นต้น

3. บริบทแห่งความเป็นสังคมในยุคข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี

บริบทแห่งความเป็นสังคมในยุคข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสังคมไทย มีการนำเสนอคติชนในสังคมประเพณีผ่านสื่อสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ นิทาน การ์ตูนนิทาน หรือวิดีโอการ์ตูน การแสดงประเพณีพิธีกรรมในสื่ออินเทอร์เน็ต ในโลกออนไลน์ โลกโซเชียล ซึ่งเท่ากับว่าสื่อสมัยใหม่รูปแบบต่างๆ ได้ทำหน้าที่ผลิตซ้ำและสืบทอดคติชนประเพณีให้มีอายุยืนยาวต่อไปโดยการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม

4. บริบทแห่งความเป็นสังคมเปิดที่ทำให้เกิดการข้ามพรมแดน

นอกจากบริบทโลกาภิวัตน์จะนำไปสู่โลกแห่งการท่องเที่ยวและโลกแห่งเศรษฐกิจสร้างสรรค์แล้ว ยังนำไปสู่บริบทใหม่ทางสังคมที่ผู้คนอันหลากหลายในโลกปัจจุบันมีชีวิตอยู่ในสถานะ “ข้ามชาติ” (transnationalism) หรือ “ข้ามพรมแดน” (transborder) อันเนื่องมาจากการเดินทางที่สะดวกและรวดเร็วขึ้น สถานะที่ผู้คนเดินทางและเคลื่อนย้ายจากประเทศของตนเองไปอยู่ในที่ต่างๆ ในโลกทั้งอย่างชั่วคราวและถาวร

บริบทนี้ทำให้มีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากในสังคมไทย เช่น แรงงานข้ามชาติ หรือแรงงานต่างด้าว ทำให้เกิดภาวะการผสมผสานอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ethnic identity) ผ่านกลไกทางวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มเมื่อมีโอกาส เวลา และพื้นที่ทางสังคมในบริบท “ข้ามพรมแดน”

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบทใหม่จึงย่อมมีพลวัต มีการปรับเปลี่ยน การตีความ การนำเสนอใหม่เพื่อสื่อสารหรือเพื่อพยายามบูรณาการกับผู้คนในบริบทใหม่

กล่าวได้ว่าบริบททางสังคม “ข้ามชาติ - ข้ามพรมแดน” ส่งผลให้เกิดการรับวัฒนธรรมใหม่ๆ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ทำให้เกิดพลวัตและการปรับตัวของวัฒนธรรมประเพณีในประเทศต่างๆ ตลอดจนเกิดปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ศิริพร ณ ถลาง (2559 : 123-138) ยังกล่าวถึงวิถีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์สร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ โดยสังเคราะห์ให้เห็นวิถีคิดในการนำเสนอทาง “คติชนสร้างสรรค์” ไว้ดังต่อไปนี้

1. วิถีคิดในการนำคติชนประเภท นิทานพื้นบ้าน / เรื่องเล่าพื้นบ้านมาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย

ในปัจจุบันมีการนำคติชนประเภทนิทานพื้นบ้าน / เรื่องเล่าพื้นบ้านมาสร้างสรรค์ คติชนใหม่ๆ ในบริบททุนนิยมและการท่องเที่ยว ซึ่งเกิดวิถีคิดประเภทการนำชื่อเรื่องนิทาน ชื่อตัวละคร นิทานที่คนไทยรู้จักกันดี ซึ่งมีวิถีคิดในการนำชื่อตัวละครสำคัญจากนิทานมาตั้งชื่อเป็นสินค้าทำให้สินค้ามีคุณค่ามากขึ้น เช่น ชาขุนช้าง ทำให้รู้สึกว่าเป็นชาไฮโซ

ด้านวงการพระเครื่องและเครื่องรางของขลังก็มีวิถีคิดในการสร้างพระเครื่องหรือวัตถุมงคล โดยอ้างอิงจากชื่อตัวละครในนิทานพื้นบ้าน เช่น พระขุนแผน ตะกรุดขุนแผนสะกดทัพ ซึ่งเป็นวิถีคิดที่เอาตัวละครของ “โลกสามัญ” (The Profane World) ไปใช้ใน “โลกศักดิ์สิทธิ์” (The Sacred World) โดยอ้างอิงจากความรู้ของคนไทยว่าตัวละครขุนแผนมีเวทมนตร์อยู่ยงคงกระพัน

ด้านการนำตัวละครในนิทานไปใช้ในสื่อสาระบันเทิง ในสถานะเป็น “ผู้เล่าเรื่อง” (Narrator/Storyteller) เช่น สร้างให้ “พืหนุมาน” เป็นผู้เล่าเรื่องและอธิบายธรรมะในทศชาติชาดก และในด้านบริบทการท่องเที่ยวเป็นด้านที่ถูกนำไปใช้มากที่สุด เช่น พญาคันทก จากตำนานพญาคันทกถูกนำไปสร้างเป็น “มิวเซียม” ที่จังหวัดยโสธร หรือ ชาละวัน ที่ถูกนำไปวาดสกรีนบนเสื้อยืด ในนิทรรศการ “ฝากไทย” ที่หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานครเมื่อสิงหาคม 2558 เป็นต้น

การใช้อนุภาคในนิทาน ในปัจจุบันมีการใช้อนุภาคในนิทานที่มีลักษณะเด่นเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น คนไทยรู้จักนิทานเรื่องสังข์ทองเป็นอย่างดี จึงมีการใช้อนุภาคบางอนุภาคในนิทานเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าหรือในวงการพุทธพาณิชย์ ทั้ง “อนุภาคตัวละคร” และ “อนุภาคของวิเศษ” เช่น ในระยะหลังมานี้จะเห็นรูปปั้นเจ้าเงาะอยู่หน้าร้านค้าหรือร้านอาหารเพราะเจ้าเงาะเป็นผู้มีความสามารถในการเหาะเหินเดินอากาศและมีมนต์เรียกเนื้อเรียกปลาจึงใช้รูปปั้นเจ้าเงาะตั้งไว้หน้าร้านเพื่อ “เรียกลูกค้า” หรือ หน้ากากเจ้าเงาะที่เป็นสีดำ กลายเป็นของที่มียุคสมัยเด่นชัดติดตามผู้คนจนกลายเป็นอนุภาคหน้ากากเจ้าเงาะจึงมีการสร้างหน้ากากเจ้าเงาะให้เป็นวัตถุมงคลนำโชค ทำให้มีโชคลาภ ช่วยบันดาลความร่ำรวยให้เป็นเศรษฐี เป็นต้น

สำหรับตัวละครที่มีของวิเศษในนิทานจรรๆ วงศ์ฯ ซึ่งเป็นเรื่องของใน “โลกจินตนาการ” มีการนำไป “ตีความใหม่” และ “ถูกทำให้เชื่อว่า” มี “อิทธิฤทธิ์จริง!” จนมีบทบาทใหม่ในฐานะเป็น “ของศักดิ์สิทธิ์” ใน “โลกศักดิ์สิทธิ์” (ที่มีราคา ซื้อขายได้)

นอกจากนี้ การ “ต่อยอด” จากนิทานโดยการ**สร้างความเชื่อและพิธีกรรมในการบูชาตัวละครและของวิเศษในนิทาน** เป็นการนำตัวละครหรือของวิเศษมา ตีความใหม่ ให้เหมาะกับกิเลสของคนในโลกทุนนิยม เช่น นางก๊ก ก็ตีความว่า ควรเอาไว้ตั้งหน้าร้านค้าเพื่อก๊วกเรียกลูกค้า หรือก๊วกเรียกเงินเรียกทอง โดยเล่นกับคำว่า “ก๊วก”

หรือกรณี มนต์เรียกเนื้อเรียกปลาของพระสังข์ ก็ตีความโดยเล่นกับคำว่า “เรียก” แล้วแปลงสารเป็น “เรียกเงินเรียกทอง” มีการเล่นคำหรือเล่นกับภาษาซึ่งเป็นนิสัยที่เอื้อต่อการสร้างความเชื่อ และสร้างพิธีกรรมประกอบการบูชาวัตถุมงคลที่สร้างขึ้นจากคติชน

การใช้บางตอนในนิทานเป็นการใช้บางตอนในนิทานในบริบทใหม่เพื่อวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจการค้า เช่น ดินสอพองที่ทะเลชุบศร จังหวัดลพบุรีที่อ้างรามเกียรติ์ตอนพระรามแผลงศรมาตกที่ลพบุรีเพื่อสร้างเมืองให้หนุมาน แล้วอธิบายว่าดินสอพองที่นี่มีคุณสมบัติพิเศษเพราะศรพระรามทำให้แผ่นดินร้อนสูกพองเป็นสีขาวทำให้ดินสอพองที่นี่มีคุณสมบัติไม่เหมือนดินที่อื่นๆ

นอกจากนี้ **ยังมีการใช้นิทานทั้งเรื่อง** จะเห็นได้ในการใช้นิทานไทยในการสอนภาษาหรือสอนธรรมะ สอนจริยธรรมในนิทานสื่อสาระบันเทิงสมัยใหม่ มักมีการเพิ่มเนื้อหา “ประเภทอื่น” ลงไป

เช่น เพิ่มเนื้อหาที่ให้ความรู้ทางวิชาการ เช่น สารความรู้ทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา เสริมเพิ่มเติมเข้าไปในเนื้อหา ในกรณีนี้จึงเกิดการผสม “ประเภทของตัวบท” กลายเป็น “นิทานบอกแบบเรียน” หลายเล่มยังเพิ่มแบบทดสอบความรู้ แบบประเมินผลเข้าไปด้วย ในกรณีนิทานสื่อสาระบันเทิงอาจกล่าวได้ว่านิทานไทยซึ่งเป็น “วัตถุดิบ” จึง “ถูกปรุงใหม่” ให้มีหน้าตาออกมาเป็น “แบบเรียน” มากกว่าเป็น “นิทาน”

ส่วนในด้านบริบทการท่องเที่ยวเช่นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ก็ได้เอานิทานเรื่องตาม่องล่าย มาสร้างเป็นขบวนแห่ มีขบวนแห่ตัวละครต่างๆ และขบวนแห่ชั้นหมากตามประเพณีไทยตามท้องเรื่อง นิทานตาม่องล่าย ที่มีเรื่องการยกชั้นหมากมาสู่ขนางยมโดย เป็นต้น

สรุปได้ว่า ในบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน คติชนประเพณีนิทานพื้นบ้านเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่สำคัญที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ด้วยวัตถุประสงค์อันหลากหลายที่ไม่เหมือนกับในบริบทสังคมไทยในอดีต

ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า “คติชนสร้างสรรค์” เป็นผลจากวิถีคิดของคนไทยที่มีความสามารถในการประยุกต์ของเก่ามาใช้ในบริบทใหม่ โดยอ้างอิงหรืออาศัยฐานรากวัฒนธรรมไทยที่มีมา แล้วนำมาประยุกต์ใหม่เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ในปัจจุบัน

2. วิถีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัย

ในส่วนนี้จะเป็นการสังเคราะห์วิถีคิดและวิธีการนำเสนอ “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่เป็นทั้งการ “ผลิตซ้ำ” ประเพณีเดิมในบริบทใหม่ และพิธีกรรมที่ “สร้างใหม่” ในบริบทใหม่ ซึ่งมีการนำวิถีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัยคือ การประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ เป็นวิธีการหนึ่งที่พบมากในการสร้างสรรค์ให้เกิดประเพณีใหม่ๆ ในบริบทใหม่ๆ คือ การประยุกต์ประเพณีที่มีมาแต่เดิมเพื่อนำเสนอใหม่ในบริบทโลกาภิวัตน์ การท่องเที่ยว และบริบททุนนิยมให้นักท่องเที่ยวทั้งไทยและเทศได้ชม

จนอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีพิธีกรรมทั้งหลายที่นักท่องเที่ยวได้ดูชมนั้นไม่ได้มีบทบาทหน้าที่ในฐานะ พิธีกรรมอีกต่อไป หากแต่มีบทบาทหน้าที่ในฐานะ การแสดง มากกว่า ตัวอย่างเช่น ประยุกต์ประเพณีแข่งเรือที่มีมาแต่เดิมแต่นำมาใช้ในบริบท “ข้ามชาติข้ามพรมแดน” เพื่อการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจทำให้เกิดประเพณีใหม่ - ประเพณีแข่งเรือไทย-ลาว จังหวัดหนองคาย และจังหวัดบึงกาฬ

การผสมผสานหลายพิธีเข้าด้วยกัน เป็นการผสมหลายพิธีเข้าด้วยกัน เช่น การผสมพิธีสวดนพเคราะห์กับการสวดมนต์ข้ามปี หรือผสมกับพิธีทำบุญอายุ เป็นการนำพิธีสวดนพเคราะห์ซึ่ง

เป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ เสริมสิริมงคลให้บุคคล แต่นำมาใช้ร่วมกับพิธีสวดมนต์ในช่วงเปลี่ยนปีใหม่ กลายเป็นพิธีกรรมที่เป็นที่นิยมมากในปัจจุบัน

การรื้อฟื้นประเพณีเก่า เป็นการรื้อฟื้นประเพณีเก่าๆ ขึ้นมานำเสนอใหม่ เช่น ที่หมู่บ้านหนองขาว กาญจนบุรีซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรม” จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภท “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ได้มีการรื้อฟื้นประเพณีซึ่งเป็นวิถีชีวิตไทยดั้งเดิมมาสาธิตแสดงให้นักท่องเที่ยวดูโดยปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เหมาะสมกับเวลาของนักท่องเที่ยว เช่น การสีข้าว ตำข้าว การทอผ้าด้วย กี่กระทก รวมทั้งสาธิตพิธีโกนจุก เป็นต้น

การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม เป็นประเพณีใหม่ที่ไม่เคยมีในอดีตแต่สร้างขึ้นจากฐานความเชื่อเดิม เช่น เดิมที่มีประเพณีบายศรีสู่ขวัญอยู่แล้ว และได้สร้างประเพณีใหม่เพื่อเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ไทย-ลาว โดยใช้พระธาตุในสองประเทศเป็นสัญลักษณ์และเป็นสื่อเชื่อมโยงหรือ ประเพณีไหลโคลมลงโขง ก็เห็นได้ว่าเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” ที่สร้างจากฐานความเชื่อดั้งเดิม ทั้งความเชื่อเรื่องการลอยเคราะห์ลอยโศกให้ไหลไปกับสายน้ำโขง และความเชื่อดั้งเดิมเรื่องปีนักษัตร ซึ่งเป็นปีเกิด นำมาผสมผสานกันเกิดเป็นประเพณีใหม่มีบทบาท “ไปกับกระแส” การฉลองปีใหม่ในช่วง “ข้ามปี “

ในกรณีของชุมชนเขาวราช มีการนำความเชื่อดั้งเดิมเรื่องพระจันทร์และดวงดาวในการสร้าง “พิธีขอพร” เพิ่มเข้าไปในช่วงเทศกาลที่สำคัญของคนไทยเชื้อสายจีน การหยิบยืมประเพณี “ข้ามภาค” ในบริบท “ไร่พรมแดน” ทั้งในระดับโลกและในระดับประเทศ ข้อมูลข่าวสารเดินทาง “ข้ามพรมแดน”

ทั้งนี้เมื่อนำมาศึกษาปรากฏการณ์ ประเพณีสร้างสรรค์พบว่าในประเทศไทยเกิดปรากฏการณ์ “ข้ามภาค-ข้ามพรมแดน” ทางประเพณีพิธีกรรม ทำให้เกิดการหยิบยืมประเพณีของภาคหนึ่งไปใช้ในอีกภาคหนึ่ง เช่น การนำประเพณีสืบชะตาของภาคเหนือมาใช้ในบริบทอีสาน เช่น ประเพณีสืบชะตาแม่น้ำโขง อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, พิธีลอยกระทงสายในแม่น้ำปิง จังหวัดตาก มาสร้างเป็นพิธีลอยกระทงสายในแม่น้ำโขง แล้วเรียกขานกันใหม่ว่า “พิธีลอยไขพญานาค” จังหวัดนครพนม เป็นต้น

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดประเพณีสร้างสรรค์เหล่านี้ ได้แก่ ปัจจัยด้านการท่องเที่ยว ซึ่งประเพณีเหล่านี้สร้างขึ้นโดยอิงพุทธศาสนาและอิงวัฒนธรรมเดิมในท้องถิ่น และสามารถนำประเพณีที่มีอยู่แล้วมาปรับใช้ในบริบทปัจจุบันได้อย่างชาญฉลาด เช่น ประเพณีที่นำมาใช้ในบริบทข้ามชาติเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศเพื่อนบ้าน

จากการศึกษาแนวคิดคติชนสร้างสรรค์ ผู้วิจัยพบว่า เรื่องเล่ามีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไป เช่น กรณีศึกษาเรื่องเล่ากับการสร้างวัตถุมงคลที่ชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าหรือตำนานมีส่วนทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุมงคลหรือเครื่องรางของขลังเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น และตัววัตถุมงคลก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน ที่มีการพลวัตไปตามยุคสมัย

ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของ สุกัญญา สุขฉายา (2556 : 75-102) ที่มีวัตถุมงคลสมัยใหม่เกิดขึ้นมากมาย เช่นเดียวกับการศึกษาเรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น (OTOP) ในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ของ อภิลักษณ์ เกษมผลกุล (2556 : 103-132) ที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับวัฒนธรรม ร่วมสมัย เรื่องเล่าที่ถูกนำมาปรับใช้ในปัจจุบันมีบทบาทในการเพิ่มคุณค่าและสร้างความหมายให้แก่ผลิตภัณฑ์

ส่วนด้านประเพณีที่สร้างสรรค์ขึ้น จากการศึกษาพบว่าประเพณีต่างๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้น มีการปรับประยุกต์ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดมาในสังคมมาเสนอใหม่ ซึ่งเกิดมาจากบริบททางสังคม ได้แก่ บริบทการท่องเที่ยว บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์ หรือบริบทข้ามพรมแดน

จากการศึกษาทำให้พบว่าบริบทดังกล่าวทำให้ประเพณีและพิธีกรรมในปัจจุบันมีลักษณะที่พลวัตไปตามสภาพสังคมไม่ว่าจะเป็นการทำประเพณีให้เป็นการแสดงเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชม

การนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาเป็นแนวทางการศึกษาจึงทำให้เห็นวิถีคิดของการสร้างสรรค์ประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ ในปัจจุบัน ที่มักนำทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมมา ผลิตซ้ำประยุกต์ หรือสร้างใหม่

การนำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ทำให้เห็นว่าปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบันที่มีพลวัตว่ามีที่มาอย่างไร และยังทำให้เห็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดประเพณีใหม่ ๆ ในหลายพื้นที่ อีกทั้งยังทำให้เห็นวิถีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่เหล่านี้อีกด้วย

เมื่อนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบัน พบว่า การสร้างสรรค์ประเพณีในปัจจุบันเกิดมาจากบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ การท่องเที่ยว และบริบททุนนิยมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยมีวิถีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีคือการผนวกประเพณีดั้งเดิมที่มีอยู่ในสังคม และการสร้างประเพณีใหม่โดยภาครัฐและชุมชน ทำให้การสร้างสรรค์ประเพณีต่างๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นวิถีคิดของคนในสังคมไทยปัจจุบัน ในการนำเรื่องเล่าหรือทุนทางวัฒนธรรมมาปรับประยุกต์ใช้ใหม่ในบริบทสังคมเศรษฐกิจสร้างสรรค์

6. แนวคิดพื้นที่ศึกษา

H. Lefebvre (1991 อ้างอิงจาก วริศรา อนันตโท, 2559: 24) แบ่งความหมายของพื้นที่ออกเป็น 3 ระดับ

1. Physical space ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่เป็นธรรมชาติด้านกายภาพ จักรวาล
2. Mental space หมายถึง การรับรู้พื้นที่ในทางจิตใจ เช่น ความผูกพันกับพื้นที่
3. Social space & Social practice เป็นพื้นที่ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นด้วยกิจกรรม/ปฏิบัติการ/โครงการต่างๆ การใช้สัญลักษณ์/การสร้าง utopia / รวมทั้งการทำให้เป็นปริมาตร (sphere) นับตั้งแต่การใช้พื้นที่ในเมืองที่ทำให้เขตบางเขตกลายเป็นเขตธุรกิจ (เช่นบริเวณถนนสีลม) ทำให้ ที่ดินมีมูลค่ามหาศาล ไปจนกระทั่งถึงอาณาบริเวณที่มีการไหลเวียนของข่าวสารข้อมูล เช่น ในจอโทรทัศน์ที่มีพื้นที่ทางกายภาพเพียงไม่กี่ตารางนิ้ว แต่ทว่าในแง่พื้นที่ทางสังคมแล้ว โทรทัศน์กินอาณาบริเวณกว้างขวางตั้งแต่พื้นที่ของอวัยวะภายในร่างกายของคนไปจนกระทั่งถึงจักรวาล

อาจกล่าวได้ว่าทุกหนทุกแห่งในสังคมสามารถถูกประกอบสร้างขึ้นเป็น “พื้นที่ทางสังคม” (Social space) ได้ทั้งสิ้น หากว่ามีปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ เกิดขึ้นในบริเวณดังกล่าว (กาญจนา แก้วเทพ, 2557: 546-547)

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2543) ได้กล่าวถึงเรื่องพื้นที่ สรุปได้ว่า เมื่อเราแบ่งพื้นที่เป็นพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะและพื้นที่อื่นๆ เช่นพื้นที่ของความเป็นเพศ ศาสนา ชาตินิยม ก็เพื่อให้ตัวตนของเราปรากฏ การสร้างอัตลักษณ์ให้ตัวเองหรือสิ่งต่างๆ จึงสัมพันธ์กับการสร้างพื้นที่ของความแตกต่างและการลากเส้นพรมแดนเสมอ

วิธีคิดในเชิงพื้นที่จึงไม่อาจแยกตัวออกจากการรับรู้เกี่ยวกับตัวตนและการจัดระยะห่างระหว่างเรากับสิ่งอื่นๆ เช่นการที่ผู้หญิงรักษาสิ่งแวดล้อมเพราะมันสัมพันธ์อยู่กับพื้นที่ครัวเรือนที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบดูแล พื้นที่ในมิติในทัศนดังกล่าวแสดงออกให้เห็นได้ในกระบวนการสร้างภาพลักษณ์และภาพความจริงของสิ่งต่างๆ representational space เชื่อมโยงกับมิติที่เป็นปฏิบัติการและการจัดการพื้นที่อีกด้วย (practical intervention of space)

Lefebvre (1991 อ้างอิงจาก ศรีนพร พุ่มมณี, 2550 : 13) ได้เสนอว่ามีรูปแบบของการจัดความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่เอาไว้ 3 แบบ ได้แก่

1. พื้นที่ที่แสดงออกถึงการปฏิบัติการ spatial practice เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในชีวิตประจำวันที่สัมพันธ์กับเรื่องส่วนตัวและเรื่องสาธารณะ พื้นที่การทำงานกับการพักผ่อนแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม
2. Representation of space เป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดไว้แล้วว่าเราจะต้องปฏิบัติหรือวางตัวอย่างไรกับพื้นที่นี้ และความสัมพันธ์กับพื้นที่จะแปรเปลี่ยนไปตามวิธีการผลิตที่ถูกกำหนด

3. Representative space เป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นจากแรงบันดาลใจของศิลปินผ่านระบบสัญลักษณ์ต่างๆ

นอกจากนี้ Lefebvre (1991 : 38-39 อ้างอิงจาก ศรีนพร พุมมณี, 2550 : 13) มองว่ารัฐเป็นผู้ออกแบบการใช้พื้นที่ การวางผังในการใช้พื้นที่ต่างๆ เพื่อรักษารูปแบบของสังคมที่ต้องการเป็นการผลิตซ้ำความสัมพันธ์และรูปแบบทางสังคมแบบเดิมผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นความเคยชินและไม่เคลือบแคลงว่าเราถูกควบคุมโดยพื้นที่ เป็นการกระทำผ่านโครงสร้างของสังคมในระดับจิตสำนึกและอุดมการณ์

Michel Foucault (1984 อ้างอิงจาก ศรีนพร พุมมณี, 2550 : 13) ในหนังสือ Space, knowledge and power เสนอว่า พื้นที่ ความรู้ และอำนาจ สัมพันธ์กันใน 2 ลักษณะคือ

1. พื้นที่ในจินตนาการ (the utopia) เป็นการสร้างพื้นที่เชื่อมโยงหรือขัดแย้งกับความจริงในสังคมและเป็นพื้นที่ที่ไม่มีจริงในสังคม (the unreal spaces)

2. พื้นที่ในลักษณะพิเศษ (heterotopias) พื้นที่นี้อยู่ระหว่างพื้นที่ในจินตนาการกับพื้นที่จริง และเป็นพื้นที่ที่คนในสังคมใช้ชีวิตอยู่ เป็นทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ทางสังคมไปพร้อมกันและสามารถพบได้ทุกหนแห่งในชีวิตจริง

Foucault ให้ความสำคัญกับพื้นที่ และมองผู้กระทำว่าสามารถขัดขึ้น ต่อรอง เพื่อสร้างทางออกให้กับตนเองได้ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2549) กล่าวถึงความเกี่ยวข้องระหว่างคนกับพื้นที่ (social space) สรุปได้ว่า พื้นที่มีทั้งลักษณะทางกายภาพและพื้นที่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมากำหนดความหมายซึ่งแฝงไว้ด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

พิเชษฐ สายพันธ์ (2544) ให้กล่าวถึงแนวคิด “พื้นที่” ไว้ สรุปได้ว่า พื้นที่ (space) และสถานที่ (place) ซึ่งปรากฏในมิติความหมายที่ซ้อนทับกันอยู่ 2 มิติ คือ มิติที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพและภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้องมองเห็นได้ มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย เช่น ภูเขา แม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง ทะเล ทุงหญ้า ทะเลทราย เป็นต้น

อีกมิติหนึ่งคือมิติที่เกี่ยวข้องกับสังคมและ วัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากการรับรู้และการให้นิยามความหมายในเชิงสังคมและวัฒนธรรมโดยมนุษย์ที่อาศัยหรือสัมพันธ์อยู่กับพื้นที่นั้น ดังนั้น พื้นที่ทางกายภาพและภูมิศาสตร์จะกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคม

พื้นที่ (space) เป็นคำที่ใช้เรียกอาณาบริเวณหรือเขตแดนที่ปรากฏในทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเริ่มมาจากการเป็น “ที่ว่าง” ที่ยังไม่ถูกกำหนดอย่างเฉพาะเจาะจง แต่เมื่อพื้นที่ถูกนิยามขึ้นมาก็จะมี ความหมายในทางสังคมวัฒนธรรม

การนิยามความหมายของพื้นที่ที่สามารถเกิดขึ้นได้จากหลากหลายแนวคิด เช่น นักภูมิศาสตร์มองว่า พื้นที่คือ โครงสร้างทางกายภาพที่ประกอบด้วยกรวด หิน ดิน ทราย แตกต่างกัน ตามลักษณะภูมิประเทศ นักภูมิศาสตร์มองว่า พื้นที่ เป็นที่ดินเป็นทรัพย์สินที่มีการจับจอง เป็นกรรมสิทธิ์

ส่วนสถานที่ (place) ในมิติของวัฒนธรรม มีความหมายจำเพาะเจาะจงกว่าพื้นที่ (space) สถานที่ที่มีได้มีฐานะเพียงแค่วัตถุ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างจากความคิดของมนุษย์และมนุษย์ก็นำตัวเองเข้าไปมีประสบการณ์ในสถานที่นั้น ประสบการณ์เหล่านี้ทำให้มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน เกิดการกำหนดรู้ เกิดความคิด และความรู้สึกแตกต่างกันไป ซึ่งมีผลต่อการให้คุณค่ากับสถานที่นั้นด้วย

จึงกล่าวได้ว่า สถานที่แต่ละแห่งต่างก็มีความเป็นจินตภาพ (all place are imaginary) ที่ปรากฏอยู่ในความทรงจำพอๆกับที่ปรากฏบนผืนดินเบื้องหน้าเรา ด้วยความหมายที่เจาะจงกว่า จึงพบว่าในพื้นที่ (space) จะปรากฏสถานที่ (places) ย่อย ๆ อีกหลายประเภทที่แตกต่างกันไปตามการสร้าง ความหมายจากมนุษย์

สรุปได้ว่า พื้นที่ (space) และ สถานที่ (places) มีความสัมพันธ์กับ 0 ระบบคุณค่า พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความรู้สึกทำให้มีลักษณะเป็นจินตภาพทางภูมิศาสตร์ (imaginary geographies) ซึ่งถูกสร้างด้วยการอุปมาและสัญลักษณ์ที่มีอยู่ในสังคมวัฒนธรรมนั้น

จากแนวคิดเรื่องพื้นที่ ดังกล่าว ทำให้เห็นว่า "พื้นที่" (space) ไม่ได้มีความหมายภายใต้ขอบเขตลักษณะทางภูมิศาสตร์ หรือมิได้มีลักษณะของความเป็นกายภาพเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้ของอำนาจต่างๆ ในสังคม พื้นที่จะถูกนำมาผลิตซ้ำในรูปแบบต่างๆ ให้กลายเป็น "พื้นที่ทางสังคม" (social space) ตามวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง

ดังนั้นพื้นที่ทุกแห่งสามารถกลายเป็น "พื้นที่ทางสังคม" ได้หากมีปฏิบัติการทางสังคมเกิดขึ้นในบริเวณดังกล่าว เช่นเดียวกับพื้นที่ต่างๆ ในเขตธนบุรีที่ได้มีการผลิตซ้ำเรื่องเล่า ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทำให้พื้นที่ธนบุรี กลายเป็น "พื้นที่ทางสังคม" หรือ "พื้นที่พิเศษ" เป็นพื้นที่เพื่อใช้ในการต่อรอง ตอบโต้ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับกลุ่มตน และเพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือของเขตธนบุรี

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีหลากหลายตัวบทที่เป็นข้อมูลในการวิจัย วัชรา คล้ายนาทร (2555) “ตามรอยเสด็จพระเจ้าตากมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี: ศึกษาจากพงศาวดารและสถานที่จริง” ศึกษาพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขณะประทับ ณ กรุงธนบุรี โดยใช้หลักการศึกษาทางประวัติศาสตร์มาเป็นขอบข่ายของการศึกษาวิจัย จากการศึกษาพบว่า เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรีสามารถพิสูจน์ได้จากหลักฐานในสถานที่จริงและจากการสัมภาษณ์ครอบครัวของชุมชนที่บรรพชนเคยมีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น

งานวิจัยนี้จึงเป็นประโยชน์ในการกระทำให้อ้อมุมทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีมีความชัดเจนยิ่งขึ้น และการเผยแพร่งานวิจัยย่อมทำให้พื้นที่ฝั่งธนบุรีเป็นที่รู้จักในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดมรดกทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีมากยิ่งขึ้น

ในด้านการศึกษาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรม ปฐมพงษ์ สุขเล็ก (2555) “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : เรื่องเล่าและการประกอบสร้างความหมาย ศึกษาเรื่องเล่าพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ. ศ. 2475 ถึงปี พ.ศ. 2551 ผลการวิจัยพบว่า วิธีการประกอบสร้างเรื่องเล่าพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมี 3 วิธี คือ 1) การสร้างเรื่องเล่าจากลายลักษณ์อักษรทางประวัติศาสตร์ 2) การสร้างจากตำนานท้องถิ่น 3) การสร้างเรื่องเล่าที่ไม่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ถูกนำมาอ้างอิงและสร้างเรื่องเล่ามากที่สุดคือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา วิธีการประกอบสร้างความหมายสมเด็จพระเจ้าตากสินจะสร้างเรื่องเล่าพระราชประวัติโดยเลือกใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์กันในเรื่องการนำเสนอเนื้อหาที่รูปแบบของวรรณกรรม

ส่วน ณิชิตา คงทวี (2562) ศึกษา “บทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน กรณีศึกษา “พระเจ้าตากเขาขุนพนม” ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า คนในชุมชนวัดเขาขุนพนม ได้เลือกสรร ตัดทอน และเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจากประวัติศาสตร์กระแสหลักเพื่อเน้นย้ำว่าพระองค์ทรงลี้ภัยการเมืองมาประทับที่วัดเขาขุนพนมจังหวัดนครศรีธรรมราช จนสวรรคต ณ วัดเขาขุนพนม ทำให้สถานที่แห่งนี้มีความสำคัญต่างที่อื่น เพราะความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งของไทย

นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างพิธีกรรมโดยอาศัยเรื่องเล่าดังกล่าวข้างต้นด้วย พิธีดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน และได้สร้างอัตลักษณ์ของชุมชนให้แตกต่างจากชุมชนอื่นอีกด้วย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบว่า ผลงานของ วิชา คล้ายนาทร (2555) เรื่อง **ตามรอยเสด็จพระเจ้าตากมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี : ศึกษาจากพงศาวดารและสถานที่จริง** และงานวิจัยของ ปฐมพงษ์ สุขเล็ก (2555) เรื่อง **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : เรื่องเล่าและการประกอบสร้างความหมาย** ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเชื่อมโยงอย่างยิ่งในด้านการรวบรวมข้อมูลเรื่องเล่าที่ได้เชื่อมโยงกับพงศาวดารและสถานที่จริง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยของ ปฐมพงษ์ สุขเล็ก ทำให้เห็นพลวัตการสร้างความหมายใหม่ของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ การสร้างวีรกษัตริย์จากสามัญชนและนำเสนอความเป็นมหาราช

ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวช่วยสนับสนุนสมมติฐานของผู้วิจัยที่วิเคราะห์ว่าเรื่องเล่ามีลักษณะพลวัต แต่จากการศึกษาของผู้วิจัยพบข้อมูลเพิ่มเติมที่น่าสนใจว่า เรื่องเล่าดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เปลี่ยนไปจากกษัตริย์เป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ด้วย ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในสื่อออนไลน์ในขณะที่ ปฐมพงษ์ สุขเล็ก ไม่ได้นำมาเป็นกลุ่มข้อมูลในการศึกษา

ส่วนการวิจัยของ ณิชิตา คงทวี (2562) เรื่อง **บทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน กรณีศึกษา “พระเจ้าตากเขาขุนพนม” ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช** วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อผู้วิจัย ผู้วิจัยจะนำแนวทางในการศึกษาเรื่องเล่าและพิธีกรรม มาประกอบการวิเคราะห์ในเขตพื้นที่ธนบุรีว่ามีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกันอย่างไร อันจะทำให้การศึกษาที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความชัดเจนยิ่งขึ้นในสังคมไทย

อย่างไรก็ตาม จากงานศึกษาทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่มีการศึกษาลักษณะพลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงจะศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี เพื่อให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย และวิธิตดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ซึ่งผู้วิจัยจะนำงานวิจัยเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้ง 3 เรื่องนี้เป็นพื้นฐานข้อมูลความรู้ที่สำคัญในการศึกษาต่อไป

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพลวัตทางวัฒนธรรม

งานวิจัยด้านพลวัตทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจได้แก่ งานวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อของชาวล้านนา : กรณีศึกษาฝิ่ปู้ย่า ของ เกศริน ธรรมชั้นแข็ง (2546) ศึกษาศึกษาเรื่องผลกระทบของการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อประเพณีความเชื่อของชาวล้านนาเรื่องฝิ่ปู้ย่า

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ความเชื่อเรื่องฝิ่ปู้ย่า เปลี่ยนแปลงไป มี 3 ด้าน คือ

1) การศึกษา ในระบบโรงเรียนที่รัฐเป็นผู้กำหนด และการเรียนรู้นอกระบบที่ผ่านสื่อที่ทันสมัยทำให้คนรุ่นใหม่มีทัศนคติเกี่ยวกับฝิ่ปู้ย่าว่าเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผลและไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับฝิ่ปู้ย่า และการศึกษายังจำกัดในเรื่องของเวลาทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมพิธีกรรมได้จึงทำให้เกิดความห่างเหินและลดความสำคัญลง

2) อาชีพ ผู้ที่ประกอบอาชีพที่ดั้งเดิมสืบต่อมาจากบรรพบุรุษมีความคิดความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมีเวลารว่างหลังจากการทำงานอันเนื่องจากการประกอบอาชีพตามฤดูกาล ส่วนอาชีพสมัยใหม่ที่มีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ทำให้ผู้ประกอบอาชีพประเภทนี้ ไม่เชื่อในประเพณีความเชื่อและบทบาทของฝิ่ปู้ย่าและการประกอบอาชีพยังจำกัดด้วยเวลาและต้องเดินทางไปประกอบอาชีพต่างถิ่นทำให้โอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมพิธีกรรม เกี่ยวกับฝิ่ปู้ย่าลดลงหรือไม่มีโอกาสเข้าร่วม

3) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับฝิ่ปู้ย่าลดลง

พลวัตทางสังคมกับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอาหารไทดำ ของ อำนาจ เอี่ยมสำออง และคณะ (2561) งานวิจัยนี้ศึกษาพลวัตเชิงวัฒนธรรมที่ส่งผลต่ออาหารไทดำ และศึกษากระบวนการดำรงอยู่ของอาหารไทดำ ในจังหวัดเพชรบุรี

ผลการวิจัยพบว่า พลวัตเชิงวัฒนธรรมที่ส่งผลต่ออาหารไทดำมีหลายยุคสมัย ปัจจัยแรกได้แก่ช่วงแรกไทดำการอพยพ อพยพมายังประเทศไทยในฐานะเชลยสงครามซึ่งส่งผลต่อความเป็นอยู่ของกลุ่มไทดำ ปัจจัยต่อมาคือ ความเจริญเข้ามาสู่หมู่บ้านไทดำทำให้วิถีการหาอาหารของไทดำถูกปรับเปลี่ยนจากการหาของป่า ปลูกผัก และเลี้ยงสัตว์ ไว้ประกอบพิธีกรรมเองเริ่มหายไป ปัจจัยต่อมาได้แก่เรื่องการศึกษา ด้วยพลวัตทางสังคมส่งผลให้คนในพื้นที่ส่งบุตรหลานไปเรียนในเมือง หนุ่มสาวไปทำงานในพื้นที่อื่น อาหารในพิธีกรรมต่างๆ ต้องถูกซื้อจากตลาดเพื่อมาประกอบพิธีกรรม

นอกจากนี้ปัจจัยเรื่องการสร้างคลองชลประทานและโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ชุมชนไทดำ ทำให้คนไทดำในพื้นที่เข้าไปทำงานในโรงงาน ทำให้การประกอบพิธีกรรมมีความยากลำบาก จึงทำให้เกิดการบริการอาหารในพิธีกรรม ที่เรียกว่าโต๊ะลาวขึ้น และได้รับการตอบรับอย่างดีจากคนไทดำ จนมีการเพิ่มจำนวนผู้ประกอบการโต๊ะลาว ในช่วงเวลาประมาณ 10 ปี

จากการศึกษาทำให้เห็นว่าบริบทต่างๆ ล้วนแล้วมีผลต่อความเชื่อและประเพณี พิธีกรรม ทั้งสิ้น ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อให้ตอบสนองกับวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันอีกทั้งการปรับเปลี่ยนดังกล่าวยังมีส่วนทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมนั้นดำรงอยู่ได้

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

การศึกษาเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจได้แก่การศึกษาเรื่อง “**พระอุปคุต : การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน**” ของ วัชรภรณ์ ดิษฐปาน (2557) ศึกษาการสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุต ในสังคมไทยปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้จัดประเภทตำนานพระอุปคุตในประเทศไทยออกเป็นแบบเรื่อง และศึกษาการผลิตซ้ำตำนานพระอุปคุตในสื่อสมัยใหม่ในรูปแบบต่างๆ ด้านประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุต พบว่ายังคงมีการสืบทอดในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสานจนถึงปัจจุบัน แต่มีการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของประเพณีและพิธีกรรมอันเป็นผลจากกระแสการท่องเที่ยว และการเข้าไปมีบทบาทของภาครัฐและเอกชน นอกจากนี้ยังพบลักษณะพลวัตข้ามพื้นที่โดยเปลี่ยนแปลงเรื่องเวลา สถานที่ และยังมีการผลิตซ้ำในรูปแบบของวัตถุมงคลด้วย

วันดี สมรัตน์ (2544) ศึกษาเรื่อง “**การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ**” ผลการศึกษาพบว่าชาวไทลื้อมีความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิตความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม และมีการผลิตซ้ำด้านค่านิยมผ่านประเพณีและพิธีกรรม ผ่านกลุ่มบุคคลสำคัญของชุมชน

ส่วน ธัญจิรา ศรีคำ (2552) ศึกษาเรื่อง “**การสื่อสารกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวของชุมชนไทลื้อบ้านลำ อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา**” ผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมที่หลากหลาย การผลิตซ้ำ ทฤษฎีหน้าที่นิยมและแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ พบว่าพิธีดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาของพิธีกรรม มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยบันทึกข้อมูล ในขณะที่ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรม

จากการศึกษางานวิจัยที่ใช้กรอบแนวคิดเรื่องการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมดังกล่าว ทำให้เข้าใจและเห็นถึงกระบวนการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรม โดยมีบริบททางสังคมที่ส่งผลให้รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีหรือพิธีต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นบริบทการท่องเที่ยวหรือการเข้าไปมีบทบาทของภาครัฐและเอกชน อีกทั้งยังทำให้เห็นวิธีการศึกษาที่ประยุกต์แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วมกับแนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม อันจะทำให้เห็นบทบาทหน้าที่ของประเพณีและพิธีกรรมอย่างชัดเจน

4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า

งานวิจัยด้านเรื่องเล่าที่น่าสนใจได้แก่ งานวิจัยเรื่อง **เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง** ของ รื่นฤทัย รอดสุวรรณ และคณะ (2563) งานวิจัยนี้ ศึกษา ศึกษาเรื่องเล่าโนราและนำเสนอภาพวาดเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำของคนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าโนราในพื้นที่ชุมชนบ้านท่าจีนมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องทวด ในขณะที่เรื่องเล่าโนราของชุมชนวัดคูเต่าเป็นเรื่องโนราประชันโรงที่มุ่งเน้นความบันเทิงเป็นหลัก เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องเล่าโนราสะท้อนให้เห็นว่าปฏิบัติการโนรกายใต้ความเชื่อและพิธีกรรมในชีวิตประจำวันของคนก่อให้เกิดความยั่งยืนมากกว่าโนราที่เน้นเพื่อความบันเทิง สำหรับเรื่องเล่าโนราจากความทรงจำที่สื่อผ่านภาพวาดจะเป็นเครื่องมือในการบันทึกความทรงจำที่เป็นรูปธรรมของคนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่างสืบไป

งานวิจัยอีกหนึ่งงานที่น่าสนใจได้แก่ งานวิจัยเรื่อง **เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมในจังหวัดศรีสะเกษ** ของ ชานนท์ ไชยทองดี (2557) งานวิจัยนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการเล่าเรื่องของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับการสร้างภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอันสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนำเสนอภาพลักษณ์ของพระองค์ให้เป็นผู้มีบุญบารมี ผู้มีเมตตา ส่วนเรื่องเล่าประเภทบทประพันธ์ร้อยกรองเน้นภาพลักษณ์ผู้ปราบยุคเข็ญ ผู้ทรงธรรมและผู้สร้างชาติให้ชาติของตนยิ่งใหญ่เหนือชาติอื่นๆ เรื่องเล่าประเภทความเรียงเน้นภาพลักษณ์วีรบุรุษผู้ปราบยุคเข็ญ เรื่องเล่าประเภทนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เน้นภาพลักษณ์ผู้เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อความสงบสุขของส่วนรวม เรื่องเล่าประเภทหนังสือการ์ตูนเน้นภาพลักษณ์ของวีรบุรุษผู้กล้าหาญและผู้เสียสละ เรื่องเล่าประเภทละครนำเสนอภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในลักษณะสัญลักษณ์ของการสร้างความรักชาติและความสามัคคี โดยให้คนเอาเยี่ยงอย่างพระองค์ เรื่องเล่าประเภทภาพยนตร์สานภาพลักษณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชตามแบบพระราชพงศาวดาร

การศึกษาดังกล่าวทำให้เห็นบทบาทของเรื่องเล่าที่มีทั้งเป็นเครื่องมือในการบันทึกความทรงจำและบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์และสร้างคุณค่าให้กับชุมชนนั้นๆ อีกทั้งยังทำให้เห็นบทบาทของเรื่องเล่าในการสร้างภาพลักษณ์ให้กับบุคคลในเรื่องเล่าอีกด้วยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของเรื่องเล่า

5. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับคติชนสร้างสรรค์

งานวิจัยด้านคติชนสร้างสรรค์ที่เกี่ยวกับการการสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมมีหลากหลายกลุ่มข้อมูล ดังจะเห็นได้จากการศึกษาเรื่อง “**ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย**” ของ กริธากร สังขกุล (2559) ศึกษาวิถีคิดในการสร้างประเพณีดังกล่าวอีกทั้งยังวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของประเพณี

ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ถูกทำให้กลายเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์มีกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีคิดในการสร้างโดยนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี รวมทั้งศิลปะบนตัวปราสาทมาสร้างเป็นองค์ประกอบต่างๆ

งานวิจัยนี้ทำให้เห็นว่า พิธีพลวัตไปตามบริบทของสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงผู้จัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจ และมีบทบาทในด้านสังคมในฐานะที่เป็นพื้นที่ของการเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งอัตลักษณ์ของกลุ่มเขมรถิ่นไทย งานวิจัยนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้เข้าใจการสร้างสรรคประเพณีใหม่ ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัย และเป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในเชิงคติชนวิทยา และศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

เช่นเดียวกับงานวิจัยของ วริศรา อนันตโท (2559) ศึกษาเรื่อง “**จามเทวีบูชา : การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงในสังคมไทยร่วมสมัย**” ผู้วิจัยรวบรวมตำนานเกี่ยวกับพระนางจามเทวีและนำมาจัดแบบเรื่อง อีกทั้งยังศึกษาวิถีคิดการผลิตซ้ำในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีวิถีคิดในการเลือกสำนวนหรือตอนต่างๆ ในตำนานพระนางจามเทวีที่มีความเกี่ยวข้องมาอ้างอิงการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี

ผลจากการวิจัยพบว่า วิถีคิดในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีมีหลายลักษณะทั้งผนวกกับประเพณีเดิมที่มีอยู่แล้วในสังคม และการสร้างประเพณีใหม่ขึ้นโดยภาครัฐและชุมชน พิธีเหล่านี้มีบทบาทในการทบทวนพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและทางชาติพันธุ์ อีกทั้งยังมีบทบาทในด้านการเป็นพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงอีกด้วย

ผู้วิจัยยังได้ศึกษาบริบทที่สำคัญได้แก่ บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว และบริบททุนนิยมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ รวมถึงลักษณะทางวัฒนธรรมทางศาสนาของไทย ทั้งการพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผู้หญิงและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของผู้หญิงในสังคมไทย ตลอดจนการนับถือพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมของชุมชน

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิวัฒน์ สุธรรมดี (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “**ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม**”

ผลการศึกษาพบว่า เรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหมเอราวัณเล่ากันอย่างแพร่หลายในสื่อสมัยใหม่ จนเกิดเป็นความนิยมบูชาพระพรหมขึ้นในสังคมเมืองแล้วกลายเป็นลัทธิพิธีบูชาแพร่กระจายไปยังภูมิภาคซึ่งมีลักษณะรูปแบบของพิธีที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้จัดงาน จากการศึกษาทำให้เห็นการนำความเชื่อเรื่องพระพรหมมาปรุงแต่งเพื่อรับใช้สังคมปัจจุบันเป็นกรณีศึกษาของลัทธิคนในวัฒนธรรมเมืองที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองคนเมืองซึ่งมีวิถีชีวิตที่ซับซ้อน พระพรหมในปัจจุบันจึงมีสถานะเป็นทิวทัศน์วัฒนธรรมที่นำมาสร้างจุดขายและส่งออกไปสู่สากลได้

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคติชนสร้างสรรค์ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจะนำมาปรับประยุกต์ใช้กับการศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรีได้ โดยผู้วิจัยจะนำแนวทางดังกล่าวมาศึกษาวิจัยองค์ประกอบสำคัญของพลวัตของตำนาน เรื่องเล่า และวิถีคิดในการประดิษฐ์สร้างพิธีบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้รับการสืบทอดและปรับใช้โดยวิธีวิทยาทางคติชนตามแนวคิดคติชนสร้างสรรค์

จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่แล้วมักจะเกิดมาจากบริบทสำคัญ ๆ ได้แก่ บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยวโดยมีวิถีคิดในการสร้างพิธีหรือประเพณีนี้อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการสร้างจากประเพณีเดิม การประยุกต์ประเพณีเดิม หรือการสร้างสรรค์ประเพณีขึ้นใหม่ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของประเพณีและพิธีกรรมเพื่อตอบสนองกลุ่มผู้สร้าง อีกทั้งยังทำให้เห็นว่านโยบายของภาครัฐเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสรรค์พิธีแต่ละพิธี

นอกจากนี้วิทยานิพนธ์เหล่านี้ยังชี้ให้เห็นว่า บทบาทหน้าที่ของคติชนเป็นสิ่งที่ควรศึกษาประกอบการวิเคราะห์ตำนาน เรื่องเล่า และพิธีกรรม ทั้งบทบาทในระดับปัจเจกบุคคล และบทบาทระดับชุมชน

6. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษามีวิธีวิทยาในการศึกษาดังนี้ งานวิจัยของวุฒินันท์ แทนนิล (2551) เรื่อง “การสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อหลีกเลี่ยงหนีความเป็นชายขอบของคนพลัดถิ่นชุมชนกะเหรี่ยงพลัดถิ่น ตำบลบ้านคา กิ่งอำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี”

งานวิจัยนี้ศึกษาถึงการใช่วิธีการนำเสนอภาพลักษณ์ที่ตีงามในมิติของประเพณี วัฒนธรรม การศึกษา ศาสนา ของชาวกะเหรี่ยงใช้ในการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเอง เพื่อที่จะอยู่อาศัยในพื้นที่ด้วยความชอบธรรม มีศักดิ์ศรี หลุดพ้นจากการเป็นชายขอบของสังคม ทำให้อัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงไม่ได้หยุดนิ่ง ตายตัว แต่ปรับเปลี่ยน เลื่อนไหล เป็นไปตามบริบททางสังคมที่ชาวกะเหรี่ยงจะต้องเผชิญ

ส่วนงานวิจัยเรื่อง “เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมในจังหวัดศรีสะเกษ” ของ ชานนท์ ไชยทองดี (2557) พบว่ามีการนำเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับท้องถิ่นมาสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม เรื่องเล่าเหล่านี้มีบทบาทในการสร้างความหมายให้กับชุมชน อีกทั้งยังช่วยแสดงอัตลักษณ์ให้กับชุมชนด้วย

จากการศึกษางานวิจัยที่ใช้กรอบแนวคิดเรื่องพื้นที่ดังกล่าว ทำให้เข้าใจและเห็นถึงการจัดการ การเลือกสรร เรื่องเล่า เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับกลุ่มของตน ทั้งในแง่ของการสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น และในแง่ของการ ตอบโต้ และต่อรองเพื่อหลีกเลี่ยงหนีความเป็นชายขอบในสังคม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยทั้งหมดนี้ผู้วิจัยจะนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่อง “พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร” ซึ่งจากการศึกษาพบว่ายังไม่มีผู้ใดศึกษาประเด็นนี้มาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานครให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตของตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย รวมถึงศึกษาวิธีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี เนื่องจากตำนานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพลวัตและเป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยนำตำนานมาเชื่อมโยงและตีความให้เข้ากับสถานที่ แล้วสร้างพิธีกรรมในรูปแบบใหม่ขึ้นอย่างหลากหลาย อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับบริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว ผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. การตรวจสอบข้อมูล

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรวมทั้งศึกษาดำเนินการเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งในเอกสารประวัติศาสตร์ หนังสือที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เรื่องเล่ามุขปาฐะข้อมูลในสื่ออินเทอร์เน็ต และได้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร พบว่ามีพื้นที่ที่สร้างพิธีกรรมหลายพื้นที่ มีทั้งระดับรัฐ ชุมชน และระดับปัจเจก ผู้วิจัยใช้กลุ่มข้อมูลการวิจัย 2 ประเภท ได้แก่ หนังสือ/เอกสาร และพิธีกรรม ดังนี้

1. หนังสือ/เอกสาร

ผู้วิจัยศึกษาจากพงศาวดาร หนังสือ เรื่องเล่าในสื่อออนไลน์ และเรื่องเล่าประจำท้องถิ่น รวมทั้งหมดจำนวนทั้งสิ้น 76 สำนวน มีรายละเอียดตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 3.1 กลุ่มข้อมูลการวิจัยประเภทหนังสือ/เอกสาร

ชื่อหนังสือ	ลิงค์ข้อมูล/ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
พงศาวดาร 5 เล่ม		
1. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ฉบับหมอบรัดเลย์)	หมอบรัดเลย์	พ.ศ. 2407
2. พระราชพงศาวดารพันจันทน์ มาศ (เจิม)	จันทน์มาศ (เจิม)	พ.ศ. 2467
3. พระราชพงศาวดารฉบับบริติช มิวเซียม	กรมศิลปากร	พ.ศ. 2537
4. พระราชพงศาวดารฉบับพระ ราชหัตถเลขา (เล่ม 2)	กรมศิลปากร	พ.ศ. 2548
5. จดหมายเหตุความทรงจำ ฯ กรมหลวงนรินทรเทวี	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	พ.ศ. 2552
หนังสือ 24 เล่ม		
1. อภินิหารบรรพบุรุษ	-	พ.ศ. 2473
2. ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรี	หลวงวิจิตรวาทการ	พ.ศ. 2492
3. หนังสือพระราชทานเพลิงศพ นายทวน บุณนิยม	นายทวน บุณนิยม	พ.ศ. 2513
4. ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน	ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์	พ.ศ. 2516
5. เรื่องจริงอิงนิทาน (พิเศษ)	พระมหาวิระ ถาวโร (ฤๅษีลิงดำ)	พ.ศ. 2524
6. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และบทบาท ชาวจีนในสยาม	เสถียร ศุภโสภณ	พ.ศ. 2527
7. ย่าอืด พระราชประวัติสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราช กับ อิสรภาพของไทย (เล่ม 1-2)	เชาวน์ รูปเทวินทร์	พ.ศ. 2528
8. จอมกษัตริย์แห่งนักรบ	ศรีศากยโศก	พ.ศ. 2537
9. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	พลตรี จรรยา ประชิตโรมัน	พ.ศ. 2537
10. สารานุกรมพระราชประวัติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม	พ.ศ. 2540

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

ชื่อหนังสือ	ลิงค์ข้อมูล/ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
11. สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช	มูลนิธิอนุรักษโบราณสถานในพระราชวังเดิม	พ.ศ. 2543
12. อยู่เหนือเงื่อนไข	สุภา ศิริमानนท์	พ.ศ. 2545
13. สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร	เทพ สุนทรสารทูล	พ.ศ. 2546
14. ความหลงในสงสาร	สุทัสสา อ่อนค้อม	พ.ศ. 2549
15. พระเจ้าตากฯ สิ้นพระชนม์ ที่เมืองนคร	ทศยศ กระหม่อมแก้ว	พ.ศ. 2550
16. จอมกษัตริย์แห่งนักรบ	ศรีศากยอโศก	พ.ศ. 2550
17. สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มหาราช ฉบับสามัญชน เนื่องใน วโรกาสครบรอบ 229 ปี กับพระ ราชภารกิจโลก	พระศาสนโสภณ พระครูปลัดสุชาติ ฐานจาโร พระธรรมนิทร์ ธีรปัญญา ผศ.ทพญ.ภารดี โหตรภวานนท์	พ.ศ. 2553
18. เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราช	ชานัฐ ภัครภาคร์	พ.ศ. 2553
19. พระราชประวัติสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราช (เล่ม 1)	เสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ์	พ.ศ. 2555
20. ตำนานนอกพงศาวดารและ ปาฏิหาริย์แห่งพระเจ้าตากฯ	ธีรวุฒิ ปัญญา	พ.ศ. 2557
21. ญาณทิพย์... ไชยปริศนาปลาย แผ่นดินพระเจ้าตากสิน	ทิพยจักร	พ.ศ. 2557
22. ตากสิน มหาราชเจ้าจอม สยาม	ปรเมศวร์ วัชรปาณ	พ.ศ. 2558
23. พระเจ้าตากสินยังไม่ตาย	ว. วรณพงษ์ , ภมรพล ปรีเชษฐ์	พ.ศ. 2558
24. พระเจ้าตากสวรรคต ณ เขาขุนพนมนครศรีธรรมราช (บันทึกลับนอกพงศาวดาร)	ยีนหยัด ใจสมุทร	พ.ศ. 2563

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

สื่อออนไลน์ 28 ส่วนวน			
1. วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์	https://www.nectec.or.th/schoolnet/library/creativeweb/10000/history/10000-5551.html	ประสิทธิ์ ชัยเนตร ร.ร.ลับแลพิทยาคม	พ.ศ. 2545
2. พลับพลาแหลมโพธิ์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี	http://202.29.33.250/EMK.20151204/suratthani_detail.php?picname=Leamphopalace_1.jpg	รศ.ดร.กฤษณะเดช เจริญสุธาสินี ผู้อำนวยการศูนย์ ความรู้เฉพาะด้าน นิเวศวิทยาพยากรณ์ และการจัดการ มหาวิทยาลัยวลัย ลักษณ์	พ.ศ. 2554
3. วัดคู้งตะเภา จังหวัดอุตรดิตถ์	https://sites.google.com/site/watkungtaphao/history/puchaniya_history_0-1	วัดคู้งตะเภา	พ.ศ.2554
4. วัดกอดิน	http://tessabankongdin.webthailocal.com/view_detail.php?boxID=1091&id=32698	เทศบาล ตำบลกอดิน จังหวัด ระยอง	พ.ศ. 2555
5. “สมเด็จพระเจ้าตากสิน” อยู่สวรรค์ (ตอน1)	https://www.posttoday.com/dhamma/152291	posttoday	พ.ศ. 2555
6. ศรีธธา! สมเด็จพระเจ้าตากฯ ปลดหนี้สิน...ค้าขายร่ำรวย	https://www.thairath.co.th/content/670532	Thairath	พ.ศ. 2559

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

สื่อออนไลน์ 28 ส่วนวน			
7. วัดลุ่มมหาชัยชุมพล (ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) จังหวัดระยอง	http://www.rayongcity.go.th/index.php/2016-07-25-09-42-58/2016-07-25-09-43-51/515-2016-08-24-02-24-48	เทศบาลตำบลระยอง	พ.ศ. 2559
8. วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ (ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ) จังหวัดปราจีนบุรี	http://motogp.thailandtourismdirectory.go.th	กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	พ.ศ. 2560
9. ลอดพระแท่น... ล้างอาถรรพ์ !!! ตำนานพระแท่นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนฯ!!! เชื้อ..เมื่อลอดแล้วทำให้พ้นภัยอย่างน่าปาฏิหาริย์ !!!	https://www.tnews.co.th/religion/430665/	tnews	พ.ศ. 2561
10. รอดตายหวุดหวิด หนุ่มขับกระบะพลิกคว่ำ เชื่อพ่อตากสินทรงม้าออกศึกคุ้มครอง	https://www.sanook.com/news/7990578/	sanook	พ.ศ. 2562
11. วัดดอยข่อยเขาแก้ว จังหวัดตาก	http://it.tak.rmutl.ac.th/their3d/doikhoikhaokaewtemple.html	วชิระ คุณาแจ่มจรัส และภาณุพงษ์ จันทอภัย ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดตาก	พ.ศ. 2562

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

สื่อออนไลน์ 28 ส่วนวน			
12. “เลขเด็ด” อยู่ต่อเรือ พระเจ้าตากสิน รำรายรับปีใหม่ 2563	https://www.thairath.co.th/news/local/1737008	thairath	พ.ศ. 2562
13. กราบไหว้ขอพร พระเจ้าตาก 3 ศาล ในและใกล้พระราชวังเดิม กรุงธนบุรี	https://today.line.me/th/v2/article/	line today	พ.ศ. 2563
14. บ้านพันชนะ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา	http://punchana.go.th/data.php?content_id=1	องค์การบริหารส่วน ตำบล พันชนะ	พ.ศ. 2563
15. วัดราชบัลลังก์ ประดิษฐาราม และพระ แท่นที่ประทับ เมืองแก่ง จังหวัดระยอง	http://new.rayongpao.go.th/web/th/travel/g/6/detail-news/N0009385.html	องค์การบริหารส่วน จังหวัดระยอง	พ.ศ. 2563
16. วัดโยธานิมิตร จ.ตราด	https://trt.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/5763	สำนักงานพุทธ ศาสนา จังหวัดตราด	พ.ศ. 2563
17. วัดพิชัยสงคราม จังหวัดอยุธยา	https://go.ayutthaya.go.th	สำนักงาน การท่องเที่ยว และกีฬาจังหวัดพระ นครศรี อยุธยา	พ.ศ. 2564
18. “โค้งโชค” เชื้อเหรียญ พระเจ้าตากชนะรวด	https://www.dailynews.co.th/sports/329385	Dailynews	พ.ศ. 2564

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

สื่อออนไลน์ 28 ส่วนวน			
19. วัดทองทั่ว จังหวัด จันทบุรี	www.ppnr.go.th/th/a18p143a/70	เทศบาลตำบล พลับพลาณารายณ์ จังหวัดจันทบุรี	พ.ศ. 2564
20. ชนะโชค แหวนทองคำ คล้องเหรียญพระเจ้าตาก : พระเครื่องคนดัง	https://www.khaosod.co.th/newspapercolumn/amulets/news_3890942	Khaosod	พ.ศ. 2564
21. "พระแทนพระเจ้าตาก" ลวดเสริมชะตา ล้างอาถรรพ์	www.komchadluek.net/amulet/514391	komchadluek	พ.ศ. 2565
22. บ้านเสม็ดงาม จังหวัดจันทบุรี	https://thai.tourismthailand.org/	การท่องเที่ยวแห่ง ประเทศไทย	-
23. วัดใหญ่อินทาราม พระ อารามหลวง จังหวัดชลบุรี	http://cbi.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/7449	สำนักงาน พระพุทธศาสนา จังหวัดชลบุรี	-
24. วัดในกลาง เทศบาลตำบลบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	http://www.banlaemcity.go.th/Main/PlaceotopPreview/id/4	เทศบาลตำบลบ้าน แหลม จังหวัด เพชรบุรี	-
25. บ้านโพธิ์สาวหาญ	http://www.thaiculture.go.th/web/detail.php?nid=28&tid=superstition&sid	Thaiculture	-

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

สื่อออนไลน์ 28 ส่วน			
26. ความโชคดียังน่าอัศจรรย์ ใจหลังหลังห้อยบูชา เหรียญ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวัด อรุณ กรุงธนบุรี	https://pra.kachon.com/pradetail.asp	kachon	-
27. เล่าขานปาฏิหาริย์ เหรียญ พระเจ้าตาก ชาววัดอรุณรุ่นกรุง ธนบุรี	http://thebuddh.com/?p=39456	Thebuddh	-
28. เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี	https://pattaya.go.th/	เทศบาลเมืองพัทยา	-
เรื่องเล่าประจำท้องถิ่นธนบุรี 19 ส่วน			
1. พระราชวังเดิม กรุงธนบุรี	www.wangdermpalace.org	มูลนิธิอนุรักษ์ โบราณสถานใน พระราชวังเดิม กองบัญชาการ กองทัพเรือ	พ.ศ. 2556
2. พระแสงดาบฟ้าฟื้น สมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราช	ญาณทิพย์ ไชยปริศนา ปลายแผ่นดินพระเจ้า ตากสิน	ทิพย์จักร	พ.ศ. 2557
3. วัดอมรินทรารามวรวิหาร	https://webportal.bangkok.go.th/bangkoknoi/page/sub/21269/ศาสนสถาน	สำนักงานเขต บางกอกน้อย	พ.ศ. 2558

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

เรื่องเล่าประจำท้องถิ่นธนบุรี 19 สำนวน			
4. วัดช่างตากุ้ง (วัดกุฎีจีน)	https://catholichaab.com/main/index.php/1/church7/3/913-2015-12-08-03-11-45	หोजดหมายเหตุ อัครสังฆมณฑล กรุงเทพฯ	พ.ศ. 2558
5. วัดสุวรรณาราม	https://sites.google.com/site/watsuwanar/1/prawati-wad-suwrrn-ra-ram-rachwrwihar	พระมหาขอบ จนทวโส	พ.ศ. 2560
6. อาวุธชั้นดี อาคมชั้นเลิศ!! เปิดตำนาน "พระแสงกรีซ" ประจำพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ๑ ในยอดศาสตราวุธแห่งแผ่นดิน จากบันทึกของกรมหลวงชุมพรฯ	https://www.tnews.co.th/variety/393132	สำนักข่าวทีนิวส์	พ.ศ. 2560
7. พระแท่นวิปัสสนา วัดอรุณราชวราราม ราชวรวิหาร	https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html	ราชภัฏธนบุรี	พ.ศ. 2561
8. วัดโมลีโลกยาราม	https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html	ราชภัฏธนบุรี	พ.ศ. 2561
9. วัดปทุมคงคาราชวรวิหาร	https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html	ราชภัฏธนบุรี	พ.ศ. 2561

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

เรื่องเล่าประจำท้องถิ่นธนบุรี 19 สำนวน			
10. ดาบพระเจ้าตาก	https://www.blockdit.com/posts/5c5147b9acf39502a2e56a78	The Chariot	พ.ศ. 2562
11. พระแท่น วัดคูหาสวรรค์	สัมภาษณ์	พระโต้ง วัดคูหาสวรรค์	13 ตุลาคม 2563
12. อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่	สัมภาษณ์	สุภาภรณ์ อติชาติอนันท์	28 ธันวาคม 2564
13. วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร	สัมภาษณ์	พระครูสมุห์ณัฐวุฒิ ฐิตานุกร โฆ.พระปณรัตน์ ฐานิโย.	28 สิงหาคม 2565
14. วัดอินทารามวรวิหาร	http://www.webportal.bangkok.go.th/thonburi/page/sub/1084/ - สถานที่สำคัญในพื้นที่เขตธนบุรี - หนังสือพระกฐินพระราชทาน ณ วัดอินทารามวรวิหาร - สัมภาษณ์	- สำนักงานเขตธนบุรี - คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ - พระครูสุวิมลธรรมโสภิต	- พ.ศ. 2558 - พ.ศ. 2564 - 28 สิงหาคม 2565

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

เรื่องเล่าประจำท้องถิ่นธนบุรี 19 สำนวน			
15. พระพุทธรูปฉลองพระองค์ วัดอินทารามวรวิหาร	- หนังสือพระกฐิน พระราชทาน ณ วัดอินทาราม วรวิหาร - สัมภาษณ์	- คณะกรรมการกิจการ กระจายเสียง กิจการ โทรทัศน์และกิจการ โทรคมนาคมแห่งชาติ - พระครูสุวิมลธรรม โสภิต	- พ.ศ. 2564 - 28 สิงหาคม 2565
16. พระแท่น วัดอินทารามราชวรวิหาร	- หนังสือพระกฐิน พระราชทาน ณ วัดอินทาราม วรวิหาร - สัมภาษณ์	- คณะกรรมการกิจการ กระจายเสียง กิจการ โทรทัศน์และกิจการ โทรคมนาคมแห่งชาติ - พระครูสุวิมลธรรม โสภิต	พ.ศ. 2564 - 28 สิงหาคม 2565
17. จารึกวัดอรุณ ราชวรารามมหาวิหาร	https://www.watarun1.com/th/about03	วัดอรุณราชวราราม มหาวิหาร	-
18. ประวัติวัดราชคฤห์วรวิหาร	http://www.watrajkrueh.com/History1.htm	วัดราชคฤห์วรวิหาร	-
19. ประวัติ วัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร	http://www.watrakang.com/history.php	วัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร	-

2. พิธีกรรม

ผู้วิจัยใช้ข้อมูลภาคสนามพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ธนบุรี จังหวัด กรุงเทพมหานคร เป็นกลุ่มข้อมูลศึกษาโดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คือ 1. เป็นพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น วัด และชุมชน 2. เป็นพิธีกรรมสาธารณะที่เปิดกว้างให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวเข้าร่วมได้โดยอิสระ 3. เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ฝั่งธนบุรี 4. เป็นพื้นที่จัดพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ปี จากเกณฑ์ดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้พื้นที่ภาคสนามที่เป็นกรณีศึกษา 3 แห่ง คือ 1. อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) 2. วัดอินทารามวรวิหาร และ 3. วัดหงส์รัตนารามวรวิหาร ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3.2 กลุ่มข้อมูลการวิจัยประเภทพิธีกรรม

ครั้งที่	วัน-เดือน-ปี	สถานที่และรายละเอียดของการสร้างสรรค์ประเพณี
1.	27 ธันวาคม	วัดอินทารามวรวิหาร - พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
2.	ทุกเดือน 28 ธันวาคม	วัดหงส์รัตนารามวรวิหาร - พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ - พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
3.	28 ธันวาคม	อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) - พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

3. เกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูล

ผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูล โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลประเภทเอกสาร และข้อมูลประเภทพิธีกรรม ดังนี้

ข้อมูลประเภทเอกสาร การศึกษาเอกสารที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมและศึกษาพลวัตตำนานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย ซึ่งจะศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังนี้

1). ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ศึกษาจากเอกสารที่นำเสนอแนวคิดและประสบการณ์ของผู้เขียนโดยตรง ได้แก่ เอกสารแบบลายลักษณ์ ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยให้เอกสารต่าง ๆ เหล่านี้ครอบคลุมช่วงระยะเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กลุ่มข้อมูลสำคัญ

ได้แก่ พงศาวดารเอกสารประวัติศาสตร์ เอกสารวิชาการ หนังสือที่เกิดสร้างสรรค์ใหม่/ตีความใหม่ เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ประกอบด้วย ข้อมูลเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏอยู่ในเว็บไซต์ เครือข่าย social network และยูทูบ วิธีการค้นหาข้อมูล ใช้วิธีค้นคำว่า ตำนาน/เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ธนบุรี

2). ศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาแผนนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ/ แผนนโยบายการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูลคือจะให้ความสำคัญกับด้านแหล่งผลิต เป็นหน่วยงานรัฐโดยตรงเนื่องจากเป็นนโยบายของภาครัฐหากเป็นงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกัแผนนโยบายดังกล่าว ผู้วิจัยจะคัดเลือก ผู้เขียนที่มีประสบการณ์และมีบทบาททางวิชาการ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงตามเนื้อหา อีกทั้ง แหล่งผลิตหรือรูปแบบจะต้องเป็นเอกสารทางวิชาการ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ที่ได้รับการตรวจสอบจากสถาบันการศึกษาที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับ

ข้อมูลประเภทข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร พบว่ามีพื้นที่ที่สร้างพิธีกรรมหลายพื้นที่ มีทั้งระดับรัฐ ชุมชนและระดับปัจเจก

ผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่สร้างพิธีกรรมโดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คือ 1. เป็นพิธีกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น วัด และชุมชน 2. เป็นพิธีกรรมสาธารณะที่เปิดกว้างให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวเข้าร่วมได้โดยอิสระ 3. เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ฝั่งธนบุรี 4. เป็นพื้นที่จัดพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 5 ปี

การที่ผู้วิจัยคัดเลือกศึกษาพิธีกรรมที่มีผู้สร้างในระดับภาครัฐและชุมชนเท่านั้นและจะต้องสร้างพิธีกรรมเป็นประจำต่อเนื่อง ทั้งนี้การที่ผู้วิจัยไม่ศึกษาพิธีกรรมระดับปัจเจก เนื่องจากพิธีระดับภาครัฐและชุมชนจะทำให้เห็นปรากฏการณ์ในการสร้างพิธีกรรมจากตำนานในสังคมไทยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังสามารถพิสูจน์สมมติฐานและตรงวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเพื่อศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยทั้งเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม และแบบสัมภาษณ์ ดังนี้

1. เอกสาร

1.1 เอกสารแบบลายลักษณ์ กลุ่มข้อมูลสำคัญได้แก่ พงศาวดาร/เอกสารประวัติศาสตร์เอกสารวิชาการ หนังสือที่สร้างสรรค์ใหม่/ ติความใหม่ ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยให้เอกสารต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องมีเนื้อหาครอบคลุม และสอดคล้องกับงานวิจัย

1.2 เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ประกอบด้วย ข้อมูลเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏอยู่ในเว็บไซต์ เครือข่าย Social Network และ YouTube วิธีการค้นหาข้อมูล ใช้วิธีค้นคำว่า เรื่องเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ธนบุรี จากนั้น ผู้วิจัยจะเข้าไปศึกษารายละเอียด ความเกี่ยวข้อง ความน่าเชื่อถือ ความนิยมแพร่หลาย แล้วพิจารณาคัดเลือกข้อมูล

2. ข้อมูลภาคสนาม

ข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork Research) เกี่ยวกับความเชื่อ เรื่องเล่า และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

3. แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ พระสงฆ์ ผู้ประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธี ข้าราชการระดับสูง และผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกัพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับพิธีกรรม และคำถามเชิงคุณค่าของพิธีกรรม ทศนคติของผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีต่อพิธีกรรม

3.1 การสร้างเครื่องมือในการวิจัยแบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือในการวิจัย จำนวน 3 เครื่องมือด้วยกัน ได้แก่ 1). แบบสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2). แบบสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว/ผู้มากราบไหว้บูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และ 3). รหัสผู้ให้ข้อมูล ซึ่งการเก็บข้อมูลครั้งนี้ผู้วิจัยไม่เปิดเผยตัวตนผู้ให้ข้อมูล จึงกำหนดรหัสผู้ให้ข้อมูล เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ผู้ที่มีส่วนในการบริหารจัดการการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และกลุ่มที่ 2 นักท่องเที่ยว/ผู้มากราบไหว้บูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยมีหลักการและวิธีปฏิบัติในกระบวนการวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 ลักษณะ ได้แก่ 1. การศึกษาจากเอกสาร เพื่อศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย 2. การสังเกตการณ์ (Observation Methods) และ 3. การสัมภาษณ์ (Interview Methods) เพื่อรวบรวมรูปแบบและองค์ประกอบในพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่จัดขึ้นในพื้นที่ธนบุรีรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลประเภทเอกสาร

การศึกษาเอกสารมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมและศึกษาพลวัตเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสังคมไทย ซึ่งจะศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังนี้

1.1 ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พงศาวดารเอกสารประวัติศาสตร์ เอกสารวิชาการ หนังสือที่สร้างสรรค์ใหม่/ตีความใหม่ มีเนื้อหาสอดคล้องกับงานวิจัย

1.2 ศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏอยู่ในเว็บไซต์จากเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ เครือข่าย social network และ YouTube นอกจากนี้ยังเก็บรวบรวมและศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ/ แผนนโยบายการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์

2.1 สังเกตการณ์ในช่วงประกอบพิธีกรรม (Observation Methods) แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) แบบมีส่วนร่วม คือ ร่วมประกอบพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม คือ สังเกตผู้ที่มีบทบาทเป็นผู้นำในการประกอบพิธี ผู้ที่บอกเล่าเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เกี่ยวข้องกับพิธีบวงสรวง และผู้ที่มาสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสถานที่ต่างๆ

2.2 การสังเกตในโอกาสปกติ ได้แก่ การสังเกตลักษณะของสถานที่ ลักษณะที่ตั้งวัตถุที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ป้ายข้อความที่เล่าเพื่อเชื่อมโยงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ การสัมภาษณ์พระสงฆ์ นักท่องเที่ยวถึงความรู้สึกที่มีต่อสถานที่ และการมาเที่ยวชมทำบุญ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ (Interview methods) จากกลุ่มตัวอย่างรายละเอียดดังนี้

3.1 ผู้มีส่วนร่วมในการจัดงาน ได้แก่ ข้าราชการ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และผู้ประกอบพิธีกรรม โดยมีวิธีการคัดเลือกกลุ่มข้อมูลแบบเจาะจง โดยวิธีการเข้าพบแบบโดยตรงหรือนัดหมายล่วงหน้าด้วยตนเองเพื่อให้เกิดความเข้าใจและซักถามเหตุผลสำคัญได้อย่างเต็มที่ ระหว่างการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกข้อมูลสำคัญ รวมถึงการสังเกต บันทึกภาพ/บันทึกเสียง (ได้รับการอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ) และจัดเก็บเป็นไฟล์ข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ผลต่อไป

3.2 ผู้ที่มาเข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่และนักท่องเที่ยว โดย ใช้วิธีคัดเลือกกลุ่มข้อมูลด้วยวิธีการแบบสุ่ม โดยคัดเลือกประชาชนที่มีความน่าสนใจ หรือมีพฤติกรรม ที่สอดคล้องกับประเด็นที่สงสัย สามารถให้คำตอบหรือข้อมูลในการสัมภาษณ์ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ ระหว่างการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกข้อมูลสำคัญ รวมถึงการสังเกต บันทึกภาพ/ บันทึกเสียง (ได้รับการอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ) และจัดเก็บเป็นไฟล์ข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ผล ต่อไป

4. ผู้ตรวจเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ ในการตรวจสอบความถูกต้องของแบบวิเคราะห์ และการวิเคราะห์ พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร จากคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง คือ มีความเชี่ยวชาญทางด้านคติชนวิทยา (ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม) และมีความเชี่ยวชาญด้านการวิจัย

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ ดังมีรายนามดังต่อไปนี้

- 1) รองศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ รุณรา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สาขาที่เชี่ยวชาญคือ คติชนวิทยา และการวิจัยทางคติชนวิทยา
- 2) รองศาสตราจารย์ ขนิษฐา จิตชินะกุล คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย สาขาที่เชี่ยวชาญคือ คติชนวิทยา ภาษาไทย และการวิจัยทางคติชนวิทยา
- 3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วริศรา อนันตโท มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ สาขาที่เชี่ยวชาญคือ คติชนวิทยา และภาษาไทย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การพรรณนาวิเคราะห์และการตีความเนื้อหา ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม คติชนสร้างสรรค์ พื้นที่ และแบบเรื่องและอนุภาค จากนั้น เชื่อมโยงบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องได้แก่ บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว และบริบทแห่งความเป็นสังคมในยุคข่าวสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ประกอบการวิเคราะห์ รายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดพลวัตทางวัฒนธรรม

ผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่องพลวัตทางวัฒนธรรมมาวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อศึกษาบริบททางสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป ที่ส่งผลต่อเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พลวัต

เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าการนำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาตอบสนองความต้องการของคนในสังคมในสมัยปัจจุบันในรูปแบบของพิธีกรรม อีกทั้งยังทำให้เห็นวิธีการสร้างพิธีกรรม ที่มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน

2. แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมมาเป็นกรอบวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาเรื่อง เล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ธนบุรี ในฐานะปรากฏการณ์ “คติชน สร้างสรรค์” ที่ในปัจจุบันมีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าและความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใน รูปแบบของพิธีกรรม ในแต่ละพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ยังคงผลิตซ้ำและ สืบทอดพิธีกรรมเหล่านี้มาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อและเรื่องเล่าที่สืบทอดต่อ ๆ กัน มาแต่ละชุมชนของแต่ละพื้นที่ต่างก็ยึดมั่น และก็ปฏิบัติตามกันมาจนกลายเป็นพิธีกรรมและประเพณี สำคัญของชุมชน นอกจากนี้พิธีกรรมดังกล่าวมีลักษณะของการเปลี่ยนรายละเอียดของพิธีกรรมให้ สอดคล้องกับบริบทในสังคมปัจจุบัน และประยุกต์ใช้พิธีกรรมในบริบทใหม่ อันเกิดมาจากบริบทของ สังคมไทยในปัจจุบัน ได้แก่ การสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์และการ ท่องเที่ยวซึ่งบริบทเหล่านี้เป็นปัจจัยในการเอื้อต่อการผลิตซ้ำและสืบทอดเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้ปรากฏอยู่ในสังคมไทยร่วมสมัย

3. แนวคิดเรื่องเล่า

ผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่องเล่า มาศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีความ หลากหลายทั้งประเภทและเนื้อหา อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับภินิหารต่าง ๆ และเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นความเป็นวีรบุรุษของสมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราชอยู่มากซึ่งแสดงให้เห็นบุญญาบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งตอนมี พระชนม์ชีพและสวรรคตไปแล้ว เรื่องเล่าเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ เป็นแค่กษัตริย์ในโลกสามัญเท่านั้น แต่ในความเชื่อของคนในสังคมปัจจุบันพระองค์ได้กลายเป็นบุคคล คักดิ์สิทธิ์ ที่สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ที่ผู้ศรัทธาร้องขอ นอกจากนี้ เรื่องเล่าบางเรื่องยังม ีความสัมพันธ์กับสถานที่ต่าง ๆ จนก่อให้เกิดความเชื่อความทรงจำของคนในพื้นที่เกี่ยวกับสมเด็จ พระเจ้าตากสินมหาราช และความเชื่อเหล่านี้ปรากฏเป็นรูปธรรมผ่านพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชในรูปแบบต่าง ๆ เป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมบูชา และทำให้พิธีกรรมบูชานั้น ๆ มีความ

น่าเชื่อถือ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นบทบาทของเรื่องเล่าที่เป็นที่มาของการสร้างพิธีกรรม และการสร้างอัตลักษณ์ให้กับท้องถิ่นอีกด้วย

4. แนวคิดอนุภาคและแบบเรื่อง

ผู้วิจัยจะนำอนุภาคสำคัญที่ปรากฏซ้ำ ๆ ในเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ พฤติกรรม เหตุการณ์ สิ่งของ มาประกอบการจัดแบบเรื่องโดยการการประยุกต์แนวคิดของ Stith Thompson โดยการดึงเอาอนุภาคสำคัญ เหตุการณ์สำคัญ หรือโครงเรื่อง จากนั้นผู้วิจัยจะเรียงลำดับเหตุการณ์สำคัญ โดยใช้ตัวอักษรกำกับ หน้าเหตุการณ์สำคัญเหล่านั้น หลังจากนั้น ผู้วิจัยจะนำอนุภาคเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่ได้เรียงลำดับมาจัดกลุ่มเรื่องเล่าที่มีแบบเรื่องเดียวกัน แล้วตั้งชื่อแบบเรื่องโดยอิงกับเหตุการณ์สำคัญในแต่ละแบบเรื่องนั้น ซึ่งจะให้เห็นว่าแบบเรื่องแต่ละแบบมีลักษณะที่โดดเด่นและแตกต่างกันอย่างไร

5. แนวคิดคติชนสร้างสรรค์

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์แล้ว ผู้วิจัยจะนำรวบรวมข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับพิธีบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างสรรค์และวิถีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาพระเจ้าตากสิน โดยใช้ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูลผลงานวิชาการเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ วิถีคิดในการนำเรื่องเล่ามาปรับใช้ การตีความใหม่ วิถีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีหรือพิธีกรรม องค์ประกอบของพิธีต่าง ๆ เช่น วัตถุประสงค์ของการจัดงาน ผู้จัดงาน ผู้ประกอบพิธี เครื่องประกอบพิธี ผู้มาร่วมงาน หลังจากนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาตัวพิธีบูชาว่าพิธีบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างขึ้นมาจากประเพณีเดิม ประยุกต์จากประเพณีที่มีอยู่แล้ว ผสมหลายพิธีเข้าด้วยกันหรือเป็นประเพณีที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่บนฐานความเชื่อเดิม เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบททางสังคมที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

6. แนวคิดพื้นที่

ผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่องพื้นที่มาวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่สร้างพื้นที่ต่างๆ ให้กลายเป็น "พื้นที่ทางสังคม" (Social Space) ไปตามวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง พื้นที่ทุกแห่งสามารถกลายเป็น "พื้นที่ทางสังคม" ได้ ถ้าหากมีปฏิบัติการทางสังคมเกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น พื้นที่ในธนบุรีที่มีการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านการใช้เรื่องเล่ามุขปาฐะ เรื่องเล่าประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับสถานที่ วัตถุ บุคคลศักดิ์สิทธิ์หรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสร้างพื้นที่ทาง

สังคมให้กับในพื้นที่ธนบุรี ให้มีความโดดเด่นและมีความหมายทางสังคม และยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชท่ามกลางการนับถือในฐานะบุคคลศักดิ์สิทธิ์หรือกษัตริย์ อีกทั้งยังเป็นการเน้นย้ำช่วยให้เรื่องเล่าและพิธีกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นมีคุณค่าและมีความหมายใหม่ ทำให้พื้นที่นั้น ๆ กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมในการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชน

7. บริบททางสังคมที่เกี่ยวข้อง

เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์วิธีคิดในการนำเรื่องเล่ามาประยุกต์ และศึกษาวิธีคิดในการสร้างสรรค์พิธีบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้ว จากนั้นผู้วิจัยจะศึกษาบริบททางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์พิธีเหล่านี้ ว่าปัจจัยใดที่ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรค์พิธีเหล่านี้ขึ้น ไม่ว่าจะเป็น บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว บริบทแห่งความเป็นสังคมในยุคข่าวสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการค้นคว้าเกี่ยวกับช่วงปีพ.ศ. ในการสร้างพิธี และการเปลี่ยนแปลงของพิธี ความเชื่อ เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การตรวจสอบข้อมูล

1. การตรวจสอบข้อมูลประเภทเอกสาร

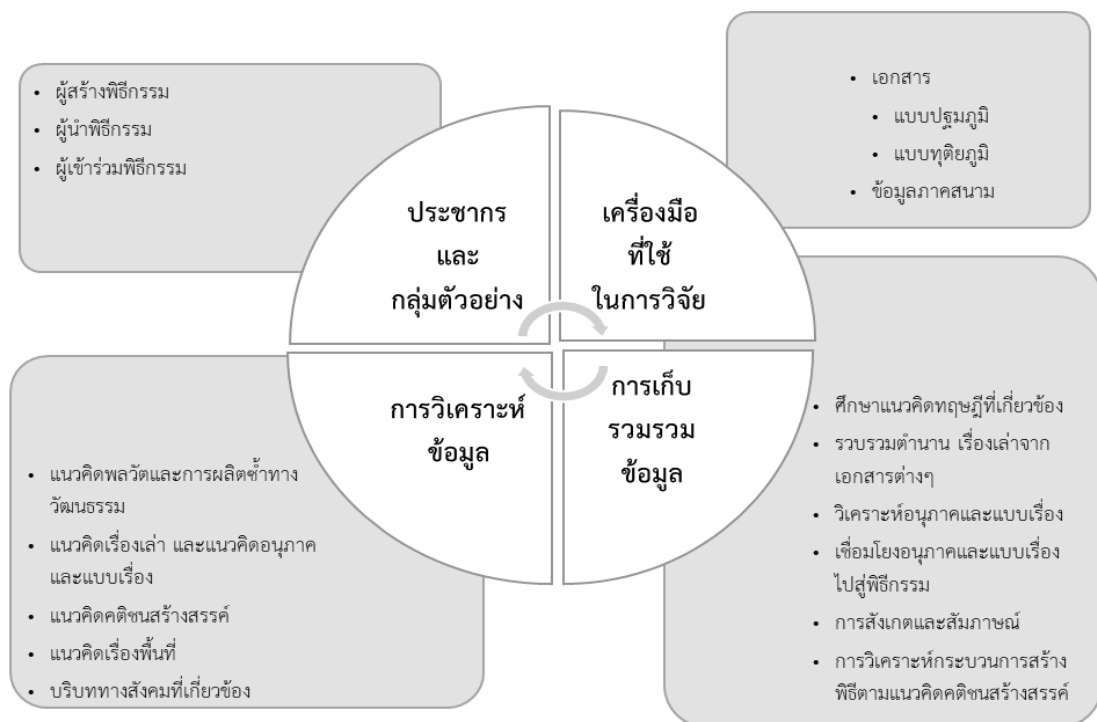
ผู้วิจัยมีวิธีการตรวจสอบข้อมูลด้วยการตรวจสอบตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจากเอกสารต่างๆ ได้แก่ พงศาวดาร เอกสารประวัติศาสตร์ เอกสารวิชาการ หนังสือที่เกิดสร้างสรรค์ใหม่หรือมีการตีความใหม่ และเรื่องเล่าจากสื่ออินเทอร์เน็ตแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ Facebook YouTube และ Website ต่าง ๆ ว่ามีปริมาณเพียงพอตามวัตถุประสงค์ และเพียงพอต่อการวิเคราะห์ “อนุภาคสำคัญ” และ “แบบเรื่อง” จากเรื่องเล่าและตำนานที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหรือไม่ อีกทั้งยังตรวจสอบแหล่งข้อมูล ความซ้ำซ้อนของข้อมูลว่ามีเรื่องซ้ำกันหรือไม่และในประเด็นใดบ้าง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญกับผู้เขียนที่มีประสบการณ์และมีบทบาททางวิชาการ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงตามเนื้อหา อีกทั้งจะให้ความสำคัญกับด้านแหล่งผลิตเป็นหน่วยงาน ที่มีบทบาทในการจัดพิมพ์เอกสารทางวิชาการ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ที่ได้รับการตรวจสอบจากสถาบันการศึกษาที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับ นอกจากนี้จะให้ความสำคัญกับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ ที่ได้กรุณาชี้แนะเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ให้ผู้วิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาและวิเคราะห์ในการทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วงอย่างสมบูรณ์

2. การตรวจสอบข้อมูลประเภทข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยมีการตรวจสอบด้านปริมาณว่าข้อมูลที่ได้มีปริมาณมากเพียงพอที่จะวิเคราะห์ข้อมูลตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้ และมีการตรวจสอบแหล่งข้อมูล ทั้งในด้านวันเวลา สถานที่ วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรม รวมทั้งตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของผู้ให้ข้อมูล และผู้เกี่ยวข้องอื่นว่าให้ข้อมูลถูกต้องหรือไม่ ด้วยการสอบถามซ้ำในประเด็นเดียวกัน หรือตรวจสอบกับแหล่งข้อมูลหลายด้าน เพื่อเป็นการยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูล นอกจากนี้ผู้วิจัยยังตรวจสอบด้านทฤษฎี ขณะเก็บข้อมูลภาคสนาม การตีความหมายที่ได้จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ว่าตรงหรือแตกต่างไปจากทฤษฎีหรือไม่อย่างไร หลังจากนั้นผู้วิจัยจะตรวจสอบวิธีการเก็บข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลด้วยการรวบรวมข้อมูล ทั้งด้านเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ประการสุดท้ายเมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วได้ตรวจสอบการตีความจากข้อมูลที่ได้โดยเชื่อมโยงกับทฤษฎีที่นำมาศึกษาว่ามีความถูกต้องเพียงใด แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ต่อไป

ผู้วิจัยจะขอสรุปวิธีดำเนินการวิจัยในการศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการสร้างสรรค์พิธีกรรม ดังนี้

ภาพที่ 3.1 สรุปวิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4

พลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย

ปัจจุบันเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏมากมายหลายแหล่งข้อมูล ทั้งในด้านพงศาวดาร หนังสือ เรื่องเล่าในสื่อออนไลน์ และเรื่องเล่าประจำท้องถิ่น ซึ่งในแต่ละสำนวนแต่ละยุคสมัยก็จะมีเรื่องเล่าที่แตกต่างกันออกไป จึงทำให้การศึกษาเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีข้อมูลเรื่องเล่าที่หลากหลาย เช่น สถานที่เกิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สาเหตุการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ในพื้นที่ธนบุรี และเรื่องเล่าที่สร้างความเชื่อและความศรัทธาในพื้นที่ต่าง ๆ

ดังนั้นเพื่อแสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีลักษณะเฉพาะ ผู้วิจัยจึงกำหนดโครงสร้างและนำโครงสร้างที่กำหนดขึ้นนี้ไปศึกษาและใช้ในการจำแนกแบบเรื่องของเรื่องเล่าทั้งหมด 76 สำนวน แบ่งออกเป็น

1. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในพงศาวดาร จำนวน 5 สำนวน
2. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในหนังสือ จำนวน 24 สำนวน
3. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ต่าง ๆ จำนวน 28 สำนวน
4. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกี่ยวกับเรื่องเล่าประจำท้องถิ่นธนบุรี จำนวน 19 สำนวน

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการจัดแบบเรื่องและอนุภาคเข้ามาศึกษาเพื่อวิเคราะห์หาอนุภาคสำคัญของกลุ่มข้อมูลต่างๆ สำหรับเนื้อหาของกลุ่มข้อมูลต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาทับซ้อนกันผู้วิจัยจะไม่นำมาพิจารณาเพิ่ม กล่าวคือ เรื่องเล่าที่ปรากฏในหนังสือและสื่อออนไลน์มีบางกลุ่มข้อมูลที่มีลักษณะของการนำข้อมูลจากพงศาวดารมาเรียบเรียงใหม่ หากเป็นกรณีเช่นนี้ผู้วิจัยจะไม่นำกลุ่มข้อมูลที่มีเนื้อหาซ้ำซ้อนกับพงศาวดารมาวิเคราะห์ร่วมอีก แต่จะเลือกศึกษาเฉพาะแบบเรื่องที่มีลักษณะเป็นพลวัตที่ปรากฏในแหล่งต่าง ๆ นอกเหนือจากพงศาวดารเท่านั้น ซึ่งผลการศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสามารถนำมาศึกษาในรูปแบบการจัดแบบเรื่องและอนุภาคได้ดังต่อไปนี้

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในแหล่งต่าง ๆ

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏอยู่ในแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ พงศาวดาร หนังสือเรื่องเล่าในสื่อออนไลน์และเรื่องเล่าประจำท้องถิ่นดังนี้

1. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในพงศาวดาร

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ได้ให้ความหมายของคำว่า พระราชพงศาวดาร หมายถึง เรื่องราวของเหตุการณ์เกี่ยวกับประเทศชาติหรือพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นประมุขของประเทศชาตินั้น สำหรับเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประเภทพระราชพงศาวดารที่นำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้พงศาวดารและจดหมายเหตุ จำนวนทั้งสิ้น 5 ส่วน ได้แก่ 1. พระราชพงศาวดารพันจันทนุมาศ (เจิม) 2. พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม 3. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ฉบับหมอบรัดเลย์) 4. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา 5. จดหมายเหตุความทรงจำ ฯ กรมหลวงนรินทรเทวี ดังนี้

- **พระราชพงศาวดารพันจันทนุมาศ (เจิม)** พระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เขียนและชำระขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ตีพิมพ์ครั้งแรกในชื่อ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ โปรดให้พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพันเอก พระยาสิริจุลเสวก (พั้ว จุลเสวก) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2480 นักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งลงความเห็นว่า บางส่วนของพระราชพงศาวดาร โดยเฉพาะเนื้อความในช่วงก่อน พ.ศ. 2320 เป็นอย่างน้อย น่าจะเขียนขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี พระราชพงศาวดาร ฉบับ พันจันทนุมาศ นี้จึงเป็นเอกสารเดิมชิ้นสำคัญ ที่เป็นต้นฉบับให้พระราชพงศาวดารฉบับอื่นๆ ถือได้ว่าเป็นหลักฐานหลักในการตรวจสอบเหตุการณ์ในสมัยกรุงธนบุรี และพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

- **พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม** พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงศาวดารที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชนิพนธ์จบ 30 เล่มสมุดไทย และจบเรื่องราวในพระราชพงศาวดารฉบับนี้เพียง พ.ศ. 2327 ความสำคัญของพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม คือ เป็นฉบับพิสดาร (ฉบับใหญ่) ฉบับแรกที่มีเนื้อความสมบูรณ์ที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ มีเนื้อความต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่ซ้ำซ้อนเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ฉบับตัวเขียน) เป็นฉบับที่ได้รับการอ้างอิงในงานเขียนเรื่อง เล่าเรื่องกรุงสยาม ของสังฆราชปาลเลอกซ์ (Mgr. Pallegoix)

ประวัติการค้นพบเอกสารฉบับนี้เริ่มจาก ศ. (พิเศษ) ขจร สุขพานิช ได้พบต้นฉบับเป็นของบริติชมิวเซียม ที่ห้องสมุดของบริติชมิวเซียม (British Museum) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียมที่พบเป็นพระราชพงศาวดารไทยที่เขียนด้วยหมึกดำในสมุดฝรั่งเป็นลายมือเขียน คัดจากหนังสือสมุดไทยคำจำนวน 30 เล่มสมุดไทย จึงทำสำเนาไมโครฟิล์มกลับมามอบให้กรมศิลปากร และกรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2507 ใช้ชื่อว่า "พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม" จากนั้นพิมพ์เผยแพร่ต่อมาอีก 2 ครั้ง ใน พ.ศ. 2537 จัดเป็นหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 และใน พ.ศ. 2542

- **พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ฉบับหมอบรัดเลย์)** พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับหมอบรัดเลย์ หรือฉบับสมเด็จพระพนรัตน์นี้ เคยจัดพิมพ์ร่วมกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เป็นหนังสือ 2 เล่ม โดยโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ เมื่อปี พ.ศ.2407 ในการพิมพ์ครั้งแรก เนื้อความจบลงที่ สิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในการจัดพิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ.2434 จึงได้เพิ่มเนื้อความแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 จากต้นฉบับเดิม 42 เล่ม สมุดไทยพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับหมอบรัดเลย์ กล่าวความตั้งแต่ตอนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีนำทหารตีฝ่าวงล้อมอพยพออกจากวัดพิชัย และจบลงที่ จ.ศ. 1154 (พ.ศ. 2335) สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นเหตุการณ์ ให้พระยายมราชยกกองทัพออกไปช่วยรักษาเมืองทวาย พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับหมอบรัดเลย์ ชำระในสมัยรัชกาลที่ 1 โดยสมเด็จพระพนรัตน์ หรือพระพิมลธรรม วัดพระเชตุพน โดยใช้ต้นร่างจากฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และฉบับบริติชมิวเซียม พระราชพงศาวดารที่ชำระใหม่ยังคงเนื้อความฉบับเดิม ตัดออกเป็นส่วนน้อย แต่เพิ่มข้อความมากกว่าฉบับต้นร่าง โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและเจ้านายราชวงศ์จักรี

- **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา** พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงช่วยกันชำระเมื่อปี พ.ศ. 2398 ดั้งมีหลักฐานในพระราชหัตถเลขาที่พระองค์พระราชทานไปยังเซอร์ จอห์น บาวริง ราชทูตอังกฤษ เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ.2398 ดังนี้

“ข้าพเจ้ากับน้องชายข้าพเจ้าคือกรมหลวงวงศาธิราชสนิท... กำลังพยายามตระเตรียมแต่งตำนานกรุงสยามอันถูกต้องว่าเดิมแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาโบราณเป็นราชธานีเมื่อปี ค.ศ. 1350 นั้น กับทั้งพงศาวดารพระราชวงศ์ของเขาให้พิสดารยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงมาให้ท่านคราวนี้...”

(อุบลศรี อรรถพันธ์, 2524 : 47 ; อ้างอิงจาก พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
มกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2473 : 16)

- **จดหมายเหตุความทรงจำ ฯ กรมหลวงนรินทรเทวี** จดหมายเหตุความทรงจำ "กรม
หลวงนรินทรเทวี" นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์
ประวัติความเป็นมาไว้เดิมเมื่อปีออก รัตนโกสินทรศก 127 (พ.ศ.2451) หอพระสมุดวชิรญาณ ได้
จดหมายเหตุเรื่องนี้มาจากวังหน้า เป็นเรื่องพงศาวดารไทยตั้งต้นแต่เสียกรุงเก่าแก่พม่า เมื่อปีกุน พ.ศ.
2310 มาจนถึงปีมะโรง พ.ศ.2363 เมื่อปลายรัชกาลที่ 2 หมดฉบับที่ได้มาเล่มสมุดไทย 1
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงแล้วทรงพระราชดำริว่า จดหมายเหตุเรื่องนี้แปลก
ประหลาดกว่าหนังสืออื่นด้วยโวหารและท่วงทีถ้อยคำเป็นสำนวนผู้หญิงประการ 1 จึงทรงพระราช
วินิจฉัยหาตัวผู้แต่งหนังสือเมื่อทรงพิเคราะห์ถ้อยคำที่ปรากฏในหนังสือนั้นโดยละเอียดทรง
พระราชดำริเห็นว่าผู้ที่แต่งจดหมายเหตุเรื่องนี้ คือ พระองค์เจ้ากุ พระเจ้าน้องนางเธอใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งเรียกกันว่า "เจ้าครอกวัดโพธิ์" และมีพระนามในรัชกาลที่
4 ว่า "กรมหลวงนรินทรเทวี" เนื้อหาเป็นข้อมูลพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และ
เหตุการณ์ของบ้านเมืองตั้งแต่สมัยเสียกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 3

พระราชพงศาวดาร ฉบับ พันจันตนาศ (เจิม) มีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่แรกสถาปนากรุงศรี
อยุธยาจนสิ้นสุริยรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พงศาวดารฉบับนี้เขียนและชำระขึ้นในสมัยรัชกาลที่
1 พ.ศ. 2338 โดยนักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งลงความเห็นว่าเป็นบางส่วนของพระราชพงศาวดาร
โดยเฉพาะเนื้อความในช่วงก่อน พ.ศ.2320 เป็นอย่างน้อย น่าจะเขียนในสมัยกรุงธนบุรี
"พระราชพงศาวดาร ฉบับ พันจันตนาศนี้" จึงเป็นเอกสารชิ้นสำคัญที่เป็นต้นฉบับให้พระราช
พงศาวดารฉบับอื่นๆ ถือได้ว่าเป็นหลักฐานหลักในการตรวจสอบเหตุการณ์ในสมัยกรุงธนบุรี
และพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วน ฉบับบริติชมิวเซียม และพระราช
พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ต่างก็อาศัยเป็นแม่แบบในการชำระ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า
“เนื้อความตอนกรุงธนบุรีนั้นตรงกับฉบับจันตนาศ (เจิม) ทุกประการ” เช่นเดียวกับพระราช
พงศาวดารฉบับพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ ก็อาศัยพงศาวดารที่มีอยู่แล้วเป็นข้อมูลในการชำระ กล่าวคือ
“ฉบับบริติชมิวเซียมคัดจาก ฉบับจันตนาศ ฉบับหมอบรัดเลย์ คัดจากฉบับบริติชมิวเซียม และฉบับ
พระราชหัตถเลขาคัดจากฉบับหมอบรัดเลย์” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550 : 112-113) สอดคล้องกับงาน
ศึกษาของ อุบลศรี อรรถพันธ์ (2524 : 48) ที่กล่าวถึงพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ที่
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงช่วยกันชำระเมื่อปี 2398

ต่อมา กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงชำระเพิ่มเติมรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเพิ่มคำอธิบายรัชกาลต่างๆ จนถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถว่า “การชำระพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาอาศัยพระราชพงศาวดารที่มีอยู่แล้วเป็นแม่แบบโดยเฉพาะพระราชพงศาวดารฉบับหมอบรัดเลย์ หรือฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ที่เป็นตัวเขียนเพียงแก้ไขคำ และสำนวนบางแห่ง ดังนั้นจึงทำให้พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเหมือนกับฉบับพระพนรัตน์ที่เป็นตัวเขียน

สำหรับเนื้อเรื่องโดยภาพรวมของพงศาวดารจำนวน 5 สำนวนนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตั้งแต่ พ.ศ.2310 ไปจนถึง พ.ศ.2325 ได้มีการทำศึกสงครามเกือบตลอด เพื่อรวบรวม ป้องกัน และขยายพระราชอาณาเขต สำหรับเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2310 เกิดเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 การประกาศอิสรภาพหลังจากที่ได้รับชนะพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น และสถาปนากรุงธนบุรีศรีมหาสมุทรเป็นเมืองหลวง ต่อมาในช่วง พ.ศ.2311 มีการถลึงถวัลราชสมบัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แห่งเมืองกรุงธนบุรี ยกทัพขึ้นไปตีกลุ่มเมืองพิษณุโลก และกลุ่มพม่าฝายยกกองทัพขึ้นไปตีกลุ่มเมืองพิมาย ต่อมา พ.ศ.2312 เจ้าหน่อเมืองกรุงศรีสัตนาคนหุตแตงนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายเป็นของเมืองขึ้น และมีการยกกองทัพขึ้นไปตีเขมรและเมืองนครศรีธรรมราช ในช่วง พ.ศ.2313 ได้ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองสวางคบุรีและเมืองเชียงใหม่ (ครั้งที่ 1) และพม่ายกกองทัพลงมาตีเมืองสรรคโลก ต่อมา พ.ศ.2314 ได้ดำเนินการสร้างกำแพงเมืองกรุงธนบุรียกกองทัพไปตีเมืองเขมรปี พ.ศ.2315 เกิดเหตุพม่ายกกองทัพมาตีเมืองพิชัย ในช่วง พ.ศ.2316 เกิดการสั๊กเล็ก (ไพร่หลวง ไพร่สม และเลกหัวเมือง) และกองทัพพม่ายกมาตีเมืองพิชัย (ครั้งที่ 2) ในช่วง พ.ศ.2317 ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ (ครั้งที่ 2) เกิดเหตุพม่ายกกองทัพมาตีเมืองบางแก้ว (แขวงเมืองราชบุรี) ในปี พ.ศ.2318 เกิดเหตุพม่ายกกองทัพมาตีเมืองพิษณุโลก และช่วงปี พ.ศ.2319 เกิดกบฏเมืองนางรอง มีการยกทัพไปปราบหัวเมืองลุ่มแม่น้ำโขง และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเริ่มการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ในปี พ.ศ.2320 ได้มีการสถาปนาเจ้าพระยาจักรีขึ้นเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกปี พ.ศ.2321 เกิดเหตุกรุงศรีสัตนาคนหุตแตงทัพमारบที่หนองบัวลำภูและที่ดอยมดแดง ในช่วงปี พ.ศ.2322 มีการยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ และได้อัญเชิญพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระแก้วมรกตและพระบางมาสู่กรุงธนบุรี ช่วงปี พ.ศ.2323 เกิดการจลาจลวุ่นวายในเขมร และมีกบฏสร้างความวุ่นวายภายในกรุงธนบุรี ต่อมา พ.ศ.2324 เกิดการยกกองทัพขึ้นไปตีเขมร เกิดความวุ่นวายภายในกรุงธนบุรี มีกบฏพระยาสุรศักดิ์ จนนำไปสู่การทำสงครามกลางเมือง

ระหว่างพระยาสุรศักดิ์และพระยาสุริยอภัย และในช่วงปี พ.ศ.2325 เกิดการพิจารณาปัญหาเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และปีที่สิ้นสุดของสมัยกรุงธนบุรี

2. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในหนังสือ

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ 24 สำนวน สามารถจัดกลุ่มตามเนื้อหาได้ทั้งหมด 2 กลุ่ม ได้แก่ 1. *กลุ่มกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช* จำนวน 15 สำนวน 2. *กลุ่มสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร* จำนวน 9 สำนวน ดังนี้

2.1 *กลุ่มกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช* เนื้อหาในกลุ่มกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีจำนวน 15 สำนวน ดังนี้

ตารางที่ 4.1 กลุ่มข้อมูลกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ชื่อหนังสือ	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
1. อภินิหารบรรพบุรุษ	-	พ.ศ. 2473
2. หนังสือพระราชทานเพลิงศพ นายทวน บุณนิยม	นายทวน บุณนิยม	พ.ศ. 2513
3. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและบทบาท ชาวจีนในสยาม	เสถียร ศุภโสภณ	พ.ศ. 2527
4. ย่ามดีด พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กับกวีอิสรภาพของไทย (เล่ม 1-2)	เชาวน์ รูปเทวินทร์	พ.ศ. 2528
5.จอมกษัตริย์แห่งนักรบ	ศรีศากยอโศก	พ.ศ. 2537
6. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	พลตรี จรรยา ประชิตโรมัน	พ.ศ. 2537
7.สารานุกรมพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	มูลนิธิอนุรักษโบราณสถาน ในพระราชวังเดิม	พ.ศ. 2540
8.สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	มูลนิธิอนุรักษโบราณสถาน ในพระราชวังเดิม	พ.ศ. 2543
9. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร	เทพ สุนทรสารทูล	พ.ศ. 2546

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ชื่อหนังสือ	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
10. สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราช ฉบับสามัญชน เนื่องในวโรกาสครบรอบ 229 ปี กับพระราชภารกิจโลก	พระสาสนโสภณ พระครูปลัดสุชาติ ฐานจาโร พระธรรมนิทร์ ธีรปัญญา ศศ.ทพญ.ภารดี โหตรภวา นนท์	พ.ศ. 2553
11. เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตาก สินมหาราช	ธำมัญญ์ ภักร์ภาคร	พ.ศ. 2553
12. พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตาก สินมหาราช (เล่ม 1)	เสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ	พ.ศ. 2555
13. ตำนานนอกพงศาวดารและ ปาฏิหาริย์แห่งพระเจ้าตากฯ	ธีรวุฒิ ปัญญา	พ.ศ. 2557
14. ญาณทิพย์... ไชยปริศนาปลาย แผ่นดินพระเจ้าตากสิน	ทิพย์จักร	พ.ศ. 2557
15. ตากสิน มหาราชเจ้าจอมสยาม	ปรเมศวร์ วัชรปาณ	พ.ศ.2558

เนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึงพระราชประวัติและการเฉลิมพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นนำเสนอช่วงชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งแต่เกิดจนสวรรคต เนื้อหาอาจแตกต่างกันในรายละเอียดบางประการ เช่น สถานที่ประสูติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสำคัญที่สุดคือเรื่องของการสวรรคต ที่ถูกนำเสนอว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงออกผนวชที่วัดแจ้ง (วัดอรุณ) ก่อนที่จะถูกสำเร็จโทษ ถึงอย่างไรการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็ยังคงปริศนาให้เป็นที่ค้นหาคำตอบกันอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นการถูกสำเร็จโทษโดยการประหารชีวิตด้วยท่อนจันทร์หรือด้วยวิธีการตัดพระเศียร และสวรรคตขณะเป็นสามัญชนหรือเป็นภิกษุ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า หนังสือทั้งหลายเหล่านี้ น่าจะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากหนังสือเรื่อง **อภินิหารบรรพบุรุษ** เนื่องจากเป็นเล่มแรกที่กำลังกล่าวถึงพระราชประวัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงการเกิด และมีอภินิหารต่าง ๆ ที่แสดงถึงบุญญาบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแตกต่างจากพงศาวดารธนบุรีสำนวนอื่น

หนังสือ **อภินิหารบรรพบุรุษ** นี้คัดจากฉบับพิมพ์ครั้งแรก เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต โปรดให้พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้า

ปิยภัคดีนารถ สุประดิษฐ์ เมื่อปี 2473 ซึ่งพระองค์ได้ชี้แจงที่มาของต้นฉบับไว้ว่า "...เห็นว่าท่านผู้สิ้นชีพก็เป็นลักเลงล่าสมหนังสือเรื่องเก่าอยู่ ควรจะเลือกเอาหนังสือในกองมรดกนั้นเองมาพิมพ์ จึงให้คัดเลือกได้หนังสือเรื่องบรรพบุรุษเขียนในสมุดไทยกระดาษข่อยขาวตัวหมึก 2 เล่ม ดำเนินเนื้อความเป็นพระราชประวัติในพระเจ้ากรุงธนบุรีตอนหนึ่ง พระราชประวัติในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกรมพระราชวังบวรแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอันเป็นปฐมรัชกาลมาจนถึงรัชกาลที่ 3 อีกตอนหนึ่ง เห็นเหมาะสำหรับแจกในการศพหม่อมเจ้าเปียฯ โดยเหตุที่ราชสกุลสุประดิษฐ์ ทางสมเด็จพระบรมชนกนารถเป็นสายราชสกุลจักรีวงศ์" ทางพระชนนีเป็นสายราชสกุล สมเด็จพระเจ้าตาก (สิน) จึงให้พิมพ์ขึ้นแจกชำระ้วยแก่ญาติมิตรทั้งผู้อื่นซึ่งได้ ไปในการพระราชทานเพลิงศพ..." กล่าวกันว่าหนังสืออภินิหารบรรพบุรุษนี้ เดิมชื่อ หนังสือบรรพบุรุษย์ 1249 ไม่ทราบผู้แต่ง แต่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าแต่งโดย ก.ศ.ร. กุหลาบ ด้วยต้นฉบับบางส่วนเคยตีพิมพ์ครั้งแรกใน สยามประเวทสุนทรโวทพิเศษ หนังสือของ ก.ศ.ร. กุหลาบนั่นเอง (หนูมาน วรรณฐาน, 2562: 380)

นอกจากนี้เนื้อหาของกลุ่มกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ ยังได้สอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับทหารเอกคู่พระทัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งมีด้วยกัน 4 คน ได้แก่ พระยาพิชัย พระเชียงเงิน หลวงพรหมเสนา หมื่นราชเสน่หา ทั้งสี่คนนี้ต่างร่วมแรงร่วมใจกันช่วยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกอบกู้เอกราชจนสำเร็จ

หนังสือดังกล่าวไม่ได้นำเสนอเรื่องทหารเอกคู่บารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการนำเสนอเรื่องราวสำคัญในชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยเหตุการณ์สำคัญในช่วงชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ไม่ควรพลาดที่จะเล่าเลยคงหนีไม่พ้นเรื่องการนำเสนอพระสหายทหารเอกคู่บารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไม่ว่าจะเป็นพระยาเชียงเงิน หลวงพรหมเสนา หลวงพิชัยราชา หลวงราชเสน่หา ขุนอภัยภักดี และหมื่นราชเสน่หา เหล่าทหารเอกคู่บารมีที่มีความจงรักภักดีร่วมกอบกู้บ้านเมืองเคียงบ่าเคียงไหล่กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

2.2 กลุ่มสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร

กลุ่มเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหารนี้ส่วนใหญ่ผู้เขียนระบุว่า เป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ มีจำนวนทั้งสิ้น 9 ส่วนด้วยกัน เนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวว่ามีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไม่ได้ถูกประหาร แต่หนีรอดไปได้ ซึ่งสามารถสามารถแบ่งที่มาของข้อมูลได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มแรกได้เรื่องนี้มาจาก บุคคลซึ่งอ้างว่าอยู่ในตระกูลเชื้อสายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และได้ข้อมูลมาจากเอกสารเก่าที่ "สูญหาย" ได้แก่ 1. เรื่อง "ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธน" ของ

หลวงวิจิตรวาทการ และ 2. “ผู้อยู่เหนือเงื่อนไข?” ของ สุภา ศิริमानนท์ 3. พระเจ้าตากฯ สิ้นพระชนม์ที่เมืองนคร ทศยศ กระหม่อมแก้ว 4. พระเจ้าตากสวรรคต ณ เขาขุนพนมนครศรีธรรมราช (บันทึกลับนอกพงศาวดาร) ของ ยืนหยัด ใจสมุทรพระเจ้าตากสินยังไม่ตาย ? ของ ว. วรรณพงษ์ , ภมรพล ปริเชษฐ์

ส่วนกลุ่มที่ 2 ได้เรื่องนี้มาด้วย “การนั่งญาณสมาธิ” ที่ติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรง ได้แก่ เรื่อง 1. “ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน?” ของ ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ 2. “เรื่องจริงอิงนิทาน (พิเศษ)” ของ พระมหาวิระ ถาวโร (ฤๅษีลิงดำ) 3. “ความหลงในสงสาร” ของ สุทัสสา อ่อนค้อม และ 4. จอมกษัตริย์แห่งนักรบ ของ ศรีศากยโอศก

ตารางที่ 4.2 กลุ่มข้อมูลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร

ชื่อหนังสือ	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
1. ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรี	หลวงวิจิตรวาทการ	พ.ศ. 2492
2. ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน	ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์	พ.ศ. 2516
3. เรื่องจริงอิงนิทาน (พิเศษ)	พระมหาวิระ ถาวโร (ฤๅษีลิงดำ)	พ.ศ. 2524
4. อยู่เหนือเงื่อนไข	สุภา ศิริमानนท์	พ.ศ. 2545
5. ความหลงในสงสาร	สุทัสสา อ่อนค้อม	พ.ศ. 2549
6. พระเจ้าตากฯ สิ้นพระชนม์ที่เมืองนคร	ทศยศ กระหม่อมแก้ว	พ.ศ. 2550
7. จอมกษัตริย์แห่งนักรบ	ศรีศากยโอศก	พ.ศ. 2550
8. พระเจ้าตากสินยังไม่ตาย ?	ว. วรรณพงษ์ , ภมรพล ปริเชษฐ์	พ.ศ. 2558
9. พระเจ้าตากสวรรคต ณ เขาขุนพนมนครศรีธรรมราช (บันทึกลับนอกพงศาวดาร)	ยืนหยัด ใจสมุทร	พ.ศ. 2563

3. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์

จากการสำรวจข้อมูลพบว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์นี้มีทั้งเรื่องเล่าที่เล่าจากองค์ความรู้ที่ได้จากตัวบทในพงศาวดาร มีทั้งคัดมาบางตอนจากพงศาวดารหรือเป็นการหยิบยกบางประเด็นมาเขียนบทความแสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับการประหารชีวิตว่ามีจริงหรือไม่ เช่นเดียวกับประเด็นพระสติวิปลาสก็ถูกนำมาวิเคราะห์ตีความด้วยเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ยังเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทปัจจุบันซึ่งมีเนื้อหา 2 ลักษณะใหญ่ ลักษณะแรก ได้แก่เรื่องเล่าปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และลักษณะที่สองสถานที่ต่าง ๆ ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคยเดินทางไปประทับ ซึ่งความจริงแล้วเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ต่าง ๆ นี้มีปรากฏในหนังสือหรือมุขปาฐะบ้าง แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องเล่าลักษณะนี้มีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างไปจากอดีตคือเรื่องเล่าลักษณะนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวและเพื่อการมีตัวตนของท้องถิ่น และยังมีการเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ประกอบด้วยทำให้สถานที่นั้น ๆ เป็นที่รับรู้ทั่วไปมากขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะในประเด็นเรื่องเล่าปาฏิหาริย์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทางที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ซึ่งถือเป็นเรื่องเล่าสำนวนใหม่ ๆ ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจะจัดเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ปรากฏอยู่ในสื่อออนไลน์จำนวน 28 สำนวน ออกเป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ 1. **ปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช** มีเนื้อหาเกี่ยวกับการขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการรอดตายปาฏิหาริย์ของผู้ที่นับถือจำนวน 11 สำนวน 2. **กลุ่มสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทาง** มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาของชื่อสถานที่ และ ประวัติสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 17 สำนวน ดังนี้

3.1 กลุ่มปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เรื่องเล่ากลุ่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งจะเห็นได้ว่าภายหลังที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสวรรคต ความเชื่อของคนในสังคมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยเคารพศรัทธาในฐานะกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี ได้กลายมาเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่มีฤทธิ์สามารถดลบันดาลให้กับผู้ที่มาสักการะได้ เรื่องเล่าปาฏิหาริย์เกิดขึ้นจำนวนมากในโลกออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับ การรอดพระแท่น...ล้างอาถรรพ์ เหยี่ยุสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อขอให้ตนเองปลดหนี้ปลดสิ้น รวมถึงการขอโชคลาภ ขอตำแหน่งในหน้าที่การงาน

ตัวอย่างเรื่องเล่าประเภทนี้ เช่น มีเรื่องเล่าว่าเคยมีนายทหารผู้หนึ่งมาบนบานขอยศจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อได้เลื่อนยศตามสมปรารถนาแล้ว กลับลืมคำสาบานที่กล่าวไว้กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงทำให้นายทหารดังกล่าวเดินไม่ได้เป็นเวลา 6 เดือน จนเมื่อนึกขึ้นได้ต้องมาแก้บนตามที่กล่าวไว้จึงจะหายกลับไปใช้ชีวิตได้ดังปกติ

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องของอภินิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในเรื่องต่าง ๆ นับว่าเป็นโครงเรื่องสำคัญที่ทำให้ผู้คนในสังคมต่างให้ความสนใจเป็นอย่างมาก จนทำให้เกิดเรื่องความศรัทธาที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมากมายที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน

เนื้อหาเกี่ยวกับปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีทั้งหมด 11 ส่วน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็น ลอดพระแท่น... ล้างอาถรรพ์, เกรียดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ช่วยชีวิตให้รอด อีกทั้งการบนบานศาลกล่าวเพื่อขอให้ตนเองปลอดภัย รวมถึงการขอโชคลาภ ขอตำแหน่งในหน้าที่การงาน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.3 กลุ่มข้อมูลปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
1. “สมเด็จพระเจ้าตากสิน” อยู่สวรรค์ (ตอน1)	https://www.posttoday.com/dhamma/152291	posttoday	พ.ศ. 2555
2. ศรัทธา! สมเด็จพระเจ้าตากฯ ปลดหนี้สิน... ค้าขายร่ำรวย	https://www.thairath.co.th/content/670532	Thairath	พ.ศ. 2559
3. ลอดพระแท่น... ล้างอาถรรพ์ !!! ตำนานพระแท่นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนฯ!!! เชื่อ..เมื่อลอดแล้วทำให้พ้นภัยอย่างน่าปาฏิหาริย์ !!!	https://www.tnews.co.th/religion/430665/	tnews	พ.ศ. 2561
4. "พระแท่นพระเจ้าตาก" ลอดเสริมชะตา ล้างอาถรรพ์	www.komchadluek.net/amalet/514391	komchadluek	พ.ศ. 2565
5. “เลขเด็ด” อยู่ต่อเรือพระเจ้าตากสิน ร่ำรวยรับปีใหม่ 2563	https://www.thairath.co.th/news/local/1737008	thairath	พ.ศ. 2562
6. รอดตายหวุดหวิด หนีข้ามขั้วกระบะพลิกคว่ำ เชื่อพ่อตากสินทรงม้าออกศึกคุ้มครอง	https://www.sanook.com/news/7990578/	sanook	พ.ศ. 2562

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
7. กราบไหว้ขอพรพระเจ้าตาก 3 ศาล ในและใกล้พระราชวัง เดิมกรุงธนบุรี	https://today.line.me/th/v2/article/	line today	พ.ศ. 2563
8.ชนะโชค แหวนทองคำ คล้อง เหรียญพระเจ้าตาก : พระเครื่องคนดัง	https://www.khaosod.co.th/newspapercolumn/amulets/news_3890942	Khaosod	พ.ศ. 2564
9. “โค้งโชค” เชื้อเหรียญพระเจ้าตากชนะรวด	https://www.dailynews.co.th/sports/329385	Dailynews	พ.ศ. 2564
10. ความโชคดียังน่าอัศจรรย์ใจหลังหลังห้อยบูชา เหรียญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณ กรุงธนบุรี	https://pra.kachon.com/pradetail.asp	kachon	-
11. เล่าขานปาฏิหาริย์ เหรียญพระเจ้าตาก ชาววัดอรุณรุ่นกรุงธนบุรี	http://thebuddh.com/?p=39456	Thebuddh	-

3.2 กลุ่มสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทาง

เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทางนั้นส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของการเชิญชวนให้มาท่องเที่ยวในลักษณะ “ตามรอยประวัติศาสตร์” และ “ท่องเที่ยวจาริกขอพร” สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช บางสถานที่ก็มีรูปภาพประกอบเพื่อเชิญชวนนักท่องเที่ยวโดยอ้างอิงและเชื่อมโยงกับเหตุการณ์สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เช่น

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วัดลุ่ม)

ภาพที่ 4.1 ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วัดลุ่ม)

ที่มา : เทศบาลตำบลระยอง, 2559

“ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อยู่ในบริเวณวัดลุ่มมหาชัยชุมพล ถนนตากสินมหาราช ตำบลท่าประดู่ มีต้นสะตือขนาดใหญ่อยู่บริเวณหน้าศาล อายุประมาณ 300 กว่าปี เล่ากันว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงนำช้างมาผูกไว้ที่ต้นสะตือนี้เมื่อครั้งเสด็จผ่านระยองเพื่อรวบรวมไพร่พล และตั้งทัพเพื่อเตรียมกู้เอกราชที่จันทบุรี ภายในศาลมีรูปหล่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินในท่าประทับยืนประดิษฐานอยู่ และมีงานสมโภชประจำปีในวันที่ 28 ธันวาคม ของทุกปี เนื่องจากเป็นวันคล้ายวันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระมหากษัตริย์ผู้กอบกู้เอกราชจากพม่าให้แก่ประเทศไทย และเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงธนบุรีเพียงพระองค์เดียว” (https://www.surprise-rayong.com/th/travel_rayong)

กลุ่มเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทาง มีทั้งหมด 17 สำนวน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ 1. กลุ่มความเป็นมาของชื่อสถานที่ จำนวน 5 สำนวน และ 2. กลุ่มสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 12 สำนวน

ผลการศึกษการจัดกลุ่มเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทาง พบว่า มีข้อมูลปรากฏอยู่ในหนังสืออยู่บ้าง แต่ไม่ได้ถูกนำเสนอประเด็นดังกล่าวอย่างเด่นชัดเท่ากับการนำเสนอพื้นที่

ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบนสื่อออนไลน์ จึงทำให้ผู้วิจัยตัดสินใจที่จะเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลออนไลน์ เพราะจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่หลากหลายมากกว่าสืบค้นจากในหนังสือ ทั้งนี้ อิทธิพลของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้เฟื่องฟูอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้แต่ละสถานที่ที่มีความสัมพันธ์ ความผูกพัน มีเรื่องราวที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ต่างออกมานำเสนอเรื่องเล่าของตนเอง เพื่อให้คนเข้าไปท่องเที่ยวหรือศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในสถานที่ของตนเองที่มีความผูกพันพันซ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทาง ออกเป็น 2 กลุ่มย่อย ดังนี้

1. กลุ่มความเป็นมาของชื่อสถานที่

กลุ่มที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาของชื่อสถานที่ หมายถึง กลุ่มเนื้อหาที่มีโครงเรื่องเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เกี่ยวพันกับสถานที่แห่งนั้นในระหว่างการเดินทางเพื่อการรบ หลังจากนั้นเกิดเหตุการณ์ที่กลายเป็นที่มาของชื่อ จากการสำรวจพบว่า มี 5 ส่วนน ได้แก่

ตารางที่ 4.4 กลุ่มข้อมูลโครงเรื่องความเป็นมาของชื่อสถานที่

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
1. วัดกองดิน	http://tessabankongdin.webt hailocal.com/view_detail.php?boxID=1091&id=32698	เทศบาลตำบลกองดิน จังหวัดระยอง	พ.ศ. 2555
2. บ้านพันชนะ อำเภอ ด่านขุนทด จังหวัด นครราชสีมา	http://punchana.go.th/data.php?content_id=1	องค์การบริหารส่วน ตำบลพันชนะ	พ.ศ. 2563
3. วัดพิชัยสงคราม อยุธยา	https://go.ayutthaya.go.th	สำนักงานการ ท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	พ.ศ. 2564
4. เมืองพัทยา จังหวัด ชลบุรี	https://pattaya.go.th/	เทศบาลเมืองพัทยา	-
5. บ้านโพธิ์สาวหาญ	http://www.thaiculture.go.th/web/detail.php?nid=28&tid=superstition&sid	Thaiculture	-

ตัวอย่างโครงเรื่องความเป็นมาของชื่อสถานที่ ได้แก่ วัดกอนดิน เทศบาลตำบลกอนดิน ได้บันทึกประวัติความเป็นมาของสถานที่แห่งนี้ไว้ว่า

“...เมื่อครั้งที่กรุงศรีอยุธยาเริ่มเสื่อมอำนาจลง ยกทัพมาประชิดพระนคร บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายระส่ำระสาย ไม่มีใครคิดที่จะต่อสู้กับข้าศึกพม่า ต่างพยายามที่จะหนีเอาตัวรอดกัน ครั้งนั้นพระยาวชิรปราการ เห็นว่า พม่ามีกำลังเสริมเพิ่มขึ้น และล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้ทุกด้าน เห็นที่จะเสียกรุงแก่พม่าเป็นแน่แท้...“หากเราขึ้นชักช้า...อยู่ช่วยรบทำการป้องกันพระนคร ก็อาจจะพ่ายแพ้แก่ข้าศึกศัตรูพวกพม่าได้...” จนลุถึงวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ พุทธศักราช ๒๓๐๙ ปีจอ อัฐศก พระยาวชิรปราการ จึงได้ตัดสินใจรวบรวมไพร่พลราว ๕๐๐ คน ฝ่าฝืนล้อมพม่าไปทางค่ายวัดพิชัย บ้านโพธิ์สังหาร แล้วมุ่งตรงไปยังหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก เพื่อรวบรวมกำลังไพร่พล โดยมีจุดหมายปลายทางที่เมืองจันทบูรณั้น ในระหว่างการเดินทาง ได้ผ่านเมืองระยอง บ้านไร่ บ้านกร่ำ เมืองแกลง ประแส เพื่อมุ่งไปสู่จันทบูรณั้น กองทัพของพระยาตากฯ ได้มาตั้งค่ายหยุดพักทัพม้าทัพช้างและไพร่พลอยู่ที่บริเวณวัดแห่งหนึ่ง และใช้สถานที่ดังกล่าวในการดำดินปืนเพื่อเตรียมไว้ใช้ในการออกศึกสงคราม...” สถานที่ดำดินปืนในครั้งนั้นจึงถูกเรียกว่า "กอนดินปืน" เป็นเหตุที่มาของชื่อหมู่บ้านหรือตำบล นานเข้าก็เรียกกันสั้น ๆ ว่า "ตำบลกอนดิน" สืบมาจนถึงปัจจุบัน(tessabankongdin.webthailocal.com: ออนไลน์)

2. กลุ่มสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

กลุ่มสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบจำนวน 12 เรื่อง ดังนี้

ตารางที่ 4.5 กลุ่มข้อมูลโครงเรื่องสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
1. วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์	https://www.nectec.or.th/schoolnet/library/create-web/10000/history/10000-5551.html	ประสิทธิ์ ชัยเนตร, ร.ร.ลับแลพิทยาคม	พ.ศ. 2545

ตารางที่ 4.5 (ต่อ)

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
2. วัดคู้งตะเภา จังหวัดอุตรดิตถ์	https://sites.google.com/site/watkungtaphao/history/puchaniya_history_0-1	วัดคู้งตะเภา	พ.ศ. 2554
3. พลับพลาแหลมโพธิ์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี	http://202.29.33.250/EMK.20151204/suratthani_detail.php?picname=Leamphopalace_1.jpg	รศ.ดร.กฤษณะเดช เจริญสุธาสิณี ผู้อำนวยการศูนย์ ความรู้เฉพาะด้าน นิเวศวิทยาพยากรณ์ และการจัดการ มหาวิทยาลัยวลัย ลักษณ์	พ.ศ. 2554
4. วัดลุ่มมหาชัยชุมพล (ศาลสมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราช) จังหวัดระยอง	http://www.rayongcity.go.th/index.php/2016-07-25-09-42-58/2016-07-25-09-43-51/515-2016-08-24-02-24-48	เทศบาลตำบล ระยอง	พ.ศ. 2559
5. วัดต้นโพธิ์ศรีมหา โพธิ์ (ต้นโพธิ์ศรีมหา โพธิ์) จังหวัดปราจีนบุรี	http://motogp.thailandtourismdirectory.go.th	กระทรวงการ ท่องเที่ยวและกีฬา	พ.ศ. 2560
6. วัดดอยข่อยเขาแก้ว จังหวัดตาก	http://it.tak.rmutl.ac.th/tour3d/doikhoikhaokaewtemple.htm	วชิระ คุณาแจจรัส และภาณุพงษ์ จันททัย ร่วมกับ การท่องเที่ยวแห่ง ประเทศไทย สำนักงาน จังหวัดตาก	พ.ศ. 2562
7. วัดโยธานิมิตร จ.ตราด	https://trt.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/5763	สำนักงาน พุทธศาสนา จังหวัดตราด	พ.ศ. 2563

ตารางที่ 4.5 (ต่อ)

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่ตีพิมพ์
8. วัดราชบัลลังก์ ประดิษฐาราม และพระแท่นที่ประทับ เมืองแกลง จังหวัดระยอง	http://new.rayongpao.go.th/web/th/travel/g/6/detail-news/N0009385.html	องค์การบริหาร ส่วนจังหวัดระยอง	พ.ศ. 2563
9. วัดทองทั่ว จังหวัดจันทบุรี	www.ppnr.go.th/th/a18p143a/70	เทศบาลตำบล พลับพลานารายณ์ จังหวัดจันทบุรี	พ.ศ. 2564
10. วัดในกลาง เทศบาลตำบลบ้าน แหลม จังหวัดเพชรบุรี	http://www.banlaemcity.go.th/Main/PlaceotopPreview/id/4	เทศบาล ตำบลบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	-
11. วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง จังหวัดชลบุรี	http://cbi.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/7449	สำนักงาน พระพุทธศาสนา จังหวัดชลบุรี	-
12. บ้านเสม็ดงาม จังหวัดจันทบุรี	https://thai.tourismthailand.org/	การท่องเที่ยวแห่ง ประเทศไทย	-

โครงเรื่องสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นโครงเรื่องที่มีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งสมัยก่อนเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี และช่วงที่เป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี สถานที่ต่าง ๆ เหล่านี้ ตามเรื่องเล่าระบุว่า เป็นสถานที่บรรจพระบรมอัฐิ เป็นอยู่ต่อเรือ เป็นสถานที่ไหว้พระก่อนออกรบ เป็นสถานที่พักรบ เป็นสถานที่บวชเรียนและจำพรรษา เป็นสถานที่ทำนุบำรุงศาสนาและปฏิบัติธรรม ถวายเป็นพระกุศลแด่พระมารดาหรือพระพันปีหลวง ดังเรื่องเล่า วัดดอยข่อยเขาแก้ว ตอนหนึ่งที่ว่า

“สถานที่แห่งนี้ มีความผูกพัน มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มหาราช ถึง 2 วาระสำคัญด้วยกัน วาระแรก ในปีพุทธศักราช 2302 ขณะ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มหาราช ดำรงตำแหน่ง พระยาตาก (เจ้าเมืองตาก) ได้ไปบำเพ็ญทานกัลกุศลที่วัดดอยข่อยเขาแก้ว เมืองตาก เสร็จแล้วได้เดินไปหยิบไม้เคาะระฆังขึ้นมาถือไว้แล้วตั้งคำสัตย์อธิษฐานขึ้นในใจว่าถ้าข้าพเจ้ามีบุญญาบารมีมากพอที่จะเป็นที่พึ่งของอาณาประชาราษฎร์ได้ ขอให้ไม้ระฆังที่ขว้างไปนี้จงผ่า

แก้วขาดกลาง โดยที่ถ้วยแก้วที่ขาดสองท่อนนี้ไม่แตก จะนำแก้วที่ขาดสองท่อนนี้ไปทำเป็นเจดีย์บรรจุ พระสารีริกธาตุ จากนั้น พระยาตาก ก็เหวี่ยงไม้ตีระฆังไปหาแก้วน้ำที่วางอยู่เบื้องหน้าซึ่งห่างออกไป 10 ศอก (5 เมตร) ไม้เคาะระฆังพุ่งเข้าตัดแก้วใบนั้นขาดออกจากกัน โดยไม่มีการแตกสลายเลยแม้แต่น้อย ภายหลังจากการเสี้ยงหายแล้ว พระองค์ได้ให้ช่างนำลูกแก้วไปติดไว้ที่ยอดพระเจดีย์ วัดดอยข่อย เขาแก้ว 1 ลูก และอีก 1 ลูก ติดไว้ที่ ยอดพระเจดีย์วัดกลางสวนดอกไม้”

(<http://it.tak.rmutl.ac.th/tour3d/doikhoikhaokaewtemple.html> : ออนไลน์)

น่าสังเกตว่า กลุ่มเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทาง ในสื่อออนไลน์นี้เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาไม่ยาวนาน เนื้อหาไม่ได้เน้นกล่าวถึงการกำเนิดหรือการเดินทางแต่เน้นไปที่สถานที่หรือวัตถุ มงคลนั้นว่าเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอย่างไร กล่าวแต่เพียงว่าสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินในช่วงชีวิตใดและเกี่ยวพันอย่างไรมากกว่า

จากการสำรวจข้อมูลในภาพรวม ผู้วิจัยพบว่า แม้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์มีทั้ง เรื่องเล่าที่อ้างมาจากพงศาวดาร และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีเนื้อหาแตกต่างจากพงศาวดารได้แก่ เหตุการณ์ตอนกำเนิด เหตุการณ์การสวรรคตพิธีกรรมบูชา คำแนะนำวิธีการกราบไหว้บูชา แต่เรื่องเล่าที่มีความโดดเด่นและแสดงให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าที่ชัดเจนทำให้เห็นสถานะทางความเชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่พลวัตไปตามบริบทสังคมปัจจุบัน คือเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ และเรื่องเล่าที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ต่าง ๆ อันนำไปสู่การสร้าง วัตถุมงคล พิธีกรรม และเพื่อนสนองนโยบายการท่องเที่ยว

4. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกี่ยวกับเรื่องเล่าประจำท้องถิ่นธนบุรี

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกี่ยวกับเรื่องเล่าประจำท้องถิ่น เป็นเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับ สิ่งของส่วนพระองค์ และสถานที่ต่าง ๆ ในพื้นที่ “ฝั่งธนบุรี”

การแบ่งพื้นที่เขตการปกครองของกรุงเทพมหานครพื้นที่ฝั่งธนบุรีในปัจจุบัน หมายถึงพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยเขตต่าง ๆ จำนวน 15 เขต แบ่งกลุ่มเขตปฏิบัติงานของสำนักงานเขต ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มกรุงธนเหนือ ประกอบด้วย เขตธนบุรี เขตคลองสาน เขตจอมทอง เขตบางกอกใหญ่ เขตบางกอกน้อย เขตบางพลัด เขตตลิ่งชัน เขตทวีวัฒนา กลุ่มกรุงธนใต้ ประกอบด้วย เขตภาษีเจริญ เขตบางแค เขตหนองแขม เขตบางขุนเทียน

เขตบางบอน เขตราชบุรีบูรณะ เขตทุ่งครุ (สำนักงานการปกครองและทะเบียน สำนักปลัด กรุงเทพมหานคร, ม.ป.ป.)

จากการสำรวจข้อมูลพบว่า มีวัตถุหรือสิ่งของของส่วนพระองค์และสถานที่ในเขตธนบุรีมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นเรื่องเล่าประจำท้องถิ่น แล้วภายหลังถูกบันทึกไว้ในรูปแบบลายลักษณ์ จนกระทั่งปัจจุบันถูกนำไปเผยแพร่ในสื่อออนไลน์จำนวนมาก จากการศึกษาพบจำนวนทั้งสิ้น 19 สำนวน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.6 กลุ่มข้อมูลเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกี่ยวกับเรื่องเล่าประจำท้องถิ่น

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่พิมพ์
1. พระราชวังเดิม กรุงธนบุรี	www.wangdermpalace.org	มูลนิธิอนุรักษ์ โบราณสถานใน พระราชวังเดิม กองบัญชาการ กองทัพเรือ	พ.ศ. 2556
2. พระแสงดาบฟ้าฟื้น สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช	ญาณทิพย์ ไชยปริศนาปลาย แผ่นดินพระเจ้าตากสิน	ทิพย์จักร	พ.ศ. 2557
3. วัดอมรินทราราม วรวิหาร	https://webportal.bangkok.go.th/bangkoknoi/page/sub/21269/ศาสนสถาน	สำนักงานเขต บางกอกน้อย	พ.ศ. 2558
4. วัดช่างตากู้ส (วัดกุฎีจีน)	https://catholichaab.com/main/index.php/1/church/7/3/913-2015-12-08-03-11-45	หอจดหมายเหตุ อัครสังฆมณฑล กรุงเทพฯ	พ.ศ. 2558
5. วัดสุวรรณาราม	https://sites.google.com/site/watsuwanarm/prawati-wad-suwrrn-ra-ram-rachwrrwihar	พระมหาชอบ จันทวโสี	พ.ศ. 2560

ตารางที่ 4.6 (ต่อ)

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่พิมพ์
6. อาวุธชั้นดี อาคมชั้นเลิศ!! เปิดตำนาน "พระแสงกริช" ประจำพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ๑ ในยอดศาสตราวุธแห่งแผ่นดิน จากบันทึกของกรมหลวงชุมพรฯ	https://www.tnews.co.th/variety/393132	สำนักข่าวทีนิวส์	พ.ศ. 2560
7. พระแท่นวิปัสสนา วัดอรุณราชวราราม ราชวรวิหาร	https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html	ราชภัฏธนบุรี	พ.ศ. 2561
8. วัดโมลีโลกยาราม	https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html	ราชภัฏธนบุรี	พ.ศ. 2561
9. วัดปทุมคงคาราชวรวิหาร	https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html	ราชภัฏธนบุรี	พ.ศ. 2561
10. ดาบพระเจ้าตาก	https://www.blockdit.com/posts/5c5147b9acf39502a2e56a78	The Chariot	พ.ศ. 2562
11. พระแท่นวัดคูหาสวรรค์	สัมภาษณ์	พระโต้ง วัดคูหาสวรรค์	13 ตุลาคม 2563
12. วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร	สัมภาษณ์	พระครูสมุห์ณัฐวุฒิ ฐิตานุกรโก. พระปุณรัตน์ ฐานิโย.	28 สิงหาคม 2565
13. บ่อน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร	สัมภาษณ์	พระครูสมุห์ณัฐวุฒิ ฐิตานุกรโก. พระปุณรัตน์ ฐานิโย.	28 สิงหาคม 2565

ตารางที่ 4.6 (ต่อ)

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่พิมพ์
14. วัดอินทารามวรวิหาร	http://www.webportal.bangkok.go.th/thonburi/page/sub/1084/ - สถานที่สำคัญในพื้นที่เขตธนบุรี - หนังสือพระกฐินพระราชทาน ณ วัดอินทารามวรวิหาร - สัมภาษณ์	- สำนักงานเขตธนบุรี - คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ - พระครูสุวิมลธรรมโสภิต	- พ.ศ. 2558 - พ.ศ. 2564 - 28 สิงหาคม 2565
15. พระพุทธรูปฉลองพระองค์ วัดอินทารามวรวิหาร	- หนังสือพระกฐินพระราชทาน ณ วัดอินทารามวรวิหาร - สัมภาษณ์	- คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ - พระครูสุวิมลธรรมโสภิต	- พ.ศ. 2564 - 28 สิงหาคม 2565
16. พระแท่นวัดอินทารามราชวรวิหาร	- หนังสือพระกฐินพระราชทาน ณ วัดอินทารามวรวิหาร - สัมภาษณ์	- คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ	พ.ศ. 2564

ตารางที่ 4.6 (ต่อ)

เรื่อง	ลิงค์ข้อมูล	ผู้แต่ง	ปีที่พิมพ์
		- พระครูสุวิมล ธรรมโสภิต	- 28 สิงหาคม 2565
17. จารึกวัดอรุณ ราชวรารามมหาวิหาร	https://www.watarun1.com/th/about03	วัดอรุณราชวรารามมหาวิหาร	-
18. ประวัติวัดราชคฤห์ วรวิหาร	http://www.watrajkrueh.com/History1.htm	วัดราชคฤห์ วรวิหาร	-
19. ประวัติวัดระฆังโฆสิตา ราม วรมหาวิหาร	http://www.watrakang.com/history.php	วัดระฆังโฆสิตา ราม วรมหาวิหาร	-

กลุ่มเนื้อเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรีนี้จะมีลักษณะคล้ายกับกลุ่มเนื้อเรื่องสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่จะแตกต่างกันตรงที่ว่ากลุ่มเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรีจะเป็นสถานที่ที่อยู่ในฝั่งธนบุรีหรือวัดที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยเฉพาะ ผู้วิจัยแยกหัวข้อนี้มาจำแนกต่างหากเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะทำให้เห็นการประกอบสร้างความเชื่อความศรัทธาของคนในพื้นที่จนนำไปสู่การสร้างพิธีกรรมบูชาจนทำให้ในปัจจุบันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นธนบุรี ดังตัวอย่างประวัติวัดราชคฤห์ ดังนี้

“เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ตั้งค่ายรวมพลทหาร ณ สถานที่โพธิ์สามต้นเพื่อกู้ชาติ และเมื่อข้าศึกพม่ารู้ว่าค่ายทหารพระเจ้าตากสินอยู่ที่โพธิ์สามต้นจึงได้ยกทัพเรือมาเพื่อรบตีทหารให้แตก พระเจ้าตากสินผู้รู้หลักตำราพิชัยสงครามจึงรับสั่งให้ทหารหาญมีพระยาพิชัยดาบหักเป็นต้น แบ่งทหารออกเป็นกอง ๆ เพื่อดักซุ่มโจมตีทหารพม่าที่มาตามคลองน้ำโดยให้อยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ริมข้างคลองน้ำทุก ๆ สายที่มาทางโพธิ์สามต้นและพระยาพิชัยดาบหักพาทหารมาดักซุ่มโจมตีที่วัดราชคฤห์โดยยิงปืนใส่ทหารพม่าที่มาจอดเรืออยู่ที่วังนาวนจึงทำให้ทหารพม่าล้มตายบ้างบางท่านก็หลบหนีไปได้ เมื่อกอบกู้ชาติได้แล้วพระองค์จึงคิดบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้โดยรับสั่งมอบหมายให้พระยาพิชัยดาบหักทหารเอกราชองค์รักษ์มาควบคุมดูแลบูรณปฏิสังขรณ์การก่อสร้างวัด” (วัดราชคฤห์: ออนไลน์) (<http://www.watrajkrueh.com/History1.htm>)

การกำหนดโครงสร้างของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

โครงสร้างเป็นการแสดงลำดับของเหตุการณ์และพฤติกรรมในเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในการกำหนดโครงเรื่องของเรื่องเล่ากลุ่มนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ทฤษฎีการวิเคราะห์โครงสร้างนิทานพื้นบ้านของวลาดิเมียร์ พรอพพ์ มาเป็นแนวทาง ดังนี้

1. การกำหนดเหตุการณ์สำคัญ

ผู้วิจัยได้พิจารณาเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในแหล่งต่าง ๆ ทั้ง 81 สำนวน สามารถกำหนดลำดับเหตุการณ์สำคัญของเรื่องเล่าได้ทั้งหมด 7 เหตุการณ์สำคัญ

1.1 ชาติกำเนิดแสดงบุญญาธิการ

เหตุการณ์ที่ 1 กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาและชาติกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ สถานที่ประสูติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ชาติกำเนิด เหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่แสดงบุญญาธิการในช่วงกำเนิด ความเป็นมาของพระมารดา พระราชประวัติก่อนเข้ารับราชการ ได้แก่ การพลัดพรากจากพระราชมารดา การเล่าเรียนการบวชสามเณร

1.2 การรับราชการ

เหตุการณ์ที่ 2 กล่าวถึง เหตุการณ์ในช่วงการเข้ารับราชการ ได้แก่ การเข้ารับราชการ การถวายตัวรับราชการเป็นมหาดเล็ก การบวชเป็นสมณเพศ มีชินแสหมอดูทำนายว่าจะได้เป็นกษัตริย์

1.3 การกู้ชาติ

เหตุการณ์ที่ 3 กล่าวถึงเหตุการณ์ การได้รับโปรดเกล้าเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก การเสียดาย กรุงศรีอยุธยาทำศึกกับพม่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเริ่มปฏิบัติการการกู้ชาติ เริ่มตั้งแต่ออกจากวัดพิชัย หลังจากนั้นตีฝ่าวงล้อมเพื่อระดมพลกอบกู้กรุงศรีอยุธยา เพื่อเดินทางไปฝั่งตะวันออก ได้แก่ ระยอง จันทบุรี จนกระทั่งยึดเมืองจันทบุรีสำเร็จ และใช้ค่ายโพธิ์สามต้นเป็นค่าย พร้อมกับถวายพระเพลิงพระบรมศพพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) ระหว่างการกู้ชาตินี้ ก็ได้พบกับทหารเอกคู่พระบารมีอีกด้วย

1.4 การเสวยพระราชสมบัติ

เหตุการณ์ที่ 4 กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากที่พระองค์ทรงกู้ชาติได้สำเร็จ พระองค์ได้ทรงสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานี และเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งเมืองกรุงธนบุรี พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองและศาสนาให้รุ่งเรือง

1.5 การสวรรคต

เหตุการณ์ที่ 5 กล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงปลายรัชสมัย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกประหารชีวิต บางสำนวนกล่าวว่ามีการเปลี่ยนแปลงตัวและหลบหนีสำเร็จทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรอดพ้นจากการประหารชีวิตครั้งนี้

1.6 อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

เหตุการณ์ที่ 6 กล่าวถึง เหตุการณ์ที่ภายหลังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสวรรคตได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยช่วยเหลือผู้ที่ศรัทธาให้รอดพ้นจากเหตุการณ์วิกฤต หรือให้พบกับผู้ที่มาขอพรต่าง ๆ

2. การกำหนดพฤติกรรมหลัก

พฤติกรรม (Function) ของเรื่องเล่า เป็นการกระทำของตัวละครในเรื่องซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ใช้ในการกำหนดโครงสร้างของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งศิริพร ณ ถลาง (2557, น. 13) อธิบายว่า การเรียงลำดับพฤติกรรมที่ต่างกันจะทำให้โครงสร้างของเรื่องต่างกันถือเป็นหัวใจสำคัญของการจำแนกพฤติกรรมของเรื่องเล่าแต่ละประเภท ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้พิจารณา ลักษณะเนื้อหาของเรื่องทั้งหมดและกำหนดเป็นพฤติกรรมหลักของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในแต่ละตอน รวม 10 พฤติกรรม แทนด้วยสัญลักษณ์ A - J ดังนี้

2.1 ขาดิกำเนิตแสดงบุญญาธิการ

ขาดิกำเนิตแสดงบุญญาธิการประกอบด้วย **พฤติกรรม A ขาดิกำเนิตแสดงบุญญาธิการ** ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กล่าวถึง สถานที่กำเนิด ขาดิกำเนิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ระหว่างที่แม่คลอดเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพลัดพรากจากแม่ แม่ฝากศึกษาเล่าเรียนกับพระอาจารย์ทองดีที่วัดโกษาवास จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบวชเป็นสามเณร และมีเรื่องราวเกิดอภินิหารทางน้ำแสดงบุญญาธิการของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

2.2 การรับราชการ

การรับราชการ ประกอบด้วย **พฤติกรรม B สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรับราชการถวายตัวเป็นมหาดเล็ก** กล่าวถึง การถวายตัวรับราชการเป็นมหาดเล็ก หลังจากนั้นบวชพระระหว่างครองสมณเพศมีซินแสหมอดูทำนายภิกษุสินจะได้เป็นกษัตริย์ เมื่อลาสิกขาก็กลับเข้ารับราชการในราชสำนักสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศตามเดิม

2.3 การกู้ชาติ

การกู้ชาติ ประกอบด้วย **พฤติกรรม C สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เลื่อนยศเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก** กล่าวถึง สมัยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พระยาตากถึงแก่อนิจกรรมลง จึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งให้เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก และได้พบนายทองดี ฟันขาว (พระยาพิชัย) ระหว่างรับราชการอยู่ที่เมืองตากได้เสี่ยงทายที่วัดข่อยเขาแก้ว (วัดดอยเขาแก้ว)

พฤติกรรม D สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมพลกู้กรุงศรีออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมพม่า กล่าวถึงเหตุการณ์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เลื่อนยศเป็นพระยาวชิรปราการ รวมพลกู้กรุงศรีออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมพม่า สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นเป็นเจ้าที่เมืองระยอง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เดินทางผ่านจังหวัดต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงใต้เมืองจันทบุรี ระหว่างทางพบทหารเอกคู่พระบารมีและปราบผู้นำก๊กต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคลื่อนทัพสู่ธนบุรีประหารนายทองอิน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยึดค่ายโพธิสามต้นและสร้างเมืองธนบุรี

2.4 การเสวยพระราชสมบัติ

การเสวยพระราชสมบัติ ประกอบด้วย **พฤติกรรม E สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีและเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี** กล่าวถึง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานี และเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี

พฤติกรรม F พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี กล่าวถึง เหตุการณ์ระหว่างที่พระองค์เป็นกษัตริย์นั้นพระองค์ได้ ทำนุบำรุงบ้านเมืองและศาสนาปกป้องบ้านเมือง เช่น ปราบปรามเมืองต่าง ๆ ภายหลังตั้งเจ้าพระยาจักรีเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก อัญเชิญพระแก้วมรกต สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชส่งพระยากษัตริย์ศึกไปปราบเขมร

2.5 การสวรรคต

การสวรรคต ประกอบด้วย **พฤติกรรม G เหตุการณ์จลาจลในกรุงธนบุรี** กล่าวถึง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเสวยพระจรีตพันเพื่อน ทำให้เกิดกบฏล้มบัลลังก์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (กระทำโดยพระยาสุรศักดิ์) ภายหลังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชออกผนวช ณ วัดแจ้ง

(วัดอรุณราชวราราม) เกิดเหตุการณ์พระยาสุรโยภย์เจ้าเมืองนครราชสีมายกทัพมากรุงธนบุรีจับกรมขุนอนุรักษสงคราม (พระราชนัดดาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช)

พฤติกรรม H การสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กล่าวถึง เหตุการณ์ระหว่างกรุงธนบุรีระส่ำระสาย เกิดเหตุจลาจลหลายเหตุการณ์ ภายหลังสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพกลับมาจากพม่า ได้สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ข้าราชการและราษฎรทูลเชิญสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์ต่อไป

2.6 อิทธิทธิปาฏิหาริย์

อิทธิทธิปาฏิหาริย์ ประกอบด้วย **พฤติกรรม I ความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจ** และ **พฤติกรรม J สักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วประสบความสำเร็จและปลอดภัย** เนื้อเรื่องกล่าวถึง การที่กลุ่มคนที่ศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้สักการะ ขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วประสบผลสำเร็จ บางกรณีก็รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองอย่างปาฏิหาริย์

3. การกำหนดอนุภาคย่อย

อนุภาค (Motif) พฤติกรรมย่อยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในแต่ละพฤติกรรมหลักที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาอนุภาคย่อยของแต่ละพฤติกรรมนี้เขียนแทนด้วยสัญลักษณ์ A-J เรียงลำดับ โดยในแต่ละอนุภาคย่อยจะเขียนแทนด้วยสัญลักษณ์ 1-9 ดังนี้

ตอนที่ 1 ชาติกำเนิดแสดงบุญญาธิการ

A ชาติกำเนิดแสดงบุญญาธิการ

(a1) สถานที่กำเนิด

(a1.1) รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กรุงศรีอยุธยา

(a1.2) อพยพมาจากเมืองจีน

(a2) ชาติกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

(a2.1) เป็นบุตรของไผ่ฮอง/หยง แซ่แต้กับนางนกเอี้ยง

(a2.2) โอรสลับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

(a3) แม่ตั้งครรภ์/คลอดและเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์

(a3.1) ฝันว่าปู่ชีปะขาวนำลูกแก้ววิเศษมาให้

(a3.2) เกิดเหตุการณ์พระอาทิตย์ทรงกลด

- (a3.3) สุนิบาทพาดเปรี้ยว (ฟ้าผ่า) ลงมาที่เสาเรือน
- (a3.4) พบุงเหลื่อมตัวใหญ่ขดรอบเด็กทารก (สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช)
- (a 4) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพลัดพราจากแม่
 - (a4.1) เป็นบุตรบุญธรรมของพระยาจักรี
 - (a4.2) เดินทางไปประเทศจีน
 - (a4.3) นำบุตรไปทิ้ง/ไปฝัง
- (a5) ศึกษาเล่าเรียนกับพระอาจารย์ทองดีที่วัดโกษาवासจังหวัด
 - พระนครศรีอยุธยาและบวชสามเณร
 - (a5.1) บวชที่วัดโกษาवासกับพระอาจารย์ทองดี
 - (a5.2) บวชที่วัดสามพิหาร (สามวิหาร)
 - (a5.3) บวชที่วัดศรีราชัน เมืองคันธุรี
- (a6) เกิดอภินิหารทางน้ำ
 - (a6.1) รอดชีวิตจากการถูกทำโทษทางน้ำที่วัดโกษาवास (วัดเชิงท่า)
 - (a6.2) รอดชีวิตจากเหตุการณ์ทางน้ำในเรือสำเภาจีน/พายุกองทะเล

ตอนที่ 2 การรับราชการ

B สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรับราชการถวายตัวเป็นมหาดเล็ก

- (b1) ถวายตัวรับราชการเป็นมหาดเล็ก
- (b2) บวชเป็นพระที่วัดโกษาवास (วัดเชิงท่า)
- (b3) ชินแสหมอดูทำนายภิกษุสินจะได้เป็นกษัตริย์

ตอนที่ 3 การกู้ชาติ

C สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เลื่อนยศเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก

- (c1) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเลื่อนยศเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก
- (c2) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพบนายทองดี ฟันขาว (พระยาพิชัย)
- (c3) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสียดายวัดข่อยเขาแก้ว (ดอยข่อยเขาแก้ว)

D สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมพลกักรุงศรีออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมพม่า

- (d1) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เลื่อนยศเป็นพระยาวชิรปราการ
- (d2) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมพลกักรุงศรีออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมพม่า

- (d3) สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นเป็นเจ้าที่เมืองระยอง
- (d4) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เสด็จทัพตีเมืองจันทบุรีและผ่านจังหวัดต่าง ๆ เพื่อปราบผู้นำก๊กต่าง ๆ เกิดเหตุการณ์ระหว่างทาง
 - (d4.1) ดำดินปืนเพื่อใช้ในการออกรบ
 - (d4.2) สร้างอุต่อเรือ
 - (d4.3) มีวีรสตรีช่วยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้รอดชีวิต
 - (d4.4) สร้างวัดเพื่อฉลองชัยชนะและอุทิศส่วนกุศลให้กับทหาร
 - (d4.5) เป็นที่ตั้งกองทัพทหารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
- (d5) พบทหารเอกคู่พระบารมี
- (d6) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคลื่อนทัพสู่ธนบุรีประหารนายทองอิน
- (d7) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยึดค่ายโพธิสามต้นและสร้างกรุงธนบุรี

ตอนที่ 4 การเสวยพระราชสมบัติ

E สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีและเฉลิมถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี

- (e1) สร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีและเฉลิมถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี

F พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี

- (f1) ทำนุบำรุงศาสนาจักรและเป็นพุทธศาสนิกชนตัวอย่าง
- (f2) ดูแลอาณาจักรให้ร่มเย็นเป็นปึกแผ่น
 - (f2.1) จัดสรรสถานที่สำหรับกิจต่าง ๆ ของทางราชการ
 - (f2.2) พระราชทานที่ดินให้กับชาวต่างชาติ
 - (f2.3) ปกป้องดินแดนและสร้างอาวุธประจำพระองค์
 - (f2.4) เจริญสัมพันธไมตรีกับชาวต่างชาติ/เศรษฐกิจ
 - (f2.5) ด้านวรรณคดี/ศิลปวัฒนธรรม/สังคม
- (f3) พระราชกรณียกิจด้านอื่น ๆ
 - (f3.1) จัดการเกี่ยวกับพิธีถวายพระเพลิงพระพันปีหลวง

ตอนที่ 5 การสวรรคต

G เหตุการณ์จลาจลในกรุงธนบุรี

- (g1) มีข่าวลือว่าพระองค์มีพระจริตฟั่นเฟือนและเกิดโกลาหลทางการเมือง

H การสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

- (h1) สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
- (h2) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกสับเปลี่ยนตัวก่อนถูกประหาร
 - (h2.1) หลวงอาสาศึก/บุญคง (ชื่อเดิมของหลวงอาสาศึก)
 - (h2.2) คุณมัน
 - (h2.3) สหาย/พระญาติ/ทหาร คนหนึ่งที่มีความจงรักภักดี
 - (h2.4) นักโทษเตรียมการถูกประหาร
- (h3) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหลบหนี
 - (h3.1) ภิกษุสิกข์ / ทหาร/ พระญาติพาหนี
 - (h3.2) หนีเพราะหนีที่กั๊ยมมาจากเมืองจีน
- (h4) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรอดชีวิต
 - (h4.1) หนีไปสถานที่หนึ่งที่จังหวัดนครศรีธรรมราช
 - (h4.2) หนีไปเขาขุนพนม จังหวัดนครศรีธรรมราช
 - (h4.3) หนีไปที่ จังหวัดเพชรบุรี
 - (h4.4) หนีไปที่ จังหวัดจันทบุรี

ตอนที่ 6 อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

I ความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจ

- (i1) เกิดความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจของผู้นับถือ
 - (i1.1) ประสบปัญหาชีวิต/เศรษฐกิจ
 - (i1.2) ประสบอุบัติเหตุ

J สักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วประสบความสำเร็จและปลอดภัย

- (j1) สักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
 - (i1.1) กราบไหว้/อธิษฐาน/วัดอุ้มงคลเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
 - (i1.2) ลอดพระแทน
- (J2) ประสบผลสำเร็จหรือรอดพ้นจากภัยอันตราย

4. แบบเรื่องของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย

ผู้วิจัยได้นำเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำนวน 76 สำนวน มาจำแนกแบบเรื่อง โดยพิจารณาจากลำดับเหตุการณ์ พุทธิกรรม และอนุภาคที่โดดเด่น โดยจะกำหนดเลขลำดับเรียงตามโครงสร้างชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งนี้เรื่องเล่าบางเรื่องอาจมีอนุภาคที่

แตกต่างกันจากแบบเรื่องหลัก หรือมีไม่ครบทุกอนุภาค แต่เมื่อพิจารณาแล้วปรากฏว่ามีความสอดคล้องกับเหตุการณ์และพฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องหลัก ผู้วิจัยก็จะจัดเรื่องเล่าเรื่องนั้นอยู่ในแบบเรื่องที่สอดคล้องด้วย ซึ่งจากการวิเคราะห์ลำดับเหตุการณ์และพฤติกรรมพบว่า แบบเรื่องของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสามารถจำแนกแบบเรื่องหลักได้ 5 แบบเรื่อง ดังนี้

แบบเรื่องที่ 1 กำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 15 ส่วน

แบบเรื่องที่ 2 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ จำนวน 20 ส่วน

แบบเรื่องที่ 3 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี จำนวน 21 ส่วน

แบบเรื่องที่ 4 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร จำนวน 9 ส่วน

แบบเรื่องที่ 5 ปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 11 ส่วน

4.1 แบบเรื่องที่ 1 กำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

แบบเรื่องที่ 1 กำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบจำนวน 15 ส่วน เหตุการณ์สำคัญส่วนใหญ่กล่าวถึงพระราชประวัติและการเฉลิมพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นนำเสนอช่วงชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งแต่เกิดจนสวรรคต เนื้อหาส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายกันแต่อาจแตกต่างกันในรายละเอียดบางประการ เช่น สถานที่ประสูติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่ละสำนวนล้วนแล้วแต่นำเสนอกันไปคนละทิศทางบ้างก็บอกว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกิดที่อยุธยา บ้างก็บอกที่บ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เนื่องจากเป็นบ้านเกิดของพระมารดาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกสำนวนก็ให้ความว่าพระมารดาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เกิดเหตุต้องลี้ภัยไปอยู่ในดินแดนใต้ ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต้องไปเกิดที่ภาคใต้

นอกจากข้อมูลด้านการเกิดจะแตกต่างกันแล้วยังมีอีกหลายประเด็นที่มีอนุภาคที่แตกต่างกันออกไป เช่น การพลัดพรากจากพระมารดา ที่ต้องไปอาศัยอยู่กับพ่อบุญธรรม แต่อีกสำนวนก็นำเสนอว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเดินทางไปเมืองจีนตั้งแต่ยังเด็ก และกลับมาศึกษาบวชที่วัดแถวใต้ ไม่ได้บวชอยู่ที่วัดสามพิหาร หรือวัดโกษาวาสกับพระอาจารย์ทองดี เหตุการณ์เกี่ยวกับการสวรรคต ที่มีทั้งถูกสำเร็จโทษและหนีไปบวชที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

เหตุการณ์สำคัญที่กล่าวถึงอิทธิพลการเกิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่แตกต่างจากพงศาวดารหรือเอกสารทางประวัติศาสตร์ มีเนื้อหาดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ครั้นกุมารคลอดได้สามวันมีงูเหลือมใหญ่เข้าไปขดเป็นทักษิณาวัด อยู่ในกระดังรอบกายกุมารฝ่ายบิดามารดาของกุมารได้เห็นงูใหญ่เข้าไปขดในกระดังของบุตรนั้นก็มีความวิตกกลัวภัยอันตรายต่างๆหนึ่งธรรมเนียมจีนมีเหตุร้ายบังเกิดขึ้นเช่นนี้แล้วฝ่ายบิดามารดา

ยอมนำเอาบุตรซึ่งบังเกิดในระหว่างเหตุร้ายนั้นไปฝังเสียทั้งเป็น ก็การซึ่งบังเกิดในเมืองไทยนี้
 จีนไทยสองนี้จะทำคุณธรรมนิยมเมืองจีนนั้นไม่ได้ เพราะด้วยเกรงพระราชอาญาของพระเจ้า
 แผ่นดินไทย แต่จะต้องนำบุตรนั้นไปทิ้งเสียให้พ้นบ้านจึงจะสิ้นเหตุร้ายภัยอันตรายครั้นเวลา
 เข้าท่านเจ้าพระยาจักรีลงมาถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ที่หน้าบ้านของท่าน ท่านจึง
 ได้ทราบความตามเหตุซึ่งมีกับบุตรจีนไทยสอง ท่านเจ้าพระยาจักรีจึงมีจิตคิดสังเวทกรรมกับ
 กุมารซึ่งจะถึงกาลอันตรายด้วยมรณภัย ท่านจึงขอกุมารนั้นกับจีนไทยสองๆก็ไม่อาจจะขัดได้
 ต้องจำเป็นจำอนุญาตยอมยกกุมารให้แก่ท่านเจ้าพระยาจักรีจับเดิมแต่เจ้าพระยาจักรีได้รับ
 บุตรจี้ไทยสองมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมจนเจริญ ก็ได้ลาภแลทรัพย์สินเป็นอันมาก
 เจ้าพระยาจักรีจึงตั้งชื่อกุมารนั้นว่านายสิน”

(ตำนานอกนิทานบรรพบุรุษ, 2562 : 385)

จากการวิเคราะห์ปรากฏพฤติกรรมในแต่ละเหตุการณ์ดังนี้

ตารางที่ 4.7 พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ชาติกำเนิด แสดง บุญญาธิการ	การรับ ราชการ	การกู้ชาติ	การเสวยพระราช สมบัติ	การสวรรคต
A ชาติกำเนิด แสดงบุญญา ธิการ	B สมเด็จพระ เจ้าตากสิน มหาราชถวาย ตัวเป็น มหาดเล็ก	C สมเด็จพระ เจ้าตากสิน มหาราชได้ เลื่อนยศเป็น หลวง ยกกระบัตร เมืองตาก	E สมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราช สร้างเมืองธนบุรี เป็นราชธานี	G เหตุการณ์ จลาจลในกรุง ธนบุรี
		D สมเด็จพระ เจ้าตากสิน มหาราช รวม พลกู้กรุงศรี ออกจากวัด พิชัยฯ	F พระราชกรณีย กิจของสมเด็จพระ เจ้าตากสิน มหาราชกษัตริย์ แห่งกรุงธนบุรี	H การสำเร็จ โทษสมเด็จพระ เจ้าตาก สินมหาราช

ตารางที่ 4.8 แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับเหตุการณ์สำคัญ							
		เหตุการณ์ 1	เหตุการณ์ 2	เหตุการณ์ 3	เหตุการณ์ 4	เหตุการณ์ 5	เหตุการณ์ 6	เหตุการณ์ 7	เหตุการณ์ 8
		A	B	C	D	E	F	G	H
1.	อภินิหาร บรรพบุรุษ	A1.1 A2.1 A3.3 A3.4 A4.1 A5.4 A6.1	B1 B2	C1 C3	D1 D2 D3 D4 D5 D7	E1	F1 F2	G1	H1
2.	หนังสือ พระราชทาน เพลิงศพ นาย ทวน บุณนิยม	A2.1 A3.2 A3.2 A3.3 A3.4 A4.1 A5.2 A6.1	B1 B2 B3	C1 C2 C3	D1 D2 D3 D4 D6 D7	E1	F1 F2.3	G1	H1
3.	สมเด็จพระ เจ้าตากสิน มหาราชและ บทบาท ชาว จีนในสยาม	A1.1 A2.1 A4.1 A5.1	B1	C1	D1 D2 D4 D7	E1	-	G1	H1
4.	ย่ออดีต พระ ราชประวัติ สมเด็จพระ เจ้าตากสิน มหาราช ฯ	A2.1 A3.2 A3.4 A4.1 A5.1 A6.1	B1 B2 B3	C1 C2	D1 D2 D3 D4	E1	F1 F2	G1	H1
5.	จอมกษัตริย์ แห่งนักรบ	A1.2 A5.1	B1	C1 C3	D2 D4 D7	E1	F1 F2.3	-	H2.3 H4.4
6.	สมเด็จพระ เจ้าตากสิน มหาราช สำนวน พล ตรี จรรยา	A2.1 A3.4 A4.1 A4.3 A5.1	B1 B2	C1 C3	D2 D3 D4 D7	E1	F2.3	G1	H1
7.	สารานุกรม พระราช ประวัติฯ	A1.1 A2.1 A4.1 A5.1	B1	C1 C2	D1 D2 D5	E1	F1 F2.1 F2.3 F2.4 F2.5	G1	H1

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับ พฤติกรรม สำคัญ		ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับ พฤติกรรม สำคัญ		ที่	ชื่อเรื่อง
8.	สมเด็จพระเจ้า ตากสิน มหาราช ส่วนวังเดิม	A2.1 A3.4 A4.1	B1 B2	C1 C3	D2 D3 D4 D7	E1	F2.3	G1	H1
9.	สมเด็จพระเจ้า ตากสิน มหาราช กรุง ธนบุรีศรี มหาสมุทร	A2.1 A3.1 A4.3 A5.1 A6.1	B1 B2 B3	C1	D1 D3 D4 D7	E1	-	G1	H1
10.	สมเด็จพระเจ้า กรุงธนบุรี มหาราช ฉบับ สามัญชน ฯ	A2.1 A3.1 A3.3 A3.4 A4.1 A5.1 A5.2 A6.1	B1 B2 B3	C1 C2 C3	D1 D2 D4 D5 D6 D7	E1	F2.3	G1	H1
11.	เฉลิมพระ เกียรติ “สมเด็จพระ เจ้าตากสิน มหาราช”	A2.1 A4.1 A5.1	B1 B2 B3	C1	D1 D2 D4 D	E1	F1	-	-
12.	พระราชประวัติ สมเด็จพระเจ้า ตากสิน มหาราช	A1.1 A1.2 A1.3 A2.1 A3.4 A4.1 A4.2 A5.3	B1	C1	D4 D5 D7	E1			
13.	ตำนานนอก พงศาวดาร	A2.2 A3.3 A4.1 A5.1	B1 B2 B3	C1	D1 D2 D4 D4.3	E1	-	-	H1 H2..1 H2.2 H2.3 H2.4 H3.1 H4.2
14.	ญาณทิพย์... ไช ปริศนาปลาย แผ่นดิน	A3.1 A3.3 A3.4 A4.1 A6.2	-	C1 C3	D2 D4 D7	E1	-	-	-
15.	ตากสิน มหาราชเจ้า จอมสยาม	A2.1 A3.1 A3.3 A3.4 A4.1 A4.3 A5.1 A5.2 A6.1	B1 B2 B3	C1 C2 C3	D1 D4 D5 D7	E1	F2.3	G1	H1

4.2 แบบเรื่องที่ 2 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ

แบบเรื่องที่ 2 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ พบจำนวนทั้งหมด 20 สำนัก เป็นแบบเรื่องที่มีเหตุการณ์สำคัญและพฤติกรรมสำคัญที่เพื่อนำเสนอแก่นเรื่องคือ ความยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะวีรบุรุษกู้ชาติ โดยนำเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยของพระองค์มานำเสนอ เช่น ตอนตีฝ่าวงล้อมระดมพลกู้กรุงศรีอยุธยา การปราบปรามก๊กต่างๆ เพื่อรวบรวมอาณาจักร การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นต้น ด้วยความที่แทบจะทุกพงศาวดารล้วนแล้วมีที่มาจากต้นฉบับเดียวกัน คือ ฉบับจันทน์มาศ (เจิม) ทำให้การลำดับเนื้อเรื่องจึงมีความแตกต่างกันน้อยมาก แต่สิ่งที่เหมือนกันมากที่สุดของแต่ละสำนักคือการนำเสนอเกี่ยวกับการเป็นวีรบุรุษกู้ชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผู้วิจัยวิเคราะห์พฤติกรรมในแต่ละเหตุการณ์ได้ดังนี้

ตารางที่ 4.9 พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ

การกู้ชาติ	การเสวยพระราชสมบัติ	การสวรรคต
C สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เลื่อนยศเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก	E สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานี	G เหตุการณ์จลาจลในกรุงธนบุรี
D สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมพลกู้กรุงศรีออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมพม่า	F พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี	H การสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

นอกจากนี้ ยังพบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เกี่ยวข้องกับสถานที่แห่งนั้นในระหว่างการเดินทางเพื่อการรบหลังเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 หลังจากนั้นเกิดเหตุการณ์ที่กลายเป็นที่มาของชื่อสถานที่ นอกจากนี้ยังมีโครงเรื่องที่มีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ ที่ตามเรื่องเล่าระบุว่า เป็นอยู่ต่อเรือ เป็นสถานที่ให้พระองค์ก่อนออกรบ เป็นสถานที่พักรบ เป็นสถานที่ทำนุบำรุงศาสนาเพื่ออุทิศให้เหล่าทหารกล้าที่เสียชีวิตในการรบ ดังนั้นผู้วิจัยจึงจัดแบบเรื่องนี้ออกเป็น 2 โครงเรื่อง ได้แก่ *โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ* คือ กล่าวถึงเหตุการณ์การเสียกรุงฯ และการกู้ชาติจนกระทั่งสวรรคต ประกอบด้วยเรื่องเล่าจำนวน 5 สำนัก และโครงเรื่องที่ 2 ได้แก่ *โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสิ้นกลองรบ*

กล่าวถึง เหตุการณ์ระหว่างที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรวบรวมไพร่พล และต้องเดินทางผ่าน จังหวัดต่าง ๆ เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย พบจำนวน 15 ส่วน ดังนี้

4.2.1 โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ

โครงเรื่องนี้จะเน้นพระวีรกรรมในภาพรวมที่แสดงให้เห็นถึงความวีรบุรุษ ในการรวบรวมไพร่พล ชุมชนต่าง ๆ ให้เป็นปึกแผ่น อีกทั้งยังนำเสนอภาพความเป็นกษัตริย์ในอาณาจักรธนบุรีของพระองค์ในด้านต่าง ๆ ทั้งได้ด้านของ พระปรีชาสามารถด้านการรบ การมีขุนพลแก้ว คู่พระบารมี การทำนุบำรุงศาสนา เป็นต้น ผู้วิจัยสรุปเรื่องเล่าชุดนี้ จำนวน 5 ส่วน ออกเป็นแบบเรื่องได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.10 โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ

ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับเหตุการณ์สำคัญ					
		เหตุการณ์ที่ 3		เหตุการณ์ที่ 4		เหตุการณ์ที่ 5	
		C	D	E	F	G	H
1.	พระราชพงศาวดารพันจันทนุมาศ (เจิม)		D1-D4, D6-D7	E1	F1 F2	G1	H1
2.	พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม		D1-D4, D6-D7	E1	F1 F2	G1	H1
3.	พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ฉบับหมอบรัดเลย์)		D1-D4, D6-D7	E1	F1 F2	G1	H1
4.	พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา		D1-D4, D6-D7	E1	F1 F2	G1	H1
5.	จดหมายเหตุความทรงจำ ฯ กรมหลวงนรินทรเทวี		D1-D4, D6-D7	E1	F1 F2	G1	H1

4.2.3 โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชลั่นกลองรบ

โครงเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เกี่ยวข้องกับสถานที่แห่งนั้นในระหว่างการเดินทางเพื่อการรบบก่อนสถาปนาเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี หลังจากนั้นเกิดเหตุการณ์ที่กลายเป็นที่มาของชื่อ หรือปรากฏชื่อสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเหตุการณ์สำคัญ พบจำนวน 15 ส่วน

ผู้วิจัยสรุปเรื่องเล่าชุดนี้ออกเป็นแบบเรื่องได้ดังนี้

ตารางที่ 4.11 โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชล้นกลองรบ

ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับเหตุการณ์สำคัญ	
		เหตุการณ์ที่ 3	
		C	D
1.	วัดทองคิน		D1 -D3, D4.1
2.	บ้านพันชนะ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา		D1 -D3, D4.4
3.	วัดพิชัยสงคราม อุดรธานี		D1 -D3, D4.5
4.	เมืองพิมาย จังหวัดชลบุรี		D1 -D3, D4.5
5.	บ้านโพธิ์สาวหาญ		D1 -D3, D4.3
6.	วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์		D1 -D3, D4.4
7.	วัดคู้ตะเภา จังหวัดอุตรดิตถ์		D1 -D3, D4.4
8.	วัดลุ่มมหาชัยชุมพล (ศาลสมเด็จพระเจ้าตาก สินมหาราช) จังหวัดระยอง		D1 -D3, D4.5
9.	วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ (ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์) จังหวัดปราจีนบุรี		D1 -D3, D4.5
10.	วัดดอยข่อยเขาแก้ว จังหวัดตาก	C1,C3	D1 -D3, D4.6
11.	วัดโยธานิมิตร จ.ตราด		D1 -D3, D4.5
12.	วัดราชบัลลังก์ประดิษฐาราม และพระแท่นที่ประทับ เมืองแกลง จังหวัดระยอง		D1 -D3, D4.4
13.	วัดทองทั่ว จังหวัดจันทบุรี		D1 -D3, D4.5
14.	วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง จังหวัด ชลบุรี		D1 -D3, D4.5
15.	บ้านเสม็ดงาม จังหวัดจันทบุรี		D1 -D3, D4.2

4.3 แบบเรื่องที่ 3 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี

แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี จำนวน 21 ส่วน จะมีลักษณะคล้ายกับโครงเรื่องสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใน **โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชล้นกลองรบ** แต่จะแตกต่างกันตรงที่ว่าแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรีจะเป็นสถานที่ที่อยู่ในฝั่งธนบุรี หรือเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องหลังจากที่พระองค์ได้เป็น “กษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี” แล้ว นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับวัตถุที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยเฉพาะ ผู้วิจัยแยกหัวข้อนี้มาจำแนกต่างหากเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะทำให้เห็นกระบวนการสร้างความเชื่อความศรัทธาของคนในพื้นที่จนนำไปสู่การสร้างพิธีกรรมบูชาจนทำให้ในปัจจุบันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นธนบุรี ดังตัวอย่างประวัติวัดราชคฤห์ ดังนี้

“เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ตั้งค่ายรวมพลทหาร ณ สถานที่โพธิ์สามต้นเพื่อกู้ชาติ และเมื่อข้าศึกพม่ารู้ว่าค่ายทหารพระเจ้าตากสินอยู่ที่โพธิ์สามต้นจึงได้ยกทัพเรือมาเพื่อรบตีทหารให้แตก พระเจ้าตากสินผู้รู้หลักตำราพิชัยสงครามจึงรับสั่งให้ทหารหาญมีพระยาพิชัยดาบหักเป็นต้น แบ่งทหารออกเป็นกอง ๆ เพื่อดักซุ่มโจมตีทหารพม่าที่มาตามคลองน้ำโดยให้อยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ริมข้างคลองน้ำทุก ๆ สายที่มาทางโพธิ์สามต้นและพระยาพิชัยดาบหักพาทหารมาดักซุ่มโจมตีที่วัดราชคฤห์โดยยิงปืนใส่ทหารพม่าที่มาจอดเรืออยู่ที่วังนาวจนจึงทำให้ทหารพม่าล้มตายบ้างบางท่านก็หลบหนีไปได้ เมื่อกอบกู้ชาติได้แล้วพระองค์จึงคิดบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้โดยรับสั่งมอบหมายให้พระยาพิชัยดาบหักทหารเอกราชองค์รักษ์มาควบคุมดูแลบูรณปฏิสังขรณ์การก่อสร้างวัด” (วัดราชคฤห์: ออนไลน์) (<http://www.watrajkrueh.com/History1.htm>)

ตัวอย่างที่ 2 ประวัติพระราชวังเดิม

“พระราชวังเดิมหรือพระราชวังกรุงธนบุรี ถือเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของชาติเนื่องจากเป็นพระราชวังเพียงแห่งเดียวที่สร้างขึ้นในสมัยธนบุรีพระราชวังแห่งนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2311 เพื่อใช้เป็นที่พักและว่าราชการ” (มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม กองบัญชาการกองทัพเรือ: ออนไลน์)

ผู้วิจัยวิเคราะห์พฤติกรรมในแต่ละเหตุการณ์ได้ดังนี้

ตารางที่ 4.12 พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี

การเสวยพระราชสมบัติ	
E	สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานี
F	พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี

ตารางที่ 4.13 แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี

ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับพฤติกรรมสำคัญ	
		เหตุการณ์ที่ 4	
		E	F
1.	พระราชวังเดิม กรุงธนบุรี (เป็นที่ประทับ)	E1	
2.	วัดอมรินทรารามวรวิหาร	E1	F1
3.	วัดช่างดาครู้ส (วัดกุฎีจีน)	E1	F2.2
4.	วัดสุวรรณาราม	E1	F2.1
5.	พระแท่นวิปัสสนา วัดอรุณราชวราราม ราชวรวิหาร	E1	F1
6.	วัดโมลีโลกยาราม	E1	F1, F2.1
7.	วัดปทุมคงคาราชวรวิหาร	E1	F3.1
8.	วัดคูหาสวรรค์	E1	F1
9.	วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร	E1	F1
10.	บ่อน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์วัดหงส์รัตนาราม ราชวรวิหาร	E1	F1, F2.1, F2.3
11.	วัดอินทารามวรวิหาร	E1	F1, F3.1
12.	พระพุทธรูปฉลองพระองค์ วัดอินท ารามวรวิหาร	E1	F1
13.	พระแท่น วัดอินทารามราชวรวิหาร	E1	F1
14.	จารึกวัดอรุณ ราชวรารามมหาวิหาร	E1	F1

ตารางที่ 4.13 (ต่อ)

ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับเหตุการณ์สำคัญ	
		เหตุการณ์ที่ 4	
		E	F
15.	วัดราชคฤห์วรวิหาร	E1	F2.1
16.	ประวัติวัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร	E1	F1
17.	พระแสงดาบฟ้าฟื้น สมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราช	E1	F2.3
18.	อาวุธชั้นดี อาคมชั้นเลิศ! เปิดตำนาน “พระแสงกรีช” ประจำพระองค์ของ สมเด็จพระเจ้าตากสิน ๑ ในยอด ศาสตราวุธแห่งแผ่นดิน จากบันทึก ของกรมหลวงชุมพรา	E1	F2.3
19.	ดาบพระเจ้าตาก	E1	F2.3
20.	พลับพลาแหลมโพธิ์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี	E1	F2.3
21.	วัดในกลาง เทศบาลตำบลบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	E1	F3.1

4.4 แบบเรื่องที่ 4 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร

แบบเรื่องที่ 4 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร พบจำนวน 9 ส่วนวนเนื้อเรื่องของแบบเรื่องกลุ่มนี้ มีเนื้อหาว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงได้รับการช่วยเหลือในการหลบหนีจากป้อมวิไชยประสิทธิ์และนำไปหลบซ่อนอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช บางส่วนกล่าวว่าหลังจากอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมเป็นเวลาประมาณ 3 ปี แต่ต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงย้ายไปประทับที่จังหวัดเพชรบุรีเพื่อเจริญพระกรรมฐานและข่าวได้รั่วไหลออกไปพระองค์จึงได้ถูกปลงพระชนม์ที่นั่น ในขณะที่บางส่วนกล่าวว่าหลังจากหนีมาจากป้อมวิไชยประสิทธิ์ก็ได้มาบวชอยู่ที่ถ้ำเขาจันทร์ จังหวัดจันทบุรี

ดังตัวอย่าง ตอนหนึ่งจาก “ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรี” ของ พลตรีหลวงวิจิตวาฑการ ที่ว่า

“บุคคลที่ถูกประหารชีวิตคือหลวงอาสาศึก เขาตายด้วยความยินดี ไม่มีอะไรจะทำความปลาบปลื้มให้กับเขาเท่ากับที่ได้ตายแทนมหาบุรุษกษัตริย์ เขาตั้งคอรับดาบด้วยความเต็มใจ เขาตายโดยไม่รู้ว่าเขาได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยา ศพของเขาได้ถูกนำไปฝังไว้ที่วัดบางยี่เรือใต้ ในขณะที่เดียวกันก็มีสำเภาลำใหญ่พาพระองค์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไปยังนครศรีธรรมราช...การย้ายมาประทับที่เพชรบุรีเป็นการเดินทางเข้ามาหาเคราะห์กรรมใน

ชั้นสุดท้ายเพราะในที่สุดก็ปิดความไม่อยู่ ชาวกริ้วไหลออกมาก เริ่มซุบซิบกันว่าผู้ที่มาอยู่ใน ถ้ำที่เพชรบุรีนั้นคือใคร และในที่สุดวันอวสานของพระองค์ก็มาถึงเวลากลางวันแสกๆ ขณะที่ทรงเจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่ในถ้ำถูกตีที่พระเศียรเบื้องหลังล้มคว่ำเป็น อวสานอันแท้จริงของพระองค์”

(พลตรีหลวงวิจิตวาทการ, 2492 : 127)

ผู้วิจัยวิเคราะห์เหตุการณ์ในแต่ละเหตุการณ์ได้ดังนี้

ตารางที่ 4.14 เหตุการณ์สำคัญของแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูก ประหาร

การสวรรคต	
G	เหตุการณ์จลาจลในกรุงธนบุรี
H	การสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ตารางที่ 4.15 แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร

ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับเหตุการณ์สำคัญ	
		เหตุการณ์ที่ 5	
		G	H
1.	ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรี		H2, H3, H4.1, H4.3
2.	ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน	G1	H2.2, H3.1, H4.2
3.	เรื่องจริงอินทนิทาน (พิเศษ)	G1	H2.4, H3.1
4.	อยู่เหนือเงื่อนไข	G1	H2.1, H3, H4.1, H4.3
5.	ความหลงในสงสาร	G1	H1.1, H2.3, H3.1
6.	พระเจ้าตากฯ สิ้นพระชนม์ ที่เมืองนคร	G1	H1, H3.1, H4.2
7.	พระเจ้าตากสินยังไม่ตาย ?	G1	H2.1, H3.1, H4.1, H4.3
8.	พระเจ้าตากสวรรคต ณ เขาขุนพนมนครศรีธรรมราช	G1	H1, H3.1, H4.2
9.	วัดเขาขุนพนม-พระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดนครศรีธรรมราช	G1	H2.3, H4.1, H4.2

4.5 แบบเรื่องที่ 5 ปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

แบบเรื่องที่ 5 ปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 11 ส่วน ส่วนใหญ่มีพฤติกรรมสำคัญคือการขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มักจะมีเรื่องเล่าและความเชื่อกันว่า ถ้าหากได้มีโอกาสไปสักการะ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตามสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จะทำให้แคล้วคลาดจากอุปสรรคต่างๆ ได้ เช่น วัดอรุณราชวรารามหรือวัดแจ้ง มีพระแท่นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเชื่อกันว่า พระแท่นองค์นี้เป็นพระแท่นที่พระองค์ทรงให้เจริญวิปัสสนาพระกรรมฐาน ขณะยังมีพระชนม์ชีพ พระแท่นนี้มีลักษณะเป็นไม้สักทองขนาดใหญ่ มีความเชื่อว่าหากได้ลอดพระแท่น จะเกิดสิริมงคลแก่ชีวิต ทำให้ "รอด" ผ่านพ้นอุปสรรค รอดพ้นทุกข์ พ้นภัย แก้วดวงตก วิธีการลอดพระแท่น มีขั้นตอนคือ ตั้งจิตอธิษฐานในขณะที่คลานลอดพระแท่น จะทำให้รอดพ้นจากเคราะห์ภัยได้อย่างปาฏิหาริย์

ตัวอย่างเรื่องเล่าเกี่ยวกับการลอดพระแท่นล้างอาถรรพ์ ได้แก่เรื่องเล่าพระแท่นที่วัดอรุณราชวรวิหาร ความว่า “ย้อนไปในช่วงปี 2475 ขณะนั้นมีชายที่ดูแลโบสถ์น้อยในยุคนั้น มีอาการป่วย จึงได้มากราบขอพร "สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี" ว่า จะขอลอดพระแท่นนี้ ขอให้อาการป่วยหายไป ชายผู้ดูแลได้ทำการลอดไปได้พระแท่น ไม่นานอาการป่วยของเขาดีขึ้น และหายไปในที่สุด จนกลายเป็นที่กล่าวขานมาถึงทุกวันนี้” (www.komchadluek.net/amulet/514391)

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์สำคัญคือ การรอดตายปาฏิหาริย์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับบุคคลที่นับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วห้อยเหรียญ หรือ บูชาวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทำให้รอดพ้นจากการเสียชีวิตจากเหตุการณ์ร้ายแรงต่าง ๆ เช่นเรื่องเล่าหนึ่งที่ว่า

“นายโชคชัย โยธิตา อายุ 37 ปี หนุ่มพนักงานบริษัท รมภ.แห่งหนึ่ง เป็นผู้ขับขี่ เล่าว่าขับรถมาคนเดียวกำลังขับจากไปตรวจสอบงาน พนักงาน รมภ.ในนิคมอุตสาหกรรมแห่งหนึ่งในอำเภอปลวกแดง และขณะกำลังจะขับไปตรวจสอบ รมภ.ที่ทำงานในนิคมอุตสาหกรรมมาตาพุด ได้ใช้ถนนเส้นปากแพรก-หนองปลาไหล ขับอ้อมมาทางด้านข้างอ่างเก็บน้ำหนองปลาไหล พอมาถึงที่เกิดเหตุไม่ชินเส้นทาง ไม่ทราบเป็นทางโค้งหักศอกจึงขับรถหลุดโค้ง พลิกคว่ำหมุนไปหลายรอบก่อนจะหงายท้องลงข้างทาง แล้วมุดออกมาจากตัวรถ แจ้งตำรวจมาที่เกิดเหตุ ส่วนตัวเชื่อที่ไม่ได้รับบาดเจ็บเป็นเพราะเหรียญพระเจ้าตากสิน ทรงขี้ม้าออกศึก จึงรอดตายมาได้ราวปาฏิหาริย์”

(www.sanook.com/news/7990578/)

ตารางที่ 4.16 พฤติกรรมสำคัญของแบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์	
I	ความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจของผู้นับถือ
J	สักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วประสบความสำเร็จและปลอดภัย

ตารางที่ 4.17 แบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ที่	ชื่อเรื่อง	ลำดับพฤติกรรมสำคัญ	
		เหตุการณ์ที่ 1	เหตุการณ์ที่ 2
		I	J
1.	ศรัทธา!สมเด็จพระเจ้าตากฯ ปลอดภัย...ค้าขายร่ำรวย	I 1.1	J 1.1, J2
2.	รอดพระแทน...ล้างอาถรรพ์ !!! ตำนานพระแทนสมเด็จพระเจ้ากรุงธนฯ!!! เชื้อ...เมื่อรอดแล้วทำให้พ้นภัยอย่างน่าปาฏิหาริย์ !!!	I 1.1	J 1.2, J2
3.	"พระแทนพระเจ้าตาก" ปลอดภัยเสริมชะตา ล้างอาถรรพ์	I 1.1	J 1.2, J2
4.	"เลขเด็ด" ู้ต่อเรือพระเจ้าตากสิน ร่ำรวยรับปีใหม่ 2563	I 1.1	J 1.1, J2
5.	กราบไหว้ขอพรพระเจ้าตาก 3 ศาล ในและใกล้พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี	I 1.1	J 1.1, J2
6.	ชนะโชค แหวนทองคำ คล้องเหรียญพระเจ้าตาก : พระเครื่องคนดัง	I 1.1	J 1.1, J2
7.	ความโชคคือนำอัครรรยใจหลังหลัง ห้อยบูชา เหรียญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวัดอรุณ กรุงธนบุรี	I 1.1	J 1.1, J2
8.	"สมเด็จพระเจ้าตากสิน" อยู่สวรรค์ (ตอน1)	I 1.2	J 1.1, J2
9.	รอดตายหวุดหวิด หมู่มขับกระบะพลิกคว่ำ เชื้อพ่อตากสินทรงม้าออกศึกคุ้มครอง	I 1.2	J 1.1, J2
10.	"โค้งโชค"	I 1.2	J 1.1, J2
11.	เล่าขานปาฏิหาริย์ เหรียญพระเจ้าตาก ชาววัดอรุณรุ่นกรุงธนบุรี	I 1.2	J 1.1, J2

ตารางที่ 4.18 สรุปจำนวนแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สรุปแบบเรื่องเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย	
แบบเรื่อง	จำนวนสำนวน
1.แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	15
2.แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ	20
3.แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งอาณาจักรธนบุรี	21
4.แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร	9
5.แบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	11
รวม 76 สำนวน	

จากตารางแสดงจำนวนแสดงให้เห็นว่า **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี** มีจำนวนมากที่สุด เป็นเครื่องยืนยันถึงภาพลักษณ์ของพระองค์ในฐานะกษัตริย์พระองค์เดียวแห่งกรุงธนบุรีที่ยังคงเหนียวแน่นอยู่ในความทรงจำของประชาชนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังมีส่วนทำให้ชาว “ธนบุรี” เกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง มีส่วนทำให้เกิดการอนุรักษ์เรื่องเล่าและสถานที่ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของตน ส่วน**แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ** ที่ปรากฏทั้งพงศาวดารและในสื่อออนไลน์ประเภทต่าง ๆ เป็นแบบเรื่องที่มีจำนวนมาก เช่นเดียวกันสะท้อนให้เห็นว่าแบบเรื่องนี้เป็นแบบเรื่องที่โดดเด่นอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่จะต้องมีพฤติกรรมสำคัญคือการกู้ชาติและจะต้องมีการเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ เพื่อการกอบกู้เอกราช ด้วยลักษณะเนื้อหาของเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทางผ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณ จังหวัดภาคตะวันออก และภาคกลางตอนบน ซึ่งเป็นเส้นทางสำคัญสมัยพระองค์รับราชการก่อนสถาปนาเป็นกษัตริย์ นอกจากนี้ยังมีสถานที่ทางภาคใต้และจังหวัดจันทบุรีบางแห่งซึ่งเป็นเรื่องเล่าชุดหลังที่กล่าวถึงการไม่ได้ถูกประหารแต่ได้ออกผนวชจวบจนสิ้นพระชนม์

ส่วน **แบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช** ช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์และความมีบุญญาบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ มีส่วนทำให้ความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแพร่หลายไปในวงกว้าง อีกทั้งยังทำให้ผู้คนในสถานที่ที่เกี่ยวข้องศรัทธาและเชื่อในอำนาจบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไว้ด้วยกันในฐานะ

“ลูกพ่อตาก” หรือ “ลูกปู่ตาก” เรื่องเล่าในสื่อออนไลน์นี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นสิ่งที่ถูกสมมติขึ้นโดยมีเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ต่าง ๆ มารองรับจนนำไปสู่การเกิดพิธีกรรมที่ช่วยต่อยอดความศักดิ์สิทธิ์ให้กับความเชื่อแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

หากพิจารณาในแง่ของพลวัตด้านเนื้อหาทำให้เห็นโครงสร้างชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่สอดคล้องไปกับบริบททางสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.19 สรุปพฤติกรรมหลักของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

แบบเรื่อง	พฤติกรรมหลักของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช									
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
สมเด็จพระเจ้าตากสินกู่ชาติ (ตัวบท: พงศาวดาร)				←					→	
กำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสิน (ตัวบท: หนังสือ)	←									→
สมเด็จพระเจ้าตากสินไม่ได้ถูกประหาร (ตัวบท: หนังสือ)					←	→				
สมเด็จพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี (ตัวบท: เรื่องเล่าประจำถิ่น)							←	→		
อภินิหารสมเด็จพระเจ้าตากสิน (สื่อออนไลน์)									←	→

จากตารางจะเห็นได้ว่า หากยึดพงศาวดารเป็นแม่แบบเนื่องจากมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน อีกทั้งยังเป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือที่สุด จะพบว่าเนื้อหาของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพงศาวดารส่วนใหญ่มีเนื้อหาหรือพฤติกรรมสำคัญที่เกี่ยวกับเหตุการณ์กู่ชาติเป็นหลัก ปรากฏใน แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู่ชาติ ได้แก่พฤติกรรม D สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมพลกู้กรุงศรีออกจากวัดพิชัยดีฝ่าวงล้อมพม่า E สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีและเกลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี F พระราช

กรณีศึกษาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี G เหตุการณ์จลาจลในกรุงธนบุรี และ H การสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนต่อมาเมื่อเกิดบริบททางสังคมบางประการ ที่ต้องการบุคคลต้นแบบในการเป็นวีรบุรุษของชาติ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า หนังสือทั้งหลายเหล่านี้ น่าจะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจาก หนังสือเรื่อง อภินิหารบรรพบุรุษ เนื่องจากเป็นเล่มแรกที่ กล่าวถึงพระราชประวัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงการเกิด และมีอิทธิพลต่าง ๆ ที่แสดงถึงบุญญาบารมี ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแตกต่างจากพงศาวดารธนบุรีสำนวนอื่น ทำให้แบบเรื่องกำเนิด **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช** ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในหนังสือ มีเนื้อหาเพิ่มเติมขึ้นมาในช่วงต้น เพื่อเพิ่มความมีบุญญาธิการให้สมพระเกียรติการเป็นกษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นอกจากนี้เนื้อหาของแบบเรื่องนี้ ที่ปรากฏในหนังสือบางสำนวนยังพบว่ามี การให้ความสำคัญกับ ทหารเอกคู่บารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย และที่สำคัญมีบางสำนวนที่กล่าวถึง เหตุการณ์หลังเกิดเหตุการณ์จลาจลในช่วงปลายรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยระบุว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร ดังปรากฏในแบบเรื่อง**สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชไม่ได้ถูกประหาร** ปรากฏพฤติกรรมสำคัญคือ G เหตุการณ์จลาจลในกรุงธนบุรี H การ สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (h2) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกสับเปลี่ยนตัวก่อนถูก ประหาร (h3) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหลบหนี (h4) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรอดชีวิต นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าเรื่องเล่ามุขปาฐะประจำท้องถิ่นธนบุรีจำนวนหนึ่งต่างขานรับความเกี่ยวข้องกับ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพื้นที่ของตนในบริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยวและเพื่อสร้างอัตลักษณ์ให้กับท้องถิ่น เรื่องเล่าเหล่านี้มีพฤติกรรมสำคัญคือ E สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้าง เมืองธนบุรีเป็นราชธานี F พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี ดังปรากฏในแบบเรื่อง**สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี** เรื่องเล่าสมเด็จพระ เจ้าตากสินในยุคหลังส่วนใหญ่แพร่หลายอย่างเป็นรูปธรรมในรูปแบบออนไลน์ที่กล่าวถึงความเชื่อ ความศรัทธาและอภินิหารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชท่ามกลางบริบททางสังคมแบบทุนนิยม เรื่องเล่าเหล่านี้ปรากฏพฤติกรรมสำคัญคือ I ความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจของผู้นับถือ J สักการะ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วประสบความสำเร็จและปลอดภัย ดังปรากฏในแบบเรื่อง **ปาฏิหาริย์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช** จากทั้งหมดที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นพลวัตทางด้าน เนื้อหาของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีการปรับเปลี่ยนทางด้าน รูปแบบ เนื้อหา ช่อง ทางการนำเสนอและการนำไปใช้ ที่สอดคล้องไปตามพลวัตของสังคมและความต้องการของคนใน สังคมได้เป็นอย่างดี ดังที่ผู้วิจัยจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

พลวัตเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

จากการศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบว่า เนื้อหาของเรื่องเล่ามีความหลากหลายและพลวัตไปตามบริบทของสังคม อีกทั้งการนำเรื่องเล่าสำนวนต่าง ๆ มาจัดแบบเรื่องและอนุภาคจะทำให้มองเห็นความแตกต่างของเรื่องเล่าในแต่ละยุคสมัยและแต่ละรูปแบบ ที่มีการนำไปใช้ในแต่ละกรณี ในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้ยังทำให้เห็นการแพร่กระจายของข้อมูลของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในละพื้นที่ในปัจจุบัน

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอพลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีทั้งเน้นไปที่การศึกษาพลวัตด้านตัวบทและพลวัตด้านการนำไปใช้ เป็นการนำผลที่ได้จากการศึกษาแบบเรื่องของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทำให้เห็นลักษณะพลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้อย่างชัดเจน อันจะทำให้เห็นพัฒนาการความเชื่อของประชาชนหรือผู้ที่ศรัทธาที่มีต่อองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยจะใช้แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู่ชาติ ซึ่งส่วนมากพบในแหล่งข้อมูลจากพงศาวดาร เป็นแบบเรื่องหลักในการเปรียบเทียบกับเนื้อหาของเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาใหม่ ๆ ในปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องเล่ากลุ่มพงศาวดารนี้เป็นเรื่องเล่าที่เขียนในยุคแรก ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เรื่องเล่าจากพงศาวดารน่าจะเป็นต้นแบบของการเขียนเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในยุคยุคหลัง ดังจะเห็นได้จากการศึกษาแบบเรื่องพบว่า มีโครงเรื่องหลักที่คล้ายกัน แต่แตกต่างกันที่รายละเอียดเนื้อหา

ผู้วิจัยจะแบ่งประเด็นการวิเคราะห์ออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่

1. พลวัตด้านรูปแบบการนำเสนอของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
2. พลวัตด้านเนื้อหาของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
3. พลวัตด้านความเชื่อจากเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
4. พลวัตด้านความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพื้นที่และพิธีกรรม ดังนี้

1. พลวัตด้านรูปแบบการนำเสนอของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พลวัตด้านรูปแบบการนำเสนอของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีประเด็นที่น่าสนใจแบ่งออกเป็นการนำเสนอในแต่ละรูปแบบ ดังนี้

- **รูปแบบการนำเสนอในพงศาวดาร** จากการศึกษาแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู่ชาติ ทำให้เห็นว่าเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในพงศาวดารจะเน้นนำเสนอเรื่องการรบ และภารกิจกู่ชาติ โดยจะเริ่มจากเหตุการณ์ที่ออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมระดม

ไพร่พลเพื่อกอบกู้กรุงศรีอยุธยา การตั้งสร้างเมืองกรุงธนบุรีที่สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นกษัตริย์ รวมถึงเหตุการณ์กรุงธนบุรีล่มสลาย และการสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นรูปแบบการนำเสนอในลักษณะพงศาวดารที่จะต้องเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในบ้านเมืองและบทบาทของกษัตริย์แต่ละยุคสมัย เมื่อนำมาเทียบเคียงกับหนังสือเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบว่า เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ปรากฏในพงศาวดาร ยังคงเป็นต้นแบบในการสร้างเรื่องเล่าเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง

- **รูปแบบการนำเสนอในหนังสือ** เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในหนังสือมีความแตกต่างจากในพงศาวดาร คือ มีลักษณะรูปแบบการนำเสนอในลักษณะ “นวนิยายอิงประวัติศาสตร์” มากยิ่งขึ้น ทำให้โครงสร้างชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสมบูรณ์ ช่วยเพิ่มอรรถรสในการอ่าน ทำให้เรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีชีวิตชีวา และยังคงเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์สมัยธนบุรีไว้ได้ครบถ้วน ส่วนใหญ่การนำเสนอเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบของหนังสือมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อภินิหารต่างๆที่เกิดขึ้นในช่วงกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแสดงให้เห็นบุญญาบารมีของพระองค์ชัดเจน สิ่งสำคัญที่เรื่องเล่าในรูปแบบหนังสือมักให้ความสำคัญก็คือ การใช้เหตุการณ์อภินิหารในการแสดงบุญญาธิการ ปาฏิหาริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อนำเสนอแก่นเรื่องคือการเชิดชูความเป็นวีรบุรุษ และผู้มีบุญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีอิทธิฤทธิ์ในการสร้างความอัศจรรย์ เหตุการณ์เหนือธรรมชาติ ดังเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้มีการมีในทำนองเดียวกับพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีฐานะเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ดังผู้วิจัยจะกล่าวอย่างละเอียดในหัวข้อถัดไป

นอกจากนี้การนำเสนอเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบหนังสือ มักมีการสอดแทรกเรื่องราวของ “ทหารเอกคู่บารมี” ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไว้อย่างครบถ้วน นับตั้งแต่เหตุการณ์การพบเจอกัน จนกระทั่งการรบเคียงบ่าเคียงไหล่จนตัวตาย ทำให้ผู้อ่านรับรู้เรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินได้อย่างมีหลายมิติ

- **รูปแบบการนำเสนอในออนไลน์** เนื้อหามีสองลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการนำเสนอความสัมพันธ์กับสถานที่ต่าง ๆ และเรื่องราวปาฏิหาริย์หรือความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนใหญ่แล้วการนำเสนอเรื่องเล่าในรูปแบบออนไลน์มักมีเนื้อหาสั้น ๆ ไม่ยาวมากนัก อาจด้วยเพราะพื้นที่ในสื่อที่มีอย่างจำกัดและจะต้องนำเสนอเฉพาะประเด็นสำคัญเพื่อดึงดูดผู้อ่าน

การศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์นี้ ทำให้เห็นพลวัตด้านช่องทางหรือ “พื้นที่” ในการสืบทอดเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งมีรูปแบบ/ช่องทาง

ในการสืบทอดที่แตกต่างจากเรื่องเล่าในในอดีตที่เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญของบุคคลสำคัญ หรือพระราชประวัติของกษัตริย์ในอดีตมักจะมีผู้บันทึกในรูปแบบของพงศาวดาร แต่ในกรณีเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบัน พบว่ามีการผลิตซ้ำหลายช่องทางทั้ง หนังสือ วารสาร ผลงานวิชาการ และสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อออนไลน์เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแพร่กระจายในวงกว้าง และอาจเป็นช่องทางหลักที่สำคัญที่ช่วยบันทึกเรื่องเล่าและสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

จากการสำรวจข้อมูลในภาพรวม ผู้วิจัยพบว่า แม้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์มีทั้ง เรื่องเล่าที่อ้างมาจากพงศาวดาร และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีเนื้อหาแตกต่างจากพงศาวดารได้แก่ เหตุการณ์ตอนกำเนิดเหตุการณ์การสวรรคตพิธีกรรมบูชา คำแนะนำวิธีการกราบไหว้บูชา แต่เรื่องเล่าที่มีความโดดเด่นและแสดงให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าที่ชัดเจนทำให้เห็นสถานะทางความเชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่พลวัตไปตามบริบทสังคมปัจจุบัน คือเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ และเรื่องเล่าที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ต่าง ๆ อันนำไปสู่การสร้างวัดถุมงคล พิธีกรรม และเพื่อนสนองนโยบายการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในสื่อออนไลน์เหล่านี้มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ เป็นข้อมูลที่คนในสังคมสามารถสืบค้นได้ง่าย สามารถเลือกเรื่องเล่าที่จะอ่านให้สอดคล้องกับรสนิยมของตนเอง สื่อออนไลน์เหล่านี้จึงเป็นช่องทางในการเผยแพร่เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่สำคัญ อีกทั้งสื่อออนไลน์เป็นการสื่อสารสองทาง เอื้อให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารทำหน้าที่ส่งสารและรับสารได้พร้อมกัน และสื่อยังทำหน้าที่ส่งสารได้หลายอย่างรวมกัน คือ ภาพ เสียง และข้อความไปพร้อมกันทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบออนไลน์ได้รับความนิยมมาก ดังจะเห็นได้จากมีกลุ่มผู้ศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชร่วมกันก่อตั้งทั้งกลุ่มปิดและกลุ่มสาธารณะเพื่อนำเสนอเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรง หรือการเผยแพร่ผ่านช่องทาง “YouTube” มีกลุ่มคนที่ศรัทธาต่างเข้ามาแสดงความคิดเห็นและแสดงออกถึงความเทิดทูนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำนวนมาก

การศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสื่อออนไลน์ทำให้เห็นการแพร่กระจายของ “เรื่องเล่า” สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแตกต่างจากอดีตจากพงศาวดารกลายเป็น “พื้นที่ใหม่” ที่มีลักษณะเป็น “พื้นที่สาธารณะ” ได้เป็นอย่างดี

ทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบพงศาวดารอาจเข้าถึงคนจำนวนมากได้น้อย เนื่องจากอุปสรรคทางด้านภาษา การเผยแพร่ แต่อย่างไรก็ตามเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารนี้ ก็มีส่วนช่วยสร้างภาพลักษณ์ให้สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นวีรบุรุษกู้ชาติหลังจากนั้น เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เห็นความมีบุญญาบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชผ่านรูปแบบของหนังสือ ที่มักมีกลวิธีการนำเสนอในลักษณะ “นวนิยาย” จนนำมาสู่กลวิธีการนำเสนอเรื่องเล่าผ่านรูปแบบออนไลน์ ด้วยลักษณะของสื่อออนไลน์ที่สามารถแพร่กระจายในวงกว้าง เข้าถึงเร็ว และการสื่อสารที่สั้นกระชับ สอดรับกับรสนิยมการเสพสาร เสพสื่อของคนในปัจจุบัน ทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง และด้วยเนื้อหาของเรื่องเล่าในรูปแบบออนไลน์มักเน้นความเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทำให้สถานะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในโลกออนไลน์แตกต่างจากพงศาวดาร จากกษัตริย์กลายเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ และยังมีส่วนทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังคงได้รับความนิยมจากประชาชนคนไทยอย่างต่อเนื่อง

2. พลวัตด้านเนื้อหาของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ลักษณะของการพลวัตด้านเนื้อหาของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีทั้งการเพิ่มเนื้อหา การตัดทอนเนื้อหาให้สั้นลง แต่ยังคงโครงเรื่องหลัก คือ เรื่องราวการกอบกู้เอกราชและการเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนเกี่ยวกับความแตกต่างทางด้านเนื้อหา ผู้วิจัยจะขอเสนอในรูปแบบตาราง กรณีแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนี้

ตารางที่ 4.20 ตารางเปรียบเทียบแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพงศาวดาร

แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ชาติ	แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
	<p>ตอนที่ 1 กำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p> <p>(a1) สถานที่กำเนิด</p> <p>(a1.1) รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กรุงศรีอยุธยา</p> <p>(a1.2) อพยพมาจากเมืองจีน</p> <p>(a2) ชาติกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p> <p>(a2.1) เป็นบุตรของไทสอง/หยง แซ่แต้กับนางนกเอี้ยง</p>

ตารางที่ 4.20 (ต่อ)

	<p>(a2.2) โอรสลับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ</p> <p>(a3) แม่ตั้งครรภ์/คลอดและเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์</p> <p>(a3.1) ฝันว่าปู่ซีปะขาวให้ลูกแก้ววิเศษ</p> <p>(a3.2) เกิดเหตุการณ์พระอาทิตย์ทรงกลด</p> <p>(a3.3) สุนิบัตฟาตเปรี้ยง (ฟ้าผ่า) ลงมาที่เสาเรือน</p> <p>(a3.4) พบงูเหลือมตัวใหญ่ขุดรอบเด็กทารก</p> <p>(a 4) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพลัดพรากจากแม่</p> <p>(a4.1) เป็นบุตรบุญธรรมของพระยาจ๊ก</p> <p>(a4.2) เดินทางไปประเทศจีน</p> <p>(a4.3) นำบุตรไปทิ้ง/ไปฝัง</p> <p>(a5) ศึกษาเล่าเรียนกับพระอาจารย์ทองดีที่วัดโกษาवासจังหวัดและบวชสามเณร</p> <p>(a5.1) บวชที่วัดโกษาवास</p> <p>(a5.2) บวชที่วัดสามพิหาร (สามวิหาร)</p> <p>(a5.3) บวชที่วัดศรีราชัน เมืองคันจู้รี</p> <p>(a6) เกิดอภินิหารทางน้ำ</p> <p>(a6.1) รอดชีวิตจากการถูกทำโทษทางน้ำที่วัดโกษาवास (วัดเชิงท่า)</p> <p>(a6.2) รอดชีวิตจากพายุกลางทะเล</p> <p>ตอนที่ 2 สมเด็จพระเจ้าตากสินรับราชการ</p> <p>B สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรับราชการถวายตัวเป็นมหาดเล็ก</p> <p>(b1) ถวายตัวรับราชการเป็นมหาดเล็ก</p> <p>(b2) บวชเป็นพระที่วัดโกษาवास</p> <p>(b3) ชินแสหมอดูทำนายจะได้เป็นกษัตริย์</p>
--	---

ตารางที่ 4.20 (ต่อ)

ตอนที่ 3 กุชาติ	ตอนที่ 3 กุชาติ
<p>D สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมพลกู้กรุงศรีออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมพม่า</p> <p>(d1) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เลื่อนยศเป็นพระยาวชิรปราการ</p> <p>(d2) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมพลกู้กรุงศรีออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมพม่า</p> <p>(d3) สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นเป็นเจ้าที่เมืองระยอง</p> <p>(d4) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เติบโตที่เมืองจันทบุรีและผ่านจังหวัดต่าง ๆ เพื่อปราบผู้นำก๊กต่าง ๆ เกิดเหตุการณ์ระหว่างทาง</p> <p>(d5) พบทหารเอกคู่พระบารมี</p> <p>(d6) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคลื่อนทัพสู่ธนบุรีประหารนายทองอิน</p> <p>(d7) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยึดค่ายโพธิสามต้นและสร้างกรุงธนบุรี</p>	<p>C สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เลื่อนยศเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก</p> <p>(c1) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเลื่อนยศเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก</p> <p>(c2) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพบนายทองดี ฟันขาว (พระยาพิชัย)</p> <p>(c3) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสี่ยงตายวัดข่อยเขาแก้ว (ดอยข่อยเขาแก้ว)</p> <p>D สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมพลกู้กรุงศรีออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมพม่า</p> <p>(d1) เลื่อนยศเป็นพระยาวชิรปราการ</p> <p>(d2) รวมพลกู้กรุงศรีออกจากวัดพิชัย</p> <p>(d3) สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นเป็นเจ้าที่เมืองระยอง</p> <p>(d4) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเติบโตที่เมืองจันทบุรีและผ่านจังหวัดต่าง ๆ เพื่อปราบผู้นำก๊กเกิดเหตุการณ์ระหว่างทาง</p> <p>(d4.1) ต่อดินปืนเพื่อใช้ในการออกรบ</p> <p>(d4.2) สร้างอุ้งต่อเรือ</p> <p>(d4.3) มีวีรสตรีช่วย</p> <p>(d4.4) สร้างวัดเพื่อฉลองชัยชนะและอุทิศส่วนกุศลให้กับทหาร</p> <p>(d4.5) เป็นที่ตั้งกองทัพทหารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p> <p>(d5) พบทหารเอกคู่พระบารมี</p> <p>(d6) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคลื่อนทัพสู่ธนบุรีประหารนายทองอิน</p> <p>(d7) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยึดค่ายโพธิสามต้นและสร้างกรุงธนบุรี</p>

ตารางที่ 4.20 (ต่อ)

<p>ตอนที่ 4 การเสวยพระราชสมบัติ</p> <p>E สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีและเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี</p> <p>(e1) สร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีและเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี</p> <p>F พระราชมณเฑียรกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี</p> <p>(f1) ทำนุบำรุงศาสนาจักรและเป็นพุทธศาสนิกชนตัวอย่าง</p> <p>(f2) ดูแลอาณาจักรให้ร่มเย็นเป็นปึกแผ่น</p>	<p>ตอนที่ 4 การเสวยพระราชสมบัติ</p> <p>E สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีและเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี</p> <p>(e1) สร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีและเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี</p> <p>F พระราชมณเฑียรกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี</p> <p>(f1) ทำนุบำรุงศาสนาจักรและเป็นพุทธศาสนิกชนตัวอย่าง</p> <p>(f2) ดูแลอาณาจักรให้ร่มเย็นเป็นปึกแผ่น</p> <p>(f2.1) จัดสรรสถานที่สำหรับกิจต่าง ๆ ของทางราชการ</p> <p>(f2.2) พระราชทานที่ดินให้กับชาวต่างชาติ</p> <p>(f2.3) ปกป้องดินแดนและสร้างอาวุธประจำพระองค์</p> <p>(f2.4) เจริญสัมพันธไมตรีกับชาวต่างชาติ/ เศรษฐกิจ</p> <p>(f2.5) ด้านวรรณคดี/ ศิลปวัฒนธรรม/ สังคม</p> <p>(f3) พระราชมณเฑียรกิจด้านอื่น ๆ</p> <p>(f3.1) จัดการเกี่ยวกับพิธีถวายพระเพลิงพระศพปีหลวง</p>
<p>ตอนที่ 5 การสวรรคต</p> <p>G เหตุการณ์จลาจลในกรุงธนบุรี</p> <p>(g1) มีข่าวลือว่าพระองค์มีพระจริตพินเพื่อนและเกิดโกลาหลทางการเมือง</p> <p>H การสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p> <p>(h1) สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p>	<p>ตอนที่ 5 การสวรรคต</p> <p>G เหตุการณ์จลาจลในกรุงธนบุรี</p> <p>(g1) มีข่าวลือว่าพระองค์มีพระจริตพินเพื่อนและเกิดโกลาหลทางการเมือง</p> <p>H การสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p> <p>(h1) สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p>

ตารางที่ 4.20 (ต่อ)

	<p>(h2) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูก สืบเปลี่ยนตัวก่อนถูกประหาร</p> <p>(h2.1) หลวงอาสาศึก/บุญคง (ชื่อเดิม ของหลวงอาสาศึก)</p> <p>(h2.2) คุณมัน</p> <p>(h2.3) สหาย/พระญาติ/ทหาร คนหนึ่งที่มี มีความจงรักภักดี</p> <p>(h2.4) นักโทษเตรียมการถูกประหาร</p> <p>(h3) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหลบหนี</p> <p>(h3.1) ภิกษุลักลับ / ทหาร/ พระญาติพาหนี</p> <p>(h3.2) หนีเพราะหนีที่กู้ยืมมาจากเมืองจีน</p> <p>(h4) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรอดชีวิต</p> <p>(h4.1) หนีไปสถานที่หนึ่งที่จังหวัด นครศรีธรรมราช</p> <p>(h4.2) หนีไปเขาขุนพนม จังหวัด นครศรีธรรมราช</p> <p>(h4.3) หนีไปที่ จังหวัดเพชรบุรี</p> <p>(h4.4) หนีไปที่ จังหวัดจันทบุรี</p>
--	---

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า เนื้อหามีพลวัตในลักษณะของการเพิ่มเนื้อหาเรื่องการทำเนิ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เต็มไปด้วยปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่การเกิด จนกระทั่งถึง
การเริ่มต้นการถวายตัวเข้ารับราชการของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การใช้เหตุอัศจรรย์เพื่อ
แสดงบุญญาธิการของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปรากฏในหลายช่วง แบ่งได้ดังนี้

ปาฏิหาริย์การเกิด ในช่วงการทำเนิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีเรื่องราวที่เป็น
ปาฏิหาริย์มากมาย คือ เหตุการณ์พระอาทิตย์ทรงกลดในช่วงตอนเกิด, เหตุการณ์พบบงเหลื่อมตัวใหญ่
ครอบ, เหตุการณ์ฟ้าผ่าตอนเกิด ดังข้อความดังต่อไปนี้

“อนึ่ง ขณะที่กุมารจะคลอดออกมานั้น อากาศมิได้มืดครึ้ม นภาอากาศมีความ
ปลอดโปร่งปราศจากเมฆหมอก และกำลังเกิดปรากฏการณ์ของสุริยทรงกลดแดดจ้าอยู่ ครั้นพอกุมาร
ได้คลอดออกมา ทันใดนั้น ก็ได้มีสนับทึบผ่าเปรี้ยงลงมาตรงเสาเรือน แห่ห้องที่กุมารนั้นกำลังคลอด

อยู่พอดี แต่ร่างของกุมารนั้นหาได้มีอันตรายจากอสนีบาตนั้นแต่ประการไม่ เป็นมหัศจรรย์ยิ่งนัก ครั้น กุมารนั้นคลอตมาได้ 3 วัน ก็ได้มีงูเหลือมขนาดใหญ่ โด่เท่าโคนขาของผู้ใหญ่ตัวหนึ่ง ได้เข้าไปนอนขด อยู่รอบกายของกุมารในกระดิ่งโดยทักษิณาวัตร”

(ปรเมศวร์ วัชรปาณ, 2558 : 23)

นอกจากนี้ยังมีการแสดงปาฏิหาริย์เกี่ยวกับการฝันว่าพระเจ้าจึงนำลูกแก้ววิเศษมาให้ ดัง ข้อความที่ว่า

“นางนกอ้อย ฝันไปว่า “...หลวงพ่อดวดขัดข้างให้ ผู้เหยียบน้ำทะเลเจ็ด ได้นำ ลูกแก้ววิเศษมามอบให้กับหม่อมนกเอี้ยงและสั่งเสียให้นำลูกแก้วนี้ มอบให้กับบุตรชาย เมื่อออกผนวช เป็นพระภิกษุ เพราะบุตรชายที่ประสูติออกมาเป็น เทวดามาเกิด จะเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ของ ประเทศสยาม-หลอ ในอนาคต...”

(เสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ, 2555 : 26)

อภินิหารทางน้ำ เกิดอภินิหารเหตุการณ์รอดชีวิตจากทางน้ำดังข้อความ ดังนี้

“พบ ด.ช. สีน คงถูกมัดตรึงอยู่กับคันทันไคมีตีหน้าปกติเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ทำให้แปลกใจไปตาม ๆ กัน ครั้นสอบถามก็ได้ความว่าเมื่อน้ำขึ้นมากเกือบจะถึงปากจุ่มกั้น บันไดก็ ถอนตัวพุ่งขึ้น แล้วพาตัวไปค้างอยู่ริมตลิ่งฟากโน้นโดยไม่รู้ตัวเลยว่าอะไรเกิดขึ้น และมีได้รับอันตราย ใด ๆ เลย”

(ทวน บุญนิยม, 2513 : 8)

อภินิหารการเสี่ยงทาย เกิดเหตุการณ์เสี่ยงทายปาถ้วยแก้วดังข้อความต่อไปนี้

“อนึ่ง เมื่อขณะเป็นที่พระยาตากอยู่นั้น ในวันหนึ่งได้ไปทำบุญที่วัดช้อยเขาแก้ว และวัดกลางต่อกัน ที่ตำบลบ้านระแหง แขวงเมืองตาก แล้วตั้งสัจจอธิษฐานว่า “ถ้าข้าพเจ้ามีบารมีจะ ถึงบรมสุขแล้ว ขว้างไม้เคาะระฆังไป ขอให้ลูกจำเพาะกลางท้าวถ้วยแก้วที่คอดกัอยู่หักออกไป แต่อย่าให้ลูกตัวถ้วย เพราะจะเอาถ้วยแก้วนั้นทำพระเจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุ ว่าแล้วก็ขว้างไปในระยะ 10 ศอก ถูกท่ามกลางท้าวถ้วยแก้วดังปรารภนา ประจักษ์แก่ตาพระสงฆ์สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ใน ธรรมสภาทุกคน” (เจ้าอธิการวัดดอยเขาแก้ว ได้จดหมายเหตุเรื่องนี้ไว้เป็นหลักฐาน)”

(ธานัฐ ภัทรภาคร์, 2553 : 39)

จากตารางจะเห็นได้ว่า แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีการตัดทอนเนื้อหา ได้แก่ในช่วงที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์ครองธนบุรี ซึ่งเป็นการตัดรายละเอียดที่เกี่ยวกับการปราบปรามเมืองต่าง ๆ และการตั้งเจ้าพระยาจักรีเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก แต่ยังคงเหตุการณ์สำคัญในช่วงนี้ไว้คือ การปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์แห่งธนบุรี และการอัญเชิญพระแก้วมรกต ซึ่งสังเกตได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่ช่วยเฉลิมยศพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีความยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการตัดทอนเนื้อหา ช่วงกรุงธนบุรีล่มสลาย โดยกล่าวแต่เพียงสั้น ๆ ว่า มีเหตุการณ์การสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการยึดอำนาจ ในหนังสือตัดทอนออกไป เนื่องจากเป็นเหตุการณ์รายละเอียดทางประวัติศาสตร์อาจไม่เป็นที่รับรู้และจดจำของผู้อ่านทั่วไป และในหนังสือเน้นที่การเชิดชูวีรกรรมและพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมากกว่า ดังนั้นภาพความสูญเสียจึงไม่ได้อยู่ในวัตถุประสงค์หลักของการนำเสนอเนื้อหา

อย่างไรก็ตาม แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ยังคงโครงเรื่องหลักเช่นเดียวกับแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินกษัตริย์ คือเน้นการนำเสนอเรื่องการเดินทางรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยจะเริ่มจากเหตุการณ์พระเจ้าตากสินออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมระดมไพร่พลเพื่อกอบกู้กรุงศรีอยุธยา การตั้งสร้างเมืองกรุงธนบุรีที่สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์ สอดคล้องกับเรื่องเล่าที่ปรากฏในพงศาวดาร ทั้งนี้เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง และมีส่วนช่วยให้หนังสือเหล่านี้เชื่อถือเช่นเดียวกับพงศาวดาร

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ข้อมูลดังกล่าวที่ถูกแต่งเพิ่มเติมในหนังสือจากแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นับได้ว่าเป็นพลวัตของเรื่องเล่าที่มุ่งนำเสนอเรื่องเล่าที่แตกต่างจากไปจากในอดีตตามบริบททางสังคม จะเห็นได้ว่า อนุภาคเหตุการณ์ที่สำคัญของแบบเรื่องนี้ก็คือ อนุภาคเหตุการณ์ที่แสดงบุญญาธิการ ปาฏิหาริย์ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อเชิดชูความเป็นวีรบุรุษของพระเจ้าตากสินที่มีบุญญาธิการแตกต่างจากบุคคลธรรมดาทั่วไป โดยจากแบบเรื่องจะเห็นได้ว่า มีการนำอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ หรือเหตุการณ์เหนือธรรมชาติมาสร้างความอัศจรรย์ ปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้มีบารมีในตนเองเดียวกับพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นอนุภาคเหตุการณ์สำคัญของวีรบุรุษในสังคมไทย ดังที่ผู้วิจัยจะอภิปรายในหัวข้อถัดไป

แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร เป็นอีกแบบเรื่องที่ได้รับการนิยามจากประชาชนจำนวนหนึ่ง เรื่องเล่ากลุ่มนี้มีพลวัตด้านเนื้อหาในลักษณะของการตัดทอนเนื้อหาในช่วงการประหารชีวิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่เพิ่มเนื้อหาที่กล่าวถึงการสับเปลี่ยนตัว และ

บั้นปลายชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบของสมณเพศ การเพิ่มเนื้อหาดังกล่าวช่วยทำให้ “ตอนจบ” ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีลักษณะที่สวยงาม สอดคล้องกับความรู้สึกของประชาชนส่วนใหญ่ที่มีความรู้สึกที่พระองค์เป็นผู้เสียสละเพื่อบ้านเมือง และเป็นกษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรม ดังนั้นเนื้อหาในแบบเรื่องนี้จึงถูกตัดทอนเนื้อหาที่กล่าวถึงพระสติวิปลาส หรือการลงโทษพระสงฆ์แบบในพงศาวดาร ดังนั้นการที่พระองค์ถูกสำเร็จโทษจึงค่อนข้างขัดแย้งกับความรู้สึกของประชาชนที่รักและศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นอกจากนี้การเปลี่ยนเนื้อหาตอนจบดังกล่าวยังสอดคล้องกับรสนิยมการเสพเนื้อหาเรื่องเล่าของคนในสังคมปัจจุบันที่มักนิยมการปิดเรื่องแบบสุชานาฏกรรม และการเพิ่มเนื้อหาการออกบวชของพระองค์จวบจนพระองค์สิ้นพระชนม์ยังมีทิศทางเดียวกันกับเรื่องเล่าในพงศาวดารว่าพระองค์ศรัทธาพระพุทธศาสนาทำให้การเพิ่มเนื้อหาในส่วนนี้มีน้ำหนักน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น อีกทั้งยังกลมกลืนไปกับการนับถือพุทธศาสนาของคนในสังคมและแนวเรื่องเล่าบางแนวที่ตอนจบของเรื่องตัวเอกของเรื่องมักออกบวช ทำให้เรื่องเล่าที่มีเนื้อหาวาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหารได้รับความนิยมน้อยมากในสังคมไทยเช่นเดียวกับแบบเรื่องอื่น ๆ

แบบเรื่องที่น่าสนใจอีกหนึ่งแบบเรื่องก็คือ **แบบเรื่องทหารเอกคู่บารมี** แบบเรื่องนี้มีลักษณะพลวัตที่น่าสนใจเช่นเดียวกัน กล่าวคือ มีการเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับทหารเอกของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ พระยาพิชัย พระเชียงเงิน หลวงพรหมเสนา หมื่นราชเสน่หา ทั้งสี่คนนี้ต่างร่วมแรงร่วมใจกันช่วยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกอบกู้เอกราชจนสำเร็จ เนื้อหาเน้นเหตุการณ์ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรู้จักกับทหารเหล่านี้สมัยรับราชการสมัยพระเจ้าเอกทัศ (ก่อนเสียกรุง) ทั้งทหารและพระองค์ต่างร่วมกับกอบกู้เอกราชจนสำเร็จ และทหารเหล่านี้ก็ได้ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การที่ในสมัยปัจจุบันมีการเพิ่มเนื้อหาทหารเอก ทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีหลายรสหลายอารมณ์มากยิ่งขึ้น ทำให้พระองค์เป็นกษัตริย์ที่มีลักษณะบุรุษชน ที่ต้องมีมิตรแท้ข้างกาย ในเรื่องเล่าเองก็มักกล่าวถึงความสัมพันธ์ในลักษณะของมิตรและนาย นอกจากนี้ยังมีส่วนเน้นย้ำความมีบุญญาบารมีของพระองค์ในฐานะกษัตริย์ที่จำเป็นต้องมีทหารแก้ว หรือ ขุนพลแก้ว ตามคตินิยมในสังคมไทย

ส่วนแบบเรื่อง**ปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช** เป็นแบบเรื่องที่เกิดขึ้นภายหลังที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสวรรคต ส่วนใหญ่มักปรากฏในสื่อออนไลน์ จากการสำรวจข้อมูลพบว่าเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์นี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้เป็นเรื่องเล่าสำนวนใหม่ ๆ ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม

จุดสำคัญของการแพร่หลายเรื่องเล่าลักษณะนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ.2494 ซึ่งมีเนื้อหาว่า “เมื่อกลางปี 2494 ‘พ่อขุนแปลก’ หรือ จอมพล ป.พิบูลสงครามที่เรารู้จัก เกิดประสบภัยทางการเมืองอย่างรุนแรงจากกรณี “กบฏแมนฮัตตัน” จนท่านต้องหนีเข้าไปหลบภัยอยู่ในท้องพระโรงพระราชวังเดิม ฝั่งธนบุรี ที่มีพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระเจ้าธนบุรีตั้งประดิษฐานอยู่ ณ ท้องพระโรงแห่งนั้น ท่านจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ก้มลงกราบถวายบังคมพระบรมรูปของพระมหाराชเจ้าพระองค์นี้ ขอพระบารมีของท่านเป็นที่พึ่งให้ช่วยคุ้มครองความปลอดภัย และเมื่อท่านจอมพลรอดพ้นจากวิกฤติการณ์ทางการเมืองในคราวนั้นมาได้โดยสวัสดิภาพ ท่านจึงลงมือดำเนินการก่อนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระเจ้ากรุงธนบุรีขึ้นจนสำเร็จเรียบร้อยในปี ถัดมา” (https://www.silpa-mag.com/culture/article_1281:ออนไลน์) จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์นี้เป็นเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญและเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังเป็นที่มาของการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และมีส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขยายไปสู่วงกว้างนำไปสู่การแพร่กระจายความเชื่อในลักษณะของการที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ ประกอบกับแบบเรื่องปาฏิหาริย์กำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นผู้มีบุญญาบารมีแตกต่างจากบุคคลธรรมดาทั่วไปทั้งที่ผู้วิจัยได้อภิปรายในหัวข้อก่อนหน้านี้แล้ว มีส่วนสำคัญทำให้สถานะของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีพลวัตตามบริบทสังคม การประกอบสร้างเหล่านี้ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำในรูปแบบของเหรียญ รูปเคารพ พระแท่นที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงประทับ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันเรื่องเล่าเหล่านี้ให้มีความน่าเชื่อถือได้อย่างเป็นรูปธรรม สิ่งที่ตามมาที่ช่วยสนับสนุนวัตถุมงคลเหล่านี้ให้มีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่เป็นตัวแทนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชคือเรื่องเล่าปาฏิหาริย์จากวัตถุมงคลเหล่านี้

จากการสำรวจข้อมูลพบว่าเนื้อหาในลักษณะนี้มี 2 โครงเรื่องหลัก โครงเรื่องแรกได้แก่ การขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อเกิดความไม่มั่นคงในชีวิตและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นด้าน การแข่งขัน การประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ด้านหน้าที่การงาน การขอพรนี้มีหลากหลายรูปแบบได้แก่ การสักการะที่ศาลหรืออนุสาวรีย์ การลอดพระแท่น หรือแม้กระทั่งการอธิษฐานถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อหาในเรื่องเล่าระบุว่าผู้ที่ขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต่างก็สำเร็จมุ่งหวังตามที่ปรารถนาทันทุกราย ส่วนโครงเรื่องที่ 2 มีลักษณะเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์รอดตายอย่างปาฏิหาริย์

โดยผู้ที่ห้อยเหรียญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสามารถทำให้แคล้วคลาดจากเหตุการณ์ร้ายแรงต่อชีวิต เช่น ประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์ ไฟดูด ถูกรัง ดังตัวอย่างสำนวนหนึ่งที่ว่า

“ยังเป็นการต่อย้ำถึงความศักดิ์สิทธิ์องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชชาววัดอรุณอีกครั้ง เมื่อเหรียญของพระองค์ท่านรุ่นล่าสุด “รุ่นกรุงธนบุรี” ที่เพิ่งปลุกเสกใหม่ๆ เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2561 ณ วัดอรุณราชวราราม ได้ช่วยชีวิตสองสามีภรรยาวัยรุ่นคือ คุณวิษชุดา ปานนิวัฒน์ นักรุกกอล์ฟและสามี ลูกสาวคนโตของคุณบัญชา ปานนิวัฒน์ ประธาน อปพร. เขตคลองสาน ที่ขับรถพุ่งชนท้ายรถสิบล้ออย่างจัง สภาพรถพังยับเยินยากแก่การซ่อมแซม แต่เขาทั้งสองกลับรอดตายโดยไร้รอยรอยขีดข่วนใดๆ อย่างน่าอัศจรรย์\โดยทั้งสองได้นำเหรียญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชชาววัดอรุณ “รุ่นกรุงธนบุรี” เนื้อเงิน เนื้อทองแดงนำฤกษ์หน้ากากเงิน และเหรียญเนื้อทองแดงแจกฟรี ที่ได้รับมอบจากคุณบัญชา ปานนิวัฒน์ เก็บรักษาไว้ในลิ้นชักส่วนหน้าของรถยนต์ อานาภาพแห่งพุทธคุณของเหรียญรุ่นนี้ก็ยังสามารถคุ้มครองให้ทั้งสองแคล้วคลาดปลอดภัยจากอุบัติเหตุร้ายแรงในครั้งนี้ได้ นับเป็นการต่อย้ำถึงพระบารมีความศักดิ์สิทธิ์ขององค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชชาววัดอรุณ ว่าพระองค์ท่านนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง ไร้ข้อกังขาใดๆอย่างจริงแท้แน่นอน”

(<https://www.thaimnews.com/ปาฏิหาริย์มีจริง-เหรียญ/>: ออนไลน์)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า **แบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**นี้ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเล่า “ประสบการณ์” ของผู้นับถือศรัทธาซึ่งเป็นลักษณะพลวัตของเรื่องเล่าที่มีบทบาทสำคัญคือเพื่อยืนยัน “ความศักดิ์สิทธิ์” ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ลักษณะเด่นของเรื่องเล่ากลุ่มนี้คือการอ้าง ประสบการณ์ตรงที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ ความสำเร็จ และอภินิหารที่เกิดจากการนับถือบูชา ความสำเร็จความสมหวังจากการบนบาน

เรื่องเล่าสำนวนเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นลักษณะและพลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสมัยใหม่ที่แตกต่างไปจากเรื่องเล่าดั้งเดิมแบบพงศาวดารหลายประการ เป็นเรื่องเล่าที่เกิดมาจากการประกอบสร้างความเชื่อในอำนาจสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัตถุมงคลต่าง ๆ เป็นเรื่องเล่าที่ตอบสนองความปรารถนาและความต้องการของมนุษย์ในโลกปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าแบบใหม่นี้มีส่วนช่วยสถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจากกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองในสังคมไทยใน และเป็นเรื่องเล่าที่มีหน้าที่สำคัญคือ เพื่อยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ และการมีอยู่จริงของความเชื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

กล่าวได้ว่า แบบเรื่องปาฏิหาริย์พระเจ้าตากสินทำให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันทำให้ให้เข้าใจวิถีคิดของคนไทยได้เป็นอย่างดี เรื่องเล่า

ลักษณะนี้เป็นเรื่องเล่าที่เกิดจากการนำความเชื่อขึ้นมาทำให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์และมีตัวตนอยู่จริงในโลกศาสนาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทำให้เรื่องเล่าปาฏิหาริย์มีหน้าที่เชิงสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา และไม่ว่าแม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เรื่องเล่า ความเชื่อ และปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินจะพลวัตด้วยเช่นกัน ถ้าตราบไต่ที่มนุษย์ยังมีความทุกข์ มีความหวาดกลัว สังคมก็จะสร้างเรื่องเล่า ความเชื่อ และปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เพื่อรับใช้คนในสังคมตามบริบทสังคมนั้น ดังคำกล่าวที่ว่า

"ตราบไต่ที่มนุษย์ยังต้องการโลกศักดิ์สิทธิ์เมื่อต้องการที่พึ่งทางใจเมื่อมีความทุกข์หรือเมื่อต้องการรวมพลังของกลุ่มชน คติชนซึ่งเป็นกลไกอันหนึ่งทางวัฒนธรรมก็จะยังคงมีความหมายและมีบทบาทในการรับใช้มนุษย์ในทุกกาลและทุกเทศะได้ต่อไป" (ศิริพร ณ ถลาง, 2552 : 479)

จากทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า พลวัตเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่มีการเพิ่มเติมเนื้อหานั้น ส่วนใหญ่มักจะเพิ่มเติมเพื่อให้ **สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องวีรบุรุษในสังคมไทย** ดังจากการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในพงศาวดารจะเน้นนำเสนอเรื่องการเดินทางรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อหาเริ่มจากเหตุการณ์พระเจ้าตากสินออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมระดมไพร่พลเพื่อกอบกู้กรุงศรีอยุธยา การตั้งสร้างเมืองกรุงธนบุรี การสถาปนาเป็นกษัตริย์ รวมถึงเหตุการณ์กรุงธนบุรีล่มสลาย และการสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อนำมาเทียบเคียงกับหนังสือเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพบว่า เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ปรากฏในพงศาวดาร ยังคงมีเนื้อหาทุกเหตุการณ์

ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเนื่องจากหนังสือเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้สืบค้นเรื่องราวจากพงศาวดารมาเป็นแบบอย่างในการเขียนเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง นอกจากนี้ เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในหนังสือที่แตกต่างจากในพงศาวดาร คือ เรื่องการกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปาฏิหาริย์ต่างที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการเริ่มต้นถวายตัวเข้ารับราชการของพระเจ้าตากสิน ข้อมูลดังกล่าวที่ถูกแต่งเพิ่มเติมในหนังสือที่มีแบบเรื่องแบบกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ถือเป็นพลวัตของเรื่องเล่าที่มุ่งนำเสนอเรื่องเล่าที่แตกต่าง ๆ จากในอดีต

เนื้อหาส่วนใหญ่ของแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และแบบเรื่องทหารเอกคู่บารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยมีลักษณะยอพระเกียรติจะมุ่งแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ และการมีทหารขุนพลแก้วคู่พระทัยอันเกิดมาจากบุญญาธิการของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โครงเรื่องของแบบเรื่องทั้งสองลักษณะนี้มักจะคล้ายกับวรรณกรรมเรื่องเล่าที่จะต้องมีการสร้างอารมณ์สะท้อนใจไปยังผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อารมณ์สะท้อนใจในความสูงส่งและ

ยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เรื่องเล่าในหนังสือจึงเน้นให้เห็นความมหัศจรรย์ต่าง ๆ ที่ช่วยเสริมสร้างให้สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นกษัตริย์ที่มีบุญญาธิการ การสร้างให้สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นผู้มีบารมีส่งผลให้ผู้อ่านรู้สึกซาบซึ้งและศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินว่าเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ และศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าในหนังสือนับเป็นจุดเริ่มต้นของพลวัตของเรื่องเล่าและความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สิ่งสำคัญที่สุดที่เกิดขึ้นในแบบเรื่องกำเนิดพระเจ้าตากสินมหาราชก็คือ เรื่องการใช้เหตุการณ์บุญญาธิการ ปาฏิหาริย์ มาเป็นหลักฐานในการเชิดชูความเป็นวีรบุรุษของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีอิทธิฤทธิ์ในการสร้างความอัศจรรย์ เหตุการณ์เหนือธรรมชาติ ดังเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้ที่มีบารมีในทำนองเดียวกับพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ และทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมในสังคมไทย

ปรมินท์ จารูร (2548) กล่าวถึงตำนานวีรบุรุษไว้ว่า ตำนานวีรบุรุษมีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในประเด็นต่าง ๆ คือ ก) วีรบุรุษมักมีชาติกำเนิดแตกต่างจากบุคคลธรรมดา ข) วีรบุรุษมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากบุคคลธรรมดา ค) วีรบุรุษได้ของคู่บารมี ง) วีรบุรุษแสดงความสามารถหรือวีรกรรมทางใดทางหนึ่ง จ) วีรบุรุษไปสร้างบ้านแปงเมืองหรือครอบครองเมืองต่าง ๆ

เมื่อพิจารณาเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีลักษณะเป็นวีรบุรุษตามแบบตำนานทั้ง 5 ประเด็น ดังนี้ **1. วีรบุรุษมักมีชาติกำเนิดแตกต่างจากบุคคลธรรมดา** เห็นได้จาก การที่มีเรื่องเล่าในหนังสือกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนเกิดว่า มีพระอาทิตย์ทรงกลดในช่วงตอนเกิด เหตุการณ์พวงเหลื่อมตัวใหญ่ขดรอบ เหตุการณ์ฟ้าผ่าตอนเกิด ดังข้อความที่ว่า *“อนึ่ง ขณะที่กุมารจะคลอดออกมานั้น อากาศมิได้มีดีครึ้ม นภาอากาศมีความปลอดโปร่งปราศจากเมฆหมอก และกำลังเกิดปรากฏการณ์ของสุริยทรงกลดแดดจ้าอยู่ ครั้นพอกุมารได้คลอดออกมา ทันใดนั้น ก็ได้มีอสเนibatผ้าเปรี๊ยะลงมาตรงเสารือน แห่ห้องที่กุมารนั้นกำลังคลอดอยู่พอดี แต่ร่างของกุมารนั้นหาได้มีอันตรายจากอสเนibatประการไม่ เป็นมหัศจรรย์ยิ่งนัก ครั้นกุมารนั้นคลอดมาได้ 3 วัน ก็ได้มีงูเหลื่อมขนาดใหญ่ โดเต่าโคนขาของผู้ใหญ่ตัวหนึ่ง ได้เข้าไปนอนขดอยู่รอบกายของกุมารในกระดังโดยทักษิณาวัตร”* (ปรเมศวร์ วัชรปาณ, 2558 : 23) **2. วีรบุรุษมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากคนธรรมดา** เรื่องเล่าในหนังสือได้สร้างภาพลักษณ์ให้สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นบุคคลที่ต่างไปจากคนธรรมดา โดยกล่าวเน้นย้ำถึงการเป็นผู้มีบุญญาธิการ เป็นผู้ทรงธรรม เป็นกษัตริย์ที่เก่งกล้าการรบ เป็นวีรกษัตริย์ สามารถกอบกู้เอกราชได้อย่างรวดเร็ว ดังตอนหนึ่งของเรื่องเล่าที่ว่า *“อนึ่ง เมื่อขณะเป็นที่พระยาตากอยู่นั้น ในวันหนึ่งได้ไปทำบุญที่วัดช้อยเขาแก้วและวัดกลางต่อกัน ที่*

ตำบลบ้านระแหง แขวงเมืองตาก แล้วตั้งสัจจอธิษฐานว่า "ถ้าข้าพเจ้ามีบารมีจะถึงบรมสุขแล้ว ขว้างไม้เคาะระฆังไป ขอให้ถูกจำเพาะกลางท้าวด้วยแก้วที่คอดกัวยุ่ห้กออกไป แต่อย่าให้ถูกตัวด้วย เพราะจะเอาด้วยแก้วนั้นทำพระเจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุ ว่าแล้วก็ขว้างไปในระยะ 10 ศอก ถูกท่ามกลางท้าวด้วยแก้วดังปรารถนา ประจักษ์แก่ตาพระสงฆ์สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมสภาทุกคน" (ธำมัญญ ภัทรภาคร์, 2553 : 39) **3. วีรบุรุษได้ของคู่บุญบารมี** ของสมเด็จพระเจ้าตากสินก็คือ การมี "ขุนแก้ว" หรือทหารเก่งกล้าคนสนิทดังจะเห็นได้จากแบบเรื่องทหารเอกคู่บารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับทหารคู่พระบารมีที่เก่งกล้าสามารถ เช่น พระยาพิชัย เป็นนักรบเคียงข้างพระองค์ **4. ลักษณะวีรบุรุษแสดงความสามารถหรือวีรกรรมทางใดทางหนึ่ง** และ **5. ลักษณะของวีรบุรุษไปสร้างบ้านแปงเมืองหรือครอบครองเมืองต่าง ๆ** เห็นได้จากเรื่องเล่าที่เล่าว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงกอบกู้เอกราชและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี การนำเสนอภาพลักษณ์ความเป็นวีรบุรุษของสมเด็จพระเจ้าตากสินเริ่มปรากฏในหนังสือและมีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดการผลิตซ้ำเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินให้แพร่หลายมากขึ้นในสังคมปัจจุบัน

จากที่นำเสนอมาในหัวข้อนี้ จะเห็นว่าสายธารของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ในช่วงแรก เรื่องเล่าส่วนใหญ่ปรากฏในพงศาวดาร เนื้อหามักกล่าวถึงวีรกรรมของพระองค์ ต่อมาเมื่อกระแสสังคมเปลี่ยนแปลงไป คนในสังคมก็ได้เลือกและปรับใช้เรื่องเล่าดังกล่าวอย่างมีพลวัต ทำให้เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังคงดำรงอยู่ได้ในบริบทร่วมสมัย โลกออนไลน์ได้กลายมาเป็นพื้นที่ของการสร้างสรรค์เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแบบใหม่สะท้อนให้เห็นบทบาทของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อคนในสังคมร่วมสมัย เนื้อหาของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบันได้ทำให้สถานะของพระองค์กลายเป็นเทพ/เทวดา/สิ่งศักดิ์สิทธิ์/พ่อตาก/ปู่ตาก ที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าสถานะกษัตริย์ แห่งกรุงธนบุรี พระองค์สามารถอำนวยการ ตลบันดาลหรือตอบสนองต่อมนุษย์ในเรื่องสามัญของโลกได้มากขึ้นและมีลักษณะเป็นมวลชนมากขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในหลายพื้นที่ ดังที่ผู้วิจัยจะขออภิปรายในบทต่อไป

3. พลวัตด้านความเชื่อจากเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อที่แล้วว่า เรื่องเล่าที่มีโครงเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ มีเนื้อหาเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นกับผู้นับถือและศรัทธา ที่ได้ขอพรกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วสำเร็จสมประสงค์ หรือรอดพ้นภัยอันตรายต่าง ๆ เช่น เป็น การขอโชคขอลาภ การขอตำแหน่งในหน้าที่การงาน และการสวมใส่วัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทำให้อุดตายอย่างปาฏิหาริย์ นับว่าเป็นการประกอบสร้างในการสถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจาก

กษัตริย์แห่งกรุงธนบุรีกลายเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับคนในสังคมปัจจุบันภายใต้ระบบสังคมแบบทุนนิยมได้เป็นอย่างดี

B. Malinowski. เชื่อว่า ศาสนามีหน้าที่หลักในการลดความวิตกกังวลและอารมณ์ตึงเครียดอันเกิดจากความรู้สึกไม่แน่นอนในชีวิตและความกลัวของมนุษย์ต่อความลุ่มหลงในกิจกรรมต่าง ๆ หากปล่อยให้ความกลัวและความวิตกกังวลต่อความไม่แน่นอนในชีวิตนั้นดำรงอยู่ ความรู้สึกเหล่านั้นก็อาจขัดขวางต่อการทำงานและความราบรื่นต่อเนื่องของสังคม ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงคิดค้นศาสนาหรือระบบความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่หลักในการให้ความยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้ความเข้าใจและคำอธิบายธรรมชาติรอบตัว (B. Malinowski, 1939 : 954-955 อ้างถึงในยศ สันติสมบัติ, 2444 : 200)

จากคำอธิบายข้างต้นจะเห็นได้ว่า ศาสนาเป็นเรื่องของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อความกลัว การหาเหตุผลเพื่อตอบคำถามต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ดังนั้นศาสนาจึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผลมาจากความพยายามของมนุษย์ในการจัดการต่อความไม่แน่นอนบางประการในชีวิต

หากนำคำนิยามข้างต้นมามอง เรื่องเล่าปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบันพบว่าเรื่องเล่าปาฏิหาริย์เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากความเชื่อซึ่งเกิดมาจากการสร้างความหมายและสื่อผ่านระบบสัญลักษณ์สะท้อนออกมาในรูปแบบของการเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ต่าง ๆ สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้กลายเป็นสิ่งที่ถูกสมมติขึ้นโดยกลุ่มคนที่นับถือศรัทธา เรื่องเล่าปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยิ่งขึ้น

นอกจากนี้เรื่องเล่าปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเหล่านี้ต่างถูกเผยแพร่ออกไปในโลกออนไลน์ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สาธารณะที่คนทั่วไปทั้งภายในและนอกประเทศต่างเข้ามาฟังฟังเพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นภายในจิตใจของตนได้ และเรื่องเล่าต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสร้างวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์แทนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผ่านข้อมูลคติชนในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ รูปเคารพ วัตถุมงคล พิธีกรรม นับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังคงดำรงอยู่คู่สังคมไทยจวบจนปัจจุบัน

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสื่อออนไลน์เป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนให้เห็นว่า คนในสังคมที่นับถือต่างก็มีความเชื่อในอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสินว่าสามารถดลบันดาลสิ่งที่ตนต้องการได้ ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการกราบไว้ สักการะซึ่งถือ

ว่าเป็นพิธีกรรมระดับปัจเจกบุคคล หรือ การมีวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชติดตัวแล้วจะทำให้รอดพ้นอันตราย ด้วยเหตุนี้เรื่องเล่าในสื่อออนไลน์จึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ที่แทนอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อเรื่องเล่าลักษณะนี้เผยแพร่ออกไปในวงกว้าง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่คนในสังคมที่เคารพนับถือสามารถมาพึ่งพิงและเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจได้ ทำให้ในปัจจุบันเกิดปรากฏการณ์การสร้างวัตถุมงคลและรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ผู้เช่าและผู้ที่มากราบไหว้บูชาต่างมีความเชื่อมั่นในอนุภาพความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่สามารถคุ้มครองปกป้องภัยอันตรายต่าง ๆ ได้

อย่างไรก็ตามความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเล่าของพระเจ้าตากสินจะเกิดพลวัตไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในเรื่องนโยบายการท่องเที่ยว พระเจ้าตากสินอยู่ในรูปแบบของสินค้าท่องเที่ยวมากขึ้น ผ่านรูปแบบเรื่องเล่า พิธีกรรมของท้องถิ่นที่ถูกดัดแปลงไปตามบริบทของสังคม เพื่อสนองความต้องการของผู้คนที่เข้ามาสักการะในพื้นที่ท้องถิ่นต่าง ๆ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ปรากฏในสื่อออนไลน์เป็นตัวแทนของความคิดของคนในสังคมไทยที่มักพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยการบวงสรวงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าเกิดความพึงพอใจด้วยคาดหวังว่า อำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งก็คือสมเด็จพระเจ้าตากสินจะปกป้องคุ้มครองผู้ที่มากราบไหว้เป็นการตอบแทน

ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2558 : 15) ได้กล่าวไว้ว่า ในบริบทสังคมทุนนิยม ที่เน้นการสะสมและแข่งขันประชันกันด้วย “วัตถุ” วิถีชีวิตการทำงานเต็มไปด้วยการแข่งขันชิงดีชิงเด่นที่อาจไม่ได้อยู่บนพื้นฐานความเป็นธรรมเสมอไป ผู้คนจึงไม่รู้สึกรู้สึกว่ามีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินโดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนในเมืองหลวง ด้วยบริบทสังคมเช่นนี้ทำให้คนไทยถูกยั่วยุให้โลภอยากได้ “วัตถุ” ในขณะเดียวกันก็รู้สึกต้องการที่พึ่งทางใจ เมื่อใดที่คนเรารู้สึกต้องการที่พึ่งทางใจก็จะหันเข้าหาสิ่งที่เข้าหา “ศาสนา” ซึ่งมีทั้งการเข้าวัดเพื่อทำบุญ การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เพื่อให้รู้สึกว่ามีชีวิตมีแต่สิ่งที่เป็นสิริมงคล ปราศจาก “สิ่งที่ไม่ดี” และการมี “วัตถุมงคล” เครื่องรางของขลังในครอบครองก็สามารถเป็นที่พึ่งทางใจได้ในบริบทสังคมเช่นนี้

4. พลวัตด้านความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพื้นที่และพิธีกรรม

สำหรับหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะศึกษาว่าเรื่องเล่าเหล่านี้ มีพลวัตด้านตัวบทอย่างไรและ มีการนำเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไปใช้อย่างไร เช่น การนำเรื่องเล่าไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยใช้ “อดีต” ทางประวัติศาสตร์มาสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ คนในชุมชนได้เลือกสรรเรื่องเล่า เพื่อทำให้สถานที่ในชุมชนมีความสำคัญต่างที่อื่น เพราะ

ความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งของไทย นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างพิธีกรรม หรือ สร้างวัตถุมงคล โดยอาศัยเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นพัฒนาการของความเชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จากบุคคลในตำนานได้กลายมาเป็นทุนทางวัฒนธรรม ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุคทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 การสร้างเรื่องเล่าเพื่อเชื่อมโยงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่

จากการศึกษาแบบเรื่องสถานที่ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ต่าง ๆ และทำให้แต่ละสถานที่ที่มีหลักฐานรองรับในการสร้างศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินขึ้น เช่นเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารที่มีเรื่องเล่าว่า เป็นสถานที่พระโลหิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหยดอยู่ อีกทั้งมีเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ปรากฏพระวิญญูณของพระเจ้าตากสินยืนอยู่ ณ บริเวณวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารแห่งนี้ ดังข้อความที่ว่า “หลังจากมีการประหารชีวิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบริเวณป่ามิชยประสิทธิ์ ก็มีหลวงจีนเดินนำขบวนพระบรมศพผ่านวัดหงส์ โดยมีอีกคนหนึ่งถือพานรองพระโลหิตขณะเดียวกันเขาหันกลับไปมองยังโบสถ์วัดหงส์ ก็เห็นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยืนกอดอกไม่มีหัว ทำให้ตกใจจนทำพานรองพระโลหิตหล่นจากมือ จากนั้นจึงมีการนำดินที่มีพระโลหิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาปั้นรูปพระองค์แล้วตั้งศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” (เสมียนอัคนี, 2564)

จากเรื่องเล่าดังกล่าว ทำให้ทางวัดได้สร้างศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไว้เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระเจ้าตากสิน ทำให้ในปัจจุบันผู้คนต่างศรัทธาเข้ามากราบไหว้สักการะขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ศาล ไม่ว่าจะเป็นการบนบานศาลกล่าวเรื่องการทำงาน เรื่องสุขภาพ โรคภัยไข้เจ็บ มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์มากมายเช่นเรื่องเล่าที่ว่า “มีนายทหารบกมาขอติดยศสองดาว เมื่อได้แล้วลี้มมาแก้บน ท่านเลยให้ป่วยต้องนอนบนเตียงนานเกือบ 6 เดือน ท่านไปบอกเมียว่าผัวมึงไม่เป็นไรมาก นิमितให้เมียรู้ว่าขอดาวให้ดาวแต่ไม่มาบอกท่านเมียก็เลยพาผัวมากราบท่านขามาเมียขับรถให้ผัวนั่ง ผัวยังใช้ไม้ค้ำช่วยเดิน ก็มีรูป 9 ดอก ประทัด 500 นัด ไข่ 300 ฟอง ผลไม้ 9 อย่าง ยังไม่ได้เอาเครื่องไหว้ลงเลย ขากลับผัวขับรถกลับแทนเมียได้เลย” (เสมียนอัคนี, 2564) นอกจากนี้วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมา อาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ในปัจจุบันที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารมีการสร้างศาล

หินอาคมศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ประชาชนได้มากราบไหว้ สักการบูชา นอกจากนี้ยังมีการสร้างสระน้ำมนต์ให้มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าเดิม และรอบ ๆ บริเวณสระน้ำมนต์มีโอ่งน้ำให้ประชาชนนำกลับไปที่บ้าน

หนังสือประวัติวัดอินทารามวรวิหารก็ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัดอินทารามวรวิหารไว้ว่า เป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพันปีหลวง พระราชชนนีในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นสถานที่บำเพ็ญพระกรรมฐาน เป็นสถานที่สมเด็จพระเจ้าตากสินได้สถาปนาวัดอินทารามวรวิหารให้เป็นพระอารามหลวง และที่สำคัญเป็นสถานที่ฝังพระศพและถวายพระเพลิงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (สุรพล แสงศรีกล่อม, มปป. น.4-5) ทำให้ปัจจุบันวัดอินทารามมีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัดอินทารามในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ พระเจดีย์คู่ และ พระพุทธรูปบรรจุพระบรมอัฐิสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระแท่นบรรทม พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน 5 รูปเคารพซึ่งมีพระอิริยาบถที่แตกต่างกัน วัดมุงมคล จากการศึกษาพบว่า วัดมุงมคลที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหารมีหลายลักษณะด้วยกัน ได้แก่ สติ๊กเกอร์ติดรถยนต์ ฝ้ายันต์ รูปเคารพจำลองในลักษณะทรงม้าออกรบ และเหรียญเคารพ จากการสังเกตพบว่าเหรียญเคารพจะมีจำนวนมากหลายรุ่น โดยส่วนใหญ่จะมีรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพระอิริยาบถที่แตกต่างกันไป ส่วนใหญ่จะเน้นการออกรบและการนั่งบัลลังก์โดยมีดาบวางอยู่บนพระเพลา นอกจากนี้ยังมีภาพจิตรกรรมจารบนแผ่นทอง พระราชประวัติบนหินอ่อน ซึ่งมีเนื้อหาแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัดอินทารามวรวิหาร โดยระบุว่าวัดอินทารามวรวิหารแห่งนี้เป็นที่ปีศาจกรรมฐาน และเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

นอกจากพื้นที่ธนบุรีแล้ว จังหวัดอื่นก็มีเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ของตนด้วยเช่นเดียวกัน เช่น วัดในกลาง จังหวัดเพชรบุรี มีเรื่องเล่าว่าเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงสร้างเพื่อถวายพระราชกุศลแด่พระมารดาซึ่งเป็นคนบ้านแหลม ในขณะที่วัดเชิงท่า จังหวัดอยุธยา มีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์มีนามว่า สิ้น ขณะพระชนมายุได้ 9 พรรษา เจ้าพระยาจักรีได้นำไปฝากให้เป็นศิษย์ของพระอาจารย์ทองดี วัดโกษาवास (ชื่อเดิมของวัดเชิงท่า) นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าเชิงปาฏิหาริย์อีกด้วยว่า สมัยที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระชนมายุได้ 13 พรรษา ได้ถูกเจ้าอาวาสลงโทษด้วยการมัดมือคร่อมกับบันไดทำน้ำประจานให้เข็ดหลาบตั้งแต่เวลาพลบค่ำ พอตีเป็นช่วงเวลาน้ำขึ้น พระอาจารย์ทองดีเจ้าอาวาสไปสวดพระพุทธรูปมนต์ทำให้ลืมน้ำทำโทษนายสิ้นไว้ จนประมาณยามเศษ พระอาจารย์นึกขึ้นได้จึงให้พระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นอันตวาสสิก ช่วยกันจุดได้ค้นหาที่พบนายสิ้นอยู่ริมตลิ่ง มีอัยมูกมัดติดอยู่กับบันได แต่ตัวบันไดกลับหลุดถอนขึ้นมาได้อย่างอัศจรรย์ เมื่อ

พระภิกษุสงฆ์ช่วยกันแก้มัดนายสินแล้ว พระอาจารย์ทองดีจึงพาตัวนายสินไปยังอุโบสถให้นั่งลงท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ แล้วพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายสวดพระพุทธรูปด้วยชัยมงคลคาถาเป็นการรับขวัญ

เรื่องเล่าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่เหล่านี้ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแบบเรื่องสถานที่ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มักเป็นเรื่องเล่าที่อธิบายที่มา หรือมูลเหตุของการสร้างศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดีที่ จนกลายเป็นวัตถุสัญลักษณ์สำคัญที่สื่อถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และทำให้เรื่องเล่าดังกล่าวมีความน่าเชื่อถือและชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้บางสถานที่ที่มีการศาลดังกล่าวยังเป็นที่มาของการจัดงานบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย

4.2 การสร้างเรื่องเล่าเพื่ออธิบายที่มาของการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

จากการศึกษาการจัดแบบเรื่องของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพงศาวดาร หนังสือ และสื่อออนไลน์ต่างๆ ทำให้เห็นการสร้างเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหลายหลากมิติ เนื่องจากเรื่องเล่าต่างๆ ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์

พลวัตของเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ถูกประกอบสร้างด้วยกลวิธีการเล่าเรื่องแบบเหนือธรรมชาติ อำนาจปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เช่น การบนบานสานกล่าวขอประชาชนที่เข้ามากราบไหว้ขอพร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องค้าขายร่ำรวย ของยศขอตำแหน่ง ด้านสุขภาพร่างกาย แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง เป็นต้น เรื่องเล่าดังกล่าวถูกสร้างขึ้นจากมนุษย์ที่มีความเคารพและศรัทธาในพระบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งหากใครประสบความสำเร็จดังคำขอที่กล่าวไว้กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็จะนำของมาถวายได้แก่ หัวหมู เป็ด ไก่ ผลไม้ ดอกไม้ หล้าถวายให้กับม้าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช บ้างก็ตั้งโรงทานเลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่ผู้ยากไร้ เพราะเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชชอบทำบุญทำทานบารมีกับผู้ยากไร้

เมื่อเรื่องเล่าอิทธิปาฏิหาริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกเล่าส่งต่อกัน จึงทำให้ผู้คนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ต่างหลั่งไหลเข้ามากราบไหว้ขอพรกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จนเรื่องเล่าความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ขยายไปในวงกว้าง ดังคำกล่าวของลูกศิษย์ที่นับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชชานานนามความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ท่านว่า “ขอได้ตั้งใจ” หมดหนี้หมดสิ้น หมดทุกข์หมดโศก สมดังปรารถนาตามคำขอทุก

ประการ ด้วยเหตุนี้ เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงเป็นส่วนหนึ่งในการก่อให้เกิดการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในระดับปัจเจกบุคคล เนื่องจากประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่ต่างศรัทธาและเลื่อมใสในความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์

นอกจากนี้ การเคารพและบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมิได้เกิดขึ้นในระดับปัจเจกชนเท่านั้น แต่ยังมีการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในระดับชุมชนหรือท้องถิ่นอีกด้วย อาทิเช่น วัดอินทารามวรวิหาร วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร และอนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่ ที่มีการจัดพิธีกรรมบูชาดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในช่วงวันคล้ายวันปราบดาภิเษกของพระองค์ท่าน ซึ่งคนในชุมชน คนในท้องถิ่น และกลุ่มคนที่ศรัทธาในพระบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเชื่อกันว่า “หากไม่มีพระองค์ท่านในวันนั้น ก็คงจะไม่มีแผ่นดินให้เราอยู่ในวันนี้”

ดังกรณีของวงเวียนใหญ่ที่สร้างพิธีกรรมบูชาเพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นจากแบบเรื่องในพงศาวดารที่เน้นเนื้อหาวีรกรรมการกู้ชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนวัดอินทารามวรวิหาร เป็นพิธีบวงสรวงพระเจ้าตากสิน ซึ่งจัดขึ้นก่อนวันคล้ายวันปราบดาภิเษกพระเจ้าตากสิน 1 วัน คือ วันที่ 27 ธันวาคม ของทุกปี สร้างขึ้นจากเรื่องเล่าที่ว่า เป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงบูรณะ เป็นที่นั่งกรรมฐาน เป็นที่ถวายพระเพลิงพระราชชนนีในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกทั้งยังเป็นที่พักพระศพและถวายพระเพลิงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย

ส่วนวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ก็ได้รับการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในงานพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ มีลักษณะของการให้ความสำคัญกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ ส่วนพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ในบริเวณสระน้ำมนต์จะมีรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขนาดใหญ่ อยู่บริเวณเบื้องหน้าของบ่อน้ำ

จากการสร้างพิธีกรรมจากเรื่องเล่าดังกล่าว ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ ความศรัทธา ของพิธี เมื่อมีการผลิตซ้ำความเชื่อเหล่านี้เป็นประจำทุกปีทำให้ผู้ศรัทธาขยายในวงกว้างจนทำให้พื้นที่ที่สร้างพิธีกรรมบูชามีความสำคัญยิ่งขึ้น

จากการศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ทำให้เห็นว่า ในบริบทสังคมปัจจุบันเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกเผยแพร่ออกไปในวงกว้างท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สาธารณะที่คนทั่วไปทั้งภายในและนอกประเทศต่างเข้ามาพึ่งพิงเพื่อสร้างความเชื่อมั่นภายในจิตใจ

ของตนได้ อีกทั้งเรื่องเล่าในปัจจุบันยังมีบทบาทกับสังคมสมัยใหม่ทั้งในเชิงการท่องเที่ยว การสร้าง
อัตลักษณ์ให้กับท้องถิ่นหรือสถานที่ และยังมีบทบาทในการอธิบายที่มาของการสร้างพิธีกรรมทำให้
เข้าใจวิถีคิดของคนไทยได้เป็นอย่างดี จึงกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นเรื่อง
เล่าที่มีหน้าที่เชิงสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาด้วย อีกทั้งยังเป็นเครื่องยืนยันว่า เมื่อยุค
สมัยจะเปลี่ยนแปลงไป เรื่องเล่า ความเชื่อ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน
ทั้งนี้เพราะบทบาทสำคัญของเรื่องเล่าคือถูกสร้างขึ้นมารับใช้คนในสังคมตามบริบทสังคมใน
ขณะนั้น

บทที่ 5

วิธีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี

ปัจจุบันได้เกิดปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในหลากหลายจังหวัดในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่ธนบุรี แต่ละพื้นที่ได้สร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงทำให้ความเชื่อและเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นรูปธรรมชัดเจน ด้านวิธีคิดในการสร้างพิธีกรรม ผู้วิจัยพบว่ามีวิธีคิดที่คล้ายคลึงกันในการสร้างพิธี นั่นคือ การเลือกนำเรื่องเล่าบางตอนที่เกี่ยวข้องมาอธิบายประกอบการสร้างพิธีกรรม และเชื่อมโยงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อบอกประวัติความเป็นมาของสถานที่กับชุมชน

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์การนำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาในแต่ละจังหวัด และวิเคราะห์วิธีคิดในการนำเรื่องเล่าดังกล่าวมาปรับใช้ในสังคมไทยปัจจุบันซึ่งจะทำให้เห็นวิธีคิดของคนไทยในการนำคติชนประเพณีที่พื้นบ้าน ตำนานพื้นบ้าน มาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่

วิธีคิดในการนำเรื่องเล่ามาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

“สมาชิกในสังคมใช้ตำนานอธิบายเหตุผลที่มาในการประกอบพิธีกรรม ตำนานจึงเป็นส่วนที่เป็นนามธรรม ในขณะที่พิธีกรรมเป็นส่วนที่เป็นรูปธรรม” (ศิริพร ณ ถกลาง, 2552 : 365)

พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นเครื่องยืนยันคำกล่าวข้างต้นได้เป็นอย่างดี การเลือกเรื่องเล่าในแต่ละพื้นที่สะท้อนความคิดในการพยายามใช้เรื่องเล่ามาสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เรื่องเล่าดังกล่าวนอกจากจะมีส่วนช่วยสร้างความชอบธรรมในการประกอบพิธีกรรมแล้ว ยังเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความเก่าแก่ให้กับพื้นที่อีกด้วย ทำให้พื้นที่มีความหมายเชื่อมโยงกับกษัตริย์ ระดับ“มหาราช” ในประวัติศาสตร์ชาติไทย โดยในแต่ละพื้นที่ใช้กลวิธีในการนำเสนอเรื่องเล่าที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือ การอ้างถึงความใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการสร้างพิธีกรรมบูชา สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 5.1 สรุปการเลือกตอนในเรื่องเล่ามาใช้ในแต่ละพื้นที่

พื้นที่	การเลือกตอนในเรื่องเล่ามาอ้างอิง	การสร้างพิธีกรรมบูชา
วงเวียนใหญ่	<p>แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ</p> <p>แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร</p> <p>แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี</p> <p>แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทางอนุภาคสำคัญ ได้แก่</p> <p>เป็นพระราชวังและเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p>	<p>พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p> <p>จัดทุกวันที่ 28 ธันวาคม ของทุกปี จัดโดยสำนักงานเขต 3 พื้นที่</p> <p>คลองสาน ภาษีเจริญ และธนบุรี</p> <p>ร่วมกับสำนักงานกรุงเทพมหานคร</p>
วัดอินทารามวรวิหาร	<p>แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี</p> <p>อนุภาคสำคัญ ได้แก่ เป็นสถานที่สถาปนาพระอารามหลวง และบำเพ็ญพระกรรมฐาน</p> <p>เป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพันปีหลวง</p> <p>เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์</p> <p>เป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p> <p>เป็นสถานที่เก็บพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระมเหสี</p>	<p>พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช</p> <p>จัดทุกวันที่ 27 ธันวาคม ของทุกปี จัดโดยสำนักงานเขตธนบุรี</p> <p>ร่วมกับวัดอินทารามวรวิหาร</p>

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

พื้นที่	การเลือกตอนในเรื่องเล่ามาอ้างอิง	การสร้างพิธีกรรมบูชา
วัดหงส์รัตนารามราช วรวิหาร	แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักร ธนบุรี เป็นสถานที่หยดพระโลหิตในสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราชต้องแผ่นดิน บริเวณวัด เป็นสถานที่อาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ และบำเพ็ญพระกรรมฐาน	พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จัดทุกวันที่ 28 ธันวาคม ของทุก ปี จัดโดยวัดหงส์รัตนารามราช วรวิหารและคณะเจ้าภาพ พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ เดือน ละหนึ่งครั้ง ทุกวันอาทิตย์

จากตารางจะเห็นวิธีคิดในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่า ทุกพื้นที่ได้เลือกหยิบยกเรื่องเล่าด้วยวิธี *ใช้บางตอนในเรื่องเล่า* ทั้งทางมุขปาฐะและเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ในพงศาวดาร ประกอบการสร้างพิธีกรรม

วิธีคิดในการใช้บางตอนในตำนานเพื่อต่อยอดในการสร้างพิธีกรรมบูชาดังกล่าวทำให้เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะที่เป็นเรื่องเล่าเฉพาะท้องถิ่นกลายเป็นที่รับรู้และเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับข้อสรุปของ ศิราพร ณ ถลาง (2558 : 224) เกี่ยวกับวิธีคิดในการนำนิทานพื้นบ้านมาใช้ปัจจุบันว่า “มีการใช้ทั้งชื่อเรื่อง ชื่อตัวละคร พฤติกรรมตัวละคร ใช้อนุภาคในนิทาน และยังมีการต่อยอดจากนิทานโดยการสร้างความเชื่อและพิธีกรรมในการบูชาตัวละครและของวิเศษในนิทาน ใช้บางตอนในนิทาน และใช้นิทานทั้งเรื่อง” เพื่อให้เห็นภาพวิธีคิดในการเลือกเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาประกอบพิธีกรรมได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นแต่ละพื้นที่ที่สร้างพิธีกรรมบูชา โดยจะศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพิธีกรรมบูชา ดังนี้

1. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพิธีกรรมบูชาที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่)

พื้นที่วงเวียนใหญ่ มีผู้สร้างพิธีบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชคือกลุ่มภาครัฐ ได้ร่วมกันหลายเขตเพื่อจัดงานพิธีกรรมบูชา จำนวน 1 พิธี พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี ตรงกับวันพระราชสมภพของพระองค์ พิธีกรรมบูชากครั้งแรกจัดในวาระโอกาสเฉลิมฉลองการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปี 2497 แม้ว่าจะจัด

พิธีเดียวแต่พิธีดังกล่าวเป็นพิธีสำคัญระดับชาติเนื่องจากพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ จะต้องเสด็จมาถวายพวงมาลาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นประจำทุกปี

ผู้สร้างกลุ่มภาครัฐกลุ่มนี้อ้างอิงจากเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่หลากหลาย ผู้วิจัยคิดว่านำมาจากหลายแบบเรื่องทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของแต่ละบริบทที่ทั้งเรื่องเล่าที่เชิดชู สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทการสร้างอนุสาวรีย์อันนำไปสู่การสร้างพิธีกรรม และเรื่องเล่า ที่สนับสนุนความเชื่อความศรัทธาให้กับผู้ที่มาร่วมงานพิธีกรรม

ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับการประกอบสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ซึ่ง ผู้วิจัยถือว่าเป็นตัวแทนของอาณาจักรธนบุรีในพงศาวดาร 2 ประเด็นได้แก่ 1. เรื่องเล่าเกี่ยวกับ ความสำคัญของธนบุรีสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และ 2. เรื่องเล่าหลังเหตุการณ์สวรรคต ดัง รายละเอียดต่อไปนี้ดังนี้

1) เรื่องเล่าจากพงศาวดารที่แสดงความสัมพันธ์ของธนบุรีกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทการสร้างอนุสาวรีย์

เรื่องเล่าที่นำมาประกอบการสร้างพิธีกรรมที่วงเวียนใหญ่ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เหตุของการสร้างพิธีกรรมเกิดมาจากการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่แห่งนี้ ซึ่งมีที่มาจากเรื่องเล่าในพงศาวดารเป็นหลัก ดังนั้นเพื่อให้ทราบการสร้างพิธีกรรมมีฐานความคิดมาจากสิ่งใด จึงต้องไปศึกษาวิถีคิดของผู้สร้างอนุสาวรีย์ว่ามีวิถีคิดในการสร้างอย่างไร เมื่อสืบค้นพบว่า ผู้สร้างอนุสาวรีย์แห่งนี้มีวิถีคิดว่า บุคคลที่ถูกนำมาสร้างอนุสาวรีย์นั้นจะต้องมีวีรกรรมที่ทำเพื่อชาติ บ้านเมือง และจะต้องมีตัวตนจริงในเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ และตรวจสอบได้ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นผลมาจากนโยบายของภาครัฐภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ดังการศึกษาของ ญัฐพร บุณนาค (2545) สรุปได้ว่า ปี พ.ศ.2475 ได้เปิดโอกาสให้สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงการปกครองอนุสาวรีย์ได้มากขึ้น โดยในปีพ.ศ.2478 รัฐบาลได้มอบหมายให้กรมศิลปากร ซึ่งสังกัดกระทรวงธรรมการรับหน้าที่ในการพิจารณาอนุมัติสร้างอนุสาวรีย์แทนที่พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ ในขณะที่รัฐบาลก็มีนโยบายที่จะใช้ประโยชน์จากการสร้างอนุสาวรีย์เพื่อที่จะกล่อมเกล่าประชาชนให้มีความรักชาติซึ่งวิธีการที่ใช้ก็คือการสนับสนุนให้มีการสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่บุคคลผู้ซึ่งทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองตามที่ปรากฏในหนังสือของสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.2478

ต่อมา คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติให้ใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2520 ประกาศออกมา เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2520 กำหนดให้กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้รับผิดชอบหรือไม่อนุมัติ หรือห้ามปรามการก่อสร้างอนุสาวรีย์ของบุคคลสำคัญของชาติไทย โดยคำนึงถึงความเหมาะสมเกี่ยวกับรูปลักษณะและสถานที่ตั้ง ให้ทั้งฝ่ายราชการและฝ่ายเอกชนขออนุญาตตามระเบียบก่อนการก่อสร้าง กรมศิลปากรได้ปฏิบัติตามระเบียบดังกล่าว โดยแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประติมากรรม สถาปัตยกรรม จากระเบียบการสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าวได้ให้คำจำกัดความ หรือความหมายของพระบรมราชานุสาวรีย์ และอนุสาวรีย์ไว้ว่า “พระบรมราชานุสาวรีย์” หมายความว่า **อนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์ซึ่งได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจเป็นคุณอย่างยิ่งใหญ่แก่ชาติไทยในยุคลสมัยต่างๆ ตามที่มีเรื่องหรือพระนามปรากฏในเอกสารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี** และพระบรมราชานุสาวรีย์นั้นจะได้ประดิษฐานไว้ในที่สาธารณะ หรือ ณ ที่ซึ่งเปิดให้มหาชนสักการบูชาและชมได้ “อนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ” หมายความว่า สิ่งก่อสร้างที่เป็นเครื่องหมายน้อมนำให้ระลึกถึงวีรกรรมหรือคุณความดีของบุคคลที่ได้ประกอบกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่ไว้แก่บ้านเมืองไทย สมควรจะสร้างอนุสาวรีย์ไว้ให้ปรากฏเพื่อเป็นที่รวมพลังใจ ศรัทธา และความนิยม นับถือของประชาชน และเป็นแบบฉบับแก่อนุชนไทยสืบต่อไป และสิ่งก่อสร้างนั้นจะได้ประดิษฐานไว้ในที่สาธารณะหรือ ณ ที่ซึ่งเปิดให้มหาชนสักการบูชาหรือชมได้

ส่วนสถานที่ที่รัฐและคนท้องถิ่นธนบุรีเลือกที่วงเวียนใหญ่เป็นที่ตั้งนั้น เกิดมาจากแนวคิดของคณะกรรมการจัดสร้างที่ว่า “วงเวียนใหญ่เป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมต่อการประดิษฐานอนุสาวรีย์เป็นอย่างมากประการแรก ภูมิทัศน์ของวงเวียนใหญ่ในขณะนั้น เป็นที่โล่งว่างตั้งอยู่บริเวณจุดตัดของถนนสายสำคัญ 3 สายของฝั่งธนบุรีคือ ถนนประชาธิปไตย ถนนลาดหญ้า และถนนอินทร พิทักษ์ ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องจากการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ซึ่งทางเทศบาลได้เว้นพื้นที่ตรงกลางว่างไว้ทำเป็นวงเวียนควบคู่ไปกับวงเวียนเล็กซึ่งอยู่บริเวณเชิงสะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งเมืองในลักษณะนี้เป็นเอกลักษณ์ของฝั่งเมืองในสมัยการขยายตัวของเมืองสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เน้นให้มีการสร้างวงเวียนไว้ตามแนวถนนสายหลัก” (จุฑามาศ ประมูลมาก, 2545 : 61)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า วิธีคิดในการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่นี้มีฐานความคิดมาจากพระวีรกรรมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่กอบกู้เอกราชตรงกับ **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชผู้ชาติ** ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มข้อมูลประเภทพงศาวดาร ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาไว้ในบทที่ 4 กล่าวคือจะเห็นได้ว่า แนวคิดการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระ

เจ้าตากสินมหาราชของรัฐ นั้นเป็นเพราะพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจที่พระองค์เสียสละเพื่อชาติที่ปรากฏในพงศาวดารซึ่งเป็นเอกสารที่รัฐเชื่อถือทั้งพระวีรกรรมและพระราชกรณียกิจของพระองค์ในประวัติศาสตร์สอดคล้องกับแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ในขณะนั้นทำให้เกิดแนวคิดจัดสร้างอนุสรณ์ที่ฝั่งธนบุรี (วงเวียนใหญ่) เพื่อรำลึกถึงพระองค์และเพื่อเป็นแบบอย่างของบุคคลที่รักชาติให้กับประชาชนรุ่นหลัง รวมทั้งกระตุ้นการเกิดจิตสำนึกในเรื่องของประวัติศาสตร์ธนบุรี การค้นหาที่มาของตนและชุมชนคนท้องถิ่นธนบุรี รวมถึงความภาคภูมิใจที่จะเชิดชูหรือบอกเล่าอดีตของตนให้คนนอกรับรู้ ทั้งนี้เพราะอนุสาวรีย์เป็นสิ่งที่ทำให้เรื่องราวในอดีตเป็นรูปธรรม จนเกิดเป็นความนิยมที่จะจัดสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นตามท้องที่ต่างๆ ในเขตธนบุรี

เมื่อมีอนุสาวรีย์เกิดขึ้นแล้ว จึงมีพิธีกรรมเกิดขึ้น ซึ่งมีการจัดเป็นแบบทางการครั้งแรก เริ่มต้นจากงานพิธีเทิดพระบรมราชานุสาวรีย์เมื่อปี 2497 ซึ่งในปีนั้นทางคณะกรรมการได้กำหนดให้กระทำพิธีเปิดในวันที่ 17 เมษายน 2497 ซึ่งตรงกับวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเจ้าตากสิน มีการจัดงานสมโภชเฉลิมฉลองติดต่อกัน 2 วันคือวันที่ 17 -18 โดยมีการแสดงโขนของกรมศิลปากร จั้ว และการฉายภาพยนตร์ " ส่วนในปีต่อ ๆ มาได้จัดให้มีการวางพวงมาลาสักการะในวันที่ 28 ธันวาคม ซึ่งตรงกับวันเสด็จขึ้นครองราชย์แทน โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือผู้แทนพระองค์จะมาเป็นประธานโดยจัดเป็นรัฐพิธีที่กระทำติดต่อกันมาทุกปีจนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่นี้เกิดมาจากความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าตากสินมหาราชกับเรื่องเล่าในพงศาวดารใน 2 มิติ ได้แก่ มิติความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพื้นที่ธนบุรี และ มิติบทบาทของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อชาวฝั่งธนและคนในชาติ ดังนี้

ประเด็นแรก มิติความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพื้นที่ธนบุรี ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพื้นที่ธนบุรี พบว่า ในพงศาวดารเมือง “ธนบุรี” มีความสำคัญอย่างยิ่งในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังจะเห็นได้จากการที่พระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงไปตีธนบุรีคืนจากพม่าก่อนที่พระองค์จะปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ พระองค์ได้ใช้ธนบุรีเป็นสถานที่ตั้งพักของกองทัพ และเมื่อพระองค์ได้เป็นกษัตริย์แล้วก็ได้เลือก “ธนบุรี” เป็นเมืองหลวง มีการสร้างพระราชวังวาระาชการ การทำนุบำรุงศาสนาวัดวาอารามต่าง ๆ ในพื้นที่ธนบุรี การใช้วัดในฝั่งธนบุรีเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระองค์ เช่น วัดอินทารามวรวิหาร วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร วัดแจ้ง หรือวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร หรือการใช้วัดในธนบุรีเป็นที่ถวายพระเพลิงพระราชอัฐิพระพันปีหลวง การใช้วัดในพื้นที่ธนบุรีเป็นสถานที่ผนวชของพระราชโอรส เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นความสำคัญอย่างเข้มข้น

ของพื้นที่ธนบุรีในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี ดังข้อความตอนหนึ่งที่มีเนื้อหากล่าวถึงการปราบปรามพม่าที่ยึดธนบุรี ว่า

“ครั้น ณ วัน ปีกุร นพศก ยกพลทหารมาถึงปากน้ำเมืองสมุทรปราการ พอเวลารุ่งเช้า จึงให้เร่งรีบยกเข้าไปจะตีเมืองธนบุรี ครั้นเพลายามเสช กรมการซึ่งอยู่รักษาเมืองธนบุรีนั้น แดกหนีขึ้นไปโพสามต้น...สมณพราหมณาจารย์เสนาบดีประชาราษฎรชวณกันกราบทูลเรธาวิงวอนสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระบรมหน่อพุทธางกูร ตรัสเห็นประโยชน์เป็นปัจจัยแก่พระปรมาภิไษกสมโพธิญาณนั้น ก็รับอาราธนา จึงเสด็จยับยั้งอยู่ ณ พระตำหนักเมืองธนบุรี”

(หนูมาน กรมฐาน, 2562 : 52 - 53)

หลังจากที่พระองค์ได้ปราบปรามก๊กเหล่าต่าง ๆ รวมทั้งกองทัพพม่าเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็ได้ตั้งธนบุรีเป็นราชธานี ในจารึกพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่ได้ระบุถึงสาเหตุของการเลือกธนบุรีเป็นราชธานีว่า

“พระเจ้าตากทรงเลือกกรุงธนบุรีเป็นราชธานีใหม่ ด้วยเหตุผลสำคัญคือ 1. กรุงธนบุรีมีขนาดพอเหมาะแก่กองทัพของพระองค์ที่จะรักษาได้ อีกทั้งแวดล้อมด้วยที่ราบ ซึ่งเป็นเลนและโคลนตม ทำให้ป้องกันการโจมตีจากข้าศึกได้เป็นอย่างดี 2. กรุงธนบุรีตั้งอยู่ใกล้ปากแม่น้ำ ถ้าไม่อาจรักษาเมืองได้ก็อาจหนีไปจันทบุรีโดยทางเรือได้สะดวก และมีท่าเลอยู่ใกล้ทะเลสามารถติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติได้โดยสะดวก ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจ 3. กรุงธนบุรีตั้งอยู่ไม่ใกล้จากกรุงศรีอยุธยาเท่าใดนัก สามารถคุ้มกันไม่ให้ชุมชนอื่น ๆ มาแย่งอำนาจการยึดครองกรุงศรีอยุธยาไปจากพระองค์ เพราะกรุงศรีอยุธยายังมีความสำคัญในแง่เป็นเอกลักษณ์ทางการเมืองที่แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้กอบกู้ราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาแต่ผู้เดียว”

ในด้านศาสนา พระองค์ก็ให้ความสำคัญเช่นเดียวกัน ในพงศาวดารระบุว่าพระองค์ได้มีพระราชประสงค์ที่จะฟื้นฟูศาสนา เพื่อให้พื้นที่ธนบุรีรุ่งเรือง และสงบสุข ดังข้อความที่ว่า

“ลุดักราช 1131 ปีฉลู เอกศก (พ.ศ. 2312) เสด็จดำเนินทัพกลับมาเมืองธนบุรี จึงตั้งพระอาจารย์ศรีเป็นพระสังฆราช แล้วทรงพระกรุณาจ้างให้ช่างงาน ๆ พระไตรปิฎกทั้งจบ สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ฝ่ายเจ้านครนั้นพระราชทานโทษ ให้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจา ตั้งแต่นั้นมาพระศาสนาก็ค่อยฟูขึ้นได้ดังเก่า พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระวัฒนาการจำเริญพระปรีชาญาณและพระกฤษฎาณูปถัมภ์ฯ ขึ้นไปจนถึงจุลศักราช 1132 ปีชาล โทศก (พ.ศ. 2313)”

(หนูมาน กรมฐาน, 2562: 63 - 64)

ส่วนมิติที่ 2 ได้แก่ มิติบทบาทของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อชาวฝั่งธนและคนในชาติที่ปรากฏในพงศาวดาร พบว่า ในพงศาวดารเน้นย้ำถึงบทบาทที่สำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คือ “การกู้ชาติ” จากการศึกษาแบบเรื่องพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาตินั้น ทำให้เห็นโครงเรื่อง และอนุภาคเหตุการณ์ที่สำคัญคือเหตุการณ์การกอบกู้เอกราช การรบกับศัตรู การทำลายล้างศัตรูจนสำเร็จ และการสร้างเมืองธนบุรีเป็นราชธานีใหม่แทนที่อยู่อยุธยา ดังนั้นภาพลักษณ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในพงศาวดารจึงเป็นภาพลักษณ์ของบุคคลที่มุ่งมั่นในอุดมการณ์เพื่อประเทศชาติแม้ว่าพระองค์จะต้องทรงเหนื่อยยากสักเพียงใดก็ตาม และภาพลักษณ์ในพงศาวดารดังกล่าวก็แพร่หลายในวงกว้างจนกลายเป็นภาพที่คนธนบุรีและประชาชนคนไทยทั่วไปจดจำได้และเกิดสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประชาชนส่วนรวม จนนำไปสู่การสร้างพิธีกรรมบูชาพระองค์ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

2) เรื่องเล่านอกพงศาวดารที่แสดงความสัมพันธ์ของธนบุรีกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทก่อนและหลังสวรรคต

เรื่องเล่ามุขปาฐะ หรือเรื่องเล่านอกพงศาวดารโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเล่าจาก อภินิหารบรรพบุรุษ เรื่องเล่า ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรี เรื่องเล่าเกี่ยวกับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นที่เล่าถึงปาฏิหาริย์อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกี่ยวกับวัตถุและพื้นที่ธนบุรีที่ปรากฏในสำนวนมุขปาฐะต่าง ๆ

เรื่องเล่า อภินิหารบรรพบุรุษ เป็นเรื่องเล่าที่กล่าวถึงพระราชประวัติของพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เอกสารฉบับนี้เดิมบันทึกเป็นสมุดไทย กระดาช่อยาว ตัวหมึก ผู้แต่งเป็นใครนั้นไม่ได้มีปรากฏบอกไว้แน่ชัด แต่ประวัติความเป็นมานั้น เอกสารนี้แต่เดิมได้ถูกเก็บรักษาอยู่ในกองมรดกของ หม่อมเจ้าปิยภัคตินารถ สุประดิษฐ์ ซึ่งเป็นไปได้ว่าอาจเป็นการบันทึกขึ้นจากเชื้อสายของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ว่า ราชสกุลสุประดิษฐ์นั้นทางพระชนกเป็นสายราชวงศ์จักรี แต่ทางพระมารดาเป็นสายราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อหม่อมเจ้าปิยภัคตินารถ ถึงชีพิตักษัย สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงคัดเลือกหนังสือจากกองมรดกได้ทั้งเรื่องพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและเรื่องพระราชประวัติในรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 แล้วโปรดให้พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพในปี พ.ศ.2473 อย่างไรก็ตาม เอกสารนี้เดิมมีชื่อหลังปกสมุดไทยว่า "หนังสือบรรพบุรุษ 1249" ก่อนที่จะมาเป็น "อภินิหารบรรพบุรุษ" ในคราวที่จัดพิมพ์” (ณัฐพร บุนนาค, 2545 : 16 - 17)

เมื่อพิจารณาเนื้อหาในหนังสือ อภินิหารบรรพบุรุษ นั้น ผู้วิจัยจัดให้อยู่ในแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และส่งผลให้เกิดเรื่องเล่าลักษณะนี้ต่อมา โครงเรื่องเน้นเรื่อง

อภินิหารสอดแทรกอยู่ เช่นเหตุการณ์เมื่อคราวสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระราชสมภพ ก็เกิดอัศจรรย์มีงูเหลือมมาขดรอบตัว แม้ว่าจะมีโครงเรื่องแตกต่างจากพงศาวดาร แต่อย่างไรก็ตามเอกสารนี้ก็มีความคุณค่าในฐานะที่ให้ความข้อมูลเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งแต่แรกประสูติทำให้โครงสร้างชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในช่วงต้นมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และช่วยเสริม “บารมี” ของพระองค์ให้สอดคล้องกับขนบความเป็นกษัตริย์ในวัฒนธรรมไทย ซึ่งแตกต่างไปจากประวัติของพระองค์ในพระราชพงศาวดาร

ส่วนเรื่องเล่า **ไครฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรี** ของหลวงวิจิตรวาทการ ผู้วิจัยจัดอยู่ใน **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร** ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ.2474 และได้แสดงเป็นละครเวทีในปี พ.ศ.2483 โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดแสดงครั้งนั้นเพื่อเป็นการเผยแพร่พระราชประวัติและสนับสนุนการดำเนินการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการเองเป็นกรรมการในคณะทำงานดังกล่าว โดยทำหน้าที่ให้คำปรึกษาในด้านประวัติศาสตร์และผลงานชิ้นนี้ได้รวมพิมพ์เป็นครั้งแรกในหนังสือชุดรวมนวนิยายของ พล.ต.หลวงวิจิตรวาทการ เมื่อ พ.ศ.2494 งานประพันธ์ชิ้นนี้หลวงวิจิตรวาทการได้เขียนขึ้นเพื่อบอกเล่าเหตุการณ์ในช่วงปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยได้เขียนคำชี้แจงไว้ว่า ทราบข้อมูลมาจากบุคคลที่สืบเชื้อสายโดยตรงมาจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อเรื่องบางตอนมีอยู่ว่า

“ระหว่างจลาจลในกรุงธนบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชออกผนวชแล้วและทรงถูกทหารฝ่ายพระยาสรศักดิ์ล้อมพระอุโบสถไว้แน่นหนานั้น ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยหลายคนรวมไปถึงเจ้าพัฒนา อุปราชเมืองนครศรีธรรมราชที่ยังจงรักภักดีกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ประชุมปรึกษากันหาทางแก้ไขสถานการณ์ในที่สุดจึงตกลงกันใช้อุบาย เพื่อเชิญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้ไปประทับช่อนพระองค์ที่เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพัฒนาเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงกับกลอุบายดังกล่าว โดยจัดให้"หลวงอาสาศึก" (บุญยัง) ผู้ซึ่งสมภารใจตายแทนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีลักษณะรูปร่างหน้าตา และเสียงพูดคล้ายคลึงกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปลอมตัวเป็นพระสงฆ์เข้าไปสลัดตัวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชภิกษุสององค์เข้าไปเยี่ยมสัปันเพื่อเดินทางหลบหนีแล้วจึงทูลเชิญให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จไปขึ้นเรือและได้แกล้งทูลปิดบังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่าเป็นการโดยทำที่ใช้อุบายว่ามีพระ"ย้ายวัด" เพราะเกรงว่าพระองค์จะไม่ทรงยินยอมหากทรงทราบเรื่องตั้งแต่แรกในที่สุดเมื่อพาเสด็จขึ้นเรือได้ขณะที่ผ่านบางทะเล (หาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระราชดำรัสขอประทับอยู่แค่เพียงเมืองเพชรบุรีแต่เจ้าพัฒนาทูลตอรองให้เสด็จไปประทับที่เมืองนครศรีธรรมราชแทนเพื่อความปลอดภัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชประมาณ 2-3

ปี แต่ในเรื่องมิได้ระบุว่าประทับอยู่ ณ สถานที่ใดในท้ายที่สุดปรากฏว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงถูกลอบปลงพระชนม์โดยตีที่พระเศียรจากด้านหลังขณะที่ทรงเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยที่ไม่ทราบตัวผู้กระทำแต่อย่างใด” (ป. พินาศการพิมพ์, 2509 : 90)

นอกจากนี้เรื่อง **ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรี** ของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งมีอิทธิพลกับโครงเรื่องแนวปลายพระชนม์ชีพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และแพร่หลายอย่างมากในเวลาต่อมา นั่นคือเรื่อง "ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน ?" ของ ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ ซึ่งตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2516 โดยระบุว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จไปประทับที่เมืองนครศรีธรรมราชเช่นกัน เรื่องเล่ากลุ่มนี้แม้จะเป็นเรื่องเล่านอกพงศาวดารแต่ก็เป็นที่แพร่หลายอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่นักเขียนรุ่นต่อมาก็ได้รับอิทธิพลลักษณะนี้เช่นเดียวกัน ดังที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลและจัดแบบเรื่องในบทที่ 4 อีกทั้งยังแสดงให้เห็นและแสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่อยู่นอกพระราชพงศาวดารยังเป็นที่น่าสนใจในหมู่ประชาชนเช่นเดียวกัน และยังขยายเป็นวงกว้างมากขึ้นหลังจากที่การเขียนงานประวัติศาสตร์ไม่ได้ถูกจำกัดแค่เอกสารเท่านั้นแต่ได้ขยายขยายมาอยู่ในรูปแบบของสื่อประเภทต่าง ๆ อีกด้วย

ปรเอตร์ อรรถวิวัฒน์ (2560 : 239) กล่าวแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องเล่าของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งมีบทบาทสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม อีกทั้งยังเป็นหนึ่งในคณะกรรมการการก่อสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ ว่า “รัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นผู้ที่ริเริ่มการก่อสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินที่วงเวียนใหญ่ ฝั่งธนบุรี ดังนั้นหนังสือใครฆ่าพระเจ้ากรุงธนบุรี” ซึ่งเขียนขึ้นในช่วงนี้น่าจะมีวัตถุประสงค์ทางการเมือง เพราะผู้ที่มีอำนาจในขณะนั้นคงจะไม่อยากให้ประชาชนมองว่าวีรบุรุษของชาติเป็นผู้ที่มีสติพันเพื่อน จึงต้องมีเรื่อง "การแก่งตายเป็นเพื่อชาติ" มาทดแทน”

ความคิดเห็นของ ปรเอตร์ อรรถวิวัฒน์ ค่อนข้างมีน้ำหนักน่าเชื่อถือ ทั้งนี้เพราะในปีที่มีการจัดสร้างอนุสาวรีย์นั้นได้มีการตีพิมพ์หนังสือที่ระลึกในงานพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เรียบเรียงโดยสมาคมสามัคคีตรีมิตร พ.ศ.2497 หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยบทความต่างๆ ที่บรรดาสมาชิกของสมาคมได้เรียบเรียงจัดพิมพ์เพื่อแจกในงานเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ในปี พ.ศ.2497 บทความนี้สำคัญที่มีผลการสร้างความรับรู้เรื่องของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชคือ บทความเรื่อง"ความจริงของมหाराชที่ควรฝาก" ของ นายทองอยู่ พุฒพัฒน์ กรรมการสมาคมสามัคคีตรีมิตร และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดธนบุรีในขณะนั้น อีกทั้งเป็นผู้ริเริ่มการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ขึ้นที่ธนบุรี ญัฎฐ์พร บุณนาค (2545 : 25) ได้สรุปสาระสำคัญของบทความของนายทองอยู่ ว่าเป็นการชี้แจงข้อมูลเกี่ยวกับพระราชประวัติ

ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในทางที่ถูกต้องเพราะตามความเห็นของนายทองอยู่ นั้นพระราชพงศาวดารที่บันทึกเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมักกล่าวหาพระองค์ในทางที่ไม่ดี ในบทความนี้ได้ตั้งข้อสังเกตใหม่เกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 3 ประการด้วยกัน คือ ประการแรก เรื่องของชาติกำเนิด ที่ว่าพระองค์อาจจะเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ประการที่สอง เรื่องพระอาการประชวรในช่วงสุดท้ายของพระชนม์ชีพซึ่งผู้เขียนได้อ้างว่าไม่ได้มีพระอาการวิกลจริตแต่อย่างใดและประการสุดท้ายในเรื่องกรณีสวรรคต นายทองอยู่ได้ชี้แจงว่า พระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังไม่ได้ถูกขุดขึ้นมาถวายพระเพลิง แต่ยังคงถูกฝังอยู่ที่วัดบางยี่เรือ ส่วนพระบรมศพที่ได้ถวายพระเพลิงไปนั้นเป็นอีกผู้หนึ่งที่ไม่ใช่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นอกจากนี้แล้วยังมีบทความประกอบอื่นๆที่ล้วนเป็นไปในทางเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและมีรายละเอียดที่ได้บันทึกเหตุการณ์การดำเนินการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ตลอดจนวันกระทำรัฐพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ในวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2497 ด้วย

จากเรื่องเล่าดังกล่าวนับได้ว่าเป็นเอกสารที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานะของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในแง่มุมใหม่ ทำให้สถานภาพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีลักษณะที่สูงส่งขึ้น เรื่องเล่าดังกล่าวมีส่วนสำคัญช่วยสร้างการรับรู้ใหม่เกี่ยวกับพระราชประวัติของพระองค์ แนวคิดหลักของเรื่องเล่ากลุ่มนี้คือการยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่า เป็นพระราชโอรสของกษัตริย์ ไม่ได้มีพระสติวิปลาส และไม่ได้ถูกประหารแบบสิ้นพระเกียรติ ซึ่งเรื่องเล่าดังกล่าวสอดคล้องกับบริบทช่วงการจัดสร้างอนุสาวรีย์ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้จากการสร้างอนุสาวรีย์ที่วงเวียนใหญ่นี้ก็ทำให้เกิดเรื่องเล่าปาฏิหาริย์เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้น มีใจความว่า

“เมื่อกลางปี 2494 ‘พ่อขุนแปลก’ หรือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เกิดประสบภัยทางการเมืองอย่างรุนแรงจากกรณี ‘กบฏแมนฮัตตัน’ จนท่านต้องหนีเข้าไปหลบภัยอยู่ในท้องพระโรงพระราชวังเดิม ฝั่งธนบุรี ที่มีพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระเจ้าธนบุรีตั้งประดิษฐานอยู่ ณ ท้องพระโรงแห่งนั้น ท่านจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ก้มลงกราบถวายบังคมพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ ขอพระบารมีของท่านเป็นที่พึ่งให้ช่วยคุ้มครองความปลอดภัย และเมื่อท่านจอมพลรอดพ้นจากวิกฤติการณ์ทางการเมืองในคราวนั้นมาได้โดยสวัสดิภาพ ท่านจึงลงมือดำเนินการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระเจ้ากรุงธนบุรีขึ้นจนสำเร็จเรียบร้อยในปีถัดมา” (ปรตร์ อรรถวิวัฒน์, 2560 : 241 - 242)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเรื่องเล่าปาฏิหาริย์จอมพล ป.ขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นี้ น่าจะเป็นเรื่องเล่าเรื่องแรก ๆ ที่มีการกล่าวถึงปาฏิหาริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสิน

มหาราชอย่างเป็นทางการ โดยเชื่อมโยงกับมูลเหตุที่มาของการสร้างอนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่แห่งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ประสบเหตุเป็นชนชั้นปกครองที่ได้รับการนับถือจากประชาชนและมีชื่อเสียงอย่างมากในขณะนั้น ยิ่งช่วยเสริมพระบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้เข้มขลังขึ้น อีกทั้งยังสนับสนุนให้อนุสาวรีย์ที่วงเวียนใหญ่นี้มีอาณาภาพ อิทธิฤทธิ์น่าเชื่อถือมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า การรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในระดับชนชั้นปกครองของไทยนั้นจะเน้นไปในเรื่องพระราชกรณียกิจการกอบกู้บ้านเมืองเป็นสำคัญ เห็นได้จากการจัดกลุ่มแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู่ชาติ ซึ่งผู้แต่งมีแต่กลุ่มชนชั้นปกครองแทบทั้งสิ้น แต่หากเป็นเรื่องอภินิหารหรือพระราชประวัติในช่วงกำเนิดนั้นโดยมากนั้นมีที่มาจากเรื่อง อภินิหารบรรพบุรุษ แม้ว่าจุดเริ่มต้นจะมาจากชนชั้นปกครองแต่เรื่องราวดังกล่าวก็เป็นที่จดจำและอยู่ในการรับรู้ของประชาชนเห็นได้จากหนังสือรุ่นหลังที่มีนักเขียนบางกลุ่มเขียนเรื่องที่มีเนื้อหาแบบเดียวกัน ด้วยเรื่องเล่า อภินิหารบรรพบุรุษเป็นงานชิ้นแรก ที่ได้กล่าวถึงพระราชประวัติตั้งแต่แรกประสูติ จึงทำให้เมื่อคนส่วนใหญ่ต้องการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือเรื่องใดๆ ที่ในพระราชพงศาวดารไม่ได้กล่าวถึง จึงจำเป็นต้องอ้างอิงเนื้อหาจากเรื่องเล่านี้ นอกจากนี้ในบางข้อความของเรื่องเล่าเรื่องนี้ยังมีความเกี่ยวข้องกับวัตถุ และสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น เรื่องระฆังแก้ว ที่วัดกลางคอยเขาแก้ว จังหวัดตาก ซึ่งมีความเชื่อกันว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เสด็จพระราชดำเนินมาตีระฆัง กระทำสัตยาธิษฐานเสี่ยงพระบารมี เมื่อคราวที่ทรงยกทัพพบกับพม่าที่เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2317 ทำให้สถานที่ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต่างขานรับเรื่องเล่าลักษณะนี้ต่าง ๆ มากมาย เห็นได้จาก **โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชลั่นกลองรบ** ที่สะท้อนให้เห็นการแพร่หลายความเชื่อและเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินในวงกว้าง เช่น จังหวัดระยอง ที่เชื่อกันว่าบริเวณวัดลุ่มมหาชัยชุมพล อำเภอเมือง มีต้นสะดือต้นใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเอาช้างพระที่นั่งไปผูกไว้ที่วัดนี้ ประชาชนชาวระยองและจังหวัดใกล้เคียงให้ความเคารพเลื่อมใสมาก

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเล่า กลุ่มแบบเรื่อง **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี** ที่มีอนุภาคเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก่อนเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี เป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี จวบจนกระทั่งสวรรคตได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเกิดอนุภาคเหตุการณ์ สถานที่ วัตถุ ต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับท้องถิ่นธนบุรีอย่างเข้มข้น เช่น พระราชวังเดิมกับการเป็นพระราชวังและเป็นที่พักประทับ วัดหงส์รัตนารามวรวิหารเป็นสถานที่พระโลหิตหยดลงพื้น และเป็นสถานที่อาบน้ำมนต์

ศักดิ์สิทธิ์ก่อนออกรบ วัดอินทารามวรวิหารและวัดอื่น ๆ เป็นสถานที่ทำนุบำรุงศาสนา ปฏิบัติธรรม และเป็นสถานที่บรรจุพระบรมอัฐิ หรือโบสถ์ขางตาครูสเป็นโบสถ์ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้พระราชทานที่ดินแก่ชาวโปรตุเกส นอกจากนี้ยังมีวัดต่างๆ เช่น พระพุทธรูปฉลองพระองค์ พระแท่นบรรทม พระกริช พระแสงดาบ เป็นต้น

เป็นที่น่าสนใจว่า เรื่องราวเหล่านี้เป็นที่จดจำและแพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไปซึ่งอาจเป็นเพราะเรื่องเล่าดังกล่าวเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นของตนเอง และการรับรู้ก็มาจากการบอกเล่าสืบทอดกันมาจึงสามารถเชื่อมโยงกับความเชื่อจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลานได้โดยง่าย การรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งที่เป็นเอกสารจากทางราชการทางการหรือเรื่องเล่านอกพงศาวดาร เรื่องเล่าในท้องถิ่นต่างๆ แสดงให้เห็นว่า วัตรกรรมของพระองค์ยังเป็นที่จดจำระลึกถึงมาโดยตลอด และการที่รัฐเองก็ได้สร้างอนุสาวรีย์มีส่วนช่วยทำให้ความทรงจำและการรับรู้ดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นทางการและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า เรื่องเล่าต่าง ๆ ตามที่ผู้วิจัยอภิปรายในข้างต้นได้แก่เรื่องเล่ากลุ่ม **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี** **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินไม่ได้ถูกประหาร** **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี** **โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชลั่นกลองรบ** น่าจะมีส่วนประกอบสร้างก่อให้เกิดพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ขึ้น กล่าวคือ จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในหัวข้อก่อนหน้านี้ว่า พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยเป็นผลสืบเนื่องมาจากการสร้างอนุสาวรีย์ซึ่งได้รับการอนุมัติการจัดสร้างจากภาครัฐและยังได้เงินสนับสนุนจากประชาชน เรื่องเล่าทั้งในพงศาวดารและนอกพงศาวดารเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าอนุสาวรีย์ดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากแรงศรัทธาทั้งจากภาครัฐและประชาชน ซึ่งมีการรับรู้เรื่องราวทั้งสี่กลุ่มแบบเรื่องข้างต้น แต่ทั้งสี่กลุ่มแบบเรื่องนี้ต่างก็ระบุตรงกันว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี** มีสถานที่และวัดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรงมารับ ดังนั้นพิธีกรรมบูชาจึงมีวัตถุประสงค์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะกษัตริย์พระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย ดังนั้นในพิธีกรรมบูชาที่จัดโดยภาครัฐ จึงมีพฤติกรรมสัญลักษณ์ต่างๆ ที่สะท้อนออกมาในรูปของการบวงสรวงกษัตริย์มากกว่าบวงสรวงเทพยดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น เช่น การถวายมาลัยข้อพระกร การอ่านโองการบวงสรวงโดยใช้ราชาศัพท์ ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้ร่วมพิธีใช้คำแทนตนเองว่า “ข้าพระพุทธเจ้า” การเปิดกรวยสักการะ การถวายพวงมาลา เป็นต้น แต่ที่น่าสนใจว่า การจัดพิธีบวงสรวงในลักษณะปัจเจกบุคคลและภาครัฐช่วงพิธีการบวงสรวงน่าจะได้รับ

อิทธิพลมาจากแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือจากเรื่อง อภินิหารบรรพบุรุษ ผสม ปะปน อยู่ด้วยดังจะเห็นได้จากของบูชาที่มีลักษณะของการบวงสรวงเพื่อให้เทพพึงพอใจแบบผู้ที่มีบุญญาบารมีลักษณะของเทพมากกว่า ได้แก่ การถวายเครื่องบูชา การแสดงสิ่งโตและมังกรถวาย การจุดประทัดเพื่อบอกกล่าว เป็นต้น สะท้อนให้เห็นความยืดหยุ่นในการเลือกและคัดสรรตำนานที่สอดคล้องกับลักษณะพิธีและวัตถุประสงค์ของผู้บวงสรวง

ผู้วิจัยลงภาคสนามเก็บข้อมูลพิธีต่าง ๆ แล้วพบหลักฐานที่เป็นเครื่องยืนยันว่า ผู้สร้างกลุ่มภาครัฐมักเลือกแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู่ชาติ คือ ช่วงกล่าวคำบวงสรวงมักจะระบุว่าพระองค์เป็นกษัตริย์คือเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรีและพระราชกรณียกิจที่โดดเด่นและสำคัญคือเรื่องการกู่ชาติการบรรยายเรื่องเล่าในงานบวงสรวงผู้บรรยายมักกล่าวว่าเรียงเรียงประวัติของพระองค์มาจากพระราชพงศาวดาร

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเลือกเรื่องเล่าของภาครัฐ 2 ประการ **ประการแรก** การที่ภาครัฐเลือกพงศาวดารฉบับต่าง ๆ อ้างอิงการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากเรื่องเล่ากลุ่มนี้มีความเก่าแก่และมีความน่าเชื่อถือมากกว่าหนังสือนอกพงศาวดาร เพราะเป็นหลักฐานที่มีเกิดมาจากส่วนราชการโดยตรง ทำให้การสร้างพิธีต่าง ๆ มีความน่าเชื่อถือ แตกต่างจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน หรือมีที่มาของเรื่องเล่าจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น หนังสืออภินิหารบรรพบุรุษ ที่หลวงวิจิตรวาทการชี้แจงว่าได้มาจากคำบอกเล่าของเชื้อสายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกทั้งยังมีลักษณะแนวเหนือธรรมชาติสอดแทรกอยู่ด้วย ทำให้ต้องใช้เรื่องเล่านี้ด้วยคำว่า “นวนิยายอิงประวัติศาสตร์” แทนเช่นเดียวกับ**โครงเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชล้นกลองรบ** แม้ว่าจะมีส่วนสำคัญที่ทำให้การรับรู้เรื่องราวของพระองค์อยู่ในความทรงจำและอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจนนำไปสู่การสร้างอนุสาวรีย์ แต่เรื่องเล่ากลุ่มดังกล่าวก็มีลักษณะเป็นมุขปาฐะซึ่งอาจเกิดการคลาดเคลื่อนของตัวเนื้อหาได้ได้ **ประการที่สอง** การที่พงศาวดารระบุว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี และมีบุญคุณต่อแผ่นดินคือการกอบกู้เอกราชให้ชาติไทยได้เป็นผลสำเร็จในระยะเวลานั้น ก่อให้เกิดแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี ตามมาก็มีส่วนช่วยเสริมสร้างให้ท้องถิ่นธนบุรีและพิธีกรรมบูชาที่วงเวียนใหญ่สร้าง (ส่วนหนึ่งในอาณาจักรธนบุรีในอดีต) มีความยิ่งใหญ่ อลังการ สมกับที่ในอดีตเป็นเมืองที่ปกครองโดยบุคคลที่มีคุณูปการต่อแผ่นดินอย่างแท้จริง หรือการที่มีเรื่องเล่าแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร ซึ่งมีที่มาจากเจ้าหน้าที่รัฐ (หลวงวิจิตรวาทการ) โดยแบบเรื่องนี้มีอนุภาคสำคัญคือพระเจ้าตากสินมหาราชสติไม่ได้ วิปลาสมานับสนุน ช่วยทำให้พระเกียรติยศและอาณาจักรของพระองค์ ยิ่งใหญ่มากกว่าในพงศาวดาร

อย่างไรก็ตาม จากเอกสารต่าง ๆ ที่ระบุตรงกันว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะขัตติยกษัตริราชของพระองค์ในด้านต่าง ๆ อีกทั้งพระราชประวัติของพระองค์ก็มีลักษณะการเผยแผ่ศาสนา ส่งผลให้คนในท้องถิ่นธนบุรีมีความทรงจำร่วมกัน ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำเรื่องเล่าในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ความเชื่อ ความศรัทธาเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของคนในท้องถิ่นธนบุรีจึงปรากฏให้เห็นในรูปแบบของการนับถือพระองค์ในฐานะที่เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม เป็นบุคคลสำคัญของท้องถิ่นที่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และอีกนัยหนึ่งก็เป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่นด้วย ดังนั้นท้องถิ่นธนบุรีจึงได้สร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่จัดโดยภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนทุกภาคส่วน

จากการศึกษาเรื่องเล่าทั้งจากพงศาวดารและนอกพงศาวดารที่สัมพันธ์กับธนบุรีนี้ ทำให้เห็นสถานะทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่ามีความเข้มข้นและเลื่อนไหลตามบริบททางสังคมมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของ ญัฎฐ์พร บุณนาค (2545) ที่ได้ศึกษาสถานะของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและงานของ จุฑามาศ ประมวลมาก (2545) ที่ศึกษาการเมืองของท้องถิ่นธนบุรี จากงานวิจัยของทั้งสองเล่มนี้ พบว่า สถานะทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแนบแน่นไปกับการเมืองของประเทศมาโดยตลอด กล่าวคือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอาจจะยังไม่ได้เป็นที่รับรู้เท่าพระมหากษัตริย์องค์อื่นๆ แต่เรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกหยิบยกขึ้นมาอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองในประเด็นพระปรีชาสามารถด้านการรักษาดินแดนของพระมหากษัตริย์ ต่อมาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงได้รับการเทิดพระเกียรติสูงสุดยิ่งกว่าสมัยใดทั้งนี้ เป็นผลมาจากความพยายามของผู้นำในสมัยนั้นที่ต้องการยกย่องและเผยแพร่เรื่องราวของบุคคลสำคัญในอดีตเพื่อสนับสนุนนโยบายทางการเมืองของตนเอง

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแพร่หลายมากยิ่งขึ้นในบริบทสมัยใหม่คือการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) ในพื้นที่ธนบุรี ตามมติของรัฐบาล ซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ.2497 อีกทั้งชาวท้องถิ่นธนบุรีก็เป็นแรงสนับสนุนที่สำคัญในการบริจาคงบประมาณในการจัดสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่สัมพันธ์โดยตรงกับพื้นที่ธนบุรี และทำให้หลายพื้นที่ในธนบุรีต่างก็ผลิตซ้ำความเชื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในลักษณะต่าง ๆ ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

แพร่กระจายในวงกว้างโดยมีจุดเริ่มต้นที่การสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่สถานที่ในเขตอาณาจักรธนบุรีในอดีตแห่งนี้

อย่างไรก็ตาม การที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับการยอมรับจากประชาชนในปัจจุบันจำนวนมาก อาจเป็นเพราะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความแตกต่างจากกษัตริย์องค์อื่น ทั้งที่มา ชาติกำเนิด แนวพระราชดำริ และการเป็นผู้นำของพระองค์แม้ว่าเรื่องราวของพระองค์ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองอาจจะยังไม่แพร่หลาย แต่นับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงอีกครั้ง และเป็นแรงผลักดันสำคัญจนเป็นที่มาของการสร้างอนุสาวรีย์และนำไปสู่การสร้างพิธีกรรมบูชาในที่สุด และทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ที่อยู่ใน “กระแสสังคม” ตลอดเวลาจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

2. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพิธีกรรมบูชาที่วัดอินทารามวรวิหาร

พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร สร้างขึ้นจากเรื่องเล่าที่กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้สถาปนาให้วัดอินทารามวรวิหารเป็นพระอารามหลวง อีกทั้งพระองค์ยังใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญพระกรรมฐาน เป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพันปีหลวง และเมื่อพระองค์สวรรคต วัดแห่งนี้ก็ได้เป็นสถานที่เก็บพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระมเหสี จวบจนกระทั่งเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพ ด้วยความเกี่ยวข้องดังกล่าว สำนักงานเขตธนบุรีร่วมกับวัดอินทารามวรวิหาร ได้จัดพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จัดทุกวันที่ 27 ธันวาคม ของทุกปี

วัดอินทารามวรวิหาร เป็นวัดโบราณในสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกว่าวัดบางยี่เรือนอก ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้สร้างแล้วสร้างมาตั้งแต่ครั้งใด ต่อมาในช่วงสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) พระองค์ทรงตั้งวัดอินทารามเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหารจึงได้เรียกว่า “วัดอินทารามวรวิหาร” กันมาจนถึงปัจจุบัน

จากการสำรวจข้อมูลเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เกี่ยวกับวัดอินทารามวรวิหารปรากฏอยู่ตามแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ พงศาวดาร หนังสือพระราชประวัติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หนังสือวัดอินทารามวรวิหาร และสื่อออนไลน์ จากการศึกษาข้อมูลพบว่า เรื่องเล่าเหล่านี้ส่วนใหญ่มีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกัน แต่บางสำนวนอาจมีการเพิ่มเติมเนื้อหาบ้างเล็กน้อย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า มูลเหตุของการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหารแห่งนี้คือเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์จากพงศาวดาร และเรื่องเล่าท้องถิ่น

ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และฉบับหมอบรัดเลย์ ต่างระบุตรงกันถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าตากสินกับวันอินทาราม ผู้วิจัยจะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประเด็นได้แก่ 1. เรื่องเล่าเกี่ยวกับความสำคัญของวัดอินทารามวรวิหารสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และ 2. เรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์สวรรคต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับความสำคัญของวัดอินทารามวรวิหารสมัยสมเด็จพระเจ้า

ตากสินมหาราช

เรื่องเล่าเกี่ยวกับความสำคัญของวัดอินทารามวรวิหารสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีจำนวน 2 เหตุการณ์ด้วยกัน ได้แก่ 1. การเสด็จบำเพ็ญพระกรรมฐานที่วัดอินทารามวรวิหาร และ 2. การเชิญพระอัฐิพระพันปีหลวง ดังนี้

1. การเสด็จบำเพ็ญพระกรรมฐานที่วัดอินทารามวรวิหาร

ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และฉบับหมอบรัดเลย์ ต่างกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพและเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรีได้เสด็จมาบำเพ็ญพระกรรมฐานที่วัดอินทารามวรวิหาร ดังตัวอย่างข้อความที่ว่า

“เสด็จไปบำเพ็ญ พระกรรมฐาน พระอุโบสถวัดบางยี่เรือ แล้วทรงพระประสาธเลื่อมใสศรัทธาอุทิศถวายเรือขมวดญาปิดทองคำทับ หลังคาสี่สั๊กหลอดเหลืองลำหนึ่ง คนพาย ๑๐ คน พระราชทานเงินตราคนละ ๒ ตำลึง และพาเข้าให้บวชเป็นปะขาว ถวายพระรัตนไตรปิฎก พระหีบคู่หนึ่ง สำหรับใส่วีธูปเทศพระกรรมฐาน แล้วทรงสัถยาธิษฐานว่า เดชะผลทานนี้จงยังลักษณะปิตีบังเกิดแก่ฯ แล้วอย่าให้ปราศจาก และพระธรรมซึ่งยังมีได้บังเกิดนั้นของจงให้ข้าฯ บังเกิดแก่ฯ ข้าฯ ฌายโยภาวะยิ่งๆ ขึ้นไป อนึ่ง จงเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณในอนาคตกาลโน้นเกิด”

(หนุมาน กรมฐาน, 2562)

นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่แตกต่างกัน ได้แก่ ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ระบุเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่พระเจ้าตากสินทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดอินทารามวรวิหาร ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศีลบำเพ็ญพระธรรม แรมอยู่พระตำหนักวัดบางยี่เรือนอก ๕ เวณ แล้วให้ทำกุฎถึง ๑๒๐ กุฎ แล้วให้บูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและพระเจดีย์ วิหาร คูริมพระอุโบสถนั้นให้ขุดลงแล้วปลูกบัวหลวง ชำระแผ้วถางให้กางออกไปแต่ก่อน แล้วอาราธนาพระสงฆ์ฝ่ายคณะวิปัสสนามาอยู่ ณ กุฎี ซึ่งทำถวายเป็น

(หนุมาน กรมฐาน, 2562)

ในหนังสือประวัติวัดอินทารามวรวิหารซึ่งเป็นเรื่องเล่าท้องถิ่นก็ได้กล่าวเช่นเดียวกับในพงศาวดารทั้ง 2 ส่วน แต่มีเพิ่มเติมเนื้อหา ตรงที่ว่า **พระเจ้าตากสินได้สถาปนาวัดอินทารามให้เป็นพระอารามหลวง** ดังข้อความ

“วัดอินทาราม เป็นวัดโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกว่าวัดบางยี่เรือนอกคู่กับวัดบางยี่เรือใน คือวัดราชคฤห์ วัดอินทารามไม่ปรากฏว่าผู้ใดสร้าง แล้วสร้างมาแต่ครั้งใด ปรากฏในพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ร่วงโรยมากและเป็นวัดเล็ก ต่อเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี วัดนี้บังเอิญ เป็นที่ประสมพระราชหฤทัย จึงทรงมาบูรณปฏิสังขรณ์อย่างถึงขนาดแล้วสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ชั้นเอกพิเศษ”

(สุรพล แสงศรีกล่อม, มปป.)

2. การเชิญพระอัฐิพระพันปีหลวง

พงศาวดารฉบับฉบับหมอบรัดเลย์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัดอินทารามวรวิหาร หรือชื่อเดิมคือวัด บางยี่เรือนอก หรือวัดบางยี่เรือใต้ ว่าเป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพันปีหลวง ดังข้อความที่ว่า

“ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ แล้วให้ปลุกพระเมรุ ณ วัดบางยี่เรือใต้เสร็จแล้ว จึงให้เชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ใส่เรือพระที่นั่งกิ่งแห่โดยขบวนนาวาพยุหะไปโดยทางชลมารคเชิญขึ้นสู่พระเมรุแล้ว ให้นิมนต์พระสงฆ์สดับปกรณ์ ถวายไตรบริขารไทยธรรมต่าง ๆ และมีงานมหรสพสามวัน แล้วถวายพระเพลิง”

(ศรีนิล น้อยบุญแนว, 2554)

จากชุดเรื่องเล่าทั้งในและนอกพงศาวดารดังกล่าวทำให้เห็นว่า ภาครัฐและทางวัดได้จัดพิธีกับบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นจากการที่ในพระราชประวัติแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงให้ความสำคัญกับวัดแห่งนี้มาก นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง วัด พื้นที่ และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งสมัยที่พระองค์ยังพระชนม์ชีพอยู่ ดังนั้น การสร้างพิธีกรรมบูชาดังกล่าว นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อรำลึกถึงพระองค์ที่ได้บูรณะ สถาปนาพระธาตุแล้ว ยังมีนัยสำคัญของการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อสร้างชุดความรู้และสร้างการรับรู้ของคนในสังคมว่าวัดแห่งนี้ก็เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่พระองค์ทรงมีความเกี่ยวข้องด้วย เช่นเดียวกับสถานที่อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นพระราชวังเดิม วัดอรุณ หรือวัดต่าง ๆ ในเขตธนบุรี

2.2 เรื่องเล่าหลังเหตุการณ์สวรรคต

เรื่องเล่าหลังเหตุการณ์สวรรคต ก็แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและวัดอินทารามวรวิหารได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างพิธีกรรมบูชาจากการศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพงศาวดารพบว่า วัดอินทารามวรวิหารเป็นสถานที่พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ส่วนวน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (สำนักพิมพ์ศรีปัญญาได้รวบรวมอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ฝ่ายข้างกรุงเทพมหานคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ดำรัสให้ขุดหีบศพเจ้ากรุงธนบุรีขึ้น ตั้งไว้วัดเมรุวัดบางยี่เรือใต้ ให้มีการมหรสพและพระราชทานพระสงฆ์บังสุกุลเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงทั้งสองพระองค์”

(หนูมาน กรมฐาน, 2562)

ด้วยชุดเรื่องเล่าดังกล่าว วัดอินทารามวรวิหารได้สร้าง “พระเจดีย์คู่กุฎชาติ” ขึ้นโดยเชื่อมโยงจากเรื่องเล่าในพงศาวดารว่าวัดอินทารามวรวิหารเป็นสถานที่พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่วัดคุณ สังวาลย์ เอี่ยมประเสริฐ (สังวาล เอี่ยมประเสริฐ, เจ้าหน้าที่วัดอินทารามวรวิหาร, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม, 2565.) กล่าวว่า พระอัฐิสมเด็จพระมเหสีในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้อยู่ที่วัดแห่งนี้ ดังนั้นวัดจึงได้สร้าง พระเจดีย์ของทั้งสองพระองค์ไว้เคียงคู่กัน และได้ทำป้ายชื่อหน้าพระเจดีย์ให้ประชาชนทั่วไปรับรู้ และตั้งชื่อพระเจดีย์ว่า “พระเจดีย์คู่กุฎชาติ” ซึ่งผู้วิจัยคิดว่า พระเจดีย์ดังกล่าว เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ทำให้ประชาชนเชื่อมั่น และเสริมสร้างแรงศรัทธาที่มีต่อวัดแห่งนี้ ประกอบกับเมื่อถึงช่วงประกอบพิธีกรรมแทนดวงสรวงต่าง ๆ หรือการจัดพิธีต่าง ๆ ก็จะจัดบริเวณหน้าพระเจดีย์แห่งนี้ ช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีกรรมและความเป็นรูปธรรมให้กับเรื่องเล่าได้เป็นอย่างดี

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งก็คือ เรื่องเล่าของพระเจ้าตากสินที่วัดอินทารามวรวิหารในสื่อออนไลน์ ซึ่งจากการสำรวจพบว่า ส่วนใหญ่มีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกับพงศาวดาร แต่มีบางเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าพระเจ้าตากสินกับวัดอินทารามได้เป็นอย่างดี ดังเช่นเรื่องเล่าของชายอันเป็นที่รัก (นามแฝง) ซึ่งเว็บไซต์นานาสาระได้นำมาจากนิตยสารหญิงไทย ฉบับที่ ๓๕๙ ปีที่ 31 เดือนพฤษภาคม ปี 2550 เรื่องเล่าดังกล่าว สรุปได้ว่า เมื่อครั้งที่ประเทศไทยเกิดวิกฤต

ได้มีหญิงชุดแดงขึ้นไปนั่งที่พระแท่นของพระเจ้าตากสินที่วัดอินทารามวรวิหาร พร้อมทั้งเอ่ยว่า หญิงคนนี้เป็นพระเจ้าตากสินที่มาจากค่ายร้าง พร้อมทั้งกล่าวว่าเสียงร้องทุกข์ของชาวธนบุรี ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต้องกลับมาช่วยเหลือประชาชน (ชายอันเป็นที่รัก, 2550)

การที่มีเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏตัวที่วัดอินทารามวรวิหารดังกล่าว ช่วยตอกย้ำภาพความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัดอินทารามวรวิหารให้แน่นแฟ้น ช่วยเสริมความหลังให้กับพิธีกรรมที่สร้างขึ้นด้วย ทำให้เห็นพันธกิจและความห่วงใยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อประชาชน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักของการสร้างพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพึงพอใจและตอบสนองต่อการดลบันดาลสิ่งที่ประชาชนร้องขอให้สำเร็จซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องทุกข์ร้อนของประชาชน

นอกจากนี้ ทางวัดได้ผลิตซ้ำอนุภาคเรื่องเล่า นอกเหนือจากพระเจดีย์กู่ชาติแล้ว ได้แก่ รูปเคารพ วัตถุมงคล การรักษาพระแท่นที่พระองค์ใช้วิปัสสนากรรมฐานพร้อมปายอธิบายประกอบ จารึกหินอ่อน จิตรกรรมบานแพนง เป็นต้น การผลิตซ้ำดังกล่าวมีส่วนทำให้เรื่องเล่าประวัติศาสตร์เด่นชัดเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น และมีความชอบธรรมในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า วัดอินทารามวรวิหารมีวิถีดคิดในการนำเรื่องเล่าทั้งจากพงศาวดารและเรื่องเล่ามุขปาฐะที่มีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในลักษณะต่างๆ มาสร้างสรรค์พิธีกรรมได้อย่างแนบเนียน

3. เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพิธีกรรมบูชาที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร สร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจากพื้นฐานความเชื่อที่มีที่มาจากเรื่องเล่าพงศาวดารและเรื่องเล่ามุขปาฐะหรือเรื่องเล่าท้องถิ่น แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเรื่องเล่าจากพงศาวดารน่าจะเป็นแฉมูลเหตุของการสร้างพิธีกรรมเท่านั้น ส่วนการทำให้วัดเป็นที่รู้จัก เรื่องเล่าที่เป็นที่รับรู้ในวงกว้างจนนำไปสู่การสร้างพิธีกรรมน่าจะได้รับอิทธิพลจากเรื่องเล่ามุขปาฐะมากกว่าเรื่องเล่าจากพงศาวดาร กล่าวคือ ในพงศาวดารกล่าวถึงวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารมีความสัมพันธ์ทางด้านประวัติศาสตร์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยกรุงธนบุรีไม่มากนักแต่ก็ชี้ให้เห็นความสำคัญของวัดแห่งนี้ โดยกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระราชศรัทธาขยายพระอารามให้ใหญ่โตขึ้น ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่ ศาลาการเปรียญ และกุฏิเสนาสนะทั้งวัด และทรงยกย่องให้เป็นพระอารามหลวงสำคัญ พร้อมถวายสร้อยนามวัดอย่างเป็นทางการว่า "วัดหงส์อ่าววาสุวิหาร" และได้กำหนดเขตพระราชฐานขึ้น จึงทำให้วัดติดกับพระบรมราชวัง อีกทั้งยังเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใช้ในการเตรียมกำลังต่อสู้กับข้าศึกและเป็นลานฝึก

ดาบ ส่วนเรื่องเล่านอกพงศาวดารหรือเรื่องเล่ามุขปาฐะจะเป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์เป็นส่วนใหญ่ ทั้งบ่อน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ และอภินิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหลังเหตุการณ์สวรรคต ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวเอื้อต่อการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี

ในที่นี้ผู้วิจัยจะแบ่งการวิเคราะห์เรื่องเล่าที่ทำให้คนในสังคมรู้จักวัดหงส์รัตนารามว่ามีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ออกเป็น 3 ชุดเรื่องเล่า ดังนี้

3.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับความสำคัญของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับหมอบรัดเลย์ ได้กล่าวถึง วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารไว้หลายช่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพระรัตนมุนี เจ้าอาวาสที่เนื้อความในพงศาวดารแสดงให้เห็นว่าเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งในสมัยธนบุรี บทบาทสำคัญของวัดหงส์ในสมัยนี้มีหลายเหตุการณ์หลายลักษณะ ได้แก่ การเป็นวัดที่พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ (พระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ผนวช ดังข้อความที่ว่า “พอพระชันษาครบอุปสมบท จึงโปรดให้ออกมาทรงผนวชอยู่ ณ วัดหงส์” (ศรีนิล น้อยบุญแนว, 2554 : 132)

นอกจากนี้เนื้อหาในบางช่วงแสดงให้เห็นบทบาท ความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับเจ้าอาวาสวัดหงส์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเจ้าอาวาสวัดหงส์ นั่นคือพระรัตนมุนีมีบทบาทในการร่วมตัดสินพระทัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในเหตุการณ์สำคัญหลายเหตุการณ์ ดังข้อความที่ว่า “ครั้ง ณ วันอาทิตย์เดือนสี่แรมสิบค่ำ พระเจ้าแผ่นดินจึงให้ออกไปนิมนต์พระสังฆราช พระวันรัตและพระรัตนมุนีเข้ามาแล้วให้ออกไปเจรจาความเมืองกับพระยาสรรรค์รับสารภาพผดย้อมแพ้อแต่ชีวิตไว้จะออกบรรพชา” (ศรีนิล น้อยบุญแนว, 2554 : 139)

ในช่วงปลายรัชกาล พงศาวดารฉบับหมอบรัดเลย์ ได้ต่อยอดความสัมพันธ์ของเจ้าอาวาสวัดหงส์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น เห็นได้จากกรณีที่พระรัตนมุนี เจ้าอาวาสวัดหงส์ มีบทบาทในการตั้งพระนามใหม่ถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ดังข้อความที่ว่า “แล้วดำรัสสั่งพระรัตนมุนีให้ชานพระนามถวายใหม่ พระรัตนมุนีจึงชานพระนามถวายให้ตั้งด้วยพระอัยยาศัยว่า สมเด็จพระสยามยอดโยคาวจร บวรพุทธางกูรอดุลยชาติยราชวงศ์ดำรงพิภพกรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาธิลกภพ นพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์อุดมราชธานีเวศน์มหาราชฐาน ก็ชอบด้วยพระอัยยาศัยสมด้วยพระทัยปรารณานั้น” (ศรีนิล น้อยบุญแนว, 2554 : 135 - 136)

จากเนื้อหาในพระราชพงศาวดารดังกล่าว แสดงให้เห็นความสำคัญของวัดหงส์และเจ้าอาวาสวัดหงส์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นมูลเหตุของการสร้างพิธีกรรมบูชาที่วัด

แห่งนี้ แม้ว่าเรื่องเล่าเหล่านี้อาจไม่ได้แพร่หลายเท่าเรื่องเล่าชุดอื่นแต่ก็มีส่วนประกอบสร้างความทรงจำและช่วยสนับสนุนชุดเรื่องเล่าอื่น ๆ ให้มีความสมเหตุสมผลในการเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี อีกทั้งเรื่องเล่าจากพงศาวดารช่วยให้ภาครัฐภาคเอกชนและประชาชนในท้องถิ่นยอมรับในบทบาทของวัดที่มีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพิธีกรรมที่วัดสร้างขึ้นได้โดยง่ายและน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

3.2 เรื่องเล่านอกพงศาวดารเกี่ยวกับเหตุการณ์หลังสวรรคต

เรื่องเล่าชุดนี้เป็นเรื่องเล่าที่กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จสวรรคตตามตำนานคำบอกเล่าสืบต่อกันมาว่า เป็นสถานที่ที่พระโลหิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหยดอยู่ อีกทั้งมีเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ปรากฏพระวิญญูญาณของพระเจ้าตากสินยืนอยู่ ณ บริเวณวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารแห่งนี้ ดังข้อความที่ว่า “หลังจากมีการประหารชีวิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบริเวณป้อมวิชัยประสิทธิ์ ก็มีหลวงจีนเดินนำขบวนพระบรมศพผ่านวัดหงส์ โดยมีอีกคนหนึ่งถือพานรองพระโลหิตขณะเดียวกันเขาหันกลับไปมองยังโบสถ์วัดหงส์ ก็เห็นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยืนกอดอกไม่มีหัว ทำให้ตกใจจนทำพานรองพระโลหิตหล่นจากมือ จากนั้นจึงมีการนำดินที่มีพระโลหิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาปั้นรูปพระองค์แล้วตั้งศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” (เสมียนอัคนี, 2564)

จากเรื่องเล่าดังกล่าว ทำให้ทางวัดได้สร้างศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไว้เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระเจ้าตากสิน ทำให้ในปัจจุบันผู้คนต่างศรัทธาเข้ามาราบไหว้สักการะขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ศาล ไม่ว่าจะเป็นการบนบานศาลกล่าวเรื่องการทำงาน เรื่องสุขภาพ โรคภัยไข้เจ็บ มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์มากมายเช่นเรื่องเล่าที่ว่า “มีนายทหารบกมาขอติดยศสองดาว เมื่อได้แล้วลืมมาแก้บน ท่านเลยให้ป่วยต้องนอนบนเตียงนานเกือบ 6 เดือน ท่านไปบอกเมียว่าผัวมึงไม่เป็นไรมาก นิमितให้เมียรู้ว่าขอดาวให้ดาวแต่ไม่มาบอกท่านเมียก็เลยพาผัวมาราบท่านขามาเมียขับรถให้ผัวนั่ง ผัวยังใช้ไม้ค้ำช่วยเดิน ก็มีรูป 9 ดอก ประทัด 500 นัด ไข่ 300 ฟอง ผลไม้ 9 อย่าง ยังไม่ได้เอาเครื่องไหว้ลงเลย ขากลับผัวขับรถกลับแทนเมียได้เลย” (เสมียนอัคนี, 2564)

ศาลดังกล่าว มีความสำคัญอย่างยิ่งมีส่วนทำให้เรื่องเล่านอกพงศาวดาร ปรากฏสู่สายตาประชาชนทั่วไป ประกอบกับเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ของศาลแห่งนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นปฐมบทสำคัญนอกเหนือจากเรื่องเล่าในพงศาวดารที่ก่อให้เกิดการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารแห่งนี้

3.3 เรื่องเล่าเกี่ยวกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

ในสมัยกรุงธนบุรีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดอาราธนาให้พระอาจารย์ดี วัดประดู่ทรงธรรม จากกรุงศรีอยุธยา มาชำระพระพุทธศาสนาให้เป็นปึกแผ่น ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 1 แห่งกรุงธนบุรี ตามเรื่องว่า ท่านได้จาริกพระพุทธรูปมนต์ลงบนแผ่นหิน ประกอบพิธีสรงน้ำมนต์แห่งนี้ พร้อมพระโพธิวงค์ (ซิ่น) เจ้าอาวาสวัดหงส์ในสมัยนั้นได้ร่วมจาริกพุทธรูปมนต์ลงบนแผ่นหินด้วย ต่อมาเมื่อมีพระราชพิธีสำคัญ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จพระราชดำเนินมาสรงน้ำที่สระน้ำมนต์แห่งนี้ทุกครั้ง นอกจากนี้ยังมีตำนานที่กล่าวไว้ว่า “สระน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์” เกิดจากเหตุการณ์พระที่วัดได้รับหินอาคมมาจากพระเถระวัดประดู่ทรงธรรม กรุงศรีอยุธยา โดยเมื่อเดินทางมาถึงวัด ท่านก็ได้นำก้อนหินอาคมออกมาจากย่ามและได้โยนก้อนหินดังกล่าวลงไปใ้ในสระน้ำที่วัด กลายเป็นหินอาคมขนาดใหญ่ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดที่จะสรงน้ำในสระน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่วัดหงส์รัตนารามทุกครั้งที่เวลาที่มีพระราชพิธีสำคัญและก่อนที่พระองค์จะทรงเสด็จออกรบ เพราะเชื่อว่า จะช่วยให้รบชนะในทุกครั้ง (พระครูสมุห์ ญัฐวุฒิชิตานุกรุโข, สัมภาษณ์. 28 สิงหาคม 2565) เรื่องเล่าและความเชื่อดังกล่าวนำไปสู่การสร้างพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ดังที่จะกล่าวในหัวข้อถัดไป

จากเรื่องเล่าดังกล่าวทำให้ประชาชนมาที่สระน้ำมนต์แห่งนี้จำนวนมาก ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานว่าส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความเกี่ยวพันกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่พิเศษที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ประกอบกับเรื่องเล่าอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นความปรีชาสามารถทางด้านการรบและความเชี่ยวชาญทางด้านอาคมต่าง ๆ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ช่วยเพิ่มความเก่าแก่และความน่าสนใจให้กับพื้นที่เป็นอย่างดี อีกทั้งยังสอดคล้องกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ ได้แก่ น้ำศักดิ์สิทธิ์ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้สถานที่แห่งนี้มีผู้คนหลั่งไหลมาจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามจากเรื่องเล่าที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น มีส่วนช่วยตอกย้ำให้คนเกิดศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพิ่มขึ้น และเมื่อนำมาประกอบกับเรื่องอภินิหารและปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมในสังคมไทย จึงทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนสถานะจากบุคคลธรรมดากลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำพื้นที่ของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารแห่งนี้

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่ามุขปาฐะสืบต่อกันมาเกี่ยวกับความเชื่อของการการใช้ น้ำศักดิ์สิทธิ์จากสถานที่นี้ เล่ากันว่า ใครที่ได้อาบน้ำจากบ่อแห่งวัดหงส์รัตนาราม จะมีชีวิตที่รุ่งเรือง ค้าขายเจริญรุ่งเรือง มีโชคมีชัย ศัตรูหมู่มารพ่ายแพ้ ต่อมากองทัพบุกได้เข้ามาบูรณะขนานใหญ่ และ

มีการสร้างพลับพลา รวมทั้งอัญเชิญพระบรมรูปหล่อขนาดเท่าพระองค์จริงของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาประดิษฐานที่สุดขอบบ่อด้านในสุด แล้วมีป้ายบอกว่าศิษย์นี้ได้ให้พุทธคุณด้านต่าง ๆ เช่น มีเมตตามหานิยม มีค้าขาย มีแคล้วคลาด ปัจจัยดังกล่าวทำให้บ่อน้ำตรึงกลายเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งผู้คนนิยมไปรดน้ำกัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าที่ถูกนำมาอ้างอิงในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารมีบทบาทในการทำให้การประกอบพิธีกรรมมีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น อีกทั้งยังทำให้พิธีกรรมที่สร้างขึ้นมีคำอธิบายที่มาหรือมูลเหตุของการสร้างพิธีกรรมบูชา กล่าวคือวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารได้สร้างพิธีกรรมบูชาโดยเลือกอ้างอิงจากเรื่องเล่าที่มีเนื้อเกี่ยวกับความสำคัญของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์สวรรคต และเรื่องเล่าเกี่ยวกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เมื่อพิจารณาเนื้อหาในเรื่องเล่าพบว่าเรื่องเล่าบางเรื่องมีเนื้อหาที่เพิ่มเติมไปจากพงศาวดาร เรื่องเล่าดังกล่าวเป็นที่มาของการสร้างศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่สำคัญของพิธีกรรมบูชา วัตถุสัญลักษณ์ดังกล่าวมีส่วนช่วยทำให้เรื่องเล่าเป็นรูปธรรม และมีส่วนทำให้พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความขลังศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อพิจารณาจากพงศาวดารพบว่า เจ้าอาวาสและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยธนบุรีมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ดังนั้นการที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารนำเรื่องเล่าชุดใหม่ที่แตกต่างไปจากพงศาวดารมาอ้างอิงการสร้างพิธีกรรมบูชามีส่วนช่วยให้ต่อยอดย้ำภาพลักษณ์ของวัดที่สัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอีกรูปแบบหนึ่ง และทำให้การสร้างพิธีกรรมบูชาของวัดดำรงอยู่ได้และช่วยต่อยอดย้ำความชอบธรรมในการประกอบพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเช่นเดียวกับพื้นที่อื่น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยสังเกตว่าการที่เจ้าอาวาสได้จัดพิธีกรรมบูชาตรงกับวันทิวงเวียนใหญ่ ซึ่งเป็นพิธีใหญ่เพราะเป็นพิธีของรัฐโดยตรง นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อรำลึกถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่แล้ว ยังมีนัยสำคัญของการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อสร้างชุดความรู้และสร้างการรับรู้ของคนในสังคมว่าวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารก็เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความเกี่ยวข้องด้วย เช่นเดียวกับสถานที่อื่น ๆ ซึ่งวัดหรือสถานที่บางแห่งอาจมีชื่อปรากฏอยู่ในตำนานพงศาวดารชัดเจน แตกต่างจากวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารที่ปรากฏในพงศาวดารน้อยมากส่วนใหญ่นั่นที่ตัวเจ้าอาวาสในสมัยธนบุรีมากกว่า

นอกจากนี้เจ้าอาวาสยังได้ผลิตซ้ำอนุภาคพฤติกรรมการอาบน้ำมนต์ให้ยังคงอยู่ในปัจจุบัน โดยมีรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นประธานของพิธี ทำให้ประชาชนจดจำ

เรื่องราวการอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ได้ง่ายและชัดเจนขึ้น ช่วยเสริมพระบารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร และช่วยเพิ่มอานุภาพและความเชื่อมั่นจิตใจของผู้ประกอบพิธีอีกด้วย ประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเชื่อและตำนานที่มีบทบาทต่อการสร้างพิธีกรรมในขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นการเลือกใช้ตำนานมาเป็นเครื่องมือเพื่อเสริมสร้างให้วัดเป็นที่รู้จักและมีความน่าสนใจยิ่งขึ้นโดยมีพิธีกรรมมารองรับ

จากทั้งหมดนี้ หากเปรียบเทียบในแง่การนำเรื่องเล่ามาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาจากกลุ่มผู้สร้าง 3 พื้นที่ ได้แก่ ภาครัฐ คือ พื้นที่วงเวียนใหญ่ ภาครัฐร่วมกับท้องถิ่น คือวัดอินทารามวรวิหาร และท้องถิ่นโดยตรง คือวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ผู้วิจัยสังเกตว่า การเลือกตำนานของภาครัฐนั้นคือ พื้นที่วงเวียนใหญ่ รวมถึงวัดอินทารามวรวิหาร (แม้ว่าจะมีท้องถิ่นเข้าร่วมด้วยแต่จากการสังเกตพบว่ารัฐมีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมมากกว่า) มีความน่าสนใจ 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรก ภาครัฐมักเลือกเรื่องเล่าพงศาวดารมาอ้างอิงการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากเรื่องเล่ากลุ่มนี้มีความเก่าแก่และมีความน่าเชื่อถือเพราะเป็นหลักฐานที่มีการตีพิมพ์ทำให้การสร้างพิธีต่างๆมีความน่าเชื่อถือแตกต่างจากตำนานของชาวบ้านที่เป็นมุขปาฐะซึ่งอาจเกิดการคลาดเคลื่อนของเรื่องเล่าได้ ประการที่สอง การนำเรื่องราวจากพงศาวดารที่ระบุเกี่ยวกับวีรกรรมการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีส่วนช่วยเสริมสร้างให้พื้นที่ธนบุรีและพิธีกรรมในพื้นที่ธนบุรีมีความยิ่งใหญ่อลังการสมกับเป็นเมืองราชธานีในสมัยกรุงธนบุรี และที่น่าสนใจประการสุดท้าย ก็คือ การใช้ชุดเรื่องเล่ามุขปาฐะประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อยกย่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วยเช่นเดียวกัน

แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้ทำให้เห็นวิธีคิดในการนำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชา ด้วยการเชื่อมโยงตอนหนึ่งในเรื่องเล่าที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ของตน ทั้งเรื่องเล่าและพิธีกรรมในบริบทสังคมไทยปัจจุบันได้ช่วยเสริมให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่พิเศษในโลกศักดิ์สิทธิ์ และกลายเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าหรือมีมูลค่าในโลกสามัญ

พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี

1. พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

บริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) มีงานพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี ตรงกับวันพระราชสมภพของพระองค์ พิธีที่จัดขึ้นที่บริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) จึงเป็นพิธีที่มี

ความเก่าแก่ ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า พิธีนี้น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนับตั้งแต่มีการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อปี 2497

พิธีบวงสรวงที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่นี้ จัดโดยภาครัฐร่วมกับสำนักงานเขตในพื้นที่ธนบุรี ได้แก่ เขตธนบุรี เขตคลองสาน และเขตภาษีเจริญซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมระดับชาติ คือเป็นรัฐพิธีซึ่งพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์จะเสด็จมาเป็นประธานในการถวายพวงมาลาในทุก ๆ ปี อีกทั้งมีการเตรียมงานและจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ เป็นการร่วมมือกันระหว่างเขตในท้องถิ่นของพื้นที่ธนบุรี จึงกล่าวได้ว่า งานดังกล่าวมีความสำคัญสำหรับทั้งต่อชาติไทยและต่อประชาชนในพื้นที่ธนบุรี โดยองค์ประกอบของพิธี ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.2 แสดงลักษณะและรายละเอียดของพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่)
ผู้ประกอบพิธี	พราหมณ์
ผู้เข้าร่วมพิธี	ประชาชนชาวไทยทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่
เครื่องประกอบพิธี	<ul style="list-style-type: none"> - เครื่องประกอบพิธีสงฆ์ที่ประกอบด้วยดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องสังฆทาน จตุปัจจัย และอื่นๆ - เครื่องประกอบพิธีของพราหมณ์ที่ประกอบพิธีได้แก่ แตร สังข์ บัณเฑาะว์ - เครื่องประกอบพิธี มีดังนี้ พระพุทธรูป, บายศรี 9 ชั้น /ฉัตรเงินฉัตรทอง พานพุ่มเงิน พานพุ่มทองพานธูปเทียนแพ, อาวุธดาบ หมวก, สายสิญจน์สีแดง/ธูป/เทียนคู่/เทียนเล่มเล็กหลายจำนวน หมากพลูหัวหมู ไก่ต้ม เป็ดต้ม ปลาหนึ่ง กุ้งหนึ่ง ผลไม้ ธัญพืช ขนมหวาน และดอกไม้
เวลาและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม	<ul style="list-style-type: none"> 06.05 น. - พระราชาคณะ 10 รูปถึงบริเวณพิธี 06.15 น. - ผู้บริหารกรุงเทพมหานคร แขกผู้มีเกียรติ พร้อมกันบริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช 06.30 น. - ประธานในพิธี พล.ต.ท.โสภณ พิสุทธิวงษ์ รองผู้ว่ากรุงเทพมหานคร เดินทางถึงบริเวณพิธี - พระราชาคณะ 10 รูปเจริญพระพุทธมนต์ - ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระราชาคณะ - ถวายจตุปัจจัยและอื่นๆ แด่พระราชาคณะ - พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช - ประธานถวายพวงมาลัย ณ พระราชอนุสาวรีย์องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช(ทรงม้า) - ประธานจุดธูปเทียนบริเวณเครื่องสักการะ - ประธานโปรยเงินทองบริเวณเครื่องสักการะ และบริเวณโดยรอบพิธี - ประธานพรมน้ำทิพย์มนต์บริเวณเครื่องสักการะ และบริเวณโดยรอบพิธี

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
	<ul style="list-style-type: none"> - ประธานปักธูปลงบนเครื่องสักการะ (ที่ละดอก) - เรียนเชิญท่านประธาน ณ บริเวณพื้นที่รับรอง - พราหมณ์อ่านโองการในพิธีบวงสรวง - พราหมณ์นำถวายเครื่องสักการะ - ลาเครื่องสักการะ - หน่วยงานและประชาชนถวายพวงมาลาและเครื่องสักการะ 16.00 น. - จัดงานเทิดพระเกียรติบริเวณถนนรอบวงเวียนใหญ่
บทสวด	บทโองการในพิธีบวงสรวง / บทนำถวายเครื่องสักการะ

ในวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี จังหวัดกรุงเทพมหานคร จัด งานบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นงานที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะอดีตกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี

งานบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ถือได้ว่าเป็นงานระดับจังหวัด และระดับชาติมีมานานกว่า 69 ปี ในครั้งแรกจัดขึ้นเมื่อปี 2497 เพื่อเฉลิมฉลองพระบรมราชานุสาวรีย์ที่วงเวียนใหญ่ ซึ่งมีการจัดเป็นแบบทางการครั้งแรก เริ่มต้นจากงานพิธีเทิดพระบรมราชานุสาวรีย์เมื่อปี 2497 ซึ่งในปีนั้นทางคณะกรรมการได้กำหนดให้กระทำพิธีเปิดในวันที่ 17 เมษายน 2497 ซึ่งตรงกับวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีการจัดงานสมโภชเฉลิมฉลองติดต่อกัน 2 วันคือวันที่ 17 -18 มีการแสดงโขนของกรมศิลปากร จั้ว และการฉายภาพยนตร์ "

ในอดีตจัดวันที่ 17 เมษายน 2497 ซึ่งตรงกับวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สถานที่จัดคือที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ การจัดงานของประชาชนนั้น คณะกำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้เคยร่วมกันจัดงานวางพวงมาลาและมีกิจกรรมในบริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์แต่จัดกันไม่ได้มีครั้งก็เงียบหายไป คงเหลือแต่การวางพวงมาลาของส่วนราชการและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ยังคงกระทำอยู่ จนกระทั่งปี 2519 นายสมควร รวีรัฐ หัวหน้าเขตคลองสานในขณะนั้น ได้ประชุมปรึกษาร่วมกับผู้นำลูกเสือชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และผู้นำกลุ่มอาสาพัฒนาต่าง ๆ เพื่อเตรียมการจัด อย่างไรก็ตาม การจัดงานในปี 2519 ได้งดเว้นไปเนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงปลายปีๆไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดงาน จึงได้เลื่อนมาจัดในปี 2520 แทน ซึ่งเป็นการประสานงานระหว่างเขตต่าง ๆ ทั้ง 9 เขต ซึ่งได้แก่ คลองสาน ธนบุรี บางกอกใหญ่ บางกอกน้อย ตลิ่งชันภาษีเจริญ บางขุนเทียน หนองแขม และราษฎร์บูรณะ เป็นแกนนำและร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดงานขึ้น และจัดติดต่อกันถึงปัจจุบัน

ส่วนในปีต่อ ๆ มาได้จัดให้มีการวางพวงมาลาสักการะในวันที่ 28 ธันวาคม ซึ่งตรงกับวันเสด็จขึ้นครองราชย์แทน โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือผู้แทนพระองค์จะมาเป็นประธานโดยจัดเป็นรัฐพิธีที่กระทำติดต่อกันมาทุกปีจนถึงปัจจุบัน

กิจกรรมที่สำคัญแบ่งออกเป็นสามช่วงด้วยกันคือ กิจกรรมในช่วงเช้าเป็นการทำบุญตักบาตร และบวงสรวงสักการะ รวมถึงการอัญเชิญพานพุ่มและพวงมาลาโดยหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงสถาบันการศึกษาต่าง ๆ นำมาวางบริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์ เมื่อพิธีการวางพานพุ่มและพวงมาลาเสร็จสิ้นแล้ว ประชาชนที่เคารพนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินได้เข้ามาสักการะ ซึ่งรูปแบบของการกราบไหว้ของประชาชนกลุ่มนี้ มีความต่างจากพิธีของทางการค่อนข้างมาก เนื่องจากจะคล้ายคลึงกับการบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่อมาในช่วงบ่ายเป็นรัฐพิธี เป็นการวางพวงมาลาโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือผู้แทนพระองค์ ส่วนช่วงค่ำ เป็นการเฉลิมฉลองซึ่งจัดบนถนนลาดหญ้าตลอดเส้นทาง

งานบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่เขตธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานครสร้างขึ้นจากตำนานหลายฉบับทั้งตำนานพงศาวดารและตำนานสำนวนท้องถิ่นที่ระบุตรงกันว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกอบกู้บ้านเมือง กู้เอกราช และได้สร้างอาณาจักรแห่งใหม่คือ อาณาจักรธนบุรี นอกจากนี้พระองค์ยังได้นำศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ จากอยุธยามาเป็นต้นแบบ พร้อมทั้งทำนุบำรุงพุทธศาสนาที่ธนบุรีด้วย ส่วนวันที่จัดงานยึดตามเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์จากพงศาวดารว่า วันที่ 28 ธันวาคม เป็นวันสถาปนาการเป็นกษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สอดคล้องกับ “จดหมายเหตุโทร” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1 กรุงเทพฯ “ โดยตามความในพระราชพงศาวดารซึ่งตรงกันกับจดหมายเหตุโทรในประชุมพงศาวดารภาคที่ 8 ได้กล่าวถึงการขึ้นเป็นกษัตริย์อย่างเป็นทางการว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงปราบดาภิเษกในวันพุธ เดือนอ้าย แรม 4 ค่ำ จุลศักราช 1130 ปีชวด สัมฤทธิศก ตรงกับวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ.2311” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1 : 1)

ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่ปี 2563 – 2565 พบว่ามีลักษณะการจัดงานและการดำเนินการคล้ายคลึงกัน ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างการจัดงานในปี 2565 ดังนี้

สำหรับปี 2565 วันเวลาในการจัดงาน จำนวน 2 วัน ได้แก่ วันที่ 27 -28 ธันวาคม วันที่ 27 ธันวาคม รองปลัดกรุงเทพมหานคร ส.ก.เขตธนบุรี ผู้บริหารสำนัก ผู้อำนวยการเขตและผู้บริหารเขตกลุ่มเขตกรุงธนบุรีเหนือ กลุ่มเขตกรุงธนใต้ และเขตที่เกี่ยวข้อง ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ในพื้นที่เขตธนบุรี โดยจัดร่วมกับวัดอินทารามวรวิหาร ร่วมพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณฯ เทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และร่วมแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อ

สถาบันพระมหากษัตริย์ ณ วัดอินทารามวรวิหาร เขตธนบุรี (ซึ่งผู้วิจัยจะขออภิปรายในหัวข้อพิธีกรรมบูชาที่วัดอินทารามวรวิหาร) ตอนเย็นวันที่ 27 ธันวาคม เริ่มมีขบวนแห่ของชุมชนต่าง ๆ และมีการออกร้านขายสินค้าบริเวณถนนลาดหญ้า

วันที่ 28 ธันวาคม จึงจะเป็นพิธีบวงสรวงและถวายพวงมาลา สำหรับวัตถุประสงค์ในการจัดงาน สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และร่วมแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ อีกทั้งจัดเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของพื้นที่ในเขตธนบุรี การจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ตลอดจนเป็นการหารายได้เพื่อใช้ในกิจการสาธารณสุขของโรงพยาบาลในเขต

กิจกรรมภายในงานวันที่ 28 ธันวาคม ประกอบด้วยการจัดนิทรรศการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การจัดนิทรรศการแสดงผลงานของหน่วยงานต่างๆ การจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จาก 15 สำนักงานเขตฝั่งธนบุรี กิจกรรมบริการประชาชนจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ การให้บริการตรวจรักษา การวัดความดันโลหิต และบริการทางการแพทย์อื่นๆ จากทีมแพทย์ผู้เชี่ยวชาญของโรงพยาบาลตากสิน การแสดงดวงตราไปรษณียากร ของบริษัทไปรษณีย์ไทย การบริการด้านการสื่อสารของ บริษัท ทีโอที จำกัด (มหาชน)

นอกจากนี้ยังมีและการแสดงเทิดพระเกียรติของนักเรียนและชุมชนในพื้นที่ การแสดงศิลปวัฒนธรรมบนเวทีกลาง การออกร้านขายของ และการมหรสพบันเทิงทุกคืนประชาชนชมฟรีได้ทั้ง 2 วัน จะเริ่มตั้งแต่เวลา 16.00-24.00 น. บริเวณถนนลาดหญ้า การแสดงดนตรีไทย การแสดงดนตรีลูกทุ่ง การแสดงสิงโต มังกรทอง การแสดงอุปรากรจีน

ผู้มีส่วนร่วมในการจัดงานประกอบด้วยหน่วยข้าราชการหลายภาคส่วนในพื้นที่ธนบุรี เช่น สำนักงานเขตภาษีเจริญดูแลการจัดพิธีบวงสรวงตอนเช้า สำนักงานเขตธนบุรีดูแลการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแด่พระวิญญูญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและดูแลเรื่องความสะดวก ความเป็นระเบียบเรียบร้อยบริเวณรอบอนุสาวรีย์ และสำนักงานเขตคลองสานดูแลการออกร้าน การจัดนิทรรศการ การเดินขบวน นอกจากนี้ยังมีราชการส่วนท้องถิ่น ได้แก่ ตำบล ชุมชนต่าง ๆ ให้ความร่วมมือในการเดินขบวนอีกด้วย ในแง่นี้ทำให้เห็นบทบาทของพิธีกรรมที่ช่วยสร้างความสามัคคีให้กับกลุ่มชน หรือก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของบุคคลต่าง ๆ

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ในช่วงเช้าที่เป็นพิธีบวงสรวง และพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีผู้ร่วมงานจำนวนน้อย ส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ของทางราชการ เช่นเดียวกับงานช่วงจัดเดินขบวนแห่ ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นคนจากชุมชนต่าง ๆ ที่มาร่วมขบวนส่วนประชาชนมีจำนวนน้อยเนื่องจากการปิดถนนหลายเส้น แตกต่างจากงานตอนกลางคืนที่บริเวณอนุสาวรีย์จะเป็นช่วงที่ภาคประชาชนสามารถมาสักการะอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้อย่างใกล้ชิดโดยไม่มีรั้วกั้น มีประชาชนจำนวนมากทั้งระดับกลุ่มและปัจเจกต่างมาบวงสรวง บูชา

ถวายพานพุ่ม แสดงรำกลองยาว แตรวง เชิดสิงโต หม่มมกร ได้อย่างเต็มที่ ส่วนถนนลาดหญ้า คลองสาน ซึ่งมีการออกร้านคล้าย “ถนนคนเดิน” ก็มีผู้มาร่วมงานจำนวนมาก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและงานฤดูหนาวอย่างเป็นทางการที่มีผู้มาร่วมงานจำนวนมาก มีการออกร้านต่าง ๆ มากมาย อีกทั้งมีงานนิทรรศการของดีชุมชนต่าง ๆ มีการแสดงจิว แสดงคอนเสิร์ต กิจกรรมต่อตัว ทั้งนี้ จากกิจกรรมภายในงานที่น่าสนใจทำให้มีประชาชนมาร่วมงานจำนวนมาก ทั้งประชาชนที่อาศัยอยู่ในธนบุรีและนักท่องเที่ยวจากต่างพื้นที่

พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เริ่มเวลาเวลา 06.30 น. ที่บริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ เริ่มต้นด้วยประธานในพิธีระดับผู้ว่ากรุงเทพมหานคร หรือ รองผู้ว่ากรุงเทพมหานคร เมื่อประธานเดินทางถึงบริเวณพิธี พระราชาคณะ 10 รูปเจริญพระพุทธมนต์ อยู่ในต้นที่เยื้องพระบรมรูป หลังจากนั้น ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระราชาคณะ ถวายจัดปัจจัยและอื่นๆ แต่พระราชาคณะ หลังจากนั้นผู้ว่าราชการ และข้าราชการทุกหมู่เหล่าร่วมกัน ตักบาตรอาหารแห้งแด่พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 99 รูป เมื่อประกอบพิธีทางพุทธเสร็จ หลังจากนั้นจึงเป็นประกอบพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นพิธีทางพราหมณ์

หลังจากนั้นเวลาประมาณ 07.40 น. เริ่มต้นพิธีบวงสรวงบริเวณหน้าพระบรมรูป มีการกั้นรั้วไม่ให้บุคคลภายนอกเข้า พราหมณ์เริ่มประกอบพิธีด้วยการให้ข้าราชการแต่งชุดทหารขึ้นเวียนเทียนรอบพระบรมรูปด้านบน หลังจากนั้นพราหมณ์เชิญประธานในพิธี คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด นอกจากนี้ยังมี ปลัดกรุงเทพมหานคร พร้อมด้วยคณะผู้บริหารกรุงเทพมหานคร ผู้อำนวยการสำนัก ผู้อำนวยการเขต ผู้อำนวยการโรงพยาบาลตากสิน ตลอดจนผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ร่วมพิธี

นอกจากนี้ ที่วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เขตบางกอกใหญ่ ก็มีการจัดพิธีเช่นกัน โดย รองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เป็นประธานในพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยมีผู้อำนวยการเขตและผู้บริหารกลุ่มเขตกรุงเทพมหานครเหนือและกรุงเทพมหานครใต้ ข้าราชการเจ้าหน้าที่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ร่วมพิธี ทั้งนี้ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลที่วงเวียนใหญ่เนื่องจากเป็นพิธีที่มีหน่วยงานรัฐให้ความสำคัญมากกว่า และที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่แห่งนี้ก็เป็นที่แรกที่มีการจัดพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในช่วงเช้า คือ พราหมณ์ (ไม่ประสงค์ออกนาม) แต่จากการสัมภาษณ์ข้าราชการผู้ร่วมพิธีกรรม กล่าวว่า พราหมณ์ ท่านนี้มีดวงจิตสื่อถึงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ ก่อนพิธีเริ่ม ผู้ประกอบพิธีได้บูชาท้าวทั้งสี่ และไหว้ครู เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดเดินทางมาถึงบริเวณแทนพิธี พราหมณ์ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดนำขบวนถือพานสักการะ ในพานประกอบด้วยดาบและภูษาเดินรอบอนุสาวรีย์ 3 รอบก่อนเข้าพิธีบวงสรวง นอกจากนี้ในขบวนประกอบด้วย ผู้อำนวยการเขตภาษีเจริญ ผู้ช่วยผู้อำนวยการภาษีเจริญ

ผู้อำนวยการเขตบางแค ผู้อำนวยการโรงพยาบาลตากสิน และทหารจำนวน 5 นาย โดยแต่งกายย้อนยุคแบบทหารโบราณจำลองเป็นทหารคู่มัสมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในอดีต

เมื่อเดินรอบอนุสาวรีย์เรียบร้อย พราหมณ์ ให้ผู้ว่ายืนอยู่ตรงกลางแท่นปริมพิธีหันหน้าเข้าหาพระบรมรูป หลังจากนั้นหัวหน้าเขตภาษีเจริญกล่าวต้อนรับ และกล่าววัตถุประสงค์จัดงานและอ่านพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยย่อ

เมื่ออ่านพระราชประวัติเรียบร้อย พราหมณ์เชิญผู้ว่าราชการจังหวัดถวายเป็นชัยขอพระกรุณา พระราชอนุสาวรีย์องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ทรงม้า) พราหมณ์ให้ประธานจุดธูปเทียนบริเวณเครื่องสักการะ โปรยข้าวตอกดอกไม้บริเวณเครื่องสักการะ ตลอดจนรอบบริเวณพิธี เสร็จแล้วพรมน้ำมนต์บริเวณเครื่องสักการะ และบริเวณโดยรอบพิธี พราหมณ์เชิญประธานปักธูปลงบนเครื่องสักการะ (ทีละดอก) และให้เจ้าหน้าที่ร่วมปักธูปด้วย หลังจากนั้นพราหมณ์กล่าวเชิญหัวหน้าส่วนราชการทุกภาคส่วน ร่วมกันปักธูปหางบนเครื่องบวงสรวงควาหวาน พร้อมทั้งโปรยข้าวตอกดอกไม้ด้วย

หลังจากนั้น พราหมณ์อ่านโองการในพิธีบวงสรวงและกล่าวนำถวายเครื่องสักการะ เมื่อกล่าวคำถวายเสร็จเรียบร้อย ประธานในพิธีจุดประทัดเพื่อบริเวณหลังพระบรมรูป ต่อมาเวลาประมาณ 08.00 น.ลาเครื่องสักการะ เมื่อเสร็จพิธีบวงสรวง ทางภารกิจอนุญาตให้หน่วยงานและประชาชนถวายพวงมาลาและเครื่องสักการะได้

กิจกรรมที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ นิทรรศการสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นนิทรรศการที่มีเนื้อหาเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อหาในนิทรรศการได้อ้างอิงเรื่องเล่าจากพงศาวดารบอกเล่าพระวีรกรรมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เนื้อหาในนิทรรศการสรุปได้ว่า หลังจากที่อยู่ยาล่มสลายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงกอบกู้เอกราช รวบรวมกำลังไพร่พล ปราบปรามก๊กเหล่าต่าง ๆ เรียบร้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทางมายังธนบุรี และสร้างพระราชวังเดิมปกครองเมืองธนบุรี ระหว่างที่ปกครองธนบุรี พระองค์ได้นำความเจริญมาสู่เมือง ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนา และการปกครอง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนาม งานบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบว่ามีพิธีดังกล่าวทับซ้อนกับพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

ประเด็นที่น่าสนใจ ก็คือ ทั้งสองพิธีต่างก็เป็นพิธีเกี่ยวกับการรำลึกถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งยึดเอาวันสถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี แต่อย่างไรก็ตาม พิธีที่วงเวียนใหญ่ เป็นพิธีที่มีมาก่อนอยู่แล้ว แต่ทางวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเริ่มจัดงานที่หลัง ซึ่งจะจัดพิธีทำบุญบำเพ็ญกุศลถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทุกวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 3 เป็นประจำทุกปี โดยจะประกอบพิธีทางศาสนาที่ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้านหลังวัด พิธีดังกล่าวเริ่มจัดครั้งแรกในปี 2527 เนื่องจากเป็นปีที่ประดิษฐานรูปเคารพ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่บริเวณศาลไม้ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร (พระครูปลัดสุชาติ ฐานจาโร, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565)

การที่ชุมชนจัดงานทับซ้อนกับงานของ ทางภาครัฐของจังหวัดซึ่งจัดขึ้นเพื่อบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเนื่องในวันขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเหมือนกัน ทำให้บทบาทของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ซึ่งเป็นชุมชนเดี่ยวเท่านั้นที่จัดงานเพื่อระลึกถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเนื่องในโอกาสขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ ถูกลดความสำคัญลง สะท้อนให้เห็นอำนาจของภาครัฐที่มีบทบาทในการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมจากชุมชนมากกว่า แต่อย่างไรก็ตาม วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารก็ได้มีการต่อรองเวลาในการจัดงาน กล่าวคือจะเริ่มพิธีบวงสรวงหลังจากที่พิธีทางวงเวียนใหญ่เสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว ทำให้ประชาชนผู้ที่อยากร่วมงานทั้งสองพื้นที่สามารถไปร่วมงานที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารได้ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองงานดังกล่าวยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานในเรื่องของความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เห็นได้จากการจัดให้มีพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและการถวายมาลัยถวายพวงมาลา ทั้งนี้เพื่อขออำนาจสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชดลบันดาลให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่น

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในช่วงเช้าและพิธีถวายเครื่องสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินถวายพวงมาลาที่บริเวณอนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่ในช่วงเย็น และช่วงกลางวันมีกิจกรรมการออกร้านต่าง ๆ มีบทบาทในการสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับงานเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การแสดงภาพจำลองเหตุการณ์จากอนุภาคในเรื่องเล่าตอนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงม้าในมือถือดาบคู่พระทัยพร้อมเหล่าทหารในขณะที่เคลื่อนขบวน คล้ายกับเป็นตอนที่พระเจ้าตากสินทรงออกรบ และการจัดนิทรรศการผลิตซ้ำเรื่องเล่าในพงศาวดาร ตามแบบเรื่องภูษาติ นับว่าเป็นการเล่าเรื่องในรูปแบบใหม่ อีกทั้งการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในลักษณะดังกล่าวยังทำให้ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เป็นอีกหนึ่งวิธีในการเผยแพร่ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้กับคนรุ่นใหม่และคนนอกชุมชนได้รับรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองธนบุรี นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความทรงจำร่วมให้กับคนในชุมชนก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ยังช่วยเป็นการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาตินิยมตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานโดยภาครัฐผ่านวัตถุประสงค์ที่สื่อความเป็นกษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้แก่ พระมาลา ดาบ ฉัตร และพุทธกรรมสัญลักษณ์ได้แก่ การถวายความเคารพ การอ่านบทเทิดพระเกียรติ เป็นต้น

ภาพที่ 5.1 พิธีสงฆ์ในงานพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

ภาพที่ 5.2 การประกอบพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

2. พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร

จากการเก็บข้อมูลปี พ.ศ. 2563-2565 พบว่า พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งจัดขึ้นก่อนวันคล้ายวันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 1 วัน คือ วันที่ 27 ธันวาคม ของทุกปี จากการสัมภาษณ์พระมหาพิณ พุทธวิริโย (สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565) พระสงฆ์ประจำ วัดอินทารามวรวิหาร และคุณอัญญารัตน์ รัตนะวิโรจน์ หัวหน้าฝ่ายปกครองสำนักงานเขตธนบุรี (สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2564) พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นพิธีที่จัดขึ้นภายใน เฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ โดยมีผู้ว่าราชการหรือรองผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครเป็นประธานในพิธี พิธีนี้จัดในลักษณะพิธีพราหมณ์ กล่าวคือมีเครื่องบวงสรวงแบบพราหมณ์ และมีพราหมณ์เป็นผู้ ประกอบพิธีซึ่งทางวัดมีหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกเท่านั้น สำหรับปี 2563 ไม่มีการจัดพิธีดังกล่าว เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 แต่หลังจากสถานการณ์คลี่คลายต่อมาในปี 2564 และ 2565 มีการจัดพิธีตามปกติ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ปี 2564 สามารถสรุป องค์ประกอบในพิธี ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรมได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.3 แสดงลักษณะและรายละเอียดของพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่

วัดอินทารามวรวิหาร

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	วัดอินทารามวรวิหาร
ผู้ประกอบพิธี	พราหมณ์สิริชัย เอี่ยมสอาด
ผู้เข้าร่วมพิธี	ประชาชนทั้งชาวไทย
เครื่องประกอบพิธี	- เครื่องประกอบพิธีของพราหมณ์ ที่ประกอบพิธีได้แก่ แตร สังข์ บัณเฑาะว์ - เครื่องประกอบพิธี มีดังนี้ พระพุทธรูป, บายศรี 9 ชั้น / ภาชนะทองลงยาสำหรับใส่เครื่องสังเวद्य, พานพุ่มเงิน พานพุ่มทอง, พานรูปเทียนแพ, อาวุธดาบ หมวก, ธูป / เทียนคู่/ เทียนเล่มเล็กหลายจำนวน, หมากพลู, หัวหมู ไก่ต้ม เป็ดต้ม ปลาหนึ่ง กุ้งหนึ่ง, ผลไม้ ธัญพืช ขนมหวาน และดอกไม้
เวลาและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม	09.00 น. - เรียงเชิญท่านประธานในพิธี นายเกรียงยศ สุดลาภา รองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เข้าถวายสักการะพระรัตนตรัยภายในวิหาร (หลวงพ่อดำ) พระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยอยุธยา หน้าตัก 4 ฟุต 10 นิ้วครึ่ง - ประธานถวายพวงมาลัยองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชภายในวิหาร - ประธานถวายพวงมาลัย ณ พระราชานุสาวรีย์องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ทรงม้า) บริเวณมณฑลพิธี - ประธานถวายแก้ม้าทรง บริเวณมณฑลพิธี - ประธานวางพานพุ่มเงินพุ่มทองหน้ามณฑลพิธี - ประธานจุดธูปเทียนกะบะทองเครื่อง 5 ณ มณฑลพิธี

ตารางที่ 5.3 (ต่อ)

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
	<ul style="list-style-type: none"> - ประธานโปรยเงินทองบริเวณเครื่องสักการะ และบริเวณโดยรอบมณฑลพิธี - ประธานพรมน้ำทิพย์มนต์บริเวณเครื่องสักการะ และบริเวณโดยรอบมณฑลพิธี - ประธานปักธูปลงบนเครื่องสักการะ (ที่ละดอก) - เรียนเชิญท่านประธาน ณ บริเวณเต็นท์รับรอง - พราหมณ์อ่านโองการในพิธีบวงสรวง - พราหมณ์นำถวายเครื่องสักการะ - การแสดงเทิดพระเกียรติจากนักเรียนโรงเรียนวัดกระจำบังพินิจ และวัดอินทารามวรวิหาร - ลาเครื่องสักการะ
บทสวด	บทโองการในพิธีบวงสรวง / บทนำถวายเครื่องสักการะ

ภาพที่ 5.3 พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร

สำนักงานเขตธนบุรี ร่วมกับวัดอินทารามวรวิหาร ได้กำหนดจัดงานในระหว่างวันที่ 27 และ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2564 ซึ่งในวันที่ 27 ธันวาคม งานแบ่งออกเป็นสองช่วง ในช่วงเช้าเป็นการจัดพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ วัดอินทารามวรวิหาร เขตธนบุรี ซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญ อย่างมากในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งหลังเสร็จพิธีกรรมบูชาจะมีการเปิดพื้นที่และอำนวยความสะดวกให้ประชาชนเข้าสักการะเพื่อบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนกิจกรรมในช่วงเย็น ต่อมาเวลา 16.00 น. เป็นการจัดขบวนเทิดพระเกียรติจากหน่วยงานต่าง ๆ ไปยังลานพระบรมรูปที่อนุสาวรีย์ วังเวียนใหญ่ และในส่วนของวันที่ 28 ธันวาคม จะจัดขึ้น ณ มณฑลพิธีลานพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วังเวียนใหญ่) ตั้งแต่เวลา 06.10 น. พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พิธีวัดอินทารามวรวิหาร เขตธนบุรี วันที่ 27 ธันวาคม 2564 มีวิธีการดำเนินการ ได้แก่ ในช่วงต้นพิธี พิธีกร นำโดยนายวชิรวิทย์ ศิริสิงห์ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดบางน้ำแขวนและนางสาวจินตนาดวงชัยภูมิ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดราชวรินทร์ ได้กราบอาราธนาพระเดชพระคุณเจ้า คณะผู้บริหาร และผู้ร่วมในพิธีทราบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการจัดงานกำหนดพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

วัตถุประสงค์ในการจัดงานเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประจำปี 2564 จัดขึ้นเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ น้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อชาติบ้านเมือง พราหมณ์ผู้ประกอบพิธี ได้แก่ สิริชัย เอี่ยมสะอาด ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นเจ้าของหน้าที่ยี่รัฐ มีภาคประชาชนบ้างแต่อยู่รอบนอกพื้นที่จัดพิธีกรรม

สำหรับกำหนดการจัดพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ มณฑลพิธี วัดอินทารามวรวิหาร เริ่มพิธีในเวลา 09.00 น.ประธานในพิธี คือนายเกรียงยศ สุตรอุราภา รองผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งรายละเอียดกำหนดการในช่วงต้นก่อนเริ่มพิธีบวงสรวงอย่างเป็นทางการได้แก่

เมื่อประธานเดินทางมาถึง พิธีกรกล่าวต้อนรับและ อ่านบทกลอนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นบทกลอนที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ดังนี้

อันตัวพ่อ	ชื่อว่า	พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก	กู้ชาติ	พระศาสนา
ถวยแผ่นดิน	พิศุทธิ์	พุทธบูชา
พระศาสนา	สมณะ	พระโคตม
ให้ยืนยง	ดำรงกล้า	ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี	ปฏิบัติ	จัดให้สม

วิปัสสนา	แนวหนอ	พ่อชื่นชม
น้อมบังคม	รอยบาท	พระศาสตร์ดา
คิดถึงพ่อ	พ่ออยู่	คู่กับเจ้า
ชาติของเรา	คงอยู่	คู่ศาสนา
พุทธศาสตร์	เคียงอยู่	คู่ราชา
พระศาสตร์ดา	ฝากไว้	ให้คู่กัน

โดย พุฒิมังค์ บุชบวรราช

ประธานในพิธีเข้าถวายสักการะพระรัตนตรัยภายในวิหารหลวงพ่อคำ หลังจากนั้นประธานได้เดินออกมาที่วิหารอีกหลังด้านข้างเพื่อ ถวายพวงมาลัยองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อเสร็จสิ้นประธานในพิธีถวายพวงมาลัย ณ พระบรมราชานุสาวรีย์องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (ทรงม้า) บริเวณมณฑลพิธี พร้อมทั้งถวายหญ้าแก่ม้าทรง บริเวณมณฑลพิธีเช่นเดียวกัน

เวลา 09.30 น. เริ่มพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยมีกำหนดการรายละเอียดการประกอบพิธีดังต่อไปนี้

พราหมณ์เชิญประธานในพิธีวางพานพุ่มเงินพานพุ่มทอง หน้ามณฑลพิธี จุดธูปเทียนที่กะบะทองเครื่อง 5 โปรยเงินทองบริเวณเครื่องสักการะบริเวณรอบมณฑลพิธี จากนั้นพรมน้ำทิพย์มนต์บริเวณเครื่องสักการะ และปักธูปลงบนเครื่องสักการะ (ที่ละดอก) เมื่อเสร็จสิ้นพิธีช่วงต้นพราหมณ์ได้เชิญให้ประธานกลับมานั่งที่บริเวณเต็นท์รับรอง

จากนั้นพราหมณ์เชิญประธานและเจ้าหน้าที่รัฐ จุดเทียนชัยจำนวน 9 เล่ม (นวหรรค์) ได้แก่ 1. อระหัง พุทธคุณคือ ป้องกันอันตราย 2. สัมมาสัมพุทธโธ พุทธคุณคือ เดชะ สง่าราศี 3. วิชาจรณสัมปันโน พุทธคุณคือ โชคลาภโภคทรัพย์ 4. สุขโต พุทธคุณคือ เดินทาง แคล้วคลาด ทั้งทางน้ำ บก อากาศ 5. โลกวิทู พุทธคุณคือ การภาวนา เข้าป่าในที่มืด ปลอดภัย 6. อนุตตรโ ปุริสทัมมสารถิ พุทธคุณคือ มหาอำนาจ 7. สัตถา เทวะมนุสสานัง พุทธคุณคือ เมตตามหานิยม 8. พุทโธ พุทธคุณคือ ภาวนาอารมณ์ไม่ให้ตกต่ำ 9. ภาวะวาติ พุทธคุณคือ ป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง

หลังจากนั้นพราหมณ์ให้ประธานในพิธีถือพวงมาลัย กล่าว นะโม 3 จบ พร้อมทั้งกล่าวคำถวายเครื่องสักการะ บูชาเทพ เช่น พระพิฆเนศ เจ้าที่เจ้าทาง จากนั้นเจ้าหน้าที่ผู้ช่วยพราหมณ์แจกธูปหาง เชิญเทพเทวารับเครื่องสักการะเนื่องในวันคล้ายวันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ขอให้เทพช่วยให้งานสัมฤทธิ์ผล และให้ผู้ร่วมพิธีได้รับแต่ความสุขความเจริญความสำเร็จ

ต่อมา พราหมณ์อ่านโองการในพิธีบวงสรวง ว่า “โอม สิโน ราชาทะวะ ชะยะตุกะวัง สัพพะ คัตตุ วินาสสันติ” คำถวายเครื่องสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสิน “โอม สิโน ราชาทะวะ นะมามีหัง” เมื่อกล่าวคำบูชาเสร็จ ผู้ร่วมพิธีอธิษฐานขอพร

พราหมณ์นำถวายเครื่องสักการะ กล่าวบวงสรวงอันเชิญเทวดา จากนั้นเชิญประธานในพิธี นำธูปหางปักที่เครื่องบายศรี และบัตพลี เมื่อปักธูปเสร็จ พราหมณ์กล่าวบูชาเทวดาทั้ง 8 ทิศ กล่าวบูชาพระฤกษ์ ขอขมาเทพ ขอพรเทวดาและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้กับผู้เข้าร่วมพิธี ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนทั่วไป พราหมณ์ได้เชิญประธานในพิธีพรมน้ำทิพย์มนต์บริเวณเครื่องสักการะ แล้วโปรยข้าวตอกดอกไม้ที่เครื่องบวงสรวงต่าง ๆ อันเป็นการเสร็จสิ้นพิธี

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมได้มีการแสดงเทิดพระเกียรติ 2 ชุด ชุดแรกเป็นการบรรเลงดนตรีไทยจากโรงเรียนวัดกระจับพินิจ และชุดที่สองเป็นการรำเทิดพระเกียรติโรงเรียนวัดอินทาราม เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงเทิดพระเกียรติ พราหมณ์ ได้กล่าวคำลาเครื่องสักการะ

ภายหลังเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พิธีกรได้กล่าวพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยมีเนื้อความว่า “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ เดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำ ปีชาล ฉศก จุลศักราช 1096 ตรงกับวันที่ 17 เมษายน พุทธศักราช 2277 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา มีพระนามเดิมว่าสิน พระราชบิดาเป็นชาวจีน ชื่อนายไหฮอง หรือ หยง แซ่แต้ มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนพันธุ พระราชชนนีชื่อนางนกเอี้ยง (ภายหลังได้รับสถาปนาเป็น กรมพระเทพามาตย์) ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับจวนเจ้าพระยาจักรี ที่สมุทร 5 นายก เมื่อยังทรงพระเยาว์ เจ้าพระยาจักรีได้ขอสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม และได้ตั้งชื่อพระองค์ท่านว่าสิน พอนายสินอายุ 9 ขวบ เจ้าพระยาจักรีก็นำไปฝากให้เล่าเรียนหนังสืออยู่ในสำนักของพระ อาจารย์ทองดี วัดโกษาवास ร้านอายุได้ 13 ปี เจ้าพระยาจักรีได้นำนายสิน เข้าถวายตัวรับราชการเป็นมหาดเล็ก ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในระหว่างรับราชการเป็นมหาดเล็ก ในสินได้พยายามศึกษาหาความรู้ทางด้านภาษาต่างประเทศหลายภาษา มีภาษาจีน ภาษาญวน และภาษาแขก จน 3 สามารถพูดได้ 3 ภาษาอย่างชำนาญชาญ ครั้นในศักราชอายุได้ 21 ปี เจ้าพระยาจักรี ได้ประกอบกรอุปสมบทในศีลเป็นพระภิกษุสงฆ์อยู่ในสำนักอาจารย์ทองดี ณ วัดโกษาवास (ปัจจุบันคือวัดเชิงท่า) นายสินอุปสมบทอยู่ 3 พรรษา แล้วก็ลาสิกขาบท กลับมาเข้ารับราชการตามเดิม เนื่องจากนายสินเป็นผู้ฉลาดรอบรู้ ขนบธรรมเนียมราชกิจต่างๆโดยมาก จึงได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายสินเป็นมหาดเล็ก รายงานด้วยราชการทั้งหลายในกรมมหาดไทย และกรมวังศาลหลวง พุทธศักราช 2301 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จสวรรคต สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอู่หมื่นพรเสด็จเสวยราชสมบัติได้ 3 เดือนเศษ กพวายสิริราชสมบัติ แก่สมเด็จพระบรมราชาที่ 3 และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายสินมหาดเล็กรายงานเป็นข้าหลวงเชิญท้องตราพระราชสีห์ ขึ้นไปชำระความหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งนายสินได้ปฏิบัติราชการด้วยความวิริยะอุตสาหะ และมีความดีความชอบอย่างมาก จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก ช่วยราชการอยู่กับพระยา

การเมื่อพ่ายตราดถึงแก่กรรมลงก็ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ เรือนหลวงยกกระบัตร์ (สิน) เป็นพระยาตากปกครองเมืองตากแทน

พุทธศักราช 2308 พระยาตากสิน ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เข้ามาช่วยราชการสงครามเพื่อป้องกันพม่าในกรุงศรีอยุธยา พระยาตากสินมีฝีมือการรบป้องกันพระนครอย่างเข้มแข็ง มีความดีความชอบมากจึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นพระยาวชิรปราการ (สิน) สำเร็จราชการเมืองกำแพงเพชรแทนเจ้าเมืองเดิมที่ถึงแก่กรรม ต่อมาพุทธศักราช 2310 เกิดการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 แก่พม่า ในเดือนเมษายน และ พระยาตากสินก็สามารถกอบกู้กรุงศรีอยุธยาลงคืนได้ แล้วก็คิดจะปฏิสังขรณ์กรุงศรีอยุธยาขึ้น เป็นราชธานีใหม่ แต่เมื่อได้ตรวจความเสียหายแล้วเห็นว่า กรุงศรีอยุธยาได้รับความเสียหายเป็นอันมาก ยากที่จะบูรณะให้เหมือนดังเดิมได้ และประกอบกับกำลังพลของพระยาตากมีไม่พอที่จะรักษากรุงศรีอยุธยาที่เป็นเมืองใหญ่ได้ จึงเลือกเมืองธนบุรีเป็นราชธานี และได้อพยพผู้คน ลงมาตั้งมั่นที่เมืองธนบุรี พระยาตากทรงปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองกรุงธนบุรี เมื่อวันพุธ เดือนอ้าย แรม 4 ค่ำ จุลศักราช 1130 ปีชวน ลัมฤทธิศก ตรงกับวันที่ 28 เดือนธันวาคม พุทธศักราช 2311 ขณะมีพระชนมายุได้ 34 พรรษา

สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงปกครองบ้านเมืองคล้ายคลึงกับพระราชาไชยาของพ่อขุนรามคำแหง คือแบบพ่อปกครองลูก พระเจ้าตากสินทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์เดียวที่ไม่ถือตัว ชอบปรากฏพระวรกายให้ประชาราษฎร์เห็น และชอบถามสารทุกข์สุขดิบของประชาชนทั่วไป ส่งหาวิธีให้ไพร่บ้านพลเมืองได้ทำมาหากินโดยปกติสุข ใครดีก็ยกย่องสรรเสริญ ผู้ใดทำไม่พอพระทัย ก็ดูด่าว่ากล่าวตักเตือนสอนลูก อาจารย์สอนศิษย์ พระองค์ทรงเชี่ยวชาญ 3 ภาษา ทั้ง จีน แขก ญวน เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่เสาร์ เดือน 5 แรม 9 ค่ำ จุลศักราช 1144 ปีชาลตรงกับวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 พระชนมายุ 48 พรรษา รวมสิริราชสมบัติ 15 ปี”

หลังจากนั้น พิธีกรยังได้กล่าวถึงประวัติการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่อีกด้วย ความว่า “ในปีพ.ศ. 2477 ผู้แทนราษฎรจังหวัดธนบุรี นายทองอยู่ พุฒิปพัฒน์ เสนอเรื่องต่อคณะรัฐมนตรีในการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสิน ต่อมาในปี พ.ศ. 2478 รัฐบาลรับเรื่องมาดำเนินการโดยกำหนดให้ตั้งอนุสาวรีย์ที่วงเวียนใหญ่ ธนบุรี หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรได้สั่งการให้ออกแบบมาด้วยกัน 7 แบบ ตั้งแสดงในงานรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2480 เพื่อขอมติมหาชนรวมเงินบริจาคทรัพย์ เป็นคะแนนเสียงใส่ในตู้ ซึ่งตั้งอยู่หน้าภาพในแต่ละแบบ ผลของประชามติเลือกแบบที่ 1 ทำเป็นเสาสี่เหลี่ยมรี โคลนมีกระดานหนึบข้างละ 3 แผ่น ปลายตั้งรูปพระเจ้าตากสินทรงม้า สอง ข้างกระดานหนึบตั้งรูปทหาร มีฐาน 2 ชั้น ชั้นบนไม่มีพนัก ชั้นล่างมีพนัก 3 ด้าน ด้านหน้าเป็นกะได้ ได้คะแนนถึง 3,932 คะแนน แต่การดำเนินงานต้องชะงักลง เพราะได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 และการเมืองภายในประเทศ

ปีพ.ศ. 2491 ได้กลับมาดำเนินการใหม่ โดยมีนายทองอยู่ พุ่มพัฒน์ และนายเพทาย โชติสุขิต สมาชิกเทศบาลธนบุรี ได้ทำการรื้อฟื้นเรื่องขึ้นมาใหม่อีกครั้ง และหลังเหตุการณ์กบฏแมนฮัตตัน พ.ศ. 2494 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้อนุมัติเงินงบประมาณในการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสิน ซึ่งแบบอนุสาวรีย์ที่ปรากฏถึงปัจจุบันมีใช้แบบตามที่ลงคะแนน เป็นพระบรมรูปขนาดหนึ่งเท่าครึ่งของ คนจริงที่ออกแบบปั้นโดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี คณะรัฐมนตรี จึงประกาศให้วันที่ 28 ธันวาคม ของทุกปี ซึ่งเป็นวันที่พระองค์ทรงปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ เป็น “วันสมเด็จพระเจ้าตากสิน” และถวายพระราชสมัญญานามว่า “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” เพื่อยกย่องพระองค์เป็น วีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ของชาติไทยผู้กอบกู้เอกราชให้ชาติไทย”

เมื่ออ่านประวัติเสร็จ พิธีกรได้กล่าวคำบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพร้อมทั้งกล่าว สรรเสริญพระองค์ที่ทรงกอบกู้บ้านเพื่อประชาชน ว่า “โอม สิโน ราชาเทวะ ชะยะตุ ภะวัง สัพพะศัตรู วินาสันติ มหาราชกู่แผ่นดิน...ไม่มีท่าน..ไม่มีแผ่นดินในวันนี้” เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีช่วงเช้า หลังจากนั้นจึงเปิดพื้นที่ให้ประชาชนที่อยู่ภายนอกมณฑลพิธีเข้ามาสักการะที่บริเวณหน้าพระบรมรูปอย่าง ใกล้ชิดได้

ส่วนกิจกรรมในช่วงเย็น จะเริ่มเวลาประมาณ 16.00 น. ซึ่งเป็นพิธีเดินขบวนและวางพานพุ่ม นำโดยหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน กลุ่มผู้ประกอบการ พลังมวลชน และประชาชนในพื้นที่เขตธนบุรี เดินเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 1 ขบวนโดยเส้นทางเดินขบวน เริ่มจากบริเวณ ตลาดพลูถนนเทอดไทผ่านหน้าสำนักงานเขตธนบุรี เลี้ยวเข้าถนนอินทรพิทักษ์ และสิ้นสุดเส้นทาง บริเวณลานพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่ รัฐและกลุ่มผู้ประกอบการวางพานพุ่มหน้าพระบรมรูป

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการจากภาครัฐ จะมีเจ้าหน้าที่ให้ประชาชนทั่วไปประกอบพิธีวงสรวง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ โดยมีเจ้าหน้าที่วัดคอยอำนวยความสะดวก จากการเก็บข้อมูลพบว่า เครื่องบูชาจะประกอบด้วย พวงมาลัย หมากพลู ยาสูบ และหญ้าสำหรับม้าของสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช โดยมีขั้นตอนเริ่มด้วยการกล่าวคำบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ด้วยกล่าว อาราธนาดวงพระวิญญาณ และกล่าวถวายเครื่องสักการะ จากนั้นนำพวงมาลัยสักการะพระบรมรา ชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ขั้นตอนต่อมาให้นำหญ้าใส่ปากม้าของพระเจ้าตากสิน และ วางพานสักการะประกอบไปด้วยหมากพลู ยาสูบ หลังจากนั้นหากใครประสงค์จะลอดท้องม้าเพื่อ สะเดาะเคราะห์ให้กำลังใจลอดท้องม้าจำนวน 3 รอบ และหากผู้ใดขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชสมหวัง ผู้ศรัทธาบางท่านก็ได้จุดประทัดถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วย ดังภาพ

ภาพที่ 5.4 พิธีสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชระดับปัจเจกบุคคลที่
วัดอินทารามวรวิหาร

จะเห็นได้ว่า เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ประกอบพิธีกรรมบูชานั้น เป็นเรื่องเล่าที่จัดอยู่ในชุดแบบ เรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และแบบเรื่อง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์ แห่งกรุงธนบุรี จะเห็นได้ว่า การที่ประธานจัดงานได้เข้าไปสักการะวิหารหลวงพ่อดำ ซึ่งมีพระพุทธรูป ฉลององค์อยู่ หรือการที่เข้าไปสักการะวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินในพระวิหารซึ่งมีพระแท่นซึ่งเชื่อกัน ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้มานั่งวิปัสสนากรรมฐานที่พระแท่นในพระวิหารแห่งนี้ เท่ากับเป็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของวัดอินทารามวรวิหารได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นเครื่อง ยืนยันถึงความเกี่ยวข้องของระหว่างวัดกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย นอกจากนี้ การที่ทางรัฐ ร่วมกับทางวัดใช้พื้นที่แห่งนี้จัดงานพิธีบวงสรวงก่อนพิธีอื่นที่สถานที่อื่น ก็เท่ากับเป็นการให้ ความสำคัญวัดอินทารามวรวิหารเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของการที่ทางภาครัฐ เชื่อ และ ให้การรับรองเรื่องเล่าที่กล่าวถึงวัดอินทารามสมัยธนบุรีจากพงศาวดารได้เป็นอย่างดี

อีกนัยหนึ่ง พิธีถวายเครื่องสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวันที่ 27 ธันวาคมที่วัด อินทารามวรวิหาร เป็นการจัดงานก่อนที่จะมีพิธีบวงสรวงที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่ในวันที่ 28 ธันวาคม มีบทบาทในการสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับงานเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ในขณะที่พื้นที่อื่น อาจสร้างพิธีบวงสรวงเพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้สร้าง คุณูปการให้กับประชาชนและประเทศชาติ นอกจากนี้ผู้วิจัยสังเกตว่า การที่พิธีกรรมนอกจากจะอ่านพระ ราชประวัติแล้วยังมีการเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของการสร้างอนุสาวรีย์อีกด้วย คล้ายกับเป็น

การเชิญชวนให้ประชาชนผู้มาร่วมงานไปร่วมงานสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่

อย่างไรก็ตามการผลิตซ้ำ เรื่องเล่าสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชผ่านบทพูดของพิธีกร ทั้งพระราชประวัติ และความเป็นมาของการสร้างอนุสาวรีย์ ในลักษณะดังกล่าวทำให้เรื่องเล่าสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชได้รับการเผยแพร่ เป็นการส่งต่อเรื่องเล่า ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่น และมีส่วนสำคัญที่ทำให้การสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชไม่ขาดตอนด้วยเช่นเดียวกัน

ประเด็นสำคัญ ข้อมูลจากภาคสนามทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การจัดงานที่วัดอินทารามวรวิหารแห่งนี้เป็นที่กระทำตามแบบอย่างประเพณีนิยมของภาครัฐที่เป็นเครื่องแสดงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อกษัตริย์ไทย การที่วัดอินทารามวรวิหารร่วมกับสำนักงานเขตธนบุรี จัดงานนี้สะท้อนให้เห็น ความเป็น “พิธีของรัฐ” อย่างชัดเจน พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชจึงมีลักษณะเป็นทางการ มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานกล่าวเปิดงาน เจ้าหน้าที่ภาครัฐจากทุกภาคส่วนมาถวายพวงมาลาและมีบทบาทสำคัญในการปกป้องมรดก ส่วนทางวัดดูเหมือนเป็นผู้อำนวยความสะดวกด้านการจัดสถานที่เท่านั้น ทำให้ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ในขณะที่ประชาชนซึ่งมีจำนวนน้อยเป็นแค่เพียงผู้ชมเท่านั้น

3. พิธีกรรมบูชาที่สมเด็จเจ้าตากสินมหาราชวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

จากการศึกษาพบพิธีกรรมบูชาที่เกี่ยวกับสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชที่น่าสนใจจำนวน 2 พิธีด้วยกัน ได้แก่ พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ และ พิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชประจำปี ดังนี้

3.1 พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์

จากการสัมภาษณ์ พระครูสมุห์ณัฐวุฒิ ฐิตานุรักษ์ (สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565) กล่าวว่า พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ จัดครั้งแรกประมาณปี 2554 ต่อมาจัดขึ้นเดือนละ 1 ครั้ง เนื่องจากในช่วงนั้นบริเวณชุมชนมีการเสพยาเสพติดจำนวนมาก เจ้าอาวาสจึงได้นำเอาการอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์มาใช้ใน 2 กรณี คือ 1. เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับบริเวณชุมชนที่เต็มไปด้วยทุนทางวัฒนธรรมทางศาสนา 2. เพื่อโน้มน้าวจิตใจคนในชุมชนให้มาฝึกฝนในศาสนาโดยใช้พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวเชื่อม นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าหากได้อาบได้ดื่มน้ำมนต์ในสระของแต่ละทิศ จะอำนวยให้สัมฤทธิ์ผลต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการรักษาโรค การค้าขาย เมตตา และแคล้วคลาดปลอดภัย ซึ่งพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์จะจัดขึ้นประมาณเดือนละ 1 ครั้ง แต่ละครั้งจะมีผู้ศรัทธาเข้าร่วมประมาณ 600-700

คน ช่วงสถานการณ์โรคระบาดโควิดพีธีนี้ระงับชั่วคราวตามนโยบายภาครัฐ ขั้นตอนของพิธีอาบ น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์จากที่ได้สัมผัสภาพพระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีและศึกษาจากคลิปวิดีโอของผู้ที่เคยเข้าร่วม พิธี สรุปลักษณะต่าง ๆ ในพิธีได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.4 แสดงลักษณะและรายละเอียดของพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ที่วัดหงส์รัตนารามราช วรวิหาร

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร
ผู้ประกอบพิธี	พระครูสถิตรัตนพงษ์
ผู้เข้าร่วมพิธี	ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ
เครื่องประกอบ พิธี	<ul style="list-style-type: none"> - ชั้นน้ำมนต์โยงสายสิญจน์ (บริเวณพระประธาน) - โองน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ลอยดอกไม้โยงสายสิญจน์รอบบริเวณบ่อน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์และ ปลั๊กพลาสติกพระเจ้าตากสินมหาราช รวากับพระองค์เป็นประธานในพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ - เทียนเล่มใหญ่ เปรียบเสมือนเป็นเทียนเอกกลางพิธี - สายสิญจน์มงคล 9 เส้น (เมื่อเสร็จพิธีจะแจกให้ประชาชน)
เวลาและขั้นตอน ในการประกอบ พิธีกรรม	<p>14.00 น. แจกบัตรคิว (จะให้สิทธิ์ผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปก่อน)</p> <p>15.39 น. เริ่มทำพิธี (อยู่ในอาณาบริเวณรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นประธาน)</p> <ul style="list-style-type: none"> - กล่าวนำบทสวดบารมี / บทสวดสุนทรีวาทินี จากนั้นนั่งสงบจิตประมาณ 3 นาที - กล่าวบูชาพระรัตนตรัย / รับศีล / นั่งสงบฟังพระพุทธรมณต์ - เริ่มอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ (มี 5 โอง / รับได้ 3 คนต่อ 1 โอง) ขณะอาบน้ำมนต์มี พระสงฆ์ 9 รูป สวดมนต์ - รับมงคล 9 เส้น เพื่อความเป็นสิริมงคล (ข้างน้ำไปไว้บนหิ้งพระ / บนรถ) เสร็จพิธี
บทสวด	บทสวดบารมี บทสวดสุนทรีวาทินี ตำราของวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร บทบูชาพระรัตนตรัย / รับศีล

3.2 พิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประจำปี

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร มีตำนานบอกเล่า สืบต่อกันมาว่าเป็นศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งแรกในประเทศไทย ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นที่เคารพสักการะหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกประหารชีวิต โดยมีเรื่องเล่าว่าพระ โลहितของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้หยดลงบริเวณในพื้นที่แห่งนี้จึงนำดินที่มีพระโลหิตของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาปั้นเป็นรูปพระองค์แล้วตั้งศาล ปัจจุบันมีผู้คนเลื่อมใสและศรัทธาใน พระบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสักการะที่ศาลแห่งนี้จำนวนมาก

พระปยุตรัตน ฐานियो (สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565) ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของศาลแห่งนี้ว่า ประชาชนส่วนใหญ่มากกราบไว้้มักจะเชื่อกันว่าเมื่อผู้ใดมีทุกข์แล้วนำความทุกข์มาเล่าให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชฟังผู้นั้นจะรอดพ้นจากความทุกข์ บางคนเข้ามากราบไหว้สักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อขอพรเรื่องสุขภาพ หน้าที่การงาน และโชคลาภต่างๆ และเมื่อสมหวังตามความปรารถนาก็จะนำเครื่องไหว้ต่างๆ มาถวายแต่องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้น พระปยุตรัตน ฐานियो (สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565) ความเชื่อดังกล่าวได้แพร่ขยายไปทั่วพื้นที่ต่างๆ จึงทำให้ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งนี้เป็นที่เลื่องลือในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และมีผู้คนต่างเข้ามากราบไหว้ขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำนวนมาก

ปัจจุบันวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารได้จัดงานพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นงานประจำปีที่ตรงกับวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี ซึ่งตรงกับวันบรมราชาภิเษก โดยงานดังกล่าวได้รับความร่วมมือจากผู้คนจำนวนมาก เช่น กลุ่มข้าราชการ นักธุรกิจระดับแนวหน้าของประเทศ ดารานักแสดง และประชาชน ที่ต่างนำเครื่องบวงสรวงต่างๆ มาสักการะและบวงสรวงในงานประเพณีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จากการสัมภาษณ์พระครูปลัดสุชาติ ถึงที่มาของการประกอบพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่บริเวณศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้านหลังวัด พระครูกล่าวว่า พิธีดังกล่าวเริ่มจัดครั้งแรกในปี 2527 เนื่องจากเป็นปีที่ประดิษฐานรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่บริเวณศาลไม้ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร (พระครูปลัดสุชาติ ฐานจาโร, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565) พิธีดังกล่าวมีรูปแบบการจัดงานจะแบ่งเป็นช่วงเวลาและลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.5 แสดงลักษณะและรายละเอียดของพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร
ผู้ประกอบพิธี	พระสงฆ์และพราหมณ์
ผู้เข้าร่วมพิธี	ประชาชนทั่วไป ข้าราชการ นักธุรกิจ และชาวต่างชาติ
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธีของพราหมณ์ ที่ประกอบพิธีได้แก่ แตร สังข์ บัณเฑาะว์ เครื่องประกอบพิธี มีดังนี้ พระพุทธรูป, บายศรี 9 ชั้น / บายศรีครุฑ / บายศรีพญานาค, ฉัตรเงินฉัตรทอง 9 ชั้น (2 คู่), พานพุ่มเงิน พานพุ่มทอง, พานรูปเทียนแพ, อวูธดาบหมวก, รูป / เทียนคู่/เทียน 7 สีประจำวันเกิด / เทียมเล่มเล็กหลายจำนวน, หมากพลู, หัวหมู ไก่ต้ม เบ็ดต้ม ปลาหนัง กุ้งนึ่ง, ผลไม้ ธัญพืช ขนมหวาน และดอกไม้

ตารางที่ 5.5 (ต่อ)

องค์ประกอบ	ลักษณะและรายละเอียดของพิธีกรรม
เวลาและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม	08.45 น. ประธานและผู้เข้าร่วมในพิธีจุดบูชาเครื่องสังเวียงเบื้องพระบรมราชานุสรณ์ เพื่ออัญเชิญดวงพระวิญญาณขององค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 09.00 น. พราหมณ์สมุทรร อักษรเสื่อ กล่าวโองการถวายเครื่องบวงสรวง พราหมณ์เชิญประธานในพิธีปักธูปหางและโรยข้าวตอกดอกไม้และถวายฉัตร 9 ชั้น 09.30 น. ประธานในพิธีและคณะวางพานพุ่มและถวายตาบ 09.35 น. เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารพรมน้ำมนต์แก่ผู้เข้าร่วมในพิธี 09.45 น. เจ้าหน้าที่วัดจุดประทัด 15,000 นัด ถวายแด่องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 10.00 น. พิธีเจริญพระพุทธมนต์ และถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ 12.00 น. เสร็จพิธี
บทสวด	- พราหมณ์กล่าวคำโองการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลกร่วมพิธี - พราหมณ์กล่าวขอพระราชทานอนุญาตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเริ่มพิธีบวงสรวงและขอให้พิธีบวงสรวงในครั้งนี้ผ่านไปด้วยความราบรื่นและสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี - พราหมณ์อัญเชิญเทพผู้ปกครองทั้ง 4 ทิศ จากนั้นกล่าวถวายเครื่องบวงสรวง - พราหมณ์กล่าวบทถวายฉัตร 9 ชั้น - พราหมณ์กล่าวคำบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
	- จากนั้นพราหมณ์กล่าวถึงความสำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และกล่าวถึงความสัมพันธ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร และเน้นย้ำถึงวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี ตรงกับวันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นที่มาในการจัดพิธีบวงสรวง

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ตั้งแต่ปี 2563-2565 ในที่นี้จะขอใช้ปี 2565 เป็นตัวอย่างกรณีศึกษา ดังนี้

พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร เป็นทั้งพิธีพุทธและพิธีพราหมณ์ พิธีเริ่มต้นด้วยพิธีทางพราหมณ์ก่อน ผู้ประกอบพิธีทางพราหมณ์ มีชื่อ พราหมณ์สมุทรร อักษรเสื่อ

ผู้มาร่วมงาน ได้แก่ ประชาชนทั่วไป ข้าราชการ นักธุรกิจ และชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มนักธุรกิจจากกลุ่มมาลีนนท์ และผู้จัดการรายการโทรทัศน์ช่องสาม กลุ่มนักธุรกิจจากคิงพาวเวอร์ ซึ่งกลุ่มนักธุรกิจเหล่านี้จะเป็นผู้ที่สนับสนุนเครื่องบวงสรวง ส่วนประธานในพิธีเป็นระดับผู้บังคับบัญชาสังกัดทหารเรือ ตำแหน่ง “พลเรือเอก”

พิธีเริ่ม เวลาประมาณ 08.45 น. พราหมณ์กล่าวสรรเสริญคุณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ความว่า

“สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราช พระองค์ทรงหล่อหลอมใจสามัคคีพลีเพื่อชาติ อริราชแตกพ่ายกระจายนี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระนามที่สถิตในหทัยชน ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมบัดนี้ พระเทพปริยัติมุนี กรมอธิบดีสงฆ์เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ซึ่งเป็นพระเถระพระราชาคณะ ที่ได้ให้ออกาส ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ ได้เป็นประธานในพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จุดบูชาเครื่องสังเวย เบื้องหน้าพระบรมราชานุสรณ์ เพื่อรำลึกแสดงความเคารพภักดี เพื่อประกาศ สักการะราชสุติ ให้พระองค์ได้ปกเกล้า”

หลังจากนั้นเวลา 09.00 น. พราหมณ์สมุทร อักษรเสื่อ กล่าว บทขอขมากรรม บทสวดพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ หลังจากนั้นเชิญพระอรหันต์ทั้ง 8 ทิศ สวดคาถาพุทธสิหิง บทชุมนุมเทวดา บทอัญเชิญเทพ หลังจากนั้นบูชาพระฤกษ์ เชิญพระภูมิเจ้าที่ เชิญมหาราชทั้ง 4 ทิศ 8 ทิศ

หลังจากนั้นพราหมณ์ได้กล่าวโองการถวายเครื่องบวงสรวง พร้อมเชิญเทพทุกองค์ เชิญครูบาอาจารย์ สรรเสริญพระคุณครู กล่าวชุมนุมครู อัญเชิญพระพรหม กล่าวบทสรรเสริญเจริญคุณ กล่าวบทโองการอธิษฐานใหญ่เพื่อทำน้มนต์ ถอนอาคมสิ่งที่ไม่ดี สิ่งที่เป็นอัปมงคลต่าง ๆ ให้ออกไปจากตัวผู้ร่วมพิธี ออกไปจากพิธี ต่อมาได้อัญเชิญพระแม่ธรณี พระวิษณุกรรม

เมื่อเสร็จสิ้นขั้นตอนบูชาเทพเรียบร้อยแล้ว พราหมณ์กล่าวขอพระราชานุญาตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสิน และขอให้พิธีบวงสรวงในครั้งนี้ผ่านไปด้วยความราบรื่นและสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี หลังจากนั้นพราหมณ์เชิญประธานในพิธีจุดธูปเทียนชัยสี่ต่าง ๆ ตามนพเคราะห์ เพื่ออัญเชิญดวงพระวิญญาณขององค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงการเริ่มต้นพิธีและความเป็นสิริมงคล ระหว่างที่ประธานจุดธูปอยู่นั้น พราหมณ์ได้กล่าวถึงประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยย่อ ความว่า

“พระองค์ผู้สถาปนากรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร ให้เป็นราชธานี เงินไหลทองทองไหลมา พระองค์ทรงต่อสู้ และสร้างเมืองราชธานี ครองสิริราชสมบัติ 15 ปี”

หลังจากประธานในพิธีจุดธูปเทียนถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสร็จแล้ว พิธีกรจึงกล่าวเชิญแขกผู้มาร่วมงาน ได้ร่วมกันจุดธูปเทียนเป็นเจ้าภาพในงานพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เมื่อกล่าวโองการเสร็จเรียบร้อยแล้ว พราหมณ์เชิญประธานปักธูปหางและโรยข้าวตอกดอกไม้ และกล่าวโองการถวายฉัตร 9 ชั้น พร้อมเครื่องบวงสรวง ต่อมาเวลาประมาณ 9.30 น. ประธานในพิธีและคณะวงพานพุ่มและถวายดาบที่บริเวณศาลใหญ่ที่ตั้งอยู่ตรงกลางและสูงกว่าปริมพิธี ระหว่างนี้พราหมณ์กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกครั้ง ความว่า

“ทรัพย์อยู่ในดินลึนอยู่ในน้ำพระองค์ทรง มีพระนามว่า “ลึน” พระองค์ถือว่าเป็นเจ้าสาวที่ทำมาค้าขายทางเรือสำเภา เราต้องบูชาถึงม้าของพระองค์ด้วย ม้าที่เคยน้อยใจ มาไหว้แต่เจ้านายไม่เคยไหว้ม้า มีเรื่องเล่าว่าคนที่เคยมาไหว้ โคนม้าทำโทษเข้าโรงพยาบาล คาดว่าเหตุเกิดจากโดนม้าเตะ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่มาไหว้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ควรที่จะไหว้บริวารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงมีทหารเอกคู่พระทัย ที่พระองค์ทรงไว้ใจ เช่น เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (รัชกาลที่ 1) สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (นายบุญมา) เจ้าพระยาสุรสีห์พิชฌุโลก (นายบุญเรือง) พระยาพิชัยดาบหัก พระยาเชียงใหม่ นายทองดีฟันขาว) เจ้าพระยานครสวรรค์ (หลวงกรมเสนา)” นอกจากนี้พราหมณ์ยังได้กล่าวถึงความสำคัญ ของพื้นที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารที่มีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในครั้งสมัยกรุงธนบุรีว่า “ณ สถานที่แห่งนี้ เคยเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ขององค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพอยู่ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงพระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของชาวไทย ที่เคยถูกนำมาประดิษฐาน ณ ที่วัดอรุณราชวรารามวรวิหาร เมื่อพุทธศักราช 2320 ศก ในการรบที่เวียงจันทน์ได้อัญเชิญพระแก้วมรกต ที่ถือว่าเป็นพระคู่บ้านคู่เมือง ของเมืองลำปางเขลางค์นคร ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งถูกประดิษฐานอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้นานกว่าร้อยปี และได้ถูก อัญเชิญไปอยู่ที่เชียงใหม่อีกประมาณเกือบร้อยปี นอกจากนี้ยังได้ไปประดิษฐานอยู่ที่เมืองลาวเกือบ 200 ปี”

หลังจากนั้นเจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารพรมน้ำมนต์แก่ผู้เข้าร่วมในพิธี เมื่อเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวง เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารได้ให้เจ้าหน้าที่วัดจุดประทัด 15,000 นัด ถวายแด่องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เวลาประมาณ 10.00 น. ขั้นตอนต่อไปเป็นการประกอบพิธีทางศาสนาในศาลาข้างศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์ สมาทานศีล รับศีล ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์และเชิญผู้มาร่วมงานรับประทานอาหารกลางวัน ซึ่งมีโรทานจากกลุ่มนักรุกิจต่าง ๆ ที่ศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มาบริการแก่ผู้มาร่วมงาน หลังจากนั้นมีการแสดงแห่มังกร เชิดสิงโต กิจกรรมต่อตัว เพื่อถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ระหว่างการประกอบพิธีกรรมพราหมณ์มักกล่าวถึงความสำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และกล่าวถึงความสัมพันธ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร และเน้นย้ำถึงวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี ตรงกับวันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นที่มาในการจัดพิธีบวงสรวง อีกทั้งเรื่องเล่าของพราหมณ์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน ส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่ม แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู่

ชาติ แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นแบบเรื่องเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ต่างในพื้นที่ธนบุรีที่ปรากฏในสำนวนมุขปาฐะ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การจัดงานนี้เป็นพิธีที่ไม่ได้กระทำตามแบบอย่างประเพณีนิยมของภาครัฐที่เป็นเครื่องแสดงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อกษัตริย์ไทย การที่ทางวัดจัดงานนี้สะท้อนให้เห็น ความเป็น “พิธีของท้องถิ่น” อย่างชัดเจน พิธีกรรมบูชาจึงมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ทำให้ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นประชาชนทั่วไป กลุ่มนักธุรกิจระดับแถวหน้า มากกว่า เจ้าหน้าที่จากภาครัฐ แม้ว่าจะมีการเชิญเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่จากภาครัฐมาเป็นประธานก็ตาม แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า ทางวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ก็มีความพยายามในการทำให้เป็น “พิธีรัฐ” อยู่บ้าง เพื่อให้พิธีดูเป็นทางการ น่าเชื่อถือ เช่น การเชิญพลเรือเอกมาเป็นประธานเปิดงาน เชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐมาถวายพานพุ่มเครื่องสักการะต่าง ๆ การมีลำดับขั้นตอนของพิธีชัดเจน การแบ่งให้ประธานพิธีนั่งอยู่ใกล้ชิดแท่นปริมพิธีมากกว่าชาวบ้านทั่วไป พื้นที่ของประชาชนกลับมาอีกครั้งเมื่อมีกิจกรรมบันเทิงต่างๆ เพื่อถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งน่าสังเกตว่าเป็นการแสดงตามแบบวัฒนธรรมของคนไทย เชื้อสายจีนทั้งสิ้น ซึ่งผู้วิจัยจะอภิปรายในหัวข้อต่อไป

วิธีคิดในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี

การสร้างตำนานสร้างพิธีกรรมหรือการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกิดมาจากกระบวนการคิดของคนในสังคม ทุกพิธีกรรมและความเชื่อล้วนมีวิธีคิดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังที่มีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมซึ่งวิธีคิดสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ ในฐานะที่พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นรูปแบบหนึ่งของศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ พิธีดังกล่าวจึงย่อมที่จะสะท้อนความคิดในการสร้างพิธีกรรมของคนในสังคมในปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทำให้เข้าใจวิธีคิดของคนไทยและสังคมไทยได้อีกวิธีหนึ่ง ซึ่งมีทั้งวิธีคิดในการสร้างพิธีกรรมแบบการประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ตามเรื่องเล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรม สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ การผนวกพิธีกรรมบูชากับความเชื่อที่มีอยู่เดิมในสังคม สร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ตามเรื่องเล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรม

จากการศึกษาพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้ง 3 พื้นที่ พบว่าการสร้างพิธีกรรมบูชาไม่ได้มีแค่องค์ประกอบทางพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังมีการประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ตามเรื่องเล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรมในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย ดังต่อไปนี้

อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ – จากการลงพื้นที่พบว่าที่บริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ มีการประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ตามเรื่องเล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรม 3 ลักษณะด้วยกัน ลักษณะแรกได้แก่ อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ลักษณะที่สองได้แก่ ประติมากรรมนูนต่ำ และลักษณะสุดท้ายได้แก่ จารึกพระราชประวัติสีทอง ดังนี้

อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จากแผ่นจารึกพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ระบุถึงที่มาของการสร้างอนุสาวรีย์แห่งนี้ว่า “อนุสาวรีย์นี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์เฉลิมพระบรมราชกฤดาภิไธยแห่ง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระองค์ผู้ทรงเป็นมหาวีรบุรุษของชาติไทย ประสูติ พ.ศ.2277 สวรรคต พ.ศ.2325 รัฐบาลไทยพร้อมด้วยประชาชนชาวไทยได้ร่วมกันสร้างขึ้นประดิษฐานไว้เมื่อ วันที่ 17 เมษายน พุทธศักราช 2497 เพื่อเตือนใจให้ประชาชนชาวไทยรำลึกถึงพระมหากษัตริย์ผู้ที่ได้ทรงเพียรพยายามปราบปรามอริราชศัตรูกอบกู้เอกราชของชาติไทยให้กลับคืนคงดำรงอิสรภาพสืบมา

ภาพที่ 5.5 อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

การจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อปี พ.ศ. 2477 นายทองอยู่ พุฒพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดธนบุรี ได้เสนอรัฐบาลที่มีพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี จัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประดิษฐานกลางเวียนใหญ่ ด้วยสำนึกในพระมหากษัตริย์ผู้ได้ทรงเพียรพยายามปราบปรามอริราชศัตรูกอบกู้เอกราชของชาติไทยให้กลับคืนคงดำรงอิสรภาพสืบมา

พระวีรกรรมอันหาญกล้า รัฐบาลเห็นชอบด้วยและได้มอบหมายให้กรมศิลปากรออกแบบและปั้นพระบรมรูปจำลองขึ้น 7 แบบ นำออกแสดงในงานฉลองรัฐธรรมนูญประจำปี พ.ศ.2480 เพื่อขอมติจากมหาชน ผู้ใดชอบแบบใดก็ขอให้บริจาครูปเป็นคะแนนเสียง โดยวิธีหยอดสตางค์ลงในตู้ใต้ฐานพระบรมรูปจำลอง การนับคะแนนเสียงนับขึ้นหนึ่งเป็นหนึ่งเสียงโดยไม่คำนึงถึงค่าของเงิน และเงินเหล่านี้จะส่งเข้าสมทบทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์แบบที่สร้างในปัจจุบันเป็นแบบที่ทำยอดเงินบริจาคสูงสุด คือ 3,932 คะแนน

ต่อมาเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 การดำเนินการจึงหยุดชะงัก การดำเนินการก่อสร้างได้เริ่มอีกครั้งเมื่อ 2492 รัฐบาลซึ่งมีจอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี กรมศิลปากรได้ออกแบบพระบรมรูป ออกแบบแท่นฐาน เรียบเรียงคำจารึก และจัดทำแผ่นจารึก กรมโยธาธิการ ตกแต่งบริเวณวงเวียนใหญ่และบริษัท สหการก่อสร้าง จำกัด ก่อสร้างแท่นฐานศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร ปั้นพระบรมรูปในลักษณะทรงม้า เสร็จเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2494 ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์และเททองหล่อพระเศียรเป็นปฐมฤกษ์ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2494 เมื่องานก่อสร้างทั้งหมดแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2497 พระบรมรูปหล่อด้วยสำริด อยู่ในพระอิริยาบถทรงม้าออกศึกทรงเครื่องนักรบอย่างพระมหากษัตริย์ พระหัตถ์ขวาชูพระแสงดาบเหนือพระเศียร ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองจันทบุรีประดิษฐานบนแท่นเสาสูงทรงรี

ประติมากรรมหุ่นตัว จะติดอยู่กับบริเวณฐานของอนุสาวรีย์ มีจำนวนทั้งสิ้น 4 แผ่นป้ายด้วยกัน เนื้อหาแสดงเหตุการณ์ในครั้งเสียดกรุงและการกอบกู้กรุงศรีอยุธยา ที่ผนังด้านยาวของฐานทั้ง 4 ด้าน ด้านซ้าย ภาพบนเป็นภาพราษฎรในสภาพเศร้าสร้อยหมดหวังเบื้องหลังเป็นฉากเจดีย์และปราสาทราชวัง ภาพล่างเป็นภาพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และทหารไทย ชักชวนราษฎรร่วมกันกอบกู้ชาติ ด้านขวา ภาพบนเป็นทหารไทยขับไล่ทหารพม่า และภาพล่างเป็นภาพบ้านเมืองที่อยู่เย็นเป็นสุข ผู้หญิงกำลังเก็บผลไม้ เด็ก ๆ หยอกเย้ากัน ชายฉกรรจ์ให้อาหารวัว เบื้องหลังเป็นหมู่ต้นไม้ร่มรื่น เห็นพระปรารักษ์และหลังคาโบสถ์ไกลออกไป ด้านหน้าติดแผ่นสำริดจารึกเทิดพระเกียรติและประวัติการสร้าง

ภาพที่ 5.6 ประติมากรรมนูนต่ำสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

จารึกพระราชประวัติสีทอง ติดอยู่กับแผ่นหินบริเวณสองข้างทางหน้าพระพักตร์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีจำนวนทั้งสิ้น 12 แผ่นป้ายด้วยกัน มีเนื้อหาบอกที่มาของการสร้างอนุสาวรีย์พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โครงการบูรณะอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ ดังตัวอย่างแผ่นป้ายที่มีเนื้อหาพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่กล่าวถึงชาติกำเนิด การรับราชการ การกอบกู้เอกราช การสร้างเมืองธนบุรี จนกระทั่งสวรรคต ดังตัวอย่าง แผ่นป้ายพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแผ่นที่ 1 และที่ 2 ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวในสมัยกรุงธนบุรี ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2277 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์ทรงเป็นสามัญชน กำเนิดในตระกูลแต่ มีพระนามเดิมว่า สิน พระบิดาเป็นชาวจีนชื่อ แต่ย้ง เดินทางจากประเทศจีนมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย แล้วได้สมรสกับหญิงไทยชื่อ นกเอี้ยง มีหลักฐานบันทึกว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเคยเป็นพ่อค้าเกวียนผู้ทรงปัญญาเฉลียวฉลาด และมีความสามารถด้านกฎหมายเป็นพิเศษ ได้ช่วยกรมการเมืองชำระถ้อยความของราษฎรทางภาคเหนืออยู่เนือง ๆ เนื่องจาก

ได้ทำความดีมีความชอบต่อแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าเอกทัศจึงทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองตาก คนทั่วไปจึงเรียกนามว่า พระยาตากสิน โดยนำชื่อเดิมไปรวมกับตำแหน่งตั้งแต่นั้นมา ต่อมาพระยาตากสินได้เลื่อนยศเป็น พระยาวชิรปราการ และย้ายไปเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชร”

“เมื่อพม่าเคลื่อนทัพเข้าล้อมกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ.2308 พระยาตากสิน หรือ พระยาวชิรปราการ ถูกเรียกตัวกลับมาช่วยราชการสงครามที่กรุงศรีอยุธยา ได้ต่อสู้เข้าศึกอย่างเต็มที่ แต่สภาพปัญหาภายในกรุงศรีอยุธยาทำให้กำลังพลไม่สามารถสกัดกั้นกองทัพพม่าได้ พระยาตากสินจึงตัดสินใจรวบรวมกำลังพลประมาณ 500 นาย ตีฝ่าวงล้อมทัพพม่าออกเดินทางตั้งมั่นที่เมืองจันทบุรี เพื่อที่จะกลับมากู้เอกราชต่อไป กองทัพพม่าบุกเข้ากรุงศรีอยุธยาได้ เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2310 หลังจากล้อมกรุงไว้เป็นเวลาถึง 15 เดือน เมื่อพระเจ้าตากยึดเมืองจันทบุรีได้แล้ว ได้รวบรวมกำลังผู้คนและอาวุธยุทธภัณฑ์ รวมทั้งต่อเรือเพื่อใช้ในการกลับมายึดกรุงศรีอยุธยาคืน โดยเมื่อสิ้นฤดูฝนในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2310 พระเจ้าตากคุมเรือประมาณ 100 ลำพร้อมกำลังไพร่พลประมาณ 5000 คน เลาะชายฝั่งทะเลจากเมืองจันทบุรีมาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยาในเดือนพฤศจิกายน เพื่อโจมตีพม่าที่เมืองธนบุรี”

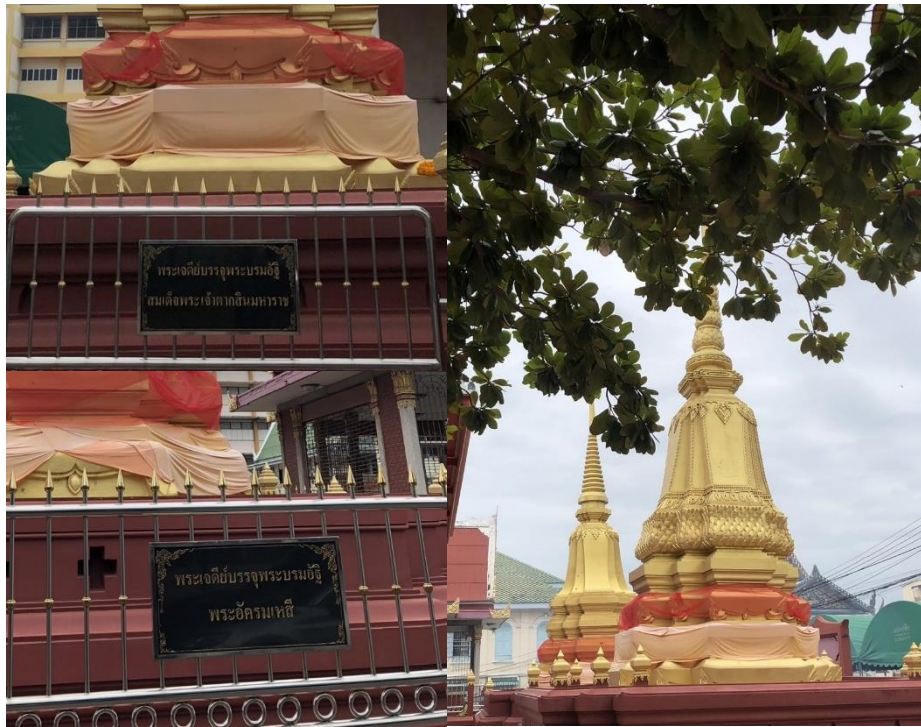
ภาพที่ 5.7 แผ่นจารึกพระราชประวัติสีทองที่วังเวียนใหญ่

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ทั้งรูปเคารพหรืออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประติมากรรมนูนต่ำ และจารึกพระราชประวัติที่บอกเล่าเรื่องราววีรกรรมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นการผลิตซ้ำตามแบบเรื่องที่ยังคงมีเนื้อหาตามเรื่องเล่าในพงศาวดาร และมีส่วนที่เพิ่มเติมคือการระบุนวันพระราชสมภพ และระบุชื่อผู้ให้กำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งตรงกับแบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีที่มาจากเรื่องเล่ามุขปาฐะ อย่างไรก็ตามเนื้อหาในภาพ ประติมากรรมนูนต่ำ พระราชประวัติ หรือแม้กระทั่งรูปเคารพที่พระหัตถ์ถือดาบและทรงม้าคล้าย ทำท่าออกรบ จะเน้นการนำเสนอเรื่องราววีรกรรมการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเช่นเดียวกับในพงศาวดารและเรื่องเล่ามุขปาฐะ เท่ากับว่า **วัตถุสัญลักษณ์เหล่านี้มีส่วนเสริมสร้างให้พงศาวดารและเรื่องเล่ามุขปาฐะมีความน่าเชื่อถือ เป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น** นอกจากนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า รูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่นี้ เป็นที่มาและเป็นต้นแบบของการแพร่กระจายคตินิยมการสร้างวัตถุมงคลตามท้องที่ต่าง ๆ ในเขตธนบุรีอีกด้วย เท่ากับเป็นการแพร่กระจายเรื่องเล่าในรูปแบบของวัตถุสัญลักษณ์ได้อีกนัยหนึ่ง

วัดอินทารามวรวิหาร - จากการลงภาคสนามของผู้ศึกษาพบว่าการผลิตซ้ำเรื่องเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบที่หลากหลายไม่จำกัดอยู่แต่เพียงวรรณกรรมลายลักษณ์เท่านั้น ทำให้เรื่องเล่าปรากฏเป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุทางประวัติศาสตร์ ภาพจารึกพระราชประวัติ พิธีบวงสรวง รูปเคารพ และวัตถุมงคล ในหัวข้อนี้ ผู้ศึกษาจะอภิปรายเกี่ยวกับการประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ด้วยการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในวัดอินทารามวรวิหารในรูปแบบต่าง ๆ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วัตถุทางประวัติศาสตร์ จากการลงภาคสนามพบ 3 ประเภท ได้แก่ พระเจดีย์คู่พระพุทธรูปบรรจุพระบรมอัฐิสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพระแท่นบรรทม

พระเจดีย์คู่ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า พระเจดีย์คู่ชาติ เป็นพระเจดีย์เหลี่ยม ย่อมุมยอดบัว เป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถหลังเก่า คู่กับพระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมยอดปล้องไฉน ซึ่งบรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระอัครมเหสี โดยมีป้ายชื่อระบุพระนามหน้าเจดีย์ ดังภาพ

ภาพที่ 5.8 พระเจดีย์คู่ ที่วัดอินทารามวรวิหาร

พระพุทธรูปฉลองพระองค์ พระพุทธรูปฉลองพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นพระประธานภายในพระอุโบสถหลังเดิมปางตรัสรู้ ภายในองค์พระประดิษฐานพระบรมราชสรีรังคารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังภาพ

ภาพ 5.9 พระพุทธรูปฉลองพระองค์ที่วัดอินทารามวรวิหาร

พระแท่น เชื่อกันว่าเป็นพระราชอาสน์ที่พระองค์ทรงประทับและสำหรับนั่งกรรมฐาน ปัจจุบันวัดได้นำรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำลองมาวางไว้บนแท่น และยังมีการนำภาพวาดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและอาวุธมาวางไว้ประกอบกันเป็นวัตถุสัญลักษณ์สื่อถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี ดังภาพ

ภาพที่ 5.10 พระแท่นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร

2. พระบรมราชานุสาวรีย์พระเจ้าตากสิน จากการเก็บข้อมูลของผู้ศึกษาพบว่าภายในวัดมีพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอยู่ 5 ลักษณะด้วยกัน ดังนี้
พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงม้า พระหัตถ์ขวาชูพระแสงดาบ อยู่ด้านหน้าพระวิหาร
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังภาพ

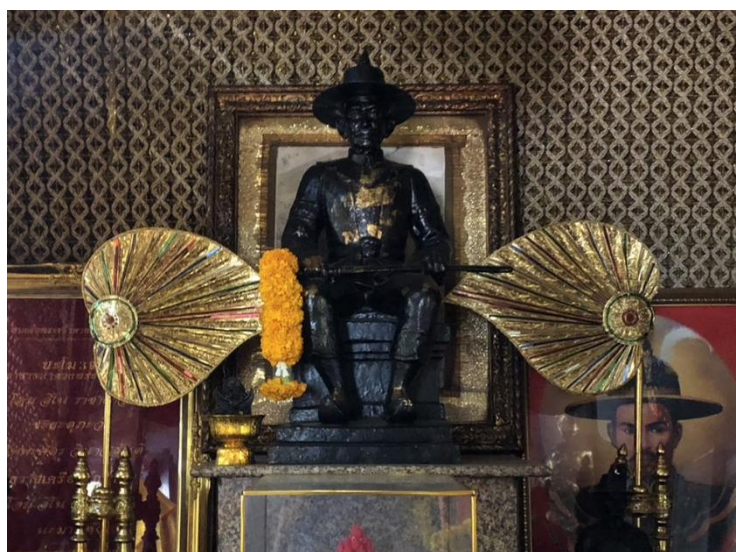
ภาพที่ 5.11 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงม้าที่วัดอินทารามวรวิหาร

พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับนั่งเหนือพระราชอาสน์ หันพระพักตร์ไปทางเบื้องขวาเล็กน้อย พระหัตถ์ทั้งสองข้างจับพระแสงดาบ พาดเหนือพระเพลาอยู่ใกล้บริเวณพระอุโบสถ (ใหม่) ซึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐานฝังพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังภาพ

ภาพที่ 5.12 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับนั่งที่วัดอินทารามวรวิหาร

พระบรมรูปจำลองในลักษณะประทับนั่งเหนือพระราชอาสน์พระพักตร์ตรง พระหัตถ์ทั้งสองข้างจับพระแสงดาบ พาดเหนือพระเพลา ตั้งอยู่ในพระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังภาพ

ภาพที่ 5.13 พระบรมรูปจำลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับนั่งเหนือพระราชอาสน์

พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขณะทรงผนวช มีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงผนวช ได้ทรงพบกับพระภิกษุทองด้วง และได้กลายเป็นเพื่อนกัน วันหนึ่งทั้งพระเจ้าตากสินและพระภิกษุทองด้วงออกบิณฑบาตด้วยกัน ก็มีอาแปะคนหนึ่งเข้ามาพูดว่า "ไม่นึกเลยว่าจะได้เห็นกษัตริย์สององค์เดินบิณฑบาตด้วยกัน" ซึ่งภิกษุทองด้วงต่อมาก็คือ รัชกาลที่ 1 นั้นเอง
 ดังภาพ

ภาพที่ 5.14 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขณะทรงผนวช

พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั่งวิปัสสนากรรมฐาน สอดคล้องกับเรื่องเล่าที่กล่าวว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคยมานั่งวิปัสสนากรรมฐานที่ วัดอินทารามวรวิหารแห่งนี้ ดังภาพ

ภาพที่ 5.15 พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั่งวิปัสสนากรรมฐาน

3. **วัดถุมงคล** จากการศึกษาพบว่า วัดถุมงคลที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหารมีหลายลักษณะด้วยกัน ได้แก่ สติ๊กเกอร์ติดรถยนต์ ผ้ายันต์รูปเคารพจำลองในลักษณะทรงม้าออกรบ และเหรียญเคารพ จากการศึกษาพบว่า เหรียญเคารพจะมีจำนวนมากหลายรุ่น โดยส่วนใหญ่จะมีรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพระอิริยาบถที่แตกต่างกันไป ส่วนใหญ่จะเน้นการออกรบและการนั่งบัลลังก์โดยมีดาบวางอยู่บนพระเพลา ดังภาพ

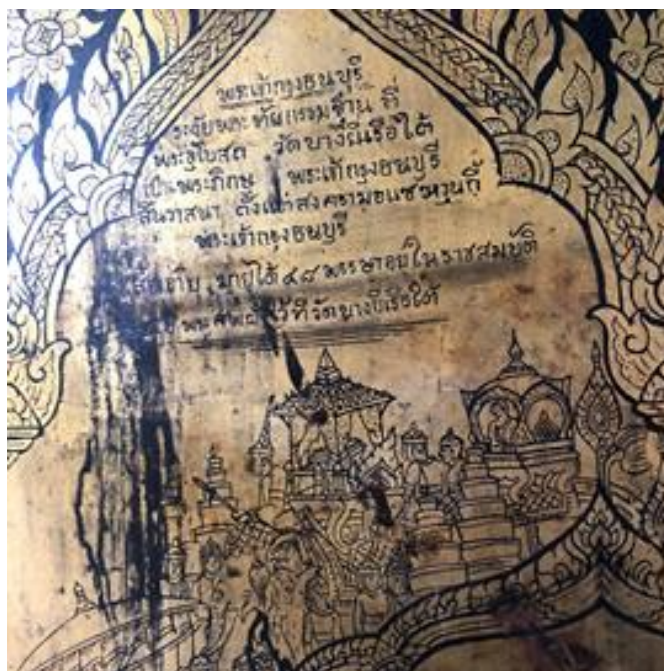

ภาพที่ 5.16 วัดถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทารามวรวิหาร

วัดถุมงคลต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี กล่าวคือซึ่งจากเดิมสถานะของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตามเรื่องเล่าทางประวัติประวัติศาสตร์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีสถานะเป็นกษัตริย์ แต่ต่อมาเมื่อมีเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับอภินิหารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทำให้สถานะของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้กลายมาเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลโชค ปัดเป่าทุกข์ และปัดเป่าเคราะห์ให้กับผู้ศรัทธาได้

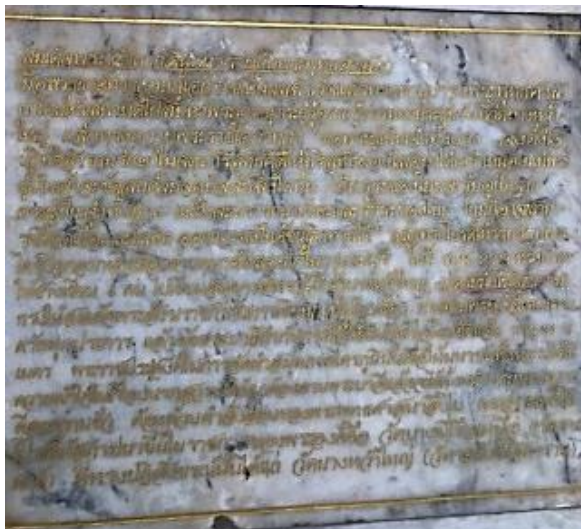
อย่างไรก็ตาม การที่วัดอินทารามวรวิหารสร้างวัดถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำนวนมากนี้ อาจด้วยมีวิธีคิดที่ว่า วัดอินทารามวรวิหารเป็นวัดของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยอ้างอิงจากเรื่องเล่าทั้งการเป็นที่วิปัสสนากรรมฐาน การเป็นสถานที่บรรจุพระบรมอัฐิ วัดถุมงคลและพระบรมราชานุสาวรีย์เหล่านี้ มีส่วนทำให้เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความสัมพันธ์กับวัดอินทารามวรวิหารอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น อีกทั้งยังทำให้วัดอินทารามวรวิหารมีพื้นที่ทางสังคมในฐานะเป็นวัดของกษัตริย์และเป็นวัดแห่งประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี

4. ภาพจิตรกรรมจารบนแผ่นทอง ภาพจิตรกรรมดังกล่าวเป็นภาพจิตรกรรมจารบนแผ่นทองด้วยลายเส้นสีดำ ติดอยู่บนบานแผ่นกหน้าต่างของพระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จำนวน ๑๐ ภาพ ด้วยกันเนื้อหาของภาพจิตรกรรมได้แก่พระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนับตั้งแต่พระราชสมภพ การรวบรวมไพร่พลกอบกู้เอกราช จนกระทั่งเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัดอินทารามวรวิหาร นั่นคือภาพจิตรกรรมที่มีเนื้อหาระบุว่า วัดอินทารามวรวิหารแห่งนี้เป็นที่วิปัสสนากรรมฐาน และเป็นที่ยี่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังภาพ

ภาพที่ 5.17 ภาพจิตรกรรมจารบนแผ่นทองที่วัดอินทารามวรวิหาร

5. พระราชประวัติบนหินอ่อน พระราชประวัตินี้เป็นพระราชประวัติที่อยู่บนหินอ่อน สลักด้วยตัวอักษรสีทอง ติดอยู่บนผนัง ตรงประตูทางเข้าพระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อหาประกอบด้วยพระราชประวัติสมัยที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี มีการพูดถึงการรบ พระราชกรณียกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพระพุทธศาสนา ดังภาพ

ภาพที่ 5.18 พระราชประวัติบนหินอ่อนที่วัดอินทารามวรวิหาร

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า ข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่พบในวัดอินทารามวรวิหารไม่ว่าจะเป็น วัตถุทางประวัติศาสตร์ พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัตถุมงคล พิธีบวงสรวง ภาพจิตรกรรมจารแผ่นทอง และพระราชประวัติบนหินอ่อน ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าภายในวัดอินทารามวรวิหารมีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบต่างๆ อย่างเข้มข้น ซึ่งสิ่งที่วัดอินทารามวรวิหารได้พยายามผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น มีทั้งนำเสนอพระราชประวัติในช่วงชีวิตต่างๆ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และที่สำคัญคือการผลิตซ้ำการเป็นกษัตริย์ที่เป็นวีรบุรุษ และกษัตริย์ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ภาพแทนของพระเจ้าตากสินที่วัดอินทารามวรวิหารจึงมีลักษณะที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรม ประชาชนต่างให้ความเคารพรักและศรัทธา ด้วยเหตุนี้ชาวธนบุรีจึงมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะวีรบุรุษกษัตริย์ตั้งแต่ในอดีตจวบจนมาถึงปัจจุบัน

วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร - พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพิธีอาบน้ำมนต์ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่จะเห็นได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นมาจากการประยุกต์ใช้เรื่องเล่าที่มีอยู่เดิมดังที่เพื่อเชื่อมโยงกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ ทำให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความเกี่ยวข้องกับวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ใน 2 มิติ มิติแรก สมัยที่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพ และมิติที่สองหลังจากที่พระองค์สวรรคต

ภาพที่ 5.19 วัตถุสัญลักษณ์หินอาคมและศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

สำหรับมิติแรก เรื่องเล่าสมัยที่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพ จะเห็นได้ว่า พระองค์มีความเกี่ยวข้องกับวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร คือการมาอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ และในสระหรือบ่อน้ำมนต์แห่งนี้มี พุทธรณ์ต้นลงบนแผ่นหิน หรือยันต์ขนาดใหญ่ฝังอยู่ในบ่อน้ำ นอกจากนี้ยังมี หินอาคม จำนวนสี่ก้อนบรรจุอยู่ในบ่อน้ำแห่งนี้อีกด้วย ทำให้ในปัจจุบันที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารมีการสร้างศาลหินอาคมศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ประชาชนได้มากราบไหว้ สักการบูชา นอกจากนี้ยังมีการสร้างสระน้ำมนต์ให้มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าเดิม และรอบ ๆ บริเวณสระน้ำมนต์มีโถงน้ำให้ประชาชนนำกลับไปที่บ้าน

ส่วนมิติที่สอง เรื่องเล่าหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสวรรคต ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นที่มาของการศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เชื่อว่าสร้างมาจากดินที่มีพระโลหิตหยดอยู่ จนกลายเป็นวัตถุสัญลักษณ์สำคัญที่สื่อถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี และทำให้เรื่องเล่าดังกล่าวมีความน่าเชื่อถือและชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ศาลดังกล่าวยังเป็นที่มาของการจัดงานบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นประจำต่อเนื่องทุกปี นับตั้งแต่มีการสร้างศาลเป็นต้นมา ชาวบ้านทั้งในและนอกพื้นที่ต่างนำเครื่องบวงสรวงมาสักการะ

กล่าวได้ว่า วัตถุสัญลักษณ์ดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นบ่อน้ำมนต์ หินอาคม ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ต่างมีส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องเล่าโดดเด่นและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น นอกจากนี้วัดแห่งนี้ยังได้มีการผลิตซ้ำเรื่องเล่าเหล่านี้ผ่านแผ่นป้ายต่าง ๆ ด้วยเช่นเดียวกัน เท่ากับเป็นการผลิตซ้ำความ

เชื่อ เรื่องเล่าดังกล่าวให้ชัดเจนและอยู่ในความทรงจำของผู้ที่มาเยี่ยมชมวัดได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังทำให้วัดเป็นที่รู้จักในวงกว้างซึ่งเอื้อต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวอีกด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์ลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในบริเวณสถานที่ประกอบพิธีกรรมทั้ง 3 พื้นที่เหล่านี้เกิดขึ้นจากการที่วัดสร้างขึ้นตามกระแสนิยมของผู้ที่ศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพราะจะช่วยเรียกศรัทธาประชาชนให้มาทำบุญที่วัดและมาร่วมประกอบพิธีกรรมเพิ่มขึ้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าความนิยมข้างต้นเป็นผลมาจากนโยบายการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและประวัติศาสตร์ที่ได้รับการตอบรับอย่างมากจากคนในสังคม การที่วัดมีรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชช่วยเอื้อให้วัดธรรมดากลายเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ทำให้ความเชื่อที่เกิดจากเรื่องเล่าพงศาวดารและเรื่องเล่ามุขปาฐะเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยสังเกตว่า รูปเคารพที่เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรม ส่วนใหญ่ เป็นรูปเคารพที่มีลักษณะนักรบ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การที่มีผู้สร้างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในลักษณะกษัตริย์นักรบจำนวนมาก มี 2 ปัจจัย ปัจจัยแรก เกิดมาจากการได้รับอิทธิพลจากอนุสาวรีย์ที่ได้สร้างรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในลักษณะของการเป็นกษัตริย์นักรบมือถืออาวุธ ส่วนปัจจัยที่สองเกิดมาจากการตีความของผู้สร้างที่เชื่อว่าพระองค์รับขณะเข้าศึกศัตรู ดังนั้นพระองค์จึงสามารถปิดเป่าทุกข์ปราบศัตรูหรือสิ่งชั่วร้ายได้ เช่นเดียวกับ วัดดุมงคลและรูปเคารพปางกษัตริย์ ที่เลือกผลิตซ้ำเหตุการณ์การสร้างและปกครองเมืองธนบุรี รูปเคารพและวัดดุมงคลเหล่านี้ ไม่เพียงแต่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าพระองค์เคยเป็นกษัตริย์ที่ปกครองเมืองในอดีต ยังเกิดมาจากการตีความว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์ที่มีแต่ประชาชนรักใคร่ ทำให้บ้านเมืองร่มเย็น สงบสุข ดังนั้น เมื่อผู้เข้าร่วมงานพิธีบวงสรวงจะเกิดความรู้สึกว่า หากได้กราบไหว้หรือบูชาจะทำให้เจริญในหน้าที่การงาน มีอำนาจวาสนา เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดมาจากรื่องเล่าพงศาวดารที่เน้นย้ำถึงความสามารถของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในด้านการเชี่ยวชาญการรบ นอกจากนี้ในโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ของนาย สอน มหาดเล็ก ยังได้กล่าวด้วยว่า ในยามที่บ้านเมืองสงบสุข พระองค์ก็ยังมีไม้มิการล้อมรอบอยู่สม่ำเสมอ

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือวัตถุประสงค์ที่ปรากฏ เหตุการณ์ที่นำมาผลิตซ้ำอีกเหตุการณ์หนึ่งก็คือ เหตุการณ์ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใกล้ชิดกับศาสนา มาก ในเรื่องเล่ากล่าวถึงการที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นองค์อุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์ และเป็นผู้ปฏิบัติธรรม และนับถือพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าความเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏในเรื่องเล่าทั้งพงศาวดารและมุขปาฐะ หรือเรื่องเล่าท้องถิ่น รูปเคารพและวัดดุมงคลที่สะท้อนภาพเหตุการณ์ที่พระองค์ทรงออกบวช หรือมีพระแท่นที่พระองค์ใช้นั่งกรรมฐาน นอกจากนี้วัตถุประสงค์อื่น ๆ ที่

แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรม เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่นั้น มีความเกี่ยวข้องกันปรากฏในรูปของจารึกบนแผ่นป้าย ภาพจิตรกรรมฝาผนังประจำวัด ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ของสถานที่แห่งนั้นเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงเช่นเดียวกัน

วัตถุประสงค์ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนช่วยสนับสนุนวิธีคิดในการสร้างพิธีกรรมของวัดอินทารามวรวิหาร และวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารที่กล่าวว่าเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงบูรณะและมาปฏิบัติธรรมที่วัดทั้งสองแห่งนี้เสมอ ดังนั้น พิธีกรรมที่สร้างขึ้นจึงมีความชอบธรรม มีเหตุผลในการสร้างพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และทำให้พิธีกรรมมีความน่าเชื่อถือว่าสถานที่ที่จัดพิธีกรรมเป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรง

2. สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ

การสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในงานพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้ง 3 พื้นที่ ได้แก่ พิธีที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ วัดอินทารามวรวิหาร วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร มีลักษณะของการให้ความสำคัญกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นงานที่บวงสรวงบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรง ในพื้นที่ดังกล่าวเต็มไปด้วยวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ รูปเคารพขนาดใหญ่ซึ่งอยู่ในอาคารขนาดใหญ่อยู่เหนือและหน้าแท่นพิธี ทั้งสามพื้นที่ต่างก็มีรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขนาดใหญ่ตั้งอยู่หน้าแท่นพิธีทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อผู้เข้าร่วมพิธีนั่งอยู่หน้าแท่นก็จะเห็นรูปเคารพขนาดใหญ่นี้ที่อยู่เบื้องบนคล้ายกับว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงประทับบนแท่นพระราชอาสน์แล้วทอดพระเนตรมายังเหล่าขุนนางและข้าราชการบริพารผู้จงรักภักดี

ภาพที่ 5.20 พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

นอกจากนี้ บนแท่นพิธีมีวัตถุสัญลักษณ์ต่างที่สื่อถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ พระมาลา ดาบ และฉัตรซึ่งตั้งอยู่กลางเครื่องบวงสรวง นอกจากนี้ยังพบพิธีกรรมสัญลักษณ์อื่นที่สะท้อนให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นการกล่าวบวงสรวง พร้อมทั้งบอกประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในลักษณะของการเชิดชูสติ การถวายพาน พุ่ม การประชันสิงโต การแห่มังกร โดยหันหน้าเข้าหารูปเคารพและศาล คล้ายกับเป็นการแสดงต่อหน้าพระพักตร์ของพระองค์

ภาพที่ 5.21 พิธีเชิดมังกรหน้าศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่
วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

ส่วนพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ในบริเวณสระน้ำมนต์จะมีรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขนาดใหญ่ อยู่บริเวณเบื้องหน้าของบ่อน้ำ เมื่อถึงวันประกอบพิธี พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีก็จะมีการโยงสายสิญจน์จากในโบสถ์ซึ่งมีพระพุทธรูปมายังรูปเคารพ และไปรอบ ๆ สระน้ำมนต์ เมื่อประชาชนเข้ามาบริเวณสระ จะเห็นสระน้ำมนต์แห่งนี้ทอดไปสู่พลับพลาแท่นประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีรู้สึกคล้ายกับว่านอกจากจะมีพระพุทธรูปเป็นประธานในพิธีแล้วยังมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นประธานร่วมหรือเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์สำคัญที่ช่วยอำนวยความสะดวกสำเร็จในความมุ่งหวังของผู้เข้าร่วมพิธีด้วย

สัญลักษณ์หลักในพิธีที่ถูกลำเสนอตลอดกิจกรรมของงาน คือ รูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เช่น วัดอินทาราม

วรวิหาร วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จะเห็นได้ว่าทุกพื้นที่ที่จัดขึ้นจะต้องจัดบริเวณที่มีรูปเคารพหรืออนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือสถานที่ที่เกี่ยวข้อง หากมีการเดินขบวน ภายในขบวนก็ยังมีรูป ภาพวาด หรือแผ่นป้ายที่มีรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏอยู่ในขบวนด้วย

ภาพที่ 5.22 ขบวนเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

จากวัตถุประสงค์ลักษณะและพฤติกรรมสัญลักษณ์ดังกล่าว ทำให้เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่เพียงแต่เป็นศูนย์กลางของพิธีเท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงเป็นเป็นเทพหรือเทวดองค์หนึ่งและเป็นศูนย์กลางความเชื่อ ความศรัทธาของผู้เข้าร่วมพิธี เมื่อมีการผลิตซ้ำความเชื่อเหล่านี้เป็นประจำทุกปีทำให้ผู้ศรัทธาขยายในวงกว้างจนทำให้พิธีทั้ง 3 พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะที่เป็นมวลชนมีส่วนร่วมทำให้แต่ละพื้นที่ที่ระกอบพิธีมีความสำคัญยิ่งขึ้นในเขตพื้นที่ธนบุรี จนทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นอัตลักษณ์สำคัญของเขตธนบุรี ราชอาณาจักรไทยในอดีต

ปรากฏการณ์การนำสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมสำคัญของเขตธนบุรี จนก่อให้เกิดความเชื่อความนับถือขยายไปในวงกว้าง ทำให้ในหลายพื้นที่ที่ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ในบริบทการท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งเกิดมาจากการนำเรื่องเล่าประจำท้องถิ่น และเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ จนทำให้ภาพของธนบุรีและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นสิ่งเดียวกัน เมื่อเอ่ยถึงธนบุรี ภาพแทนธนบุรีในความทรงจำของประชาชนก็คือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังที่ ศิราพร ณ กลาง ได้กล่าวว่

เรื่องเล่าพื้นบ้านมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์จังหวัดซึ่งนับเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่สามารถนำไป “ต่อยอด” ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัดในประเทศไทย ทั้งในการนำเที่ยวสถานที่ที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่าพื้นบ้าน การอธิบายชื่อบ้านนามเมือง และการตั้งชื่อผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่าของจังหวัดหรือท้องถิ่นนั้นๆ (ศิริพร ฤ กลาง, 2559 : 98)

3. การผนวกพิธีกรรมบูชากับความเชื่อที่มีอยู่เดิมในสังคม

จากการศึกษาพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบัน พบว่า เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานความเชื่อที่หลากหลาย ซึ่งเกิดมาจากการสร้างความหมายและสื่อผ่านระบบสัญลักษณ์ สะท้อนออกมาในรูปแบบของการเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นสิ่งที่ถูกสมมติขึ้นโดยกลุ่มคนที่ให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนอันศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่ม โดยมีเรื่องเล่าสำนวนต่าง ๆ มารองรับ จนนำไปสู่พิธีกรรมการบวงสรวงซึ่งช่วยต่อยอดความศักดิ์สิทธิ์ให้กับความเชื่อแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยจะแบ่งประเด็นในการวิเคราะห์ได้ 1. การผสมผสานความเชื่อทางศาสนา ระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี 2. การผสมผสานความเชื่อทางวัฒนธรรมไทย-จีน 3. การผสมผสานความเชื่อเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์ ดังนี้

1. การผสมผสานความเชื่อทางศาสนา ระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้ง 3 พื้นที่ มีการผสมผสานความเชื่อทางวัฒนธรรมที่หลากหลายจากการลงภาคสนามงานพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประจำปีทั้ง 3 พื้นที่ที่มีการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมให้อยู่ร่วมกันในพิธีได้อย่างกลมกลืน ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความขลังโดยอิงกับระบบความเชื่อและโลกทัศน์ทางศาสนาของคนไทย ในพิธีมีทั้งแนวคิดทางพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่าทุกครั้งที่ประกอบพิธีกรรมบูชาจะมีประเพณีทางสงฆ์อยู่ด้วย ได้แก่ การตักบาตรพระสงฆ์ การถวายเครื่องไทยธรรมเพื่อเป็นพระราชกุศลถวายแด่องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการเจริญพุทธมนต์ ต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีการผสมผสานความเชื่อเกี่ยวกับผี หรืออำนาจเหนือธรรมชาติอีกด้วย สะท้อนให้เห็นผ่านวัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ในพิธี ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีต่างก็มีความเชื่อในอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสินว่า สามารถดลบันดาลสิ่งทีตนต้องการได้หากว่าทำให้พระองค์พึงพอใจ ดังจะเห็นได้จากพิธีบวงสรวงต่าง ๆ การเช็ดสิ่งโต หมั้นกรถวาย การถวาย

ของที่ดีเป็นมงคล การกราบไหว้รูปเคารพ ด้วยเหตุนี้ในพิธีกรรมจึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ที่แทนอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ได้แก่ การมีรูปครุฑ และ พญานาค อยู่บนแท่นพิธี

ภาพที่ 5.23 พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่
วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

นอกจากนี้ในพิธีมีการประกอบพิธีบูชาเทวดาทั้งสี่ทิศ การใช้เสียงดนตรี และการขับร้องเพื่อเป็นสื่อกลางการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ กล่าวคือในพิธีกรรมบวงสรวงมีการประกอบพิธีบูชาเทวดาทั้งสี่ทิศโดยตั้งกระทงเครื่องเช่นเพื่อส่งเวรรวมทั้งส่งเวรพระนางธรณีด้วยโดยวางไว้ข้างล่างตรงพื้นดิน เทวดาที่รักษา 4 ทิศ คือ ท้าวธรรมาธิราช ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬปักข์ และท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งมีความเชื่อว่าท้าว จตุโลกบาลนั้นมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองโลกมนุษย์และโลกทิพย์ไปพร้อมกันนอกจากนี้ยังนิยมเช่น สรวงท้าวจตุโลกบาลในโอกาสงานประเพณีและงานทำบุญตามโอกาสต่าง ๆ เป็นการเชิญให้ท้าวจตุโลกบาลมาดูแลรักษาให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเรียบร้อยราบรื่น (มณี พยอมยงค์, 2547 : 83)

ภาพที่ 5.24 เครื่องบูชาเทวดาทิ้งสี่ทิศที่วงเวียนใหญ่

นอกจากนี้ ในพิธีกรรมมีพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยสร้างบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ แสดงให้เห็นพลังของอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีทั้งเสียงดนตรี การขับร้อง เพื่อเป็นสื่อกลางการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวเชิดชูศุติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพร้อมทั้งขออำนาจพระองค์ให้มาคุ้มครองผู้ที่มาร่วมพิธี สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจในการประทานพรให้กับผู้ที่มาร่วมงานได้ ดังนั้นการกล่าวเชิญด้วยน้ำเสียงอ่อนหวาน แสดงให้เห็นสถานภาพอันสูงส่งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีส่วนทำให้พระองค์พึงพอใจและร่วมยินดีกับ การบวงสรวงครั้งนี้และเมื่อพระองค์เกิดความพึงพอใจจะบันดาลความสุขให้กับทุกคน

ในขณะที่บางพื้นที่ใช้เสียงฆ้องวงใหญ่เป็นเสียงก้องกังวานเป็นสัญลักษณ์สื่อให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับรู้การบวงสรวงครั้งนี้ ทั้งนี้เพราะ “เสียงฆ้องเป็นเสียงที่สื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติ กล่าวคือ พลังอำนาจของเสียงนั้นสามารถสื่อสารกับเทวดาที่อยู่ทุกหนทุกแห่งทั้งในเมืองฟ้าและเมืองคน เพื่อบอกกล่าวให้รู้ว่าการประกอบพิธีกรรมได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว ระดับความดังของเสียงจึงส่งไปได้ไกลกว่ามนุษย์ธรรมดาได้ยินและมีพลังส่งถึงอำนาจเหนือธรรมชาติที่สถิตอยู่ทุกแห่ง เพื่อบอกให้เทวดารู้ที่ตั้งของสถานที่ประกอบพิธีกรรม เสียงฆ้องเสียงกลองที่ดังมิได้ขาดจึงเป็นการสื่อสารเพื่อให้เทวดาได้ยินเสียงและตามเสียงนั้นมายังสถานที่ประกอบพิธีกรรม” (พิภก เมืองหลวง, 2554 : 113)

ในขณะที่ตัวแทนของความเชื่อทางพราหมณ์ ได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็น “พราหมณ์” มีผู้ถือเครื่องประกอบจังหวะได้แก่ บัณเฑาะว์ และสังข์ คำกล่าวโองการมีการเชิญเทพทางพราหมณ์

อินดู ส่วนความเชื่อทางพุทธ ได้แก่ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี การผสมผสานความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมบูชาดังกล่าว สะท้อนมโนทัศน์ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสังคมไทยว่ามีความหลากหลาย มีพลวัตและมีระดับชั้นแต่ก็สามารถผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืนและต่างก็มีบทบาทเดียวกันนั่นคือการตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์

2. การผสมผสานความเชื่อทางวัฒนธรรมไทย-จีน จากการเก็บข้อมูลพบว่าหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมบูชาแล้วยังมีกิจกรรมเฉลิมฉลองถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งจะเห็นได้ว่าการผสมผสานความเชื่อทางวัฒนธรรมไทย-จีน ด้วย ได้แก่ การแสดงเชิดสิงโต กระตั้งแทงเสื่อ แห่งมังกร การจุดประทัด ส่วนวัฒนธรรมไทยได้แก่ การรำดาบ การแห่กลองยาว การเล่นแตงวง

ด้านการแสดงแบบจีน จากการสังเกตพบว่า การแสดงที่พบจำนวนมากในพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ การแห่มังกร และเชิดสิงโต ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นจีนด้วยเช่นเดียวกัน สุวรรณา คุณติลภณัฐวสา (2561) ได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวจีนที่มีต่อมังกร สรุปได้ว่า ชาวจีนเชื่อว่ามังกรทองเป็นสัญลักษณ์แห่งโชคลาภความมีอำนาจ ความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรืองความมีภูมิปัญญาและความดีงาม ดังนั้นชาวจีนจึงถือว่ามังกรทองเป็นสัตว์ที่เป็นมงคลถ้าได้พบเห็นหรือผ่านบ้านใครถือว่าได้รับพรจากเทพเจ้า ชาวจีนมีความเชื่อมาแต่โบราณว่ามังกรเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งที่ยังบันดาลประโยชน์อย่างมากแก่มนุษย์ เช่น ทำให้เกิดฝน ลม ไฟ และฤดูกาลต่างๆ จึงควรแห่แหนเพื่อแสดงความกตัญญู ส่วนสิงโตนั้นเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความกล้าหาญมั่นคง ดังนั้นจึงมีการแห่สิงโตเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายและนำมาซึ่งโชคลาภ สุวรรณา คุณติลภณัฐวสา (2561 : 82-84)

จากการศึกษาเกี่ยวกับการแห่มังกรและเชิดสิงโตข้างต้น เมื่อนำมาพิจารณากรณีงานประเพณีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบว่าคณะแห่มังกรทองในพื้นที่ธนบุรีจึงได้นำมังกรทอง มาร่วมในขบวนประเพณีแห่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์ ผ่านมังกรทองซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความกตัญญู มาเป็นตัวแทนความกตัญญู ความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของปวงชนชาวธนบุรีและชาวไทย นอกจากนี้ยังได้นำสิงโตซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญมั่นคงซึ่งเป็นลักษณะอันโดดเด่นของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีความกล้าหาญมั่นคงที่จะต่อสู้สิ่งต่าง ๆ เพื่อประเทศชาติ

ภาพที่ 5.25 การแสดงแห่มังกรและเชิดสิงโตที่วงเวียนใหญ่

ภาพที่ 5.26 พิธีเชิดสิงโตแห่ มังกร เพื่อบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่
วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

ภาพที่ 5.27 การจุดประทัดเพื่อบวงสรวงดวงพระวิญญาณ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

จากทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์จีน หรือคนไทยเชื้อสายจีน ในบริเวณพื้นที่ธนบุรีได้เข้าร่วมพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยมีลักษณะร่วมกันคือพยายามสร้างความทรงจำให้กับคนจีนในชุมชนด้วยเรื่องพื้นบ้านที่ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีชาติพันธุ์จีน สะท้อนผ่านพิธีบวงสรวงนั้นก็ให้มีเครื่องบวงสรวงที่แสดงสัญลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์จีนด้วย ทั้งพฤติกรรมสัญลักษณ์ ได้แก่ การเซตสังเวย การแห่มังกร การแสดงงิ้ว และวัตถุสัญลักษณ์ เช่น อาหารคาวหวาน และผลไม้

จากการสัมภาษณ์สุภาพรณี อติชาติอนันท์ (สัมภาษณ์ 28 ธันวาคม 2564) คนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ธนบุรีส่วนใหญ่เชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นคนไทยเชื้อสายจีนเช่นเดียวกับตน อีกทั้งยังมีส่วนทำให้คนจีนได้มีที่อยู่ที่ยืนในประเทศไทย ดังนั้นการมากราบไหว้บูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเท่ากับเป็นการระลึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์และเท่ากับเป็นการบูชาบรรพบุรุษด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีวิธีคิดในการสร้างพิธีด้วยการผนวกกับความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นบรรพชนของคนจีน สะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ของคนไทยเชื้อสายจีนพื้นที่ธนบุรีที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะที่เป็น

บรรพบุรุษคนชาติจีนได้เป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อมีงานบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ธนบุรี ต่างมารวมตัวกันเพื่อประกอบพิธีบวงสรวงร่วมกัน และเพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจีนผ่านองค์ประกอบในพิธีบวงสรวง จึงพบว่าในพิธีจึงมีทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงตัวตนของคนจีนอย่างเข้มข้น

จึงกล่าวได้ว่า พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นพื้นที่สำคัญที่เปิดโอกาสให้คนไทยเชื้อสายจีนได้มีเวทีในการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นจีนของตน และการแสดงอัตลักษณ์ดังกล่าวก็มีบทบาทในการสร้างและสืบทอดสำนักทางชาติพันธุ์จีนให้กับคนในชุมชนและเยาวชนคนจีนรุ่นใหม่ได้รับรู้และตระหนักรู้ด้วยความภาคภูมิใจว่า คนจีนในพื้นที่ธนบุรีในอดีตเป็นชาติพันธุ์ที่ยิ่งใหญ่และมีประวัติศาสตร์อันยาวนานในพื้นที่ธนบุรี อีกทั้งยังมีเชื้อสายชาติพันธุ์เดียวกันกับกษัตริย์มหาราชของไทย โดยมีเรื่องเล่ากำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสินที่มีบิดาเป็นคนจีนเป็นตัวยึดโยงที่สำคัญ

ภาพที่ 5.28 เครื่องบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของคนไทยเชื้อสายจีน

ด้านการแสดงแบบไทย - ที่วงเวียนใหญ่มีการแสดงประเพณีไทย เพื่อบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วย ได้แก่ การรำดาบ การแห่กลองยาว การเล่นแตงวง การให้คนแต่งชุดทหารขี่ม้าเพื่อถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย

ภาพที่ 5.29 การรำกลองยาวเพื่อบวงสรวงดวงพระวิญญาณ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

จะเห็นได้ว่าการเชิดสิงโต แห่มังกร รำกลองยาวหรือการแสดงแบบไทย สะท้อนให้เห็นการสร้างพิธีกรรมที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่ต่างก็มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือ เพื่อให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพึงพอใจ

3. การผสมผสานความเชื่อเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์ - จากการศึกษาพบว่าพิธีบางพิธีมีการผนวกรวมความเชื่อพิธีอาบน้ำศักดิ์สิทธิ์และน้ำศักดิ์สิทธิ์ด้วย นั่นคือ พิธีอาบน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ดินาร์ บุญธรรม (2556) ได้กล่าวไว้ว่า “สังคมไทยเป็นสังคมที่ต้องพึ่งพาน้ำมาตั้งแต่โบราณ ด้วยเป็นสังคมเกษตรที่ต้องพึ่งฟ้าฝนในการเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่างๆ ในการดำรงชีพ รวมถึงการใช้น้ำเพื่อบริโภคและชำระร่างกายในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของน้ำ ในลักษณะของน้ำมนต์หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่มีคุณสมบัติในการชำระสิ่งที่สกปรกสิ่งที่เป็นมลทินและไม่เป็นมงคลทั้งหลายให้ออกจากร่างกายมนุษย์”

“บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์” ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารมีมาตั้งแต่ในยุคสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เชื่อกันว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะเสด็จไปสรงน้ำในทุกพิธีสำคัญ ไม่ว่าจะ

เป็นช่วงเวลาก่อนออกรบจะเอาน้ำมันศักดิ์สิทธิ์มาสงฆ์ให้กับนายทหารก่อนออกรบ เพื่อเป็นการทำพิธีและรดน้ำมัน

ปัจจุบันมีการสร้างพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินประดิษฐานไว้ที่ปลายบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ โดยมีป้ายประกาศบอกข้อมูลว่าแต่ละทิศนั้นมีพุทธคุณด้านใด โดยมีความเชื่อว่าให้เอาน้ำมันศักดิ์สิทธิ์ไปรดบริเวณนอกชายคา เพื่อเสริมสร้างความเมตตามหานิยม คำขायร่ำรวย แคล้วคลาดปลอดภัยจากภยันตรายทั้งปวง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้เป็นเคารพและศรัทธาของกลุ่มคนทั้งในและนอกพื้นที่

สอดคล้องกับงานของ ไชยจิต ไชยประสิทธิ์ (2562) บทความเรื่อง **น้ำศักดิ์สิทธิ์: การสร้างเครือข่ายสังคมล้านนา** ที่ศึกษาไว้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนากับความเชื่อเกี่ยวกับ “น้ำ” ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อไทยโบราณซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาช้านานแล้วและยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ที่สภาพเศรษฐกิจสังคมและการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยหรือสมัยใหม่ยิ่งไปกว่านั้นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการศาสนาผ่านการใช้น้ำเป็นสัญลักษณ์แห่งพลังและความศรัทธาสู่ “พลังแห่งน้ำศักดิ์สิทธิ์” ที่มีอิทธิพลต่อประชาคมและสังคมอย่างกว้างขวางในสังคมล้านนาทั้งนี้มีสาเหตุหลายประการที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนไทยในปัจจุบันโดยสามารถกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมเศรษฐกิจที่มุ่งสู่การแข่งขันการให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่ผ่านอำนาจเงินตราในปัจจุบันส่งผลให้สภาพจิตใจของคนในสังคมเกิดความสับสนขาดสิ่งยึดเหนี่ยวในจิตใจซึ่งสาเหตุนี้เองได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องน้ำยังคงมีบทบาทต่อสภาพจิตใจของคนล้านนารวมถึงยังสามารถเป็นตัวเชื่อมรอยกลุ่มคนให้ยังคงความเหนียวแน่นในสังคมระดับกลางจนถึงผ่านรูปแบบพิธีกรรมต่างๆในการใช้ “น้ำศักดิ์สิทธิ์” เป็นตัวเชื่อมวิถีชีวิตของคนล้านนาให้ยังคงอยู่ในรูปแบบกลุ่มจากอดีตจนถึงในปัจจุบัน

ดังนั้นการที่ “บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์” ในวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ได้รับความนิยมนมากในปัจจุบัน นับได้ว่าเป็นผลจากทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อทางด้านจิตใจของคนในสังคม เกิดความสับสนในการดำเนินชีวิต จึงต้องหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจอย่าง “พิธีอาบน้ำมันศักดิ์สิทธิ์” ที่เชื่อว่าจะนำพาชีวิตของตนไปพบแต่สิ่งดีงาม แคล้วคลาดปลอดภัยจากภยันตราย ชนະศัตร์ทุกสารทิศ รวมถึงคำขायร่ำรวย เจริญงอกงามในหน้าที่การงาน ด้วยเหตุนี้ “บ่อน้ำมันศักดิ์สิทธิ์” จึงเป็นที่พึ่งทางใจให้กับผู้คนในสังคม ท่ามกลางปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าการผนวกพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับความเชื่อทางศาสนาที่มีอยู่เดิม ทั้งในแง่ของศาสนาแบบอำนาจเหนือธรรมชาติ และทางพุทธศาสนา ทำให้งานมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น ตอบสนองการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาซึ่งได้รับความนิยมนมากในปัจจุบัน สะท้อนให้

เห็นวิธีคิดในการนำคติชนและวัฒนธรรมมาต่อยอด ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2559 : 116) ได้กล่าวว่า พุทธศาสนายังคงเป็นแหล่งอ้างอิงและเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญสำหรับ “คติชนสร้างสรรค์” ในสังคมไทย จะเห็นได้ว่าทั้งพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและความเชื่อที่มีอยู่เดิมต่างก็เอื้อกันที่ช่วยส่งผลให้งานหรือพิธีดังกล่าวมีความยิ่งใหญ่ มีส่วนช่วยเรียกศรัทธาของประชาชนให้เดินทางมาร่วมพิธีกรรมและทำบุญที่วัดมากยิ่งขึ้น

4. สร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัย

การสร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัยที่ปรากฏในหลากหลายลักษณะ ได้แก่ 1. การจัดสรรเวลาและพื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วม 2. การจัดการแสดงในเวทีพื้นที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนี้

1. การจัดสรรเวลาและสถานที่ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วม ที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ มีการสร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนร่วมสมัย ในด้านการจัดสรรทั้งเวลาและพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากการจัดงานจำนวน 2 วัน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมพิธีมากขึ้น กล่าวคือ ก่อนวันงานวันที่ 28 ธันวาคม 1 วัน คือ วันที่ 27 ธันวาคม ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ และผู้ประกอบการอาชีพเชดสิงโต หม่มงกรภายในเขตธนบุรี ได้ร่วมกันเดินขบวนและหม่มงกร บริเวณรอบอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ เพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จากการสังเกตพบว่ามีประชาชนและชุมชนบริเวณใกล้เคียงได้เข้าร่วมพิธีจำนวนมากเช่นเดียวกัน

ส่วนวันที่ 28 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันที่มีการประกอบพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จากการลงภาคสนามพบว่า วันนี้มีการประกอบพิธีบวงสรวงตลอดทั้งวัน กล่าวคือ พิธีบวงสรวงในช่วงเช้าจะเป็นพิธีที่รัฐ นั่นคือ สำนักงานเขตเป็นผู้สร้าง ดังนั้นพิธีจึงมีลักษณะเป็นรัฐพิธี มีพรหมณ์ประกอบพิธีที่ช่วยเพิ่มความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ประชาชนที่เป็นองค์กรเอกชนต่าง ๆ ร่วมถวายพวงมาลาแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนประชาชนทั่วไปสามารถนำเครื่องบวงสรวงร่วมประกอบพิธีในระหว่างที่พรหมณ์ประกอบพิธีได้ โดยสำนักงานได้จัดพื้นที่สำหรับประชาชนที่นำเครื่องเช่นไหว้มาร่วมประกอบพิธีบวงสรวงด้วย

หลังจากเสร็จสิ้นรัฐพิธีเรียบร้อยแล้ว สำนักงานเขตได้เปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้นำของเข้ามาสักการะภายในบริเวณหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแบบใกล้ชิดได้ตลอดทั้งวันจนกระทั่งถึงตอนกลางคืนประมาณ 24.00 น. ระหว่างนี้ มีกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าขายของที่เกี่ยวกับการบวงสรวง ไม่ว่าจะเป็น หมากพลู พวงมาลัย หล้าแฝกสำหรับม้าของสมเด็จพระเจ้าตาก

สินมหาราช ภายในงานยังมีเครื่องเล่นไฮไฟต่างๆ และวัตถุมงคลที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำนวนมาก

ในช่วงเวลาเย็นจนถึงกลางคืน ทางภาครัฐได้เปิดให้ประชาชนใช้พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์ได้อย่างเต็มที่ ทำให้ภายในงานมีกลุ่มคนเซตสังโต แหม้งกร กลุ่มต่าง ๆ มาร่วมขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มการแสดงเซตสังโตแหม้งกรหรือกลุ่มการแสดงประเภทอื่นๆ เช่น รำวงย้อนยุค แห่กลองยาว ได้ใช้พื้นที่และเวลานี้มาลงชื่อเพื่อทำการแสดงเซตสังโตแหม้งกร เพื่อถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และที่สำคัญกลุ่มคนประกอบอาชีพ เซตสังโตแหม้งกร เหล่านี้ ยังได้ตั้งแท่นพิธีแบบปัจเจกและได้นำ หัวสังโต หัวม้งกรวางอยู่บนแท่นพิธีด้วย เพื่อขอพรสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้ช่วยดลบันดาลให้กิจการเซตสังโต แหม้งกร เจริญรุ่งเรือง

นอกจากนี้ภาครัฐได้จัดสรรพื้นที่ สำหรับการออกร้านต่าง ๆ บริเวณรอบถนนบริเวณอนุสาวรีย์และที่สำคัญภายในงานได้มีร้านค้าขายสินค้ามาออกร้านส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่มีแสงสีที่สวยงามเพื่อให้เข้ากับบรรยากาศตอนกลางคืน บ้างก็ขายสินค้าแนวย้อนยุค ประชาชนที่มาสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วยังถือเป็นการมาพักผ่อนหย่อนใจยามค่ำคืนและยังได้ดูการแสดงเซตสังโต แหม้งกร และการแสดงประเภทอื่น ๆ เช่น รำวง กลองยาว จำนวนมากอีกด้วย

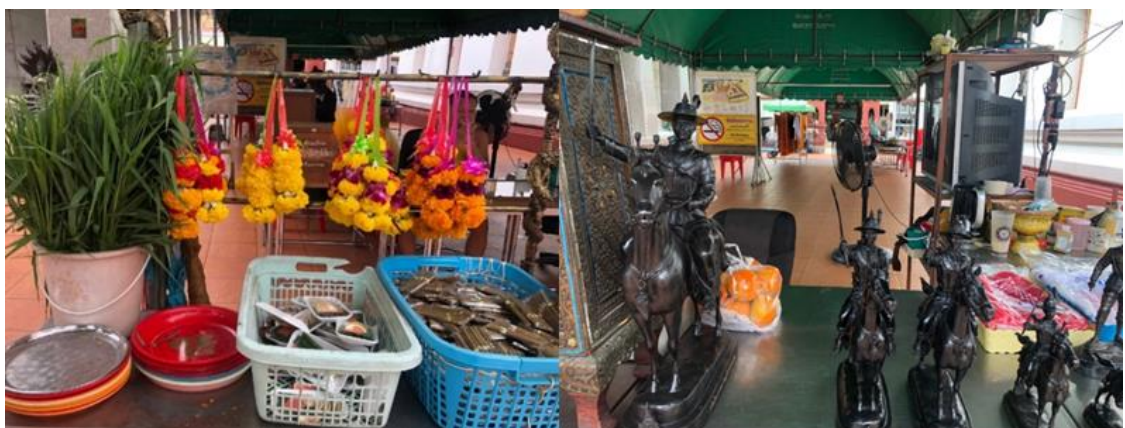

ภาพที่ 5.30 การแห่มังกรขนาดยาวติดไฟและการต่อตัวที่วงเวียนใหญ่

จะเห็นได้ว่า พิธีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นบริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ ล้วนแล้วแต่มีการจัดสรรพื้นที่และเวลาของพิธีกรรมที่ตอบสนองความต้องการปวงชนหลากหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มที่ต้องการร่วมบวงสรวงแบบรัฐพิธี ก็จะมาช่วงเช้า ส่วนกลุ่มที่ต้องการบวงสรวงแบบปัจเจกบุคคลสามารถมาได้ตลอดทั้งวัน หรือประชาชนที่ต้องการทั้งมาสักการะและมาท่องเที่ยวชม

การแสดง แสงสีเสียง และซื้อสินค้าต่างๆ ก็สามารถมาได้ในช่วงกลางคืน จึงกล่าวได้ว่า งานพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ เป็นพิธีที่มีการสร้างสรรค์เพื่อตอบสนองความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัยอย่างแท้จริง

วัดอินทารามวรวิหาร มีมีพิธีกรรมลักษณะรัฐพิธีในช่วงเช้า แต่อย่างไรก็ตามทางฝ่ายสำนักงานเขตที่จัดงานก็ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้นำเครื่องบวงสรวงมาสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินด้วยเช่นเดียวกัน จากการลงภาคสนามพบว่า หลังจากเสร็จสิ้นรัฐพิธีประชาชนจำนวนมากได้นำเครื่องบวงสรวงที่แทนพิธีนำกลับมารับประทานเพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้มีประชาชนจำนวนหนึ่ง ได้นำของมาถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วยเช่นเดียวกัน และยังได้ซื้อหญาแฝกถวายม้าทรงของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย ซึ่งน่าสังเกตว่าการสักการะดังกล่าวนอกจากจะทำที่บริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์ที่ตั้งอยู่ใจกลางพื้นที่ของวัดแล้ว ทางวัดยังได้มีรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ เช่น โบสถ์ วิหาร ซึ่งมีประชาชนไปสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังพื้นที่ดังกล่าวด้วย บางพื้นที่ในวัดเช่น ในวิหารก็มีเรื่องเล่าว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพได้เคยมานั่งวิปัสสนากรรมฐาน ณ ที่แห่งนี้อีกด้วย และทางวัดเองก็ได้นำรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินปางต่าง ๆ ทั้งปางนั่ง และปางผนวช อีกทั้งยังมีพระแทนที่เชื่อว่าเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นการประกอบสร้างเรื่องเล่าให้เป็นรูปธรรมทำให้มีประชาชนจำนวนมากมาสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชภายในวิหารแห่งนี้ที่ทางวัดได้นำเครื่องบวงสรวงไม่ว่าจะเป็น พระมาลา และดาบ มาเตรียมไว้ให้ประชาชนที่ต้องการเช่าเพื่อถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย

ภาพที่ 5.31 หญาแฝก เครื่องบูชา และวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่
วัดอินทารามวรวิหาร

นอกจากนี้จากการสังเกตพบว่า ภายในวัดบริเวณด้านข้างพิธีบวงสรวง มีร้านขายวัตถุมงคล ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรง โดยภายในร้านมีวัตถุมงคลประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเป็นยันต์ เหรียญ รูปหล่อ พระมาลา ดาบ ตั้งวางเรียงรายอยู่จำนวนมาก เมื่อประชาชนได้ร่วมพิธี เรียบร้อยแล้วก็สามารถมาเช่าเครื่องราง วัตถุมงคลเหล่านี้ได้โดยสะดวก ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่าพิธีกรรม และวัตถุมงคลต่างเอื้อและสนับสนุนความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งกันและกัน แต่ต่างก็มีวัตถุประสงค์ เดียวกันคือเป็นเรื่องของจิตใจของผู้ที่นับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั่นเอง กล่าวได้ว่า การที่วัด อินทารามวรวิหาร มีรูปเคารพสักการะต่าง ๆ และมีวัตถุประสงค์ตามเรื่องเล่าในลักษณะต่าง ๆ ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่พิธีกรรมทำให้ตอบสนองความต้องการอันหลากหลายของประชาชนที่มาสักการะ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี

วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ได้สร้างสรรค์พิธีกรรมขึ้นจำนวน 2 พิธี และพิธีกรรมทั้งสองพิธีที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารล้วนแล้วแต่เป็นพิธีที่ตอบสนองผู้คนได้หลากหลายแบบ ตั้งแต่การสร้างพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความเป็นสิริมงคล การสร้างพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ ฯ ซึ่งนอกจากจะมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจเพราะเชื่อว่าพระองค์จะให้ ความช่วยเหลือ ค้ำครอง รักษา ให้กับผู้ร่วมพิธีแล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์แทนการสักการะ เป็นเครื่องแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ซึ่งประชาชนที่ศรัทธาและรับรู้พระราชกรณียกิจที่เต็มไปด้วยความเมตตาที่พระองค์มีต่อพสกนิกรชาวไทยต่างได้รับการตอบสนองทางจิตใจ ทั้งในแง่ของสำนึกทางประวัติศาสตร์และความรู้สึกทางจิตวิญญาณ

นอกจากนี้ในบริเวณพื้นที่สระน้ำมนต์ และศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ประกอบ พิธีกรรมทั้งสอง ยังมีลักษณะคล้ายสวนสาธารณะ ที่กว้างขวาง ร่มรื่น มีการตกแต่งประดับประดาด้วย ดอกไม้ประดิษฐ์ และยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ตามความนิยมของประชาชนให้เคารพสักการะมากมาย เช่น พญานาค ปู่ศรีสุทโธ ยาศรีพุมมา เจ้าแม่กวนอิม เทพทันใจ และพระพุทธรูปปางประจำวันเกิด ส่วนในงานประจำปี หรืองานตามเทศกาลก็จะมีการจัดสถานที่อย่างสวยงาม มีกิจกรรมเชิดสิงโต แห่ง มังกร สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัยทั้งสิ้น

ภาพที่ 5.32 บริเวณบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

2. การจัดการแสดงในเวทีพื้นที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การแสดงในงานพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชส่วนใหญ่มีลักษณะของการเฉลิมฉลอง ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีการเฉลิมฉลองหรือเทศกาลต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่มิขึ้นตั้งแต่สมัยดั้งเดิม เมื่อมนุษย์มีความเชื่อในพลังอำนาจที่สูงกว่า และมีความต้องการที่จะทำให้ตนเองสอดคล้องกับธรรมชาติ ในตอนที่มนุษย์ยัง ไม่มีความเจริญมากพอ มนุษย์ต้องประสบกับความทุกข์ทรมานเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลดิน ฟ้า อากาศที่ทำให้พืชผลประสบปัญหาเกิดความกลัว ความอดอยากยากแค้น และความตายทำให้มนุษย์ต้องแสวงหากำลังใจโดยการประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นการปฏิบัติเพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บางอย่างพอใจเพื่อความอยู่รอดและการดำรงชีวิตอยู่ (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, 2543 : 268)

สำนักงานเขตธนบุรี เขตคลองสาน เขตภาษีเจริญ และวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ได้ใช้ประเพณีและความเชื่อความศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ด้วยวิธีการผนวกความเชื่อที่มีอยู่เดิม และการสร้างสรรค์พิธีกรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของปวงชนร่วมสมัยเข้าด้วยกัน ทำให้ประเพณีเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นพื้นที่ของการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในบริบทการท่องเที่ยว เช่นงานประเพณีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ และที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่สื่อให้เห็นถึงการเป็นพิธีกรรมที่เพื่อตอบสนองความต้องการทางใจ ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเพื่อการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน

กิจกรรมภายในงานมีการเดินขบวน การถือป้าย เพื่อเทิดพระเกียรติก่อนวันงานวันที่ 28 ธันวาคม ภายในริ้วขบวนประกอบไปด้วย การแต่งกายชุดไทย กลุ่มคนเชิดสิงโต หม่มม้งกร มีป้ายบอก

ชื่อชุมชนที่อยู่ในเขตธนบุรีอยู่หน้าขบวน ส่วนเมื่อถึงวันงานจริง คือวันที่ 28 ธันวาคม ของทุกปี มีการเชิดสิงโต แห่มังกร มีการออกร้าน มีการแสดงแสง สี เสียง ยามค่ำคืนจำนวนมาก นอกจากนี้การแสดงแห่มังกร เชิดสิงโตดังกล่าวมาร่วมในขบวนแห่อย่างยิ่งใหญ่นี้ มีส่วนช่วยเสริมงานให้มีความอลังการ ประกอบกับคณะสิงโตและคณะมังกรบางคณะ มีการทำให้สิงโตและมังกรทองมีขนาดยาวกว่าปกติ หรือสูงกว่าปกติ และมีแสงสีประดับประดาที่ตัวมังกรและสิงโต เป็นการเพิ่มสีสันให้สวยงามดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ส่วนที่วัดอินทารามวรวิหาร มีการจัดการแสดงจิ้งหรีดหลังจากเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวงเพื่อถวายแด่องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและอีกนัยหนึ่งทำให้การแสดงจิ้งหรีดอยู่ในเวลาที่พื้นที่ของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอีกด้วย อรอนงค์ อินสะอาด 2563 : 269-270 ได้กล่าวไว้ว่า ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหรือสมัยกรุงธนบุรี การแสดงจิ้งหรีดเป็นที่นิยมและแพร่หลายมากอาจเป็นเพราะพระองค์มีเชื้อสายจีนซึ่งเป็นยุคที่มีชาวจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยมากขึ้น ส่งผลให้ชาวไทยกับชาวจีนเริ่มใกล้ชิดกันมากขึ้นปรากฏหลักฐานบันทึกชื่อเรียกของการแสดงว่า “จิ้ง” จากการบันทึกของกรมหลวงนรินทรเทวี ดังในหลักฐานเมื่อครั้งที่พระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดเกล้าฯ ให้จัดขบวนแห่อย่างยิ่งใหญ่นี้เพื่ออัญเชิญพระแก้วมรกต ซึ่งเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทรงยกทัพไปตีเวียงจันทน์และทรงอัญเชิญลงมาด้วย ในขบวนแห่นอกจากจะมี โขน ละคร ดนตรีปี่พาทย์แล้ว ยังมีหมายรับสั่งให้มี “จิ้ง” ไปแสดงในเรือด้วย ดังความที่ว่า “จิ้งลงสามป้านพระยาราชาศรัยหนึ่ง หลวงรักษาสมบัติหนึ่ง รวมมีจิ้งด้วยกันถึง 2 ลำ”

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่าการแสดง “จิ้ง” ในพื้นที่ท่องเที่ยวในงานเทศกาลพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่จัดขึ้นในช่วงวันที่ 27-28 ธันวาคมของทุกปี เป็นการแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของความเป็นจีน สอดรับกับบริบทนิยมการท่องเที่ยวของกลุ่มคนในปัจจุบันที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องการแสดง “จิ้ง” เป็นศิลปะการแสดงของชาวจีนที่จะแสดงในงานเทศกาลสำคัญ ๆ ของจีน รวมทั้งจะแสดงในงานประเพณีเฉลิมฉลองบูชาเทพเจ้าทางศาสนาในลัทธิความเชื่อแบบจีนและยังเป็นการเพื่อความบันเทิงของคนในสังคมทุกระดับ ซึ่งบทละครจิ้ง หรือเนื้อเรื่อง จะมีเรื่องราวที่แสดงมีโครงเรื่องมาจากพงศาวดารจีน เรื่องอิงประวัติศาสตร์ หรือนิทานต่างๆ ของจีน โดยนักแสดงแต่ละคนจะแสดงบทบาทได้รับตามเนื้อเรื่อง ในเนื้อเรื่องมักมีการสอดแทรกคำสอนต่างๆ ไว้ เช่น ความกตัญญู ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า วิธีคิดของผู้สร้างคือ การสร้างพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยผนวกกับงานฉลองในลักษณะประเพณีการท่องเที่ยวจัดขึ้นโดยมีวิธีคิดประยุกต์

ความเชื่อที่มีอยู่เดิมมาใช้ในบริบทใหม่ กล่าวคือ แม้ว่ากิจกรรมภายในงานบางกิจกรรมจะมีลักษณะเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตาม งานดังกล่าวยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานในเรื่องของความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เห็นได้จากการจัดให้มีพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและการถวายมาลัยขอพระกร ถวายพวงมาลา ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงความเคารพในฐานะกษัตริย์ผู้กอบกู้เอกราชและผู้สร้างเมืองธนบุรี

จากการศึกษาพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งหมดนี้ พบว่า แต่ละพิธีมีวัตถุประสงค์หลักร่วมกัน นั่นคือ การสักการะและเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ได้ทำคุณประโยชน์ต่อบ้านเมือง

ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่มีหลายกลุ่มช่วงวัย ทั้งวัยเรียน วัยกลางคน และผู้สูงอายุ และประกอบอาชีพหลากหลาย ในขณะที่ผู้ประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพราหมณ์ ในขณะที่บางพื้นที่มีการเจริญพุทธมนต์ร่วมด้วยทำให้พิธีกรรมพิธีใน 3 พื้นที่ มีลักษณะผสมผสานความเชื่อและวัฒนธรรม

หากเปรียบเทียบในแง่ของพื้นที่จัดสร้างพิธีกรรมบูชา พบว่า พื้นที่ประกอบพิธีกรรมบูชาเป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรง ทั้งเกี่ยวข้องกับสมัยที่มีพระชนม์ชีพ และมีเรื่องเล่าที่แสดงความเกี่ยวข้องหลังสวรรคตแล้ว ทำให้ทุกพื้นที่มีความชอบธรรมและมีเหตุเพียงพอที่จะสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้น โดยทั้ง 3 พื้นที่ เลือกวันบวงสรวงวันเดียวกัน นั่นคือ วันที่ 28 ธันวาคม ซึ่งถือเป็นวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตอกย้ำให้เห็นการพยายามในการนำสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นอัตลักษณ์ประจำพื้นที่กรุงธนบุรีอย่างชัดเจน

หากพินิจในแง่ของวิธีการสร้าง พบว่า พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีวิธีคิดในการสร้างพิธี พิธีกรรมแบบการประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ตามเรื่องเล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรม สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ การผนวกพิธีกรรมบูชากับความเชื่อที่มีอยู่เดิมในสังคม สร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัย ซึ่งสังเกตได้ว่าผู้ที่สร้างพิธีแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ ซึ่งถือเป็นตัวแทนของท้องถิ่น และกลุ่มผู้สร้างจากฝ่ายรัฐ ได้แก่ สำนักงานเขตธนบุรี เขตคลองสาน และเขตภาษีเจริญ อย่างไรก็ตามแม้ว่ากลุ่มผู้สร้างพิธีจะแตกต่างกัน แต่ลักษณะหรือรูปแบบของพิธีบวงสรวงมีความคล้ายคลึงกัน คือการผสมผสานความเชื่อที่หลากหลาย และการผสมผสานวัฒนธรรมแบบไทย - จีน เพียงแต่ พิธีที่รัฐสร้างจะมีความอลังการ ยิ่งใหญ่มากกว่า และอาจมีลักษณะเป็นรัฐพิธีมากกว่า เช่น การแต่งกายชุดข้าราชการ การถวายพานพุ่ม การถวายมาลัยขอพระกร การจัดที่นั่งตามลำดับยศ และตำแหน่ง โดยทั้ง 3 พื้นที่ ที่จัดสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้นมีเพียงวัดหงส์

รัตนารามราชวรวิหารเพียงสถานที่เดียวที่เป็นการจัดการโดยพระสงฆ์ตัวแทนของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามก็ได้มีการเชิญเจ้าหน้าที่รัฐที่มีตำแหน่งมาร่วมเป็นประธานจัดการและมีบทบาทสำคัญระหว่างการประชุมประกอบพิธีกรรมด้วย ดังนั้นพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงสามารถเป็นตัวแทนของประเพณีและพิธีกรรมในสังคมไทยที่เป็นภาพสะท้อนให้เห็นบทบาทของรัฐในการจัดการประเพณีและพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับการศึกษาประเพณีพิธีกรรมของ ศิราพร ฅกลาง ที่วิเคราะห์ว่า การจัดประเพณีพิธีกรรมจำนวนมากทุกวันนี้ ไม่ได้อยู่ในมือของชาวบ้านอีกต่อไป แต่จัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ผู้เป็นประธานในพิธีกรรมแทนที่จะเป็นผู้ใหญ่ในระดับหมู่บ้าน หมอขวัญ พ่อจารย์ หรือ ปู่จารย์ ก็เป็นนายกอบต. นายกอบจ. ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายกรัฐมนตรี ทำให้ ประเพณีของราษฎร์ กลายเป็น ประเพณีของรัฐ และมีส่วนทำให้พิธีกรรมกลายเป็นการแสดง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด (ศิราพร ฅกลาง, 2558 : 374 - 375)

ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานว่า พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่สร้างขึ้นนี้ เป็นพิธีที่เกิดขึ้นมาจากการผลพวงของการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ ตามนโยบายของรัฐชาติสมัยใหม่ โดยพิธีกรรมบูชาเหล่านี้ สร้างขึ้นภายหลังจากที่มีการประดิษฐาน อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปี พ.ศ. 2497

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นมาจากนโยบายของรัฐชาติสมัยใหม่ตามแนวคิดของ Hobsbawm. (1983). อย่างไรก็ตามพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีลักษณะเป็นประเพณีประดิษฐ์แบบสังคมไทย ดังที่ ศิราพร ฅกลางได้กล่าวไว้ว่า “ประเพณีประดิษฐ์” ในสังคมไทย ปัจจุบัน มักเกิดขึ้นจาก “คนนอกชุมชน” ซึ่งอาจเป็นคนในภาครัฐหรือมักเกิดขึ้นเพราะถูกกำหนดโดย “ปัจจัยภายนอกสังคม” หรือเกิดจากบริบททางสังคม “นอกชุมชน” บางประการ เช่น บริบทการท่องเที่ยว บริบทโลกาภิวัตน์ หรือ บริบทข้ามพรมแดน” (ศิราพร ฅกลาง, 2558 : 367)

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอให้เห็นภาพรวมลักษณะวิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในสังคมไทยปัจจุบัน ทั้งในแง่ของการอ้างอิงเรื่องเล่า ภาพรวมของพิธีกรรม วิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมบูชา การศึกษาพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบทนี้ทำให้เห็นถึงความเชื่อหรือพิธีบวงสรวงจึงไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงเครื่องแสดงความเคารพเท่านั้น แต่เป็นประเพณีที่สร้างขึ้น ด้วยการหยิบยกเรื่องเล่า ราวที่มีมาในอดีตมานำเสนอใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายใหม่บางประการ โดยสะท้อนผ่านองค์ประกอบของพิธีกรรม และมีกลวิธีการนำเสนอวิถีคิดเพื่อตอบสนองรสนิยมที่เต็มไปด้วยพลวัตของคนในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

บทที่ 6

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง *พลวัตเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร* มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสังคมไทย และเพื่อวิเคราะห์วิธีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี โดยมีสมมติฐานในการวิจัยว่าเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพลวัตและเป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยนำตำนานและเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์มาเชื่อมโยงและตีความให้เข้ากับสถานที่ แล้วสร้างพิธีกรรมในรูปแบบใหม่ขึ้นอย่างหลากหลาย อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามตั้งแต่ปี 2563 ถึง 2565 ในพื้นที่ที่จัดพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ วงเวียนใหญ่ วัดอินทารามวรวิหาร วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอสรุปผลการวิจัย และอภิปรายผลการวิจัย สำหรับการอภิปรายผล ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการอภิปรายใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1. เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นคติชนสร้างสรรค์ 2. เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะพื้นที่ของการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ และ 3. แนวโน้มของการนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสังคมไทย

สรุปผลการวิจัย

1. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร” สรุปผลการวิจัยเรียงลำดับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

1.1 เรื่องเล่าและพลวัตของเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ผู้วิจัยศึกษาเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งหมด 81 สำนวน แบ่งออกเป็นเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในพงศาวดาร หนังสือ สื่อออนไลน์ต่าง ๆ และที่ปรากฏในสำนวนมุขปาฐะ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการจัดแบบเรื่องและอนุภาคมาจัดกลุ่มประเด็นสำคัญ ซึ่งผล

การศึกษาในรูปแบบการจัดแบบเรื่องและอนุภาค พบว่า เรื่องเล่าที่ปรากฏในพงศาวดาร 5 ส่วน ใหญ่มีอนุภาคเหตุการณ์ที่เน้นความยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะวีรบุรุษ ชาติ ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะแทบจะทุกพงศาวดารล้วนแล้วมีที่มาจากต้นฉบับเดียวกัน คือ ฉบับจันทน ุมาต (เจิม) ทำให้การลำดับเนื้อเรื่องจึงมีความแตกต่างกันน้อยมาก แต่สิ่งที่เหมือนกันมากที่สุดของแต่ ละสำนวนคือการนำเสนอเกี่ยวกับการเป็นวีรบุรุษกู้ชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยจะเริ่ม จากเหตุการณ์ที่ออกจากวัดพิชัยตีฝ่าวงล้อมระดมไพร่พลเพื่อกอบกู้กรุงศรีอยุธยา การตั้งสร้าง เมืองกรุงธนบุรีที่สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์ รวมถึงเหตุการณ์กรุงธนบุรีล่ม สลาย และการสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อนำมาเทียบเคียงกับหนังสือเรื่องเล่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพบว่า เรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ปรากฏในพงศาวดาร ยังคงเป็นต้นแบบในการ สร้างเรื่องเล่าเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง

ส่วนเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจำนวน 26 ส่วน วน สามารถจัดแบบเรื่องได้ทั้งหมด 3 แบบเรื่อง ได้แก่ 1. แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช 2. แบบเรื่องทหารเอกคู่บารมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และ 3. แบบเรื่องสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหาร ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จพระเจ้าตาก สิ้นมหาราชซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏในหนังสือ น่าจะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจาก หนังสือเรื่อง อภินิหารบรรพบุรุษ คัดจากฉบับพิมพ์ครั้งแรก เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระ นครสวรรค์วรพินิต โปรดให้พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าปิยภัทตินารถ สุประดิษฐ์ เมื่อปี 2473 ส่วนแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหารนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลมา จากหนังสือเรื่อง “ใครฆ่าพระเจ้ากรุงธน” ของ หลวงวิจิตรวาทการ แบบเรื่องลักษณะนี้ส่วนใหญ่ ผู้เขียนระบุว่า เป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถสามารถแบ่งที่มาของข้อมูลได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มแรกได้เรื่องนี้มาจาก บุคคลซึ่งอ้างว่าอยู่ในตระกูลเชื้อสายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และได้ข้อมูลมาจากเอกสารเก่าที่ “สูญหาย” ส่วนกลุ่มที่ 2 ได้เรื่องนี้มาด้วย “การนั่งญาณสมาธิ” ที่ ติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรง เมื่อนำเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ ปรากฏในหนังสือมาเปรียบเทียบกับพงศาวดารพบว่า มีความแตกต่างกัน คือ เรื่องการกำเนิดของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อภินิหารต่างๆที่เกิดขึ้นในช่วงกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชแสดงให้เห็นบุญญาบารมีของพระองค์ชัดเจน สิ่งสำคัญที่สุดที่เกิดขึ้นในแบบเรื่องนี้คือ การใช้ เหตุการณ์อภินิหารในการแสดงบุญญาธิการ ปาฏิหาริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อ นำเสนอแก่นเรื่องคือการเชิดชูความเป็นวีรบุรุษ และผู้มีบุญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มี

อิทธิฤทธิ์ในการสร้างความอัศจรรย์ เหตุการณ์เหนือธรรมชาติ ดังเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้มีการมี
ในทำนองเดียวกับพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีฐานะเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม

ส่วนเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์มีที่มาหลากหลาย ทั้ง
จากองค์ความรู้ที่ได้จากตัวบทในพงศาวดาร มีทั้งคัดมาบางตอนจากพงศาวดาร หรือเป็นการหยิบยก
บางประเด็นมาเขียนบทความแสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับการประหารชีวิตว่ามีจริงหรือไม่
เช่นเดียวกับประเด็นพระสติวิปลาสก็ถูกนำมาวิเคราะห์ตีความด้วยเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ยังเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทปัจจุบันซึ่งมีเนื้อหา
2 ลักษณะใหญ่ ลักษณะแรก ได้แก่เรื่องเล่าปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และลักษณะที่
สองสถานที่ต่าง ๆ ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคยเดินทางไปประทับ ซึ่งเรื่องเล่าระหว่างสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ต่าง ๆ นี้ปรากฏในหนังสือหรือมูขปาฐะ แต่แตกต่างกันที่
วัตถุประสงค์ คือเรื่องเล่าลักษณะนี้ในสื่อออนไลน์มีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวและการมีตัวตน
ของท้องถิ่น และยังมีการเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ประกอบด้วยการทำให้สถานที่นั้น ๆ เป็นที่รับรู้ทั่วไป
มากขึ้น

การศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ทั้งหมด ทำให้เห็น
พลวัตด้านช่องทางหรือ “พื้นที่” ในการสืบทอดเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งมีรูปแบบ
หรือช่องทางในการสืบทอดที่แตกต่างจากเรื่องเล่าในอดีตที่เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญของบุคคล
สำคัญ หรือพระราชประวัติของกษัตริย์ในอดีตมักจะมีผู้บันทึกในรูปแบบของพงศาวดาร แต่ในกรณี
เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบัน พบว่ามีการผลิตซ้ำหลายช่องทางทั้ง หนังสือ
วารสาร ผลงานวิชาการ และสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อออนไลน์เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรื่อง
เล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแพร่กระจายในวงกว้าง และอาจเป็นช่องทางหลักที่สำคัญที่ช่วย
บันทึกเรื่องเล่าและสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในปัจจุบันอีกด้วย

เรื่องเล่าที่มีความโดดเด่นและแสดงให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าที่ชัดเจนทำให้เห็นสถานะทาง
ความเชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่พลวัตไปตามบริบทสังคมปัจจุบัน คือเรื่องเล่าเกี่ยวกับ
ความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหาร และเรื่องเล่าที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
กับสถานที่ต่าง ๆ อันนำไปสู่การสร้างวัดถุมงคล พิธีกรรม และเพื่อนสนองนโยบายการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในสื่อออนไลน์เหล่านี้มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ เป็นข้อมูลที่คน
ในสังคมสามารถสืบค้นได้ง่าย สามารถเลือกเรื่องเล่าที่จะอ่านให้สอดคล้องกับรสนิยมของตนเอง สื่อ
ออนไลน์เหล่านี้จึงเป็นช่องทางในการเผยแพร่เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่สำคัญ

การศึกษาเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสื่อออนไลน์ทำให้เห็นการแพร่กระจายของ “เรื่องเล่า” สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแตกต่างจากอดีตจากพงศาวดารกลายเป็น “พื้นที่ใหม่” ที่มีลักษณะเป็น “พื้นที่สาธารณะ” ได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกี่ยวกับวัตถุดิบและพื้นที่ธนบุรีที่ปรากฏในสำนวนมุขปาฐะ เป็นเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสิ่งของส่วนพระองค์ และสถานที่ต่าง ๆ ในพื้นที่ “ฝั่งธนบุรี” จากการสำรวจข้อมูลพบว่า มีวัตถุหรือสิ่งของส่วนพระองค์และสถานที่ในเขตธนบุรีมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะประจำท้องถิ่น แล้วภายหลังถูกบันทึกไว้ในรูปแบบลายลักษณ์ จนกระทั่งปัจจุบันถูกนำไปเผยแพร่ในสื่อออนไลน์จำนวนมาก จากการศึกษาพบจำนวนทั้งสิ้น 19 สำนวน การศึกษาดังกล่าวทำให้เห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ชัดเจนและเข้มข้น อีกทั้งยังทำให้เข้าใจวิถีคิดในการประกอบสร้างความเชื่อความศรัทธาของคนในพื้นที่จนนำไปสู่การสร้างพิธีกรรมบูชาจนทำให้ในปัจจุบันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นธนบุรีในปัจจุบัน

จากการศึกษา เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งหมดนี้ทำให้เห็นความแตกต่างของเรื่องเล่าในแต่ละยุคสมัย ที่มีการนำไปใช้ในแต่ละกรณี ในแต่ละท้องถิ่น อีกทั้งจะทำให้เห็นการแพร่กระจายของข้อมูลของเรื่องเล่าพระเจ้าตากสิน ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ในปัจจุบัน

หากพิจารณาด้านจำนวนของแบบเรื่อง พบว่า **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทาง** ที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ประเภทต่าง ๆ เป็นแบบเรื่องที่มีจำนวนมากที่สุด อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่จะต้องมีการเดินทางเพื่อการกอบกู้เอกราชด้วยลักษณะเนื้อหาของเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเดินทางผ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณ จังหวัดภาคตะวันออก และภาคกลางตอนบน ซึ่งเป็นเส้นทางสำคัญสมัยพระองค์รับราชการก่อนสถาปนาเป็นกษัตริย์ นอกจากนี้ยังมีสถานที่ทางภาคใต้และจังหวัดจันทบุรีบางแห่งซึ่งเป็นเรื่องเล่าชุดหลังที่กล่าวถึงการไม่ได้ถูกประหารแต่ได้ออกผนวชจบจนสิ้นพระชนม์เช่นเดียวกับแบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี ที่มีจำนวนรองลงมาช่วยเป็นเครื่องยืนยันถึงภาพลักษณ์ของพระองค์ในฐานะกษัตริย์พระองค์เดียวแห่งกรุงธนบุรีที่ยังคงเหนียวแน่นอยู่ในความทรงจำของประชาชนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังมีส่วนทำให้ชาว “ธนบุรี” เกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง มีส่วนทำให้เกิดการอนุรักษ์เรื่องเล่าและสถานที่ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของตน

ส่วน **แบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช** ช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์และความมีบุญญาบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ มีส่วนทำให้ความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแพร่หลายไปในวงกว้าง อีกทั้งยังทำให้ผู้คนในสถานที่ที่เกี่ยวข้องศรัทธาและเชื่อในอำนาจบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไว้ด้วยกันในฐานะ “ลูกพ่อตาก” หรือ “ลูกปู่ตาก” เรื่องเล่าในสื่อออนไลน์นี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นสิ่งที่ถูกสมมติขึ้นโดยมีเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ต่าง ๆ มารองรับจนนำไปสู่การเกิดพิธีกรรมที่ช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ให้กับความเชื่อแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ประเด็นด้าน **พลวัตของเรื่องเล่า** นับตั้งแต่เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารช่วยสร้างภาพลักษณ์ให้สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นวีรบุรุษกู้ชาติหลังจากนั้น เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เห็นความมีบุญญาบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสิน จนนำมาสู่ความเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์

หลังจากที่ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่าที่สอดรับไปกับบริบททางสังคมแล้ว ทำให้ผู้วิจัยเห็นพลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่มีความหลากหลายและพลวัตไปตามบริบทของสังคมเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยได้ใช้ **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ** ซึ่งส่วนมากพบในแหล่งข้อมูลจากพงศาวดาร เป็นแบบเรื่องหลักในการเปรียบเทียบกับเนื้อหาของเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาใหม่ ๆ ในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นเรื่องเล่าที่เขียนในยุคแรก การศึกษาแบบเรื่องพบว่า มีโครงเรื่องหลักที่คล้ายกัน แต่แตกต่างกันที่รายละเอียดเนื้อหาจากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า แบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเล่า “ประสบการณ์” ของผู้นับถือศรัทธาซึ่งเป็นลักษณะพลวัตของเรื่องเล่าที่มีบทบาทสำคัญคือเพื่อยืนยัน “ความศักดิ์สิทธิ์” ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ลักษณะเด่นของเรื่องเล่ากลุ่มนี้คือการอ้าง ประสบการณ์ตรงที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ ความสำเร็จและอิทธิฤทธิ์ที่เกิดจากการนับถือบูชา ความสำเร็จความสมหวังจากการบนบาน

เรื่องเล่าสำนวนเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นลักษณะและพลวัตของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริบทสมัยใหม่ที่แตกต่างไปจากเรื่องเล่าดั้งเดิมแบบพงศาวดารหลายประการ เป็นเรื่องเล่าที่เกิดมาจากการประกอบสร้างความเชื่อในอำนาจสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัตถุมงคลต่าง ๆ และเป็นเรื่องเล่าที่ตอบสนองความปรารถนาและความต้องการของมนุษย์ในโลกปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าแบบใหม่นี้มีส่วนช่วยสถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจากษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี

เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองในสังคมไทยใน และเป็นเรื่องเล่าที่มีหน้าที่สำคัญคือ เพื่อยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ และการมีอยู่จริงของความเชื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สรุปได้ว่า การศึกษาแบบเรื่องปาฏิหาริย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทำให้เห็นสายธารของความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน อันเกิดมาจากเรื่องเล่าที่กล่าวถึงวีรกรรมของพระองค์ในพงศาวดาร ต่อมาเมื่อกระแสสังคมเปลี่ยนแปลงไป คนในสังคมก็ได้เลือกและปรับใช้เรื่องเล่าดังกล่าวอย่างมีพลวัต ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังคงดำรงอยู่ได้ในบริบทร่วมสมัย อนึ่งการสร้างสรรค์เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแบบใหม่ที่มีเรื่องราวปาฏิหาริย์อันเกิดจากการหยิบยกความเชื่อขึ้นมาทำให้เป็นรูปธรรม ตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์และมีตัวตนอยู่จริงในโลกศาสนาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยิ่งขึ้น สะท้อนให้เห็นบทบาทของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อคนในสังคมร่วมสมัย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้กลายเป็นเทพ/เทวดา/สิ่งศักดิ์สิทธิ์/พ่อตาก/ปู่ตาก ที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าสถานะกษัตริย์ แห่งกรุงธนบุรี พระองค์สามารถอำนวยพร ดลบันดาลหรือตอบสนองต่อมนุษย์ในเรื่องสามัญของโลกได้มากขึ้นและมีลักษณะเป็นมวลชนมากขึ้น อีกทั้งยังช่วยทำให้เรื่องเล่าปาฏิหาริย์มีหน้าที่เชิงสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาซึ่งทำให้เกิดการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในหลายพื้นที่

นอกจากเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะมีลักษณะพลวัตในด้านตัวบทแล้ว ยังมีพลวัตในด้านการนำไปใช้ อีกด้วย ผลจากการศึกษาด้านพลวัตการนำไปใช้พบว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกนำไปใช้ในลักษณะของคงอยู่ ปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมเนื้อหาเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ในบริบทร่วมสมัย ได้แก่ การนำตำนานในพงศาวดารมาเพิ่มเติมเนื้อหาให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องวีรบุรุษในสังคมไทย การสถาปนาให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ด้วยเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ของกลุ่มผู้ศรัทธา การสร้างเรื่องเล่าเพื่อเชื่อมโยงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสถานที่ซึ่งถือว่าการนำเรื่องเล่าไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยใช้ “อดีต” ทางประวัติศาสตร์มาสร้างสรรค์ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ คนในชุมชนได้เลือกสรรเรื่องเล่า เพื่อทำให้สถานที่ในชุมชนมีความสำคัญต่างที่อื่น เพราะความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งของไทย นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างพิธีกรรม หรือ สร้างวัตถุมงคล โดยอาศัยเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ปราบปรามการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นพัฒนาการของความเชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จากบุคคลในตำนานได้กลายมาเป็นทุนทางวัฒนธรรม ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุคทุนนิยมและโลกาภิวัตน์

1.2 วิธีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ ฝั่งธนบุรี

ผู้วิจัยวิเคราะห์การนำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาในแต่ละจังหวัด และวิเคราะห์วิธีคิดในการนำเรื่องเล่าดังกล่าวมาปรับใช้ในสังคมไทยปัจจุบันซึ่งจะทำให้เห็นวิธีคิดของคนไทยในการนำคติชนประเภทนิทานพื้นบ้าน ตำนานพื้นบ้าน มาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ผลการศึกษาพบว่า **วิธีคิดในการนำเรื่องเล่ามาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**ของกลุ่มผู้สร้างพิธีกรรม 3 พื้นที่ ได้แก่ 1. ภาครัฐ คือพื้นที่วงเวียนใหญ่ 2. ภาครัฐร่วมกับท้องถิ่น คือวัดอินทารามวรวิหาร และ 3. ท้องถิ่น คือวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร กลุ่มผู้สร้างทั้ง 3 กลุ่มต่างก็มีวิธีคิดในการนำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาเหมือนกันคือการเชื่อมโยงตอนหนึ่งในเรื่องเล่าที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ของตน ซึ่งมีส่วนช่วยเสริมให้พื้นที่นั้นกลายเป็นพื้นที่พิเศษในโลกศักดิ์สิทธิ์ และกลายเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าหรือมีมูลค่าในโลกสามัญ หากเป็นพื้นที่วงเวียนใหญ่ก็จะเน้นย้ำความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับพื้นที่ธนบุรี และ เน้นย้ำบทบาทของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อชาวฝั่งธนและคนในชาติ ในขณะที่วัดอินทารามวรวิหาร และวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารต่างก็ใช้ชุดเรื่องเล่าเกี่ยวกับความสำคัญของวัดในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์และยังมีการอ้างอิงเรื่องเล่าหลังเหตุการณ์สวรรคตที่ยังคงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับวัด ซึ่งมีทั้งเรื่องเล่าจากพงศาวดารและเรื่องเล่ามุขปาฐะ

จากการศึกษาวิธีคิดในการนำเรื่องเล่ามาประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งหมด ผู้วิจัยพบว่ามีความน่าสนใจ 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรก ผู้สร้างที่เป็นภาครัฐมักเลือกเรื่องเล่าพงศาวดารมาอ้างอิงการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากเรื่องเล่ากลุ่มนี้มีความเก่าแก่และมีความน่าเชื่อถือเพราะเป็นหลักฐานที่มีการตีพิมพ์ทำให้การสร้างพิธีต่าง ๆ มีความน่าเชื่อถือแตกต่างจากตำนานของชาวบ้านที่เป็นมุขปาฐะซึ่งอาจเกิดการคลาดเคลื่อนของเรื่องเล่าได้ ประการที่สอง กลุ่มผู้สร้างภาครัฐมักมีการนำเรื่องราวจากพงศาวดารที่ระบุเกี่ยวกับวีรกรรมการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาเน้นย้ำในพิธีกรรม ซึ่งมีส่วนช่วยเสริมสร้างให้พื้นที่ธนบุรีและพิธีกรรมในพื้นที่ธนบุรีมีความยิ่งใหญ่อลังการสมกับเป็นเมืองราชธานีในสมัยกรุงธนบุรี และ ประการที่ 3 ก็คือมีการใช้ชุดเรื่องเล่ามุขปาฐะประกอบการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อยกย่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระราชกำเนิด สาเหตุการสิ้นพระชนม์ แสดงให้เห็นว่าผู้สร้างที่เป็นภาครัฐให้ความสำคัญกับเรื่องราวเกี่ยวกับชาติกำเนิด บุญญาธิการเพื่อเสริมให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีบารมี มีศักดิ์ศรีแห่ง

ความเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกับกษัตริย์องค์อื่นในราชวงศ์ปัจจุบัน อนึ่ง กลวิธีดังกล่าวเคยปรากฏมาแล้วในสมัยธนบุรี นั่นคือ ข้อความที่ปรากฏในโคลงภาคพระราชพงศาวดาร ของ นายสวน มหาตเล็ก ที่กล่าวว่าพระองค์เปรียบเสมือนพระนารายณ์ลงมาช่วยโลกมนุษย์ ซึ่งเป็นขบวนการยกกษัตริย์เทียบเคียงกับเทพในสมัยอยุธยา

ด้านพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในปี 2563-2565 ทั้งสามพื้นที่ได้แก่ที่บริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) วัดอินทารามวรวิหาร และวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ผู้วิจัยพบว่า แต่ละพิธีมีวัตถุประสงค์หลักร่วมกัน นั่นคือ การสักการะและเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ได้ทำคุณประโยชน์ต่อบ้านเมือง ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่มีหลายกลุ่มช่วงวัย ทั้งวัยเรียน วัยกลางคน และผู้สูงอายุ และประกอบอาชีพหลากหลาย ในขณะที่ผู้ประกอบพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพราหมณ์ ในขณะที่บางพื้นที่มีการเจริญพุทธมนต์ร่วมด้วยทำให้พิธีกรรมพิธีใน 3 พื้นที่ มีลักษณะผสมผสานความเชื่อและวัฒนธรรม

หากเปรียบเทียบในแง่ของพื้นที่จัดสร้างพิธีกรรมบูชา พบว่า พื้นที่ประกอบพิธีกรรมบูชาเป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยตรง ทั้งเกี่ยวข้องกับสมัยที่มีพระชนม์ชีพ และมีเรื่องเล่าที่แสดงความเกี่ยวข้องหลังสวรรคตแล้ว ทำให้ทุกพื้นที่มีความชอบธรรมและมีเหตุเพียงพอที่จะสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้น ทั้ง 3 พื้นที่ มีกำหนดวันและเวลาที่จัดแน่นอน คือ วันที่ 27 -28 ธันวาคม ของทุกปี ซึ่งตรงกับวันพระราชสมภพของพระองค์ ตอกย้ำให้เห็นการพยายามในการนำสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นอัตลักษณ์ประจำพื้นที่กรุงธนบุรีอย่างชัดเจน โดยพื้นที่วงเวียนใหญ่จัดในวันที่ 28 ธันวาคม ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่บริเวณอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) นี้ น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนับตั้งแต่มีการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อปี 2497 ประกอบกับผู้ร่วมการจัดงานที่วงเวียนใหญ่ส่วนใหญ่เกิดจากการร่วมมือกับภาครัฐหลายหน่วยงานทำให้พิธีบวงสรวงที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่นี้เป็นพิธีกรรมระดับชาติ คือเป็นรัฐพิธีซึ่งพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์จะเสด็จมาเป็นประธานในการถวายพวงมาลาในทุก ๆ ปี อีกทั้งมีการเตรียมงานและจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ ทำให้งานดังกล่าวมีความสำคัญไม่เพียงแค่ระดับพื้นที่เท่านั้น แต่เป็นความสำคัญระดับชาติ จนทำให้พิธีที่วงเวียนใหญ่นี้กลายเป็นศูนย์กลางของพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ส่วนวัดอินทารามวรวิหาร จัดในวันที่ 27 ธันวาคม ของทุกปี ทำให้ไม่ทับซ้อนกับทางวงเวียนใหญ่ อีกนัยหนึ่ง พิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวันที่ 27 ธันวาคม ของวัดอินทาราม

รวริหาร เป็นการจัดงานก่อนที่จะมีพิธีบวงสรวงที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่ในวันที่ 28 ธันวาคม ทำให้พิธีดังกล่าวมีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งให้กับการสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับงานเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี การที่ผู้วิจัยกล่าวเช่นนี้เนื่องจากว่า ระหว่างการประกอบพิธีกรรมที่วัดอินทารามรวริหาร การที่พิธีกรรมนอกจากจะอ่านพระราชประวัติแล้วยังมีการเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของการสร้างอนุสาวรีย์ที่วงเวียนใหญ่อีกด้วย คล้ายกับเป็นการเชิญชวนให้ประชาชนผู้มาร่วมงานไปร่วมงานสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชที่อนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่ ในขณะที่พื้นที่อื่น อาจสร้างพิธีบวงสรวงเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชที่ได้สร้างคุณูปการให้กับประชาชนและประเทศชาติ

ประเด็นที่น่าสังเกตก็คือ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ซึ่งจัดโดยทางวัดโดยตรงได้จัดงานทับซ้อนกับงานของ ทางภาครัฐ คือวันที่ 28 ธันวาคม ซึ่งจัดขึ้นเพื่อบวงสรวงสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชเนื่องในวันขึ้นครองราชย์ของสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชเหมือนกัน ทำให้บทบาทของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ซึ่งเป็นชุมชนเดียวเท่านั้นที่จัดงานเพื่อระลึกถึงสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชเนื่องในโอกาสขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ ถูกลดความสำคัญลง สะท้อนให้เห็นอำนาจของภาครัฐที่มีบทบาทในการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมจากชุมชนมากกว่า แต่ทั้งนี้วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารก็ได้มีการต่อรองเวลาในการจัดงาน กล่าวคือจะเริ่มพิธีบวงสรวงหลังจากที่พิธีทางวงเวียนใหญ่เสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว ทำให้ประชาชนผู้ที่ยากร่วมงานทั้งสองพื้นที่สามารถไปร่วมงานที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารได้ อย่างไรก็ตาม ทั้งสามพื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรมยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานในเรื่องของความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เห็นได้จากการจัดให้มีพิธีบวงสรวงสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชและการถวายมาลัยถวายพวงมาลา ทั้งนี้เพื่อขออำนาจสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชดลบันดาลให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่น ดังจะเห็นได้จากองค์ประกอบของพิธี พฤติกรรมสัญลักษณ์และวัตถุสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในทั้งสามพิธีต่างก็สะท้อนให้เห็นวิถีคิดว่าสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้านเมือง อีกทั้งยังมีการยกย่องสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชในฐานะกษัตริย์องค์สำคัญของกรุงธนบุรี ซึ่งมีวิถีคิดที่มาจากเรื่องเล่าสำนวนต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะ ระหว่างการประกอบพิธีกรรมพราหมณ์หรือผู้ประกอบพิธีมักกล่าวถึงความสำคัญของสมเด็จเจ้าตากสินมหาราช และกล่าวถึงความสัมพันธ์ของสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชกับพื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรม และเน้นย้ำถึงวันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี ตรงกับวันปราบดาภิเษกสมเด็จเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งเป็นที่มาในการจัดพิธีบวงสรวง อีกทั้งเรื่องเล่าที่นำมาอ้างอิงที่เกี่ยวกับสมเด็จเจ้าตากสินมหาราช ส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่ม แบบเรื่องสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชคู่ชาติ แบบเรื่องกำเนิดสมเด็จเจ้าตากสินมหาราช แบบเรื่องทหารเอกคู่บารมี แบบเรื่องสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชเดินทาง แบบเรื่องสมเด็จเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี ซึ่งเป็นแบบเรื่องเกี่ยวกับวัตถุต่างในพื้นที่ธนบุรีที่ปรากฏในสำนวนมุขปาฐะ

หากพินิจในแง่ของลักษณะพิธีกรรมบูชา ผู้วิจัยพบว่า พิธี 2 พื้นที่ ได้แก่ วงเวียนใหญ่และวัดอินทารามวรวิหารส่วนใหญ่มีลักษณะกระทำตามแบบอย่างประเพณีนิยมของภาครัฐที่เป็นเครื่องแสดงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อกษัตริย์ไทย สะท้อนให้เห็น ความเป็น “พิธีของรัฐ” อย่างชัดเจน พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ของทั้ง 2 พื้นที่นี้ จึงดูมีลักษณะเป็นทางการ มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานกล่าวเปิดงาน เจ้าหน้าที่ภาครัฐจากทุกภาคส่วนมาถวายพวงมาลา และมีบทบาทสำคัญในการปักธูปมงคล ส่วนทางวัดดูเหมือนเป็นผู้อำนวยความสะดวกด้านการจัดสถานที่เท่านั้น ทำให้ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ในขณะที่ประชาชนซึ่งมีจำนวนน้อยเป็นแค่เพียงผู้ชม ในขณะที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร เป็นพิธีที่ไม่ได้กระทำตามแบบอย่างประเพณีนิยมของภาครัฐที่เป็นเครื่องแสดงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อกษัตริย์ไทย การที่วัดสำคัญของชุมชนได้เป็นเจ้าภาพในการจัดพิธีนี้สะท้อนให้เห็นความเป็น “พิธีของท้องถิ่น” อย่างชัดเจน พิธีกรรมบูชาจึงดูมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ทำให้ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นประชาชนทั่วไป กลุ่มนักธุรกิจระดับแถวหน้า มากกว่า เจ้าหน้าที่จากภาครัฐ แม้ว่าจะมีการเชิญเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่จากภาครัฐมาเป็นประธานก็ตาม แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า ทางวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ก็มีความพยายามในการทำให้เป็น “พิธีรัฐ” อยู่บ้าง เพื่อทำให้พิธีดูเป็นทางการ น่าเชื่อถือ เช่น การเชิญพลเรือเอกมาเป็นประธานเปิดงาน เชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐมาถวายพวงมาลา เครื่องสักการะต่าง ๆ การมีลำดับขั้นตอนของพิธีชัดเจน การแบ่งให้ประธานพิธีนั่งอยู่ใกล้ชิดแทนปรัมพิธีมากกว่าชาวบ้านทั่วไป พื้นที่ของประชาชนกลับมาอีกครั้งเมื่อมีกิจกรรมบันเทิงต่างๆ เพื่อถวายแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งน่าสังเกตว่าเป็นการแสดงตามแบบวัฒนธรรมจีนทั้งสิ้น

การที่ทั้ง 3 พื้นที่ มีลักษณะของพิธีกรรมที่แตกต่างกันอาจเกิดจากผู้สร้างที่แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ ซึ่งถือเป็นตัวแทนของท้องถิ่น และกลุ่มผู้สร้างจากฝ่ายรัฐ ได้แก่ สำนักงานเขตธนบุรี เขตคลองสาน และเขตภาษีเจริญ อย่างไรก็ตามแม้ว่ากลุ่มผู้สร้างพิธีจะแตกต่างกัน แต่ลักษณะหรือรูปแบบของพิธีบวงสรวงมีความคล้ายคลึงกัน คือการผสมผสานความเชื่อที่หลากหลาย และการผสมผสานวัฒนธรรมแบบไทย - จีน เพียงแต่ พิธีที่รัฐสร้างจะมีความอลังการยิ่งใหญ่มากกว่า และอาจมีลักษณะเป็นรัฐพิธีมากกว่า เช่น การแต่งกายชุดข้าราชการ การถวายพวงมาลา การถวายมาลัยขอพระกร การจัดที่นั่งตามลำดับ ยศ และตำแหน่ง โดยทั้ง 3 พื้นที่ ที่จัดสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนี้มีเพียงวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเพียงสถานที่เดียวที่เป็นการจัดการโดยพระสงฆ์ตัวแทนของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามก็ได้มีการเชิญเจ้าหน้าที่รัฐที่มีตำแหน่งมาร่วมเป็นประธานจัดการและมีบทบาทสำคัญระหว่างการประกอบพิธีกรรมด้วย ดังนั้นพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงสามารถเป็นตัวแทนของประเพณีและพิธีกรรมในสังคมไทยที่เป็นภาพสะท้อนให้เห็นบทบาทของรัฐในการจัดการประเพณีและพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ผู้วิจัยพบว่า พิธีกรรมทั้ง 3 พื้นที่ เป็นพื้นที่ของการผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชผ่านบทพูดของพิธีกร ทั้งพระราชประวัติ และความเป็นมาของการสร้างอนุสาวรีย์วงเวียนใหญ่ หรือความเป็นมาของการจัดพิธีกรรมอันเกิดมาเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับพื้นที่ ทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับการการเผยแพร่ เป็นการส่งต่อเรื่องเล่า ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่น และมีส่วนสำคัญที่ทำให้การสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ขาดตอนด้วยเช่นเดียวกัน การแสดงภาพจำลองเหตุการณ์จากอนุภาคในเรื่องเล่าตอน การจัดนิทรรศการผลิตซ้ำเรื่องเล่าในพงศาวดาร ตามแบบเรื่องต่าง ๆ การผลิตซ้ำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในลักษณะดังกล่าวทำให้ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทำให้เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รับการการเผยแพร่ เป็นการส่งต่อเรื่องเล่า ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่นมีส่วนสำคัญที่ทำให้การสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ขาดตอนด้วยเช่นเดียวกัน และทำให้เรื่องเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เป็นอีกหนึ่งวิธีในการเผยแพร่ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้กับคนรุ่นใหม่และคนนอกชุมชนได้รับรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองธนบุรี นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความทรงจำร่วมให้กับคนในชุมชนก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ยังช่วยเป็นการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ชาตินิยม ตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานโดยภาครัฐอีกด้วย

การสร้างตำนานสร้างพิธีกรรมหรือการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกิดมาจากกระบวนการคิดของคนในสังคม ทุกพิธีกรรมและความเชื่อล้วนมีวิถีคิดอยู่เบื้องหลังที่มีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมซึ่งวิถีคิดสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ ในฐานะที่พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นรูปแบบหนึ่งของศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ พิธีดังกล่าวจึงย่อมที่จะสะท้อนความคิดในการสร้างพิธีกรรมของคนในสังคมในปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทำให้เข้าใจวิถีคิดของคนไทยและสังคมไทยได้อีกวิธีหนึ่ง ซึ่งมีทั้งวิถีคิดในการสร้างพิธีกรรมแบบการประดิษฐ์สร้างวัตถุสัญลักษณ์ตามเรื่องเล่าให้ปรากฏเป็นรูปธรรม การสร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลางความเชื่อ การผนวกพิธีกรรมบูชากับความเชื่อที่มีอยู่เดิมในสังคม และการสร้างสรรค์พิธีกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของปวงชนในบริบทร่วมสมัย ทำให้เห็นว่า ความเชื่อหรือพิธีบวงสรวงจึงไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงเครื่องแสดงความเคารพเท่านั้น แต่เป็นประเพณีที่สร้างขึ้น ด้วยการหยิบยกเรื่องราวที่มีมาในอดีตมานำเสนอใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายใหม่บางประการ โดยสะท้อนผ่านองค์ประกอบของพิธีกรรม และมีกลวิธีการนำเสนอวิถีคิดเพื่อตอบสนองรสนิยมที่เต็มไปด้วยพลวัตของคนในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผล

1. อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องเล่าและพิธีกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสังคมไทยมีจำนวนไม่มาก ดังเช่น งานของวัชรา คล้ายนาทร (2555) เรื่อง “ตามรอยเสด็จพระเจ้าตากมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี: ศึกษาจากพงศาวดารและสถานที่จริง” งานวิจัยชิ้นนี้ ศึกษาพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขณะที่ประทับ ณ กรุงธนบุรี โดยใช้หลักการศึกษทางประวัติศาสตร์มาเป็นขอบข่ายของการศึกษาวิจัย จากการศึกษาพบว่า เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในด้านที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี สามารถพิสูจน์ตรวจสอบได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสถานที่จริง เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลดังกล่าวกับงานวิจัยเรื่อง พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี พบว่า หลักฐานต่าง ๆ จากพงศาวดารเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจที่ธนบุรี ยังคงได้รับการสืบทอดและรักษาอยู่ ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ยังคงทำหน้าที่สืบทอดความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนจากรุ่นสู่รุ่น

ในด้านการศึกษาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรม ปฐมพงษ์ สุขเล็ก (2555) “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : เรื่องเล่าและการประกอบสร้างความหมาย ศึกษาเรื่องเล่าพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงปี พ.ศ. 2551 ผลการวิจัยพบว่า เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ถูกนำมาอ้างอิงและสร้างเรื่องเล่ามากที่สุดคือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ที่ทำให้เห็นว่า แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินกษัตริย์ที่ส่วนใหญ่มาจากพงศาวดาร ถูกผลิตซ้ำมาอ้างอิงการประกอบพิธีกรรมเช่นเดียวกัน นอกจากนี้งานวิจัยนี้ยังทำให้เห็นพลวัตการสร้างความหมายใหม่ของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอันได้แก่ การสร้างวีรกรรมจากสามัญชนและนำเสนอความเป็นมหาราช ซึ่งผลการวิเคราะห์ดังกล่าวช่วยสนับสนุนสมมติฐานของผู้วิจัยที่วิเคราะห์ว่าเรื่องเล่ามีลักษณะพลวัตตามบริบทสังคมแต่ งานวิจัยเรื่อง พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ได้ขยายขอบเขตการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้ครอบคลุมสื่อสิ่งพิมพ์ สมัยใหม่และสื่อออนไลน์ งานวิจัยชิ้นนี้จึงเห็นการสืบทอด การดำรงอยู่ และการสร้างสรรค์เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งในรูปแบบที่เหมือน และต่างไปจากการศึกษา จากตัวบทหลายลักษณะ

เพียงอย่างเดียว เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ถึงแม้วรรณกรรมลายลักษณ์จะเชิดชูพระองค์ในฐานะ “มหาราช” อันเกิดมาจากพระวีรกรรมของพระองค์ที่เสียสละเพื่อบ้านเมืองและปวงชนชาวไทย แต่ในปัจจุบันเป็นรับรู้กันมากในหมู่ผู้เคารพศรัทธาว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในโลกของอำนาจเหนือธรรมชาติ ดวงพระวิญญาณของพระองค์ยังคงคอยช่วยเหลือประชาชนที่เคารพหรือร้องทุกข์กับพระองค์อยู่ จนทำให้ชาวบ้านกล้าเรียกพระองค์เพื่อแสดงถึงความมีเมตตาแบบพ่อปกครองลูก หรือ การใช้คำเรียกขานที่สื่อให้เห็นความใกล้ชิดว่า “ปู่ตาก” และ “พ่อตาก” ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าที่แสดงถึงอิทธิฤทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่คอยช่วยเหลือประชาชน เรื่องเล่านี้เป็นเรื่องเล่าที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ แตกต่างจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพงศาวดาร แต่ยังคงอยู่บนฐานคิดของวรรณคดีทางประวัติศาสตร์ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงกอบกู้เอกราชให้ปวงชนชาวไทยและพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี

ส่วนงานที่ศึกษาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในด้านพิธีกรรม ได้แก่ งานของณศิตา คงทวี (2562) เรื่อง **บทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนกรณีศึกษา “พระเจ้าตากเขาขุนพนม” ตำบลบ้านเกาะ อำเภอยะนิง จังหวัดนครศรีธรรมราช** เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยเรื่อง **พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี** ในปัจจุบันมีการนำเรื่องของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยใช้ “อดีต” ทางประวัติศาสตร์มาสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทั้งชาวตำบลบ้านเกาะ อำเภอยะนิง จังหวัดนครศรีธรรมราช กับ คนพื้นที่ธนบุรี ทั้งภาครัฐและประชาชน ต่างก็เลือกสรรเรื่องเล่าเพื่อทำให้สถานที่ในชุมชนมีความสำคัญต่างที่อื่น เพราะความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งของไทย นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างพิธีกรรมโดยอาศัยเรื่องเล่าดังกล่าวด้วย พิธีดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรีมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ ปรัชญาการดังกล่าวทำให้เห็นพัฒนาการของความเชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จากบุคคลในตำนานได้กลายมาเป็นทุนทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุคทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ อีกทั้งยังทำให้เรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ถูกรื้อฟื้นและผลิตซ้ำในรูปแบบที่แตกต่างออกไปแต่ยังคงไว้ด้วยความหมายทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความเชื่อ ความศรัทธา และความภาคภูมิใจของชุมชน เพื่อยืนยันการมีตัวตนของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารและพื้นที่ธนบุรี ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะอภิปรายผลการศึกษาวินิจฉัยเรื่อง **“พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่ง**

ธนบุรี” ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1. เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นคติชนสร้างสรรค์ 2. เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ และ 3. แนวโน้มของการนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสังคมไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นคติชนสร้างสรรค์

คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทย ปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การ “ต่อยอด” คติชน, การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่ หรือ การนำคติชนไปใช้เพื่อ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” หรือ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ศิราพร ณ ถลาง, 2559 : 19)

การนำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์งานวิจัยเรื่อง “พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี” ทำให้เห็นว่าปรากฏการณ์การนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่าพลวัตไปตามบริบททางสังคม และยังทำให้เห็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในแต่ละพื้นที่ อีกทั้งยังทำให้เห็นวิธีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีเหล่านี้อีกด้วย ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะศึกษาลักษณะความเป็นคติชนสร้างสรรค์ของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2 ประเด็น ได้แก่ 1. บริบททางสังคมร่วมสมัยที่ส่งผลกระทบต่อการสร้างสรรคเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และ 2. วิธีคิดในการสร้างสรรค์เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

1.1 วิธีคิดในการสร้างสรรค์เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ศิราพร ณ ถลาง (2559 : 123-138) ได้กล่าวถึงวิธีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์สร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ โดยสังเคราะห์ให้เห็นวิธีคิดในการนำเสนอทาง “คติชนสร้างสรรค์” ไว้ ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาอภิปรายกับกรณีเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใน 2 ประเด็น ตามแนวทางที่ ศิราพร ณ ถลาง ได้วางไว้ ได้แก่ 1. วิธีคิดในการนำเรื่องเล่ามาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย 2. วิธีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. วิธีคิดในการนำเรื่องเล่ามาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย

ในปัจจุบันมีการนำคติชนเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสร้างสรรค์ ซึ่งเกิดวิธีคิดประเภทการนำชื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสร้างสรรค์ใหม่สอดคล้องกับบริบททุนนิยมและการท่องเที่ยว

ด้านการนำเรื่องเล่ามาปรับใช้กับสถานที่ในบริบทการท่องเที่ยว จากการศึกษาพบว่า มีวิธีคิดในการนำเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสำคัญที่สัมพันธ์กับสถานที่ทำให้สถานที่มีคุณค่ามากขึ้น ดังจะเห็นได้จากแบบเรื่องพระเจ้าตากที่ผูกพันกับสถานที่ต่าง ๆ เมื่อผู้วิจัยสืบค้นข้อมูลจะพบว่า เรื่องเล่าของพระเจ้าตากมักจะไปอยู่ในหมวดหมู่ของสถานที่สำคัญในแหล่งท่องเที่ยว เช่น แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี มักมีอนุภาคเหตุการณ์เกี่ยวกับขุนนาง วัตถุต่าง ๆ หรือสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณธนบุรีที่เกี่ยวข้องกับพระองค์โดยตรง เช่น พระยาพิชัยดาบหัก แห่งวัดราชคฤห์ ในเขตธนบุรี พระแท่นที่วัดอรุณราชวราราม และพระราชวังเดิม และวัดต่างๆ รอบธนบุรีที่พระองค์ทรงสร้างและบูรณะ เรื่องเล่าเหล่านี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คือสถานที่แห่งนี้เกี่ยวเนื่องกับกษัตริย์ เหตุการณ์ความเป็นมาของชาติไทย ในอดีตจึงเป็นสถานที่สำคัญ อีกทั้งยังมี คุณค่าด้านวิชาการ คือ ที่สามารถเป็นที่ให้การศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติให้กับประชาชนได้ ดังจะเห็นได้จากการมีการจัดการท่องเที่ยวตามรอยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในบริเวณพื้นที่ธนบุรี เช่นโปแกรมทัวร์ ตามรอยพระเจ้าตากสิน เทียวฝั่งธนยลฝั่งพระนคร ไปกับ Happy Journey with BEM @สถานีอิสรภาพ (<https://www.govivigo.com/> : ออนไลน์) จะเห็นได้ว่า สถานที่ต่าง ๆ เหล่านี้สามารถเป็นแหล่งให้ผู้ที่มีความรู้ทางประวัติศาสตร์มาบรรยาย ให้ความรู้ และพาคณะผู้มาทัศนศึกษาเยี่ยมชมยังจุดต่างๆ เป็นการชมสถานที่จริง ทำให้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์มีชีวิต

นอกจากนี้พื้นที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้ง วังเวียนใหญ่ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร วัดอินทารามวรวิหาร ซึ่งมีรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลาง บริเวณรอบๆ ตัวศาล รมรื่น สวยงาม กว้างขวาง และเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้สถานที่ที่ว้างเวียนใหญ่ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร วัดอินทารามวรวิหารจึงเป็นทั้งที่พักผ่อนร่างกายและเป็นที่พักพิงทางจิตใจอีกด้วย อีกทั้งในบริเวณสถานที่ต่าง ๆ ดังกล่าว มักมีแผ่นป้ายคำบวงสรวง แผ่นป้ายพระราชประวัติที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ เมื่อเดินไปที่บริเวณต่าง ๆ จะมีวัตถุสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช บริเวณด้านข้างรูปเคารพมี พระมาลา และดาบ ให้ประชาชนเช่ากราบไหว้บูชา และถ้าเป็นช่วงพิธีจะมีการเปิดเพลงที่เกี่ยวข้องกับการยกย่องพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประกอบด้วย รวมทั้งมีประชาชนสวมชุดทหารโบราณบริเวณรอบๆ พิธีล้วนเต็มไปด้วยวัตถุที่

สื่อถึงอดีต ความเก่าแก่ซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องเล่าในอดีตได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับการท่องเที่ยวแบบ
 โหยหาอดีตและการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ในบางพิธีกรรมยังมีการแสดงวัฒนธรรม
 ไทยและจีนในด้านต่าง ๆ ทั้งการรำวง การแห่กลองยาว การเชิดสิงโต การออกร้านขายสินค้าโบราณ
 ทำให้มีส่วนช่วยสร้างบรรยากาศดั้งเดิม สมัยธนบุรีที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ เป็นดินแดนแห่ง
 วัฒนธรรมเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยา และเต็มไปด้วยอาหารนักรบของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
 สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนประกอบสร้างให้ความเชื่อความศรัทธา เรื่องเล่า มีความสมจริง และมีความ
 ใกล้ชิดกับองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สอดคล้องกับงานวิจัยของ วริศรา อนันตโท (2559) ที่
 ศึกษาพิธีกรรมบวงสรวงพระนางจามเทวี พบว่ามีวิธีคิดในการนำเรื่องเล่ามาปรับใช้กับสถานที่ใน
 บริบทการท่องเที่ยว สรุปความได้ว่า พิธีบวงสรวงและงานเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี เป็น
 ข้อมูลสำคัญในการยืนยันว่า บริบทการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญที่ก่อให้เกิดงานประเพณีที่เป็น
 เทศกาลเพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น จังหวัดลำพูน ที่ได้นำพระนางจามเทวีมา
 เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด และต่อยอดภาพลักษณ์ดังกล่าวด้วยการสร้างขบวนแห่จำลองตำนานพระ
 นางจามเทวีตอนหนึ่งเดินทางมาถึงหริภุชชัย (ลำพูนในปัจจุบัน) หรือมีการใช้พิธีและงานประเพณี
 นำเสนอความเป็น “พหุทางวัฒนธรรม” ของชุมชนเช่น จังหวัดลำพูนและอำเภอเมือง ที่มีการจัดขบวน
 แห่ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้ภาพลักษณ์ของชุมชนที่แสดงสู่สายตาคนนอกเป็นเมืองที่เต็มไปด้วย “พหุทาง
 วัฒนธรรม” ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและคนหลากหลายชาติพันธุ์ซึ่งสอดคล้องกับรสนิยมของ
 นักท่องเที่ยวในปัจจุบันและนโยบายการท่องเที่ยว “วิถีไทย”

งานวิจัยของ อภิวัฒน์ สุธรรมดี (2559) ได้ใช้ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ในการศึกษา
 วิเคราะห์ “งานประเพณีบวงสรวงพระพรหมประจำปีและงานบุญกุ่มข้าว” ของอำเภอจตุรพักตร
 พิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด งานวิจัยดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎี
 บัณฑิต เรื่อง “ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และ
 พิธีกรรม” เป็นอีกงานวิจัยหนึ่งที่ทำให้เห็นการนำเรื่องเล่าและพิธีกรรมมาสร้างสรรค์ในบริบทการ
 ท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ได้นำเสนองานประเพณีบูชา
 พระพรหมในรูปแบบ “งานประจำปี” ในบริบทการท่องเที่ยว การจัดงานเน้นความยิ่งใหญ่อลังการ
 และมีกิจกรรมอย่างหลากหลายโดยจัดงานต่อเนื่องถึง 3 วัน ประกอบด้วยกิจกรรมย่อยกว่า 20
 รายการ นอกจากนี้ลักษณะเด่นประการหนึ่งของรูปแบบในการจัดงานคือ การจัดพิธีบวงสรวงพระ
 พรหมร่วมกันประเพณีบุญกุ่มข้าวซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมในวัฒนธรรมของอีสาน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นพัฒนาการของความเชื่อของสมเด็จพระเจ้าตากสิน
 มหาราช จากบุคคลในตำนานได้กลายมาเป็นพหุทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจ

สร้างสรรค์ในยุคโลกาภิวัตน์ อีกทั้งยังทำให้เรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ถูกรื้อฟื้น และผลิตซ้ำในรูปแบบที่แตกต่างออกไปแต่ยังคงไว้ด้วยความหมายทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความเชื่อ ความศรัทธา และความภาคภูมิใจของชุมชน เพื่อยืนยันการมีตัวตนของสถานที่ที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรวมไปถึงพื้นที่ธนบุรี

ด้านการนำเรื่องเล่ามาปรับใช้กับการสร้างวัดมุงคลในบริบททุนนิยม

เรื่องเล่าในปัจจุบันยังถูกนำไปปรับใช้ในอีกหลายลักษณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางบริบทสังคมทุนนิยมในปัจจุบัน เน้นการสะสมและการแข่งขันประชันกันด้วยวัตถุ วิธีชีวิตการทำงานเต็มไปด้วยการแข่งขันชิงดีชิงเด่นที่อาจไม่ได้อยู่บนพื้นฐานความเป็นธรรมเสมอไป ผู้คนจึงไม่รู้สึกรู้สีกว่ามีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินโดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนในเมืองหลวง ด้วยบริบทสังคมเช่นนี้ทำให้คนไทยถูกยั่วยุให้โลภอยากได้ “วัตถุ” ในขณะเดียวกันก็รู้สึกต้องการที่พึ่งทางใจ เมื่อใดที่คนเรารู้สึกต้องการที่พึ่งทางใจก็จะหันเข้าหาสิ่งที่เข้าข่าย “ศาสนา” ซึ่งมีทั้งการเข้าวัดเพื่อทำบุญ การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เพื่อให้รู้สึกว่ามีชีวิตมีแต่สิ่งที่เป็นสิริมงคล ปราศจาก “สิ่งที่ไม่ดี” และการมี “วัดมุงคล” เครื่องรางของขลังในครอบครองก็สามารถเป็นที่พึ่งทางใจได้ในบริบทสังคมเช่นนี้ (ศิริพร ณ ถลาง, 2558: 15) ดังตัวอย่างการศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัดมุงคลในปัจจุบัน ของ สุกัญญา สุขฉายา (2558) สะท้อนให้เห็นว่านับตั้งแต่เกิดธุรกิจการทำหนังสือพระขึ้นในช่วงพ.ศ. 2510 การนำไปสู่พุทธพาณิชย์จึงแตกหน่อและแพร่ขยาย จนเกิดกระบวนการจัดสร้างวัดมุงคลใหม่ทำให้ในปัจจุบันมีการสร้างวัดมุงคลมากขึ้น เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดมุงคลที่เกี่ยวข้องกับโชคลาภ รongลงมาคือ ป้องกันภัยและเพิ่มเสน่ห์ทางเพศ วัดมุงคลในปัจจุบันส่วนใหญ่จึงเน้นเมตตามหานิยม ให้ค้าขายคล่อง การงานไม่ติดขัดซึ่งสอดคล้องกับบรรณนิมของชนชั้นกลาง จากการศึกษาพบว่า วัดมุงคลที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2553 เป็นต้นมา มีการโฆษณาเกี่ยวกับวัดมุงคลเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือด้วยการใช้ข้อมูลคติชน 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรก เรื่องเล่าหรือตำนานที่มา และประเภทที่ 2 ความเชื่อในสรรพคุณของวัดมุงคลและพิธีกรรมหรือวิธีการปฏิบัติบูชา

หากนำข้อมูลดังกล่าวมาพินิจ ปรากฏการณ์การนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพบว่า ปัจจุบันมีการใช้อนุภาคในเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสร้างเป็นวัดมุงคล วัดมุงคลเหล่านี้ล้วนเกิดมาจากความเชื่อที่ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ดังจะเห็นได้จากอนุภาคเหตุการณ์การกู้ชาติของแบบเรื่องต่าง ๆ ดังนั้นวัตถุที่ใช้ในการนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงมีลักษณะที่สะท้อนความเป็นนักรบและกษัตริย์ ซึ่งเป็นอนุภาคสำคัญของเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จากการเก็บข้อมูลพบว่า มีทั้งวัดมุงคลใน

รูปแบบพระเจ้าตากสินมหาราชทรงม้าพระหัตถ์ถือดาบ หรือมีลักษณะของการนั่งพระราชบัลลังก์ หรือหากเป็นวัตถุมงคลปางสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงผนวชหรือนั่งสมาธิ ก็จะทำมาจาก อนุภาคของเรื่องเล่าที่กล่าวว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสนพระทัยในการปฏิบัติธรรม อย่างยิ่ง

หากพินิจในแง่กลุ่มผู้สร้างวัตถุมงคลพบว่ามีการใช้อนุภาคเหตุการณ์เป็นสัญลักษณ์ที่ พยายามเชื่อมโยงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับประวัติศาสตร์สถานที่ ได้แก่ การนำเอาสถานที่ ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชดังที่ปรากฏในตำนานมาบรรจุไว้ในวัตถุมงคล เช่น วัตถุมงคลธรรมวราหารที่เชื่อกันว่าเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็จะมีรูป พระเจดีย์ปรากฏอยู่ในวัตถุมงคลด้วย

นอกจากนี้วัตถุมงคลเหล่านี้มักมีลักษณะแบบเดียวกับรูปเคารพที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ด้วย จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่วัดอินทารามวรวิหาร พบว่า หากผู้เช่าบูชาต้องการพุทธคุณด้านเมตตาค้ำขายให้เช่าปางนั่งบัลลังก์เนื่องจาก สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชเป็นกษัตริย์ที่มีแต่ประชาชนรัก หากต้องการเรื่องตำแหน่ง อำนาจ การปราบศัตรู ให้เช่าปาง ออกรบ เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเชี่ยวชาญด้านการรบ (สังวาลย์ เอี่ยมประเสริฐ, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้สร้างเหล่านี้มีการใช้อนุภาคในเรื่องเล่าที่มีลักษณะเด่นเพื่อ วัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น มีการใช้อนุภาคบางอนุภาคในเรื่องเล่าเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าหรือใน วงการพุทธพาณิชย์ ทั้ง “อนุภาคตัวละครคือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” และ “อนุภาค เหตุการณ์” ดังเช่นพ่อค้าแม่ค้าได้เช่าวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อการค้าขาย กล่าวได้ ว่าวัตถุมงคลเหล่านี้มีวิถีคิดในการสร้างโดยการนำเรื่องของ “ประวัติศาสตร์” ไป “ตีความใหม่” และ “ถูกทำให้เชื่อว่า” มี “พุทธคุณ” จากเรื่องเล่าและพิธีกรรม จนมีบทบาทใหม่ในฐานะเป็น “ของ ศักดิ์สิทธิ์” ใน “โลกศักดิ์สิทธิ์”

สรุปได้ว่า ในบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่สำคัญ ที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ด้วยวัตถุประสงค์อันหลากหลายที่ไม่เหมือนกับใน บริบทสังคมไทยในอดีต ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า “เรื่องเล่าสร้างสรรค์” เป็นผลจากวิถีคิดในการประยุกต์ ของเก่ามาใช้ในบริบทใหม่แล้วนำมาประยุกต์ใหม่เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ในปัจจุบัน

2. วิธีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ในสังคมไทยร่วมสมัย

ในส่วนนี้จะเป็นการสังเคราะห์วิธีคิดและวิธีการนำเสนอ “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่เป็นทั้งการ “ผลิตซ้ำ” ประเพณีเดิมในบริบทใหม่ และพิธีกรรมที่ “สร้างใหม่” ในบริบทใหม่ ซึ่งมีการนำวิธีคิดในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัยใน 3 ลักษณะ คือ การประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม และการหยิบยืมประเพณี ข้ามชาติ

ด้านการประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ กรณีวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ที่ได้นำอนุภาคเหตุการณ์สำคัญของเรื่องเล่าประจำท้องถิ่นที่กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้มาสร้างน้ำที่สระน้ำมนต์ที่วัดหงส์แห่งนี้เป็นประจำ ทางวัดได้นำอนุภาคดังกล่าวมาสร้างสรรค์พิธีกรรมโดยการประยุกต์ประเพณีการอาบน้ำมนต์มาใช้ในบริบทใหม่ ซึ่งมีฐานความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของน้ำ ในลักษณะของน้ำมนต์หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่มีคุณสมบัติในการชำระสิ่งที่สกปรกสิ่งที่เป็นมลทินและไม่เป็นมงคลทั้งหลายให้ออกจากร่างกายมนุษย์ไป (ตินาร์ บุญธรรม: 2556) ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า ประเพณีการอาบน้ำมนต์ที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารได้มีการสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ เช่น พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ แต่เดิมในอดีตจะเป็นการอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นการแคล้วคลาดคงกระพัน หรือการสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ กับขุนทหารต่างๆ ก่อนที่จะไปออกรบทำศึก แต่ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ได้เพิ่มเติมไปจากเดิม คือ การอาบมนต์ศักดิ์สิทธิ์เพื่อความร่ำรวยและสุขภาพแข็งแรง เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นจุดขายในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร โดยสังเกตได้จากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ประเภทต่างๆ

ดังนั้นบทบาทของเรื่องเล่าและประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้ จึงมีบทบาทสำคัญในเรื่องการเป็นที่พึ่งทางใจให้กับคนในสังคมท่ามกลางสถานการณ์ในปัจจุบันที่สร้างความไม่มั่นคงทางจิตใจ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นว่าเรื่องเล่า มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งที่ช่วยทำให้การสร้างสรรค์ประเพณีและพิธีกรรมมีความน่าเชื่อถือและมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

ด้านการสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม จากการศึกษาพบว่าในอดีตไม่เคยปรากฏการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสังคมไทย ต่อมาเมื่อมีการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ ก็ได้มีการบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่อนุสาวรีย์แห่งนี้ และปฏิบัติต่อกันเรื่อยมา นับเป็นประเพณีใหม่ที่ไม่เคยมีในอดีต แต่อย่างไรก็ตามประเพณีเหล่านี้สร้างขึ้นจากฐานความเชื่อเดิมนั่นคือ ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ดัง

จะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ลักษณะและพฤติกรรมสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ล้วนแล้วแต่ต้องการทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพึงพอใจและจะอำนวยการความสุขความปรารถนาให้กับกลุ่มคนผู้ศรัทธา นอกจากนี้ยังมีการสร้างประเพณีจากความเชื่อทางศาสนาพุทธอีกด้วย เช่นการทำบุญใส่บาตรเพื่อถวายแด่ดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย

ด้านการหยิบยืมประเพณี “ข้ามชาติ” เช่นกรณีของคนไทยเชื้อสายจีนที่บริเวณวงเวียนใหญ่ มีการปรับใช้ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการแห่มังกรเชดสิงโตเพื่อขอพร และเพื่อแสดงความกตัญญูทวดเวที เพิ่มเข้าไปในช่วงท้ายของพิธีกรรมอีกด้วย ที่สำคัญของคนไทยเชื้อสายจีน **การหยิบยืมประเพณีและแนวคิด “ข้ามชาติ”** ในบริบท “ไร่พรมแดน” จากผลการวิจัยจะเห็นว่าประเพณีการแห่มังกรทองและเชดสิงโต เป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ธนบุรีที่ต้องการแสดงออกถึงความศรัทธาที่มีองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทุกครั้งที่มีการแสดงคณะต่าง ๆ เหล่านี้จะทำท่าพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์กลาง เช่นการแห่รอบพระบรมรูป หรือบรมอนุสาวรีย์ทุกครั้ง หรือการให้สิงโตหรือมังกรทองทำท่าถวายความเคารพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า สิงโตและมังกรทองเป็นสื่อกลางที่แสดงความรัก ความศรัทธา ความเทิดทูนที่คนไทยเชื้อสายจีนมีต่อองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ทุกคนเชื่อกันว่าเป็นเทพที่ได้มาชมการแสดงดังกล่าวด้วย

จากการศึกษาวิถีคิดในการสร้างสรรค์พิธีกรรมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่กล่าวไปข้างต้น ทำให้เห็นว่าประเพณีต่างๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้น มีวิถีคิดในการปรับประยุกต์ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดมาในสังคมมานำเสนอใหม่ ซึ่งเกิดมาจากบริบททางสังคม ได้แก่ บริบทการท่องเที่ยว บริบททุนนิยม บริบทโลกาภิวัตน์ หรือบริบทข้ามพรมแดน จากการศึกษาทำให้พบว่าบริบทดังกล่าวทำให้ประเพณีและพิธีกรรมในปัจจุบันมีลักษณะที่พลวัตไปตามสภาพสังคม โดยมีวิถีคิดของการสร้างสรรค์ประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ ในปัจจุบัน คือ ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมมา ผิดซ้ำ ประยุกต์ หรือสร้างใหม่ ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

1.2 บริบททางสังคมร่วมสมัยที่ส่งผลกระทบต่อ การสร้างสรรค์เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เมื่อนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาวิเคราะห์ “พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี” พบว่า มีบริบททางสังคมสำคัญ ๆ 3 บริบทใหญ่ซึ่งเป็นบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับคติชนสร้างสรรค์ ได้แก่ บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว บริบททุนนิยม และบริบทแห่งความเป็นสังคมในยุคข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี ดังนี้

1. บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว

โลกาภิวัตน์ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 1044) หมายถึง "การแพร่กระจายไปทั่วโลก; การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้ สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ เป็นต้น

Giddens (1990 : 63) ได้อธิบายลักษณะของโลกาภิวัตน์ไว้ว่า โลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการติดต่อกันของคนในลักษณะของการเชื่อมถึงกันอย่างเข้มข้น ทำให้เกิดการเชื่อมโยงท้องถิ่นต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลเข้าด้วยกัน ส่วน Appadurai (1996 : 236) ได้กล่าวถึงผลกระทบของโลกาภิวัตน์ที่ทำให้เกิดการไหลเวียนใน 5 ลักษณะ ได้แก่ การไหลเวียนของคน, เทคโนโลยี, ระบบทุน, สื่อหรือข่าวสาร, และอุดมการณ์ ดังนั้นกระแสโลกาภิวัตน์ ในความคิดเห็นของ Giddens และ Appadurai ทำให้ผู้คนทั่วโลกเชื่อมถึงกันในลักษณะที่ซับซ้อน เป็นการถ่ายเท แลกเปลี่ยน และผสมผสานทางวัฒนธรรม

ศิราพร ณ ถลาง (2559) ได้กล่าวว่า บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว เป็นปฐมเหตุที่ทำให้คนทั้งโลกติดต่อกันและเดินทางท่องเที่ยวไปยังที่ต่าง ๆ ได้ทั่วโลก เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของสังคมอื่น ๆ โลกาภิวัตน์ส่งผลทำให้เกิดนโยบายการรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น “Visit Thailand Year” “Amazing Thailand” หรือ “Unseen Thailand” บริบททางสังคมในลักษณะนี้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย เพราะทำให้เกิดการรื้อฟื้นวัฒนธรรมพื้นบ้านและพิธีกรรมประเพณี “เพื่อการท่องเที่ยว” เนื่องจากเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านกลายเป็น “สินค้าที่ขายได้” และ “มีมูลค่าเพิ่ม” (value added) ตัวอย่างเช่น ผลิตภัณฑ์ โอท็อป ในแต่ละตำบล บริบททางสังคมเช่นนี้ทำให้มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรม หรือ “สร้างวัฒนธรรมใหม่” เพื่อสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านข้อมูลคติชน ไม่ว่าจะเป็น นิทาน ตำนาน การละเล่น การแสดง ผ้าทอ เครื่องจักสาน หัตถกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนมีการปรับประเพณีเดิม หรือมีการสร้างประเพณีใหม่ ๆ เพื่อรับใช้การท่องเที่ยว การท่องเที่ยวในปัจจุบันมีหลากหลายรูปแบบ เช่น *การท่องเที่ยวจาริกแสวงบุญ (Religious tourism)* เป็นการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ซึ่งรวมถึงการไปท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมความงามของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็นวัดพุทธ โบสถ์คริสต์ มัสยิดอิสลาม ศาลเจ้าจีน วิหาร สถูป เจดีย์ ปราสาท *การท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage tourism)* หมายถึงการท่องเที่ยวสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (จับต้องได้) เช่น โบราณสถาน สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ปราสาทราชวัง วัดวาอาราม และการท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (จับต้องไม่ได้) เช่น วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของผู้คนที่ยังดำเนินอยู่ในปัจจุบันด้วย *การท่องเที่ยว*

เชิงประวัติศาสตร์ (History tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์ (historic cities) หรือแหล่งโบราณคดี อารยธรรมโบราณ เพราะเป็นร่องรอยของวัฒนธรรมโบราณในอดีต (ที่ไม่มีอีกแล้วในปัจจุบัน) การท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์น่าจะนับเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม (ศิริพร ณ ถลาง, 2559 : 22-40)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยวทำให้มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรม หรือ “สร้างวัฒนธรรมใหม่” ตลอดจนมีการปรับประเพณีเดิม หรือมีการสร้างประเพณีใหม่ ๆ เพื่อรับใช้การท่องเที่ยว ซึ่งในปัจจุบันมีการท่องเที่ยวในหลายลักษณะ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา การไปท่องเที่ยวเพื่อเที่ยวชมความงามของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือสถานที่ทางประวัติศาสตร์

หากนำบริบททางสังคมดังกล่าวมาพิจารณาการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพื้นที่ต่าง ๆ พบว่า พื้นที่วงเวียนใหญ่ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร วัดอินทารามวรวิหาร รวมถึง สถานที่ต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ธนบุรี พบว่า เรื่องเล่า พิธีกรรมบูชา และสถานที่ต่าง ๆ สามารถเป็นจุดขายในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวได้ เช่นในกรณีพื้นที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ อีกทั้งภายในงานยังมีป้ายประวัติวัดที่บอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาสมัยธนบุรีที่สัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนบริเวณบ่อน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ มีป้ายบอกประวัติที่มีทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับบริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้สถานที่และพิธีกรรมดังกล่าวเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ใน การประกอบสร้างเรื่องเล่าทำให้เรื่องเล่า สถานที่ พื้นที่ และพิธีกรรม ต่างเกื้อหนุนให้พิธีและวัดมีความยิ่งใหญ่ถาวร มีความน่าสนใจ และโดดเด่นสามารถดึงดูดความสนใจประชาชนได้

ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ตรงที่ว่า ทางวัดและกลุ่มพื้นที่จัดงานต่าง ๆ ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมบูชาให้มีลักษณะยิ่งใหญ่กว่าเดิมและเป็นมวลชนยิ่งขึ้นเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังเช่นกรณีฟิอาบ่น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ แต่เดิมการอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์อยู่ในรูปแบบของปัจเจกบุคคลแต่ในปัจจุบันพบว่า จัดพิธีให้มีผู้เข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมากทุกคนก็จะทำพิธีไปพร้อมกัน อีกทั้งวันเวลาของการอาบน้ำมนต์ยังเลือกให้สอดคล้องกับพลวัตทางสังคมโดยเลือกวันหยุดของคนในสังคมนั้นคือวันอาทิตย์เป็นวันประกอบพิธีกรรมเพื่อเอื้อให้ให้มีผู้สะดวกเข้าร่วมพิธีมากกว่าวันทำงานปกติ หรือกรณีวงเวียนใหญ่มีการออกร้านต่าง ๆ มากมายเต็มถนนลาดหญ้า ประกอบกับมีการแสดง มีคอนเสิร์ต มีการละเล่นประเภทต่าง สะท้อนให้เห็นว่าทางพื้นที่และทางวัดเองก็ได้มีการปรับพิธีเพื่อสอดคล้องกับกระแสการท่องเที่ยวและรสนิยมของคนในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

2. บริบททุนนิยม

ศิราพร ณ ถลาง (2558) ได้กล่าวว่า “ในบริบทสังคมทุนนิยม ที่เน้นการสะสมและแข่งขันประชันกันด้วย "วัตถุ" วิถีชีวิตการทำงานเต็มไปด้วยการแข่งขันชิงดีชิงเด่นที่อาจไม่ได้อยู่บนพื้นฐานความเป็นธรรมเสมอไป ผู้คนจึงไม่รู้สึกรู้ว่ามีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินโดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนในเมืองหลวง ด้วยบริบทสังคมเช่นนี้ทำให้คนไทยถูกยั่วยุให้โลภอยากได้ "วัตถุ" ในขณะเดียวกันก็รู้สึกต้องการที่พึ่งทางใจ เมื่อใดที่คนเรารู้สึกต้องการที่พึ่งทางใจก็จะหันเข้าหาสิ่งที่เข้าข่าย "ศาสนา" ซึ่งมีทั้งการเข้าวัดเพื่อทำบุญ การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เพื่อให้รู้สึกว่ามีสิ่งที่เป็นสิริมงคล ปราศจาก "สิ่งที่ไม่ดี" และการมี "วัตถุมงคล" เครื่องรางของขลังในครอบครองก็สามารถเป็นที่พึ่งทางใจได้ในบริบทสังคมเช่นนี้”

จากบริบทแห่งความเป็นสังคมทุนนิยม - วัตถุนิยม ดังกล่าว ทำให้วิถีชีวิตคนไทยเปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็ว มีสังคมทุนนิยม-วัตถุนิยมยังมีส่วนทำให้เกิดกระแส “พุทธพาณิชย์” การทำเครื่องรางของขลัง พระเครื่อง วัตถุมงคล เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการที่พื้นที่วังเวียงใหญ่ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร วัดอินทารามวรวิหาร ได้นำเรื่องเล่าและพิธีกรรมมาสร้างความหมายใหม่ในบริบททุนนิยมโดยการนำเรื่องเล่ามาบูชาเป็นฐานในการสร้างพิธีกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการในเชิงวัตถุนิยมของคนในสังคมปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการสร้างวัตถุมงคลรุ่นต่าง ๆ ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมาก

นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า ในปัจจุบันการนำเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสร้างพิธีกรรมที่มีวิธีคิดแบบผสมผสานความเชื่อทางวัฒนธรรมที่หลากหลายอันมีนัยของการเสริมความเชื่อความศรัทธาต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้เข้มข้นยิ่งขึ้น เช่น พิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ แต่เดิมในอดีตจะเป็นการอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นการแคล้วคลาดคงกระพันก่อนที่จะไปออกรบ แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ เพื่อความร่ำรวยและสุขภาพแข็งแรง ความสมหวัง การงาน การค้าขาย เป็นต้น ดังที่ รสสุคนธ์ บาลคำมี ผู้เข้าร่วมพิธีอาบน้ำมนต์ กล่าวว่า ตนมี ความเชื่อเกี่ยวกับการอาบน้ำมนต์ในบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ว่าจะเสริมสร้างความเป็นสิริมงคล แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆ และทำให้สุขภาพแข็งแรง (รสสุคนธ์ บาลคำมี, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565) สอดคล้องกับ ชวิต เจริญกิจทิววงศ์ ผู้เข้าร่วมพิธีอาบน้ำมนต์ ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่า ระหว่างอาบน้ำมนต์ก็จะอธิษฐานขอพรจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้อวยพรบันดาลโชค ทำมาค้าขายรุ่งเรือง และขจัดสิ่งไม่ดีหรือสิ่งที่ไม่เป็นมงคลออกจากชีวิตของตน (ชวิต เจริญกิจทิววงศ์, สัมภาษณ์, 29 กันยายน 2565)

3. บริบทแห่งความเป็นสังคมในยุคข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี

บริบทแห่งความเป็นสังคมในยุคข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสังคมไทย มีการนำเสนอคติชนในสังคมประเพณีผ่านสื่อสมัยใหม่

ไม่ว่าจะเป็นในรูปของสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ นิทาน การ์ตูนนิทาน หรือวิดีโอการละเล่น การแสดง ประเพณีพิธีกรรมในสื่ออินเทอร์เน็ต ในโลกออนไลน์ โลกโซเชียล ซึ่งเท่ากับว่าสื่อสมัยใหม่รูปแบบต่าง ๆ ได้ทำหน้าที่ผลิตซ้ำและสืบทอดคติชนประเพณีให้มีอายุยืนยาวต่อไปโดยการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม

บริบทสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนทำให้การรับรู้เกี่ยวกับการดำรงอยู่ของ พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั่นคือ สื่อสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อออนไลน์ ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2559 : 171) สื่อเหล่านี้เป็นพื้นที่ ที่สำคัญอย่างยิ่งในการเผยแพร่ให้เกิดการรับรู้ ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง สถานการณ์การเมืองในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ที่สำคัญคือเป็น “พื้นที่” และ “เวที” แห่งการประชาสัมพันธ์การ ท่องเที่ยวว่าจะมีเทศกาลงานประเพณีที่จังหวัดใด เมื่อใด

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า บทบาทของสื่อสมัยใหม่ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ ประชาสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่สื่อเหล่านี้ยังมีบทบาทในการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีความนับ ถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชร่วมกันอีกด้วย หรืออาจมีความเชื่อบางอย่างร่วมกัน ดังกรณี วัด หงส์รัตนารามราชวรวิหารได้ใช้พื้นที่สื่อ หลอมรวมคนที่มีความเชื่อเรื่องอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ เหมือนกัน เห็นได้จากการกดถูกใจเพจวัด หรือกดถูกใจกิจกรรมการอาบน้ำมนต์ การจัดงานพิธี บวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของทางวัด กล่าวได้ว่าพื้นที่อินเทอร์เน็ตนี้ เปิดโอกาสให้กลุ่มคนได้มีปฏิสัมพันธ์กัน แลกเปลี่ยนอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ให้แก่กันและกัน จนทำ ให้เกิดความรู้สึกเสมือนเป็นญาติ หรือที่นักวิชาการเรียกชุมชนในลักษณะนี้ว่า “ชุมชนเสมือน” นั่น คือการมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์รวมจิตใจร่วมกัน

ภาพที่ 6.1 ตารางอาบน้ำมนต์จากเพจวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

ที่มา : วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร, 2563

นอกจากนี้ สื่อในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็น เฟซบุ๊ก หรือการสร้าง แพนเพจ ก่อให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มคน ซึ่งมีทั้งที่เกิดจากการมีความชื่นชอบเหมือนกัน เห็นได้จากกรกดถูกใจหรือการเข้าร่วมกลุ่มปิด พื้นที่อินเทอร์เน็ตนี้เปิดโอกาสให้กลุ่มคนได้มีปฏิสัมพันธ์กัน แลกเปลี่ยนอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ให้แก่กันและกัน จนทำให้เกิดความรู้สึกเสมือนเป็นญาติ หรือที่นักวิชาการเรียกชุมชนในลักษณะนี้ว่า “ชุมชนเสมือน”

ด้วยวิถีของกลุ่มคนบนพื้นที่อินเทอร์เน็ตในลักษณะข้างต้น ทำให้ “ชุมชนเสมือน” นี้ มีบทบาทหน้าที่ในด้านการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่ม อีกทั้งยังเป็นการช่วยให้คนทั่วไปรู้จักกลุ่มของตนมากยิ่งขึ้น จึงกล่าวได้ว่าสื่ออินเทอร์เน็ตยังมีบทบาทเป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ให้คนรู้จักชุมชน หรือรู้จักวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่าง ๆ อีกด้วย

ผู้เขียนได้ศึกษาชุมชนกลุ่มคนที่นับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้ใช้พื้นที่อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่ในการรวมกลุ่มกันและเป็นพื้นที่ในการเผยแพร่เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวงกว้าง จากการสำรวจพบว่า เฟซบุ๊ก ที่เป็นกลุ่มปิด มีหลากหลายกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้แก่ กลุ่มผู้ศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ชมรมผู้ศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แรงศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกรุงธนบุรี กลุ่มรักและศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบารมี ชมรมข้าเก่า... เจ้ากรุงธนฯ เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ไปทำบุญตามสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกทั้งยังมีการเผยแพร่เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระองค์ ทั้งวันสำคัญ และสถานที่ นอกจากนี้ยังมีชื่อ-ชาย วัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย โดยเนื้อหาที่เขียนส่วนใหญ่ จะมีการใช้คำเรียกขานแทนตนเองว่า “ลูก” และเรียกองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่า “พ่อ” “ปู่” เป็นต้น

การเผยแพร่เรื่องเล่าดังกล่าวผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นการผลิตซ้ำที่มุ่งไปสู่คนจำนวนมากตามวัฒนธรรมสมัยนิยม ทำให้เรื่องราวของพระองค์ไม่ได้จำกัดแค่พงศาวดารหรือหนังสือ แต่เป็นรูปแบบในการนำเสนอโดยใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ ประชาชนทั่วไปสามารถรับรู้เรื่องราวได้ง่าย สะดวก และรวดเร็วยิ่งขึ้น อีกทั้งยังก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของคนทีนับถือพระองค์ เห็นได้จากเนื้อหาในเพจมีภาพของการทำบุญร่วมกัน หรือประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระองค์ร่วมกัน กลายเป็นชุมชนเสมือน ชุมชนแห่งผู้คนที่ศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า การสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชดังกล่าว สอดคล้องกับทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” ที่กล่าวว่า “ปรากฏการณ์ “คติชน

สร้างสรรค์” เป็นผลมาจากการใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิถีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสาน สร้างใหม่หรือสร้างความหมายในบริบทใหม่” (ศิราพร ฌกลาง, 2559 : 121) โดยมีปัจจัยสำคัญที่เป็นแรงผลักดันสำคัญได้แก่ บริบทโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว ทำให้เกิดนโยบายการรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่วนบริบทแห่งความเป็นสังคมทุนนิยม-วัตถุนิยมทำให้เกิดการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบททุนนิยม ซึ่งจะเห็นได้ว่าพิธีกรรมบูชาในพื้นที่ต่าง ๆ มีการผสมผสานกับของเดิมและมีการตีความใหม่ และมีวิถีคิดในการสร้างที่หลากหลายเช่นเดียวกัน นอกจากนี้บริบทแห่งข่าวสารเทคโนโลยีมีส่วนช่วยประชาสัมพันธ์ ต่อยอดเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้คงอยู่ในสังคมไทยได้อย่างร่วมสมัย

2. เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์

ธิดา สาระยา ได้กล่าวถึงความสำคัญของตำนานในฐานะที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและมีบทบาทในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับคนในชุมชน สรุปความได้ว่า ตำนานประวัติศาสตร์มีองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ ตำนานปรัมปราจากจารีตบอกเล่าส่วนหนึ่งและส่วนที่วาดด้วยการเรียงลำดับเวลาหรือลำดับกษัตริย์ของเจ้าเมือง นอกจากนี้ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมา ระบบความเชื่อ โลกทัศน์ เอกลักษณ์ในทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น มีคุณประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาวัฒนธรรมของท้องถิ่นในอันที่จะทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคม (Social Solidarity) ของสังคมท้องถิ่นประการหนึ่งและการสร้างความเข้าใจในทางวัฒนธรรมระหว่างสังคมท้องถิ่นหรือระหว่างภูมิภาคให้ดีขึ้นอีกประการหนึ่ง (ธิดา สาระยา, 2539 : 72 - 85)

หากนำประเด็นดังกล่าวมาพิจารณา จะพบว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นธนบุรีและประวัติศาสตร์ของชาติได้ ทั้งนี้เนื่องจากการบอกเล่าถึงความเป็นมาของชุมชนและประวัติความเป็นมาของชาติ ในแง่นี้ พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็มีส่วนที่ทำให้ท้องถิ่นเกิดสำนึกในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตนรวมถึงประวัติศาสตร์ชาติได้ ซึ่งกระบวนการสร้างสำนึกในตัวตนของคนท้องถิ่นนี้มีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มผู้สร้าง มีทั้งที่จัดการโดยภาครัฐและจัดการโดยพระสงฆ์ ผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ 1. รัฐกับการสร้างจิตสำนึกทางชาตินิยม และ 2. พระสงฆ์กับการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 รัฐบาลกับการสร้างจิตสำนึกทางชาตินิยม

ศาสตราจารย์ ดร.สายชล สัตยานุรักษ์ (2551) วิเคราะห์ว่าชาตินิยมไทย คือ การที่รัฐปลูกฝังความเป็นไทย ให้ความสำคัญของเชื้อชาติโดยเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนของสถาบันพระมหากษัตริย์กับพุทธศาสนาโดยความเป็นไทยจะเน้นอย่างชัดเจนในเรื่องของศิลปะขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย โดยปลูกฝังชาตินิยมทางวัฒนธรรมอย่างเข้มข้น หล่อหลอมอัตลักษณ์ชาติโดยเฉพาะพุทธศาสนา รวมถึงแนวความคิดการพัฒนา จากการเจริญทางวัตถุแต่ต้องรักษาจิตใจอย่างไทย เน้นการทำหน้าที่ตามสถานภาพของตน และต้องสามัคคี เสียสละเพื่อชาติชาตินิยมไทยยังให้ความสำคัญและความหมายของ "พระมหากษัตริย์" และ "พุทธศาสนา" สัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนในเรื่องของพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ กับวัฒนธรรมและความเป็นไทยด้านอื่นๆ เช่น พุทธศิลป์ไทย กลายเป็นข้อจำกัดของความเป็นไทย โดยชาตินิยมไทยยังสร้างองค์ประกอบนิยามความเป็นไทย ที่สำคัญ ได้แก่ 1. ความสำคัญของเชื้อชาติ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเชื้อชาติไทย และชี้ให้เห็นถึงความภูมิใจในประวัติศาสตร์ต่อเชื้อชาติของตนเอง 2. ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ แสดงถึงความจงรักภักดีต่อสถาบัน โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในเรื่องความมั่นคงของชาติและความรู้สึกร่วมกัน ความเป็นชาติไทยจึงจำเป็นต้องมีพระมหากษัตริย์เป็นหลักสำคัญ 3. ความสำคัญของพุทธศาสนาหมายถึงคำสั่งสอนของพุทธศาสนาที่ช่วยสร้างความมั่นคงแห่งรัฐ มองว่าศาสนาสามารถช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุข 4. ความสำคัญของการแสดงออกถึงวัฒนธรรมตน หมายถึงความเจริญงอกงามของหมู่คณะ และขนบธรรมเนียมอันดีงามเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ที่เหนือกว่าวัฒนธรรมอื่น

จากแนวคิดดังกล่าวเมื่อนำมาพิจารณางานวิจัย เรื่อง **“พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี”** พบว่า ภาครัฐได้ใช้เรื่องเล่าที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของความเป็นชาติ ความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ ผ่านเรื่องเล่า ความเชื่อทางศาสนาและอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นสัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรมที่สื่อถึงการมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในพื้นที่ธนบุรีรวมถึงคนในชาติได้

ผู้วิจัยคิดว่า สิ่งที่ช่วยยึดโยงระหว่างรัฐ เรื่องเล่า ชาวบ้าน คนในชาติ และพิธีกรรมคือ อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่ ซึ่งคติการสร้างอนุสาวรีย์เกิดขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการจากพระราชนิยมมาสู่รัฐนิยม โดยปรากฏการสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติที่แสดงถึงความกล้าหาญขึ้นอีกมากมาย หลายคนมีสถานะเป็นสามัญชน อาทิ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีที่จังหวัดนครราชสีมา และอนุสาวรีย์วีรชนค่ายบางระจันที่จังหวัดสิงห์บุรี (สายพิณ แก้วงามประเสริฐ, 2538 : 201 - 202)

นโยบายแบบรัฐนิยมดังกล่าวได้ถูกส่งต่อไปยังหน่วยงานภาคต่าง ๆ ของรัฐและได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนในการจัดสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญในแต่ละพื้นที่จนทำให้เกิดอนุสาวรีย์วีรบุรุษหลายแห่ง แม้ว่าในช่วงต้นจะมีกฎระเบียบในการคัดสรรบุคคลต้นแบบการสร้างอนุสาวรีย์แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้รับการคัดเลือกจากภาครัฐในระดับต้น ๆ สะท้อนให้เห็นความสำคัญและความโดดเด่นของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี

จากประวัติความเป็นมาในการสร้างอนุสาวรีย์พบว่า ผู้ที่มีส่วนรื้อฟื้นตัวตนของเมืองธนบุรีมาตั้งแต่เริ่มแรก เกิดมาจากกลุ่มข้าราชการซึ่งเป็นคนในพื้นที่ คหบดี พ่อค้าแม่ค้าและประชาชนทั่วไปในพื้นที่ธนบุรีร่วมกันบริจาค ภาครัฐมีส่วนร่วมในการเป็นผู้อนุมัติและผู้สนับสนุนการสร้างอนุสาวรีย์เท่านั้น และต่อมาภาครัฐก็ได้สร้างพิธีบวงสรวงอนุสาวรีย์แห่งนี้ และได้จัดพิธีบวงสรวงเรื่อยมาโดยอิงวันเวลาคือวันปราสาทอิศรเป็นกษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตามพงศาวดาร มิตินี้ทำให้เห็นการพยายามครอบครองและช่วงชิงวัฒนธรรมที่ชาวบ้านพยายามสร้างขึ้นด้วยการใช้อำนาจรัฐ ดังนั้นการสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าว จึงมีลักษณะอิงกับความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งถือเป็นศาสนาแบบชาวบ้านโดยนำรากฐานความเชื่อดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการเน้นย้ำความเก่าแก่ของชุมชนเพื่อสร้างจิตสำนึกถึงการมีตัวตนของท้องถิ่น

นับตั้งแต่มีการสร้างอนุสาวรีย์ ภาครัฐได้สร้างพิธีกรรมขึ้นมารองรับอนุสาวรีย์ขึ้นเพื่อเชื่อมโยงระหว่าง เรื่องเล่า ความเชื่อ อนุสาวรีย์ และพิธีกรรมเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นพลังในการสร้างความทรงจำร่วมและขยายวงกว้างไปสู่ระดับชาติ และอีกนัยหนึ่งก็เท่ากับเป็นการรื้อฟื้นความทรงจำให้กับคนในพื้นที่ธนบุรีด้วยเช่นเดียวกัน

พิธีที่ภาครัฐได้จัดขึ้นที่อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วงเวียนใหญ่ ได้แก่ พิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วันที่ 28 ธันวาคมของทุกปี ซึ่งเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างอนุสาวรีย์โดยตรงและยังมีการจัดร่วมกับวัดอินทารามวรวิหาร วันที่ 27 ธันวาคมของทุกปี ก่อนการจัดพิธีจริงที่วงเวียนใหญ่เพียง 1 วัน กิจกรรมในพิธีมีกิจกรรมที่มีลักษณะการนำความเชื่อทางศาสนา ทั้ง พุทธ พราหมณ์ ผี มาเป็นเครื่องมือในการจัดงานโดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานและเป็นศูนย์กลางในพิธี การอิงกับความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ การเชิญชวนให้ประชาชนมาร่วมกันตักบาตร อาหารแห้ง เพื่อถวายส่วนกุศลแด่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีลักษณะที่เป็นพราหมณ์ ได้แก่ มีการประกอบพิธีกรรมบูชา โดยเชิญพราหมณ์มาประกอบพิธี มีเครื่องบวงสรวงตั้งอยู่บนแท่นปะรำพิธี อีกทั้งมีการอิงความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ การจัดการแสดง เชิดสิงโต แห่งมังกร รำกลองยาว เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ในการแสดงความเคารพและยกย่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกทั้งเพื่อให้พระองค์พึงพอใจและดลบันดาลให้บ้านเมืองและประชาชนสงบสุข

ภาพที่ 6.2 พระบรมวงศานุวงศ์ร่วมงานพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่
ที่มา : สำนักข่าวกรุงเทพธุรกิจ, 2565

ภายในงาน ทั้งที่วัดอินทารามวรวิหาร และวงเวียนใหญ่ ภาครัฐได้แสดงบทบาทในการเป็นผู้สร้างจิตสำนึกชาตินิยมให้กับประชาชน เกี่ยวกับการมีประวัติศาสตร์อันยาวนานและการเสียสละของบรรพบุรุษ ด้วยการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้อำนวยการสำนักงานเขต พิธีกรในงานกล่าวคำเชิดชูสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะกษัตริย์ที่ปกครองบ้านเมือง ด้วยการเล่าประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองในสมัยอยุธยาตอนปลายก่อนล่มสลาย จนทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต้องรวบรวมกำลังพลกอบกู้เอกราชจนสำเร็จ พิธีกรได้กล่าวนั้นย้ำสุดดี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะเป็นผู้สร้างคุณงามความดีให้กับบ้านเมือง เช่น ได้เสียสละทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อซื้อข้าวปลาอาหารแจกจ่ายประชาชน ส่งเสริมศาสนา สร้างวัดวาอารามไว้มากมาย ซึ่งบางวัดก็ยังคงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์มาจนถึงปัจจุบัน เช่น วัดอรุณ วัดอินทารามวรวิหาร วัดราชคฤห์ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเนื้อหาในคำกล่าวของผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นการตอกย้ำให้เห็นความเก่าแก่และการต่อสู้เพื่อเอกราชของสถาบันกษัตริย์ การเสียสละส่วนตนเพื่อประชาชน ซึ่งเป็นการเสียสละเพื่อชาติ ดังเช่นพิธีกรที่วัดอินทารามวรวิหาร เน้นย้ำ “ไม่มีท่าน ไม่มีแผ่นดินให้เราอยู่” ทำให้ประชาชนที่มาร่วมงานเกิดสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพร้อมที่จะทำคุณงามความดีให้กับประเทศชาติ ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับคนในชาติได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6.3 เหล่าข้าราชการร่วมงานพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วงเวียนใหญ่

หากพิจารณารูปแบบของพิธีจะพบว่า การดำเนินพิธีต่าง ๆ จะเป็นพิธีแบบรัฐอย่างชัดเจน มีพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์มาถวายพวงมาลาด้วย นอกจากนี้มีข้าราชการทุกภาคส่วนของจังหวัดและของประเทศ ทหารทุกหมู่เหล่า ร่วมถวายพวงมาลาด้วยเช่นเดียวกัน พิธีถวายพวงมาลาดังกล่าวเป็นวิถีคิดแบบรัฐที่ให้ความสำคัญกับสถาบันการปกครองแบบพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับกรณีการจัดพื้นที่ ที่ผู้ที่มีอำนาจที่สามารถอยู่ในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้จะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น และมีการเรียงลำดับชั้น กล่าวคือ ลำดับที่อยู่ใกล้ชิดพราหมณ์และอนุสาวรีย์ชั้นในจะเป็นระดับประธานในพิธีคือหัวหน้าส่วนราชการระดับสูง เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้า เขต และหัวหน้าเทศกิจ เป็นต้น ส่วนพื้นที่ด้านนอกลำดับต่อมาก็ยังคงเป็นเจ้าหน้าที่รัฐเช่นเดียวกัน ส่วนพื้นที่ด้านนอกสุดซึ่งอยู่ไกลจากพิธี จะเป็นประชาชนทั่วไป แต่จากการสังเกตพบว่าพิธีบวงสรวงและถวายพวงมาลา มีประชาชนมาร่วมงานน้อยมาก ประเด็นดังกล่าวมีนัยสำคัญที่สะท้อนให้เห็นวิถีคิดแบบจารีตที่ผู้ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์จะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือข้าราชการเท่านั้น

ในขณะที่พิธีในช่วงต่อมาที่รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าใกล้อนุสาวรีย์ได้ ก็จะมีประชาชนทำการบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำนวนมาก มีทั้งระดับปัจเจก และระดับกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มแม่มังกร กลุ่มเซดสิงโต และคนในชุมชน โรงเรียนต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ สะท้อน

ให้การร่วมแรงร่วมใจกันของคนในชาติอันเกิดมาจากความรู้สึกร่วมถึงการเป็นคนชาติเดียวกันโดยมีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นศูนย์รวมจิตใจ

ภาพที่ 6.4 พิธีบูชาระดับปัจเจกบุคคลและกลุ่มคณะเขตสิงโต

หากมีมุมมองว่า อนุสาวรีย์เป็นตัวแทนของรัฐเนื่องจากเป็นผลพวงมาจากนโยบายรัฐที่มีต่อท้องถิ่นก็จะทำให้เห็นอุดมการณ์ของรัฐแบบเน้นศูนย์กลางที่ใช้อนุสาวรีย์เป็นเครื่องมือในการรวมจิตใจของผู้คนที่มีความแตกต่างและหลากหลายและแตกต่างทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตธนบุรี ที่มีทั้ง ไทย จีน แขก มอญ หลังจากนั้นรัฐได้ใช้กลวิธีทางวัฒนธรรมมาสร้างความทรงจำใหม่ให้กับคนในชาติด้วยพิธีกรรมเพื่อตอกย้ำถึงความเป็นพวกเดียวกันส่งผลให้ระดับชุมชนและระดับชาติมีความเข้มแข็งและมีเอกภาพอันเอื้อต่อการปกครองโดยรัฐ

ดังนั้นภายในงานจึงพบว่า รัฐมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการเป็นผู้มีสิทธิ์สูงสุดในการจัดงาน ดังจะเห็นได้จากกรณี พิธีกรรมบูชาที่วัดอินทารามวรวิหารที่จัดโดยทางเขตธนบุรีซึ่งผู้วิจัยนับว่าเป็นรัฐระดับท้องถิ่น ร่วมกับตัวแทนท้องถิ่น คือวัดอินทารามวรวิหาร แต่จะเห็นได้ว่างานดังกล่าว เขตธนบุรีมีอำนาจในการจัดงานมากกว่าวัด หรืออีกนัยหนึ่งรัฐอาจมีวิธีคิดว่าสถาบันศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชาติเช่นเดียวกัน ดังนั้นรัฐจึงได้อำนาจสิทธิ์ในการเป็นตัวแทนชุมชนจัดพิธีและมีอำนาจในการกำหนดรูปแบบของงานและกำหนดบทบาทหน้าที่ให้กับประชาชนว่าส่วนไหนประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในงานได้ เช่น การรำฟ้อน การบรรเลงดนตรีไทย การเดินขบวนแห่ การจัดฉายหนังกลางแปลง

ลักษณะดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับการศึกษาของ วิจิตร ว่องวาริทรัพย์ ที่ได้ศึกษาวิธีการของรัฐในการมีอำนาจเหนือพื้นที่ของชุมชน สรุปได้ว่า ผู้ที่มีอำนาจในการควบคุมและกำหนดการครอบครองพื้นที่คือหน่วยงานของรัฐชาติที่มีอำนาจเหนือดินแดนสร้างความหมายไปบน

สถานที่ รวมไปถึงการสร้างเขตและแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นเพื่อขีดเส้นกัน การเข้าถึงพื้นที่และเพื่อคัดกรองคนบางกลุ่มให้ได้รับอนุญาตเข้าไปในพื้นที่นั้น ๆ ได้ ในขณะที่กันคนอีกหลายกลุ่มออกไปนอกเหนือไปจากการครอบครองพื้นที่จริงทางกายภาพแล้ว รัฐชาติยังสามารถครอบครองพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ผ่านการสร้างชุดความทรงจำในนามของ “ความรู้” แล้วผลิตซ้ำผ่านกลไกรัฐ (วิจิตร ว่องวารินทร์พย์, 2549 : 94-95)

ถ้าแนวคิดดังกล่าวมาพิจารณาพิธีกรรมทั้งหมดที่กล่าวมา กล่าวได้ว่ารัฐได้ใช้กลวิธีในการสร้างสำนึกทางชาตินิยมให้กับคนในชุมชนและคนในชาติที่มาร่วมงานในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่ารัฐเป็นศูนย์กลางซึ่งเป็นการแสดงอำนาจในลักษณะจากบนสู่ล่างมากกว่าที่จะให้ประชาชนเป็นผู้ขับเคลื่อนและผลักดันสำนึกชาตินิยมความมีตัวตนของคนในท้องถิ่นด้วยตัวเอง ประชาชนจึงเป็นได้แค่เพียงผู้ร่วมงานเท่านั้น พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่จัดโดยรัฐจึงเป็นกระบวนการสร้างให้คนในชุมชน จนถึงคนในชาติเกิดสำนึกในประวัติศาสตร์ 2 ระดับ ระดับแรก เป็นสำนึกในระดับประเทศชาติ นั่นคือการใช้พิธีกรรมสร้างสำนึกชาตินิยมให้เห็นความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ ที่ช่วยสร้างชาติช่วยทำให้เป็นเอกราชอันเกิดมาจากการต่อสู้ของกษัตริย์ จนทำให้เกิดความภาคภูมิใจและเกิดสำนึกในการเป็นกลุ่มก้อนความเป็นชาติเดียวกัน ส่วนอีกระดับได้แก่ ระดับท้องถิ่น พิธีกรรมดังกล่าวช่วยให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในการมีตัวตนแห่งอาณาจักรธนบุรี ซึ่งเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชาติไทยแต่ก็ยังเป็นหน่วยหนึ่งที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบรัฐที่ศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่นอยู่ที่เขตและจังหวัด ดังนั้นการสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงถูกสร้างขึ้นในบริบทของชาตินิยมที่ท้องถิ่นจะต้องขึ้นตรงกับรัฐส่วนกลางและเป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย

หากพินิจในด้าน เรื่องเล่า ผู้วิจัยพบว่า รัฐได้เลือกสรรเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เน้นการกู้ชาติ ดังจะเห็นได้จากและผลิตซ้ำผ่านพิธีกรรมบูชาจากแบบเรื่องในพงศาวดาร นับว่าเป็นกลวิธีการสร้างจิตสำนึกโดยการแทรกซึมเข้าไปในวิถีคิดของคนผ่านความเชื่อที่ประชาชนคุ้นเคย นอกจากนี้ รัฐยังได้ยืมอำนาจของพุทธศาสนาเพื่อสร้างสิทธิธรรมในการปกครองประชาชนและเพื่อสร้างพื้นที่ให้กับประชาชน ทำให้ประชาชนยอมรับในบทบาทของตน และยอมรับในพื้นที่ที่รัฐมอบให้ได้โดยง่าย อีกทั้งยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นรู้สึกกลมกลืนไปกับรัฐ จนไม่เกิดปฏิกิริยาตอบโต้หรือต่อรอง ทั้งนี้เพราะคนในชุมชนต่างก็มีศรัทธาและยึดมั่นในประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัย ของ สิทธิชัย สุขคะตะ และ ดร.ณัฐวิทย์ บุญนาค (2558) เรื่อง **การวิเคราะห์วาทกรรมชาตินิยมไทยในแบบเรียนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์**. ที่ศึกษาวาทกรรมชาตินิยมไทยในแบบเรียนวิชาสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์ในระดับประถมศึกษาตอนปลาย ศาสนา และวัฒนธรรมผลการวิจัยพบว่าเนื้อหาในแบบเรียนวิชาสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์ของระดับ

ประถมศึกษาปีที่ 4-6 สะท้อนความพยายามของรัฐในการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมไทยโดยให้ความสำคัญกับชาตินิยมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสถาบันพระมหากษัตริย์โดยเน้นความสำคัญของสถาบันดังกล่าวกับเอกราช การสร้างคุณประโยชน์ด้านการกินดีอยู่ดีตามยุคสมัยและการเป็นศูนย์รวมจิตใจ ด้านวัฒนธรรม

จากการสำรวจข้อมูลเรื่องเล่ากลุ่มพงศาวดาร ซึ่งผู้วิจัยนับว่าเป็นเรื่องเล่าที่เป็นตัวแทนของรัฐ เมื่อผู้วิจัยนำมาจัดแบบเรื่อง พบว่า โครงเรื่องเน้นการ “กู้ชาติ” ผู้วิจัยจึงตั้งชื่อแบบเรื่องว่า **แบบเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติ** จากการศึกษาเรื่องเล่าจากพงศาวดาร จะเห็นว่ารัฐมีความพยายามผูกสถาบันพระมหากษัตริย์เข้ากับเรื่องของความมั่นคงของชาติ โดยการมุ่งอธิบายให้เห็นว่ากษัตริย์เป็นผู้เรียกคนความมั่นคงของชาติกลับคืนมาได้ นั่นคือการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแล้วมาก่อตั้งกรุงธนบุรี โดยยกย่องเพียงแค่สถาบันกษัตริย์เท่านั้น และไม่มีกล่าวถึงสถาบันอื่นที่ก็มีส่วนช่วยในการได้คืนมาซึ่งเอกราชเท่าไรนัก ทหาร ชาวบ้าน ถึงแม้ในเรื่องเล่าจะมีการกล่าวถึงการสู้เพื่อเอกราชของชาติจากชาวบ้าน หรือทหาร เช่น พระยาพิชัยดาบหัก ขุนศึกคนสำคัญ หรือ ชาวบ้านที่จังหวัดระยอง หรือชาวบ้านโพธิ์สาวหาญ จังหวัดอยุธยาที่มีส่วนช่วยในการรบ แต่ก็เป็นการสู้ที่ไม่ใช่ประเด็นสำคัญของเรื่องเล่า ซึ่งอาจจะมียุทธศาสตร์ประชาชนหรือชาวบ้านทั่วไปนั้นมิมีบทบาทน้อยกว่าพระมหากษัตริย์ในการรักษาหรือเรียกคืนเอกราชของชาติได้ หากมีเพียงแต่สถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่สามารถทำให้ชาติได้มาซึ่งเอกราช นอกจากนี้ในเรื่องเล่าพงศาวดารยังเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับ การทำนุบำรุงศาสนาการใส่ใจเรื่องเศรษฐกิจความเป็นอยู่ประชาชนของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอีกด้วย

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า รัฐได้ใช้เรื่องเล่าและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสอดแทรกแนวคิดชาตินิยม ในประเด็นที่ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์กับการคงไว้ซึ่งเอกราชของชาติ ทั้งเรื่องเล่าและพิธีกรรมมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ เรื่องของ “เอกราชของชาติ” ดังนั้นเอกราชของชาติกับสถาบันพระมหากษัตริย์จึงมีความสัมพันธ์กัน เมื่อเอกราชหรือเอกราชของชาติสูญสิ้นไป สถาบันพระมหากษัตริย์ก็มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำหลักเพื่อนำเอกราชของชาตินั้นคืนมาสื่อให้เห็นถึงบทบาทพระมหากษัตริย์ส่งผลต่อความมั่นคงของความเป็นชาติไทย เช่นเดียวกับพระราชกรณียกิจด้านเศรษฐกิจและความกินดีอยู่ดีของประชาชนก็มีสร้างความชอบธรรมให้สถาบันพระมหากษัตริย์จากการสร้างคุณประโยชน์ในด้านการเสริมสร้างความกินดีอยู่ดีของประชาชนได้ ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าในพงศาวดาร ที่ชี้ให้เห็นการบริจาคพระราชทรัพย์แจกคนอนาถาทั้งในกรุงนอกกรุง หรือตอนหนึ่งในพงศาวดารที่กล่าวว่า หนูกัดกินข้าวในยุ้งเสียหายทำให้ข้าวมีราคาแพงพระองค์ก็ได้สร้างกุศโลบายให้เหล่าข้าทูลละอองฯและราษฎรดักหนูมาส่งแก่กรมพระนครบาลหนูกก็ได้สงบ

หายไป ทำให้ผู้อ่านยอมรับในสถาบันพระมหากษัตริย์ที่สามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนได้ มีส่วนทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์คงไว้ซึ่งการยึดถือสถาบันร่วมกันของคนในสังคม

ประเด็นด้านพุทธศาสนากับการอุปถัมภ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ เรื่องเล่าจากพงศาวดารมอญ แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งผู้วิจัยถือว่าเป็นตัวแทนสถาบันพระมหากษัตริย์ พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนา จากการให้ความสำคัญกับศาสนาเถรวาทและยังสื่อให้เห็นว่าพุทธศาสนานั้นมีการสืบทอด โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางสำคัญ

จากทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า เรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีบทบาทสำคัญที่รัฐใช้เป็นกลไกแทรกซึมแนวคิดชาตินิยม โดยใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจ ตัวยุทธเรื่องเล่า และกระบวนการสร้างพิธีกรรมสื่อถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ในลักษณะของการสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนในสังคม ความศรัทธา ความจงรักภักดีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ร่วมกัน

2.2 พระสงฆ์กับการสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในหัวข้อที่แล้วผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นว่า รัฐได้นำความเชื่อและตำนานมาสร้างอนุสาวรีย์จนนำไปสู่การสร้างประเพณีเพื่อบวงสรวงอนุสาวรีย์นั้น กลวิธีดังกล่าวนับว่าเป็นกลไกของรัฐในการครอบครองพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ วิจิตร ว่องวารินทร์พย์ (2549 : 95) ได้กล่าวถึงประเด็นการสร้างอนุสาวรีย์ของภาครัฐว่า เป็นเรื่องของการเมือง เป็นเรื่องของการควบคุม และเป็นเรื่องของการใช้อำนาจจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติกับกลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นภูมิศาสตร์แห่งการกีดกัน (geographies of exclusion)

ด้วยเหตุนี้กลุ่มคนที่เป็นชาวบ้านหรือกลุ่มคนที่ถูกกีดกันการสร้างตัวตน ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์รัฐชาติและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมย่อมที่จะต้องมีการมีพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน ชาวบ้านหรือชุมชนจึงได้ใช้กลไกทางวัฒนธรรมเดียวกับรัฐมาสร้างสรรค์ประเพณีขึ้นมาและสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นในชุมชนของตนเองโดยไม่พึ่งพาอำนาจรัฐ

กลวิธีในการสร้างสำนึกของท้องถิ่นมีลักษณะเดียวกับรัฐ คือ มีการเลือกสรรสิ่งที่คิดว่าจะตอบสนองวัตถุประสงค์ความต้องการมีตัวตนของชาวบ้านได้ ในที่นี้คือเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่สัมพันธ์กับชุมชน หลังจากนั้นมีการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ขึ้นมาเพื่อให้ตำนานที่รับรู้เฉพาะนั้นขยายวงกว้างออกไป เท่ากับเป็นการประกาศให้คนภายนอกได้รับรู้ อีกทั้งยังเป็นการตอกย้ำให้คนในชุมชนได้สำนึกว่าพวกเราคือใคร แตกต่างจาก “พวกอื่น” อย่างไร ซึ่งเท่ากับว่าชุมชนได้นำสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มาเป็นอัตลักษณ์ประจำถิ่น

แม้ว่าในช่วงพิธีกรรมบูชาจะมีวิธีการและมีวิธีคิดในการสร้างคล้ายกันแต่ก็มีความแตกต่างกัน ซึ่งสังเกตจากข้อจำกัดในเรื่องทุนทางสังคม ทุนทรัพย์ และกำลังคน ของคนท้องถิ่น ทำให้

ชุมชนไม่มีพลังพอที่จะสร้างประเพณีใหม่ขึ้น จึงต้องอาศัยอำนาจบารมีของพระสงฆ์เพื่อดึงดูดคนที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้มาถือคุณธรรมเดียวกัน ในแง่นี้พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้นำท้องถิ่นในการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ให้กับชุมชน พระสงฆ์เหล่านี้ได้อาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์จากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อเลื่อนสถานะให้เป็นผู้ใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และสามารถติดต่อกับพระองค์ได้ เท่ากับว่าพระสงฆ์เป็นตัวกลางในการประสานระหว่างพุทธกับผีซึ่งเป็นความเชื่อที่เป็นรากเหง้าของคนในท้องถิ่น

พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารสร้างขึ้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าพิธีดังกล่าวเป็นพิธีที่คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีไม่มากนัก ประชาชนเป็นเพียงผู้ชมพิธีกรรม กระบวนต่าง ๆ ในพิธีกรรมเจ้าอาวาสจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีเจ้าภาพเป็นนักธุรกิจแถวหน้าระดับประเทศของกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่จากราชการระดับผู้บังคับบัญชามาร่วมพิธี แต่การที่ผู้วิจัยคิดว่า การจัดงานบวงสรวงมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนได้ เนื่องจากว่า ในอดีตวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารแห่งนี้มีเพียงศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขนาดเล็ก และอาจพิธีไม่ใหญ่มาก และส่วนใหญ่เป็นพิธีในลักษณะปัจเจกมากกว่า ต่อมาในสมัย พระธรรมวชิรเมธี (มีชัย วีรปญโญ ป.ธ.9) เป็นเจ้าอาวาส ได้ริเริ่มฟื้นวัฒนธรรมชุมชนมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าพระโลหิตหยดลงที่พื้น เรื่องเล่าบ่อน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องเล่าที่ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นผู้บูรณะวัดแห่งนี้และสถาปนาวัดนี้ให้เป็นวัดหลวง

จากการสัมภาษณ์พระครูปลัดสุชาติ ฐานจาโร พระผู้ดูแลพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ท่านเล่าว่า แต่เดิมไม่ได้มีพิธีอย่างเป็นทางการ ทั้งพิธีอาบน้ำมนต์ พิธีกรรมบูชาวันที่ 28 ธันวาคม แต่เมื่อมีการบูรณะศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประกอบกับช่วงนั้นคนในชุมชนบริเวณวัดติดยาเสพติดจำนวนมาก ทางเจ้าอาวาสจึงได้ ดึงประชาชนเข้าวัดมากกว่ายาเสพติดอีกทั้งยังเป็นการใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ (พระครูปลัดสุชาติ ฐานจาโร, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2565)

พิธีกรรมบูชาถูกทำให้ยิ่งใหญ่ขึ้น เมื่อทางวัดได้รับน้ำความร่วมมือจากกลุ่มนักธุรกิจใหญ่ และทางจากภาครัฐ ประกอบกับ เจ้าอาวาสวัดเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงปรากฏข่าวอยู่ในหน้าสื่อมวลชนเป็นประจำ สำนักข่าวมักเรียกท่านว่า “เจ้าคุณมีชัย” แห่งวัดหงส์รัตนารามมีลูกศิษย์ชื่อ 'ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และท่านยังเป็นพระอุปถัมภ์นายตำรวจและนายทหารระดับสูงอีกด้วย ได้แก่ "บิ๊กแดง" พล.อ.อภิรัชต์ คงสมพงษ์ รองราชเลขาธิการพระราชวัง อดีตผู้บัญชาการ

ทหารบก หรือ ผบ.ทบ. และ "บ๊ิกแป๊ะ" พล.ต.อ.จักรทิพย์ ชัยจินดา อดีต ผบ.ตร. ทั้งสองท่านต่างก็มาอุปสมบทที่วัดหงส์รัตนารามแห่งนี้

พิธีที่จัดขึ้นที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารนี้ จึงมีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันคิดให้กับคนในท้องถิ่นถึงการเป็นชุมชนที่มีอดีตอันเก่าแก่สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และทำให้ชุมชนแถววัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารซึ่งเป็นชุมชนเล็กในจังหวัดกรุงเทพมหานครมีความโดดเด่นด้วยกระบวนการสร้างและรื้อฟื้น คัดสรรทุนทางวัฒนธรรมเพื่อสื่อถึงความเป็นชุมชนสำคัญในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชผ่านเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีการอ้างอิงถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัด ชุมชน กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ช่วยหลอมหลวมจิตใจคนในชุมชนให้หันมาภาคภูมิใจในท้องถิ่นนำไปสู่การสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับชุมชน และทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคีพร้อมทั้งสร้างการรับรู้เรื่องราวของชุมชน และสร้างภาพลักษณ์ของชุมชนไปสู่สายตาคนภายนอกได้อย่างกว้างขวาง

การที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารมีพื้นที่ทางสังคมมากขึ้น ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากเรื่องเล่าวัตถุลักษณะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ช่วยเสริมให้วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของชุมชนบางกอกใหญ่ ดังจะเห็นจากเว็บไซต์สำนักงานเขตบางกอกใหญ่ที่ได้กล่าวถึงศาสนาสถานที่สำคัญ หนึ่งในนั้นคือวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร โดยระบุว่าสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีวัดหงส์ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นวัดหลวง ในสมัยนั้นวัดหงส์เป็นวัดที่รุ่งโรจน์มาก เป็นแหล่งใหม่ของสำนักสงฆ์ สามเณรจำนวนมาก และเป็นศูนย์การศึกษาที่เจริญเข้าขั้นมหาวิทยาลัย อยู่ในพระอุปถัมภ์ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ได้ปฏิสังขรณ์ใหม่ สร้างศาลาการเปรียญพร้อมทั้งกุฏิ เสนาสนะทั่ววัด และทรงยกย่องให้เป็นวัดหลวงชั้นที่ 1 (สำนักงานเขตบางกอกใหญ่ : ออนไลน์) นอกจากนี้ยังได้แนะนำสิ่งสำคัญในวัดซึ่งมีความสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เช่น สระน้ำมนต์ ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การที่ภาครัฐนำประวัติวัดที่สัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไว้ในหน้าเว็บไซต์ จึงเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับบทบาทและความสำคัญของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารซึ่งจัดเป็นท้องถิ่นหนึ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตย อีกนัยหนึ่งก็อาจมองได้ว่า รัฐท้องถิ่นได้ยอมรับในอำนาจและบทบาทของทางวัดและเจ้าอาวาสซึ่งเป็นตัวแทนของคนในชุมชน ในการลุกขึ้นมาเชิดชูประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง ในขณะเดียวกันก็อาจทำให้เห็นประวัติศาสตร์ของรัฐในการ ช่วงชิงหรือพยายามมีบทบาทในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนได้ด้วย

ด้วยเหตุนี้การสร้างพิธีของ “ท่านเจ้าคุณมีชัย” เท่ากับเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับวัด เนื่องจากประวัติวัดที่ถูกบรรจุไว้ในตำนานพงศาวดารมีเพียงกล่าวถึงสั้น ๆ เท่านั้น การนำ

เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชคนในสังคมและนักวิชาการเชื่อว่ามีความจริงทางประวัติศาสตร์ มาให้สัมพันธ์กับวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารซึ่งมีทั้งในแง่สถานะที่เป็นกษัตริย์มาสร้างสรรค์พิธีกรรมทำให้ เรื่องเล่ามุขปาฐะของวัดที่เป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เต็มไปด้วยอภินิหารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชภายหลังพระองค์สวรรคต ทำให้วัดแห่งนี้เป็นวัดที่มีเรื่องเล่าที่เชื่อถือได้ ช่วยเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับวัดมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณวัด เมื่อมาร่วมพิธีก็รับรู้ตำนานและเรื่องเล่าของอดีตกษัตริย์ที่สัมพันธ์กับชุมชน ทำให้เกิดสำนึกว่าท้องถิ่นของตนมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน และช่วยเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนวัดหงส์ฯ เป็นชุมชนที่เต็มไปด้วยทุนทางวัฒนธรรม ดังที่ ธิดา สาระยา (2539 : 170 - 171) ได้กล่าวว่า

การปรุงแต่งประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นในปัจจุบัน นอกจากจะเป็นความพยายามของผู้รู้ประจำถิ่นที่จะสร้างประวัติศาสตร์จากความเชื่อของชาวบ้านให้สอดคล้องกับหลักฐานเอกสารพื้นบ้านพื้นเมืองที่หลงเหลืออยู่แล้ว ยังพยายามทำให้สัมพันธ์กับซากปรักหักพังของเมือง ร่องรอยของโบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่อีกด้วย การสร้างความเข้าใจอดีตให้คนท้องถิ่นผ่านบรรยากาศแวดล้อมที่เขาคุ่นเคย จึงเป็นลักษณะสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เป็นเงื่อนไขให้กระบวนการปรุงแต่งประวัติศาสตร์จากภายในเป็นเรื่องของท้องถิ่นโดยเฉพาะ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อ **พิธีกรรมมุขปาฐะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะพื้นที่ของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์** สรุปได้ว่า รัฐ พระสงฆ์ และชาวบ้านมีกลวิธีในการสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น คือ นำเรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรบุรุษซึ่งเป็นที่รับรู้กันนำมาสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ หากเป็นภาครัฐที่มีความพร้อมมากกว่าชุมชนก็จะสร้างอนุสาวรีย์และสร้างพิธีบวงสรวงขึ้นมาผ่านเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ชาติ แต่หากเป็นพระสงฆ์และชุมชนก็มักจะสร้างพิธีโดยอิงกับเรื่องเล่ามุขปาฐะผสมกับเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ชาติ อีกทั้งพระสงฆ์ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการริเริ่มสร้างพิธี ส่วนสถานที่ประกอบพิธีก็มีนัยสำคัญต่อการสร้างสำนึกร่วมของคน จะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธีมี 2 ลักษณะ ได้แก่ บริเวณอนุสาวรีย์และวัด ที่เชื่อว่าเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งสองพื้นที่ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นสถานที่รวมจิตวิญญาณของคน อย่างไรก็ตามแม้ว่าผู้สร้างทั้งสองกลุ่มจะมีกระบวนการแตกต่างกันบ้าง แต่บทบาทหน้าที่ของเรื่องเล่าและพิธีกรรมมุขปาฐะทั้งรัฐและชุมชนเหมือนกันนั่นคือต้องการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์เพื่อหลอมหลวมกลุ่มคนให้มีสำนึกร่วมกัน

2.3 แนวโน้มของการนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสังคมไทย

แนวโน้มของการนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสังคมไทย ผู้วิจัยพบลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจากกษัตริย์สุวีรบุรุษในบริบทวัฒนธรรมประชานิยม และ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะมีคนนับถืออย่างต่อเนื่อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : จากกษัตริย์สุวีรบุรุษในบริบทวัฒนธรรมประชานิยม

เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในพงศาวดารจะเน้นนำเสนอเรื่องการรบ และภารกิจกู้ชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การตั้งสร้างเมืองกรุงธนบุรีที่สถาปนาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์ รวมถึงเหตุการณ์กรุงธนบุรีล่มสลาย และการสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสิน แต่อย่างไรก็ตามเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในหนังสือมีความแตกต่างจากในพงศาวดาร คือ เรื่องการกำเนิดของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ปาฏิหาริย์ต่างๆที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเรื่องเล่าที่ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ได้ถูกประหารชีวิต ข้อมูลดังกล่าวที่ถูกแต่งเพิ่มเติมในหนังสือถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพลวัตเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สิ่งสำคัญที่สุดที่เกิดขึ้นในสำนวนหนังสือก็คือ เรื่องการใช้เหตุการณ์อภินิหารในการแสดงบุญญาธิการ ปาฏิหาริย์ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อนำเสนอแก่นเรื่องคือการเชิดชูความเป็นวีรบุรุษ และผู้มีบุญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่มีอิทธิฤทธิ์ในการสร้างความอัศจรรย์ เหตุการณ์เหนือธรรมชาติ ดังเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้ที่มีบารมีในทำนองเดียวกับพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์

ปัจจุบันเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏอยู่ในสื่อออนไลน์ เนื้อหาที่มีความแตกต่างไปจากพระราชพงศาวดารอย่างสิ้นเชิง เป็นเรื่องเล่าที่กล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ดลบันดาลให้เกิดขึ้นกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าในสื่อออนไลน์นี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกลายเป็นสิ่งที่ถูกสมมติขึ้นโดยมีเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ต่าง ๆ มารองรับจนนำไปสู่การเกิดพิธีกรรมที่ช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ให้กับความเชื่อแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

กล่าวได้ว่า นับตั้งแต่เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารช่วยสร้างภาพลักษณ์ให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นวีรบุรุษกู้ชาติผ่านการนำเสนอความขัดแย้งภายในเรื่อง หลังจากนั้น เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเริ่มมีการ

เปลี่ยนแปลงที่ทำให้เห็นความมีบุญญาบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จนนำมาสู่ ความเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการที่เรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพลวัตนี้น่าจะเกิดมาจากบริบททางวัฒนธรรม 3 ประการ ประการแรก บริบททางวัฒนธรรมของเรื่องเล่าประเภทวรรณกรรมยอพระเกียรติ ประการที่สอง บริบทแนวคิดวีรบุรุษในสังคมไทย และประการสุดท้ายคือ บริบทคติความเชื่อทางศาสนา ดังนี้

บริบททางวัฒนธรรมของเรื่องเล่าประเภทวรรณกรรมยอพระเกียรติ วรรณกรรมยอพระเกียรติ เป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อสดุดีวีรกรรมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื้อหาส่วนใหญ่ของวรรณกรรมยอพระเกียรติจะมุ่งแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ ประกอบกับองค์ประกอบทางวรรณกรรมจะต้องมีการสร้างอารมณ์สะท้อนใจไปยังผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอารมณ์สะท้อนใจในความสูงส่งและยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เรื่องเล่าในหนังสือจึงเน้นให้เห็นความมหัศจรรย์ต่างๆ ที่ช่วยเสริมสร้างให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นกษัตริย์ที่มีบุญญาธิการ การสร้างให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นผู้มีบารมีส่งผลให้ผู้อ่านรู้สึกซาบซึ้งและศรัทธาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่าเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าในหนังสือนับเป็นจุดเริ่มต้นของพลวัตของเรื่องเล่าและความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

บริบทแนวคิดวีรบุรุษในสังคมไทย ประมินท์ จารุวรรณ (2548) กล่าวถึงตำนานวีรบุรุษไว้ว่า ตำนานวีรบุรุษมีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในประเด็นต่าง ๆ คือ ก) วีรบุรุษมักมีชาติกำเนิดแตกต่างจากบุคคลธรรมดา ข) วีรบุรุษมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากบุคคลธรรมดา ค) วีรบุรุษได้ของคู่บารมี ง) วีรบุรุษแสดงความสามารถหรือวีรกรรมทางใดทางหนึ่ง จ) วีรบุรุษไปสร้างบ้านแปงเมืองหรือครอบครองเมืองต่าง ๆ

เมื่อพิจารณาเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พบว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีลักษณะเป็นวีรบุรุษตามแบบตำนานทั้ง 5 ประเด็น ดังนี้ วีรบุรุษมักมีชาติกำเนิดแตกต่างจากบุคคลธรรมดา เห็นได้จาก การที่มีเรื่องเล่าในหนังสือกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนเกิดว่า มีพระอาทิตย์ทรงกลดในช่วงตอนเกิด เหตุการณ์พบุงเหลือมตัวใหญ่ชดรอบ เหตุการณ์ฟ้าผ่าตอนเกิด ประเด็นต่อมา วีรบุรุษมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากคนธรรมดา เรื่องเล่าในหนังสือได้สร้างภาพลักษณ์ให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นบุคคลที่ต่างไปจากคนธรรมดา โดยกล่าวเน้นย้ำถึงการเป็นผู้มีบุญญาธิการ เป็นผู้ทรงธรรม เป็นกษัตริย์ที่เก่งกล้าการรบ เป็นวีรกษัตริย์ สามารถกอบกู้เอกราชได้

อย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นของคู่บุญบารมี ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็คือ การมีทหารเก่งกล้า คนสนิท คือ พระยาพิชัย เป็นนักรบเคียงข้างพระองค์ ส่วนลักษณะวีรบุรุษแสดงความสามารถหรือ วีรกรรมทางใดทางหนึ่ง และลักษณะของวีรบุรุษไปสร้างบ้านแปงเมืองหรือครอบครองเมืองต่าง ๆ เห็นได้จากเรื่องเล่าที่เล่าว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชและสถาปนากรุงธนบุรี เป็นราชธานี การนำเสนอภาพลักษณ์ความเป็นวีรบุรุษของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเริ่มปรากฏ ในหนังสือและมีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดการผลิตซ้ำเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้ แพร่หลายมากขึ้นในสังคมปัจจุบัน

บริบทคติความเชื่อทางศาสนา เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสื่อออนไลน์เป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนให้เห็นว่า คนในสังคมที่นับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต่างก็มีความเชื่อในอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่าสามารถดลบันดาลสิ่งที่ตนต้องการได้ ดังจะเห็นได้จากเรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการกราบไว้ สักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินซึ่งถือว่าเป็น พิธีกรรมระดับปัจเจกบุคคล หรือ การมีวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชติดตัวแล้วจะทำให้ รอดพ้นอันตราย ด้วยเหตุนี้เรื่องเล่าในสื่อออนไลน์จึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ที่แทนอำนาจเหนือ ธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อเรื่องเล่าลักษณะนี้เผยแพร่ออกไปในวงกว้าง สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่คนในสังคมที่เคารพนับถือสามารถมาพึ่งพิง และเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจได้ ทำให้ในปัจจุบันเกิดปรากฏการณ์การสร้างวัตถุมงคลและรูปเคารพสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ผู้เช่าและผู้กราบไหว้บูชาต่างมีความเชื่อมั่นใน อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่สามารถคุ้มครองป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏในสื่อออนไลน์เป็นตัวแทนของ ความคิดของคนในสังคมไทยที่มักพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยการบวงสรวงให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือ เทพเจ้าเกิดความพึงพอใจด้วยคาดหวังว่า อำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งก็คือสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชจะปกป้องคุ้มครองผู้ที่มากราบไหว้เป็นการตอบแทน

ในบริบทวัฒนธรรมประชานิยมในปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า มีการนำประเพณี พิธีกรรม มาทำให้ผู้คนมารวมตัวกัน อีกทั้งยังเป็นวิธีสร้างความเชื่อความศรัทธาให้เกิดขึ้น ดังจะเห็นได้ จากงานประเพณีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่จัดเป็นงานประจำปีอย่าง ยิ่งใหญ่ในก็แสดงให้เห็นถึงบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เป็นอย่างดี ในงานมีกิจกรรม หลายอย่างต่อเนื่องกัน พิธีบวงสรวงจะมีการจัดเครื่องพิธีอย่างอลังการ มีพระบรมวงศานุวงศ์

เจ้าหน้าที่รัฐระดับสูงทุกภาคส่วนเข้าร่วมงานจำนวนมาก รวมไปถึงผู้นำท้องถิ่น พ่อค้า ประชาชนนับได้ว่างานประเพณีดังกล่าวเป็นพิธีกรรมสำคัญที่ให้ความเชื่อและเรื่องเล่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรมผ่านพิธีกรรมในชนบทประเพณี อย่างเป็นธรรมชาติ ผู้วิจัยพบว่าพื้นที่วงเวียนใหญ่ ได้ผนวกรงานประเพณีรื่นเริงในบริบทประชานิยมไว้ด้วย เช่น การออกร้านขายของขายสินค้า การขายของเด็กเล่น ที่มีแสงสีเสียง หรือการขายสินค้าแนวย้อนยุค การแสดงที่ตอบสนองรสนิยมของคนทุกกลุ่ม ทุกช่วงวัย มีการแสดงแบบ “โบราณ” เช่น รำวง แห่กลองยาว การใส่ชุดนักเรียนชุดไทยย้อนยุค ร่วมเดินขบวน เพื่อตอบสนองกลุ่มที่รสนิยมแบบ “โหยหาอดีต” ในวัฒนธรรมไทย มีการแสดงคอนเสิร์ต จากโรงเรียนต่าง ๆ เพลงที่เล่นเป็นเพลงสมัยนิยม สอดรับกับรสนิยมของวัยกลางคน ถึง วัยรุ่น มีของเล่น มีการแสดงการละเล่นแสดง เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มวัยเด็ก นอกจากนี้ มีการแสดงอุปรากรจีน การเชิดสิงโต หม่าม้งกร เพื่อตอบสนองรสนิยมผู้มาร่วมงานที่มีเชื้อชาติ “จีน” นอกจากนี้หากกลุ่มคนใดที่มีลักษณะ “สายมู” หรือชื่นชอบในอำนาจเหนือธรรมชาติ ก็สามารถเข้าร่วมงานพิธีบวงสรวงทั้งระดับปัจเจกและระดับเขต หรือสามารถหาเช่าซื้อวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจำนวนมากได้โดยง่าย ซึ่งงานดังกล่าวเป็นแหล่ง “รวมรุ่นเด็ด” ของแต่ละวัดที่ได้จัดสร้างวัตถุมงคลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้น หรือหากใครเป็นสายพุทธ ก็สามารถตักบาตรอาหารแห้งถวายพระสงฆ์จำนวน 99 รูป ในช่วงเช้าด้วยได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากิจกรรมต่างๆ ในงานเป็น “วัฒนธรรมประชานิยม” อย่างแท้จริง จัดสร้างขึ้นเพื่อให้ผู้คนได้มารวมตัวกันทำกิจกรรมโดยยึดโยงกับ เรื่องเล่า ความเชื่อ ในองค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

การศึกษาเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ทำให้เห็นพลวัตของความเชื่อที่คนในสังคมมีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินได้เป็นอย่างดี จากกษัตริย์ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ กลายมาเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ จนกลายเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรมในบริบทวัฒนธรรมประชานิยมในปัจจุบัน และอีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าเรื่องเล่า จะต้องมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อรับใช้คนในสังคมทุกสมัย

2.3.2 การสร้างอนุสรณ์สถานและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อ บริบทแห่งข่าวสารและเทคโนโลยี ที่ว่า แต่ละพื้นที่หรือแต่ละกลุ่มชนได้ใช้สื่อสมัยใหม่มาเป็นเครื่องมือ จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า แต่ละพื้นที่ได้มีความพยายามในการเชิญชวนให้บุคคลภายนอกมาท่องเที่ยวที่ชุมชนของตน หรือมาร่วมพิธีกรรมบูชา การนำเสนอภาพถ่ายที่แสดงให้เห็นการเตรียมงานทุกขั้นตอน เพื่อแสดงให้เห็นความประณีต พิถีพิถัน ที่

จะประดับประดาด้วยพื้นที่ให้สวยงาม เพื่อให้นักท่องเที่ยวถ่ายรูปและเพื่อให้ชุมชนเองได้ถ่ายรูปไว้ใช้ประชาสัมพันธ์งานเชิญคนให้มาท่องเที่ยวต่อไป นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ยังได้มีการใช้สื่อเป็นพื้นที่ของการเป็นตลาดสินค้าทางวัฒนธรรมอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการมีสินค้าทางวัฒนธรรมขายบนโลกออนไลน์มากมาย เช่น วัตถุมงคล ต่าง ๆ

ปรากฏการณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า สื่อสมัยใหม่มีส่วนสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นทั้งในแง่ของบทบาทการประชาสัมพันธ์และการนำเสนอประเพณี วิถีชีวิตของคนในแต่ละชุมชน ในขณะเดียวกัน ท้องถิ่นหรือชุมชนก็ขานรับวัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนในสังคมปัจจุบันที่ต้องมีการถ่ายรูปเพื่อลงในโลกโซเชียลด้วย สร้างสรรค์ ประยุกต์ประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นให้สวยงามน่าประทับใจ เช่นการจัดฉาก สถานที่หรือสร้างงานให้อลังการ มีการประดับประดาสถานที่ให้สวยงาม และมีขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่

ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2559 : 171 - 172) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมในระบบการสื่อสารสมัยใหม่เป็นปัจจัยทางวัฒนธรรมปัจจัยหนึ่งที่ช่วยประชาสัมพันธ์และผลักดันให้เกิด “คติชนสร้างสรรค์” ในหลากหลายรูปแบบมากขึ้น เพื่อเป็นการนำเสนอ “ประเพณีใหม่ๆ” และ “สินค้าใหม่” เพื่อให้ผู้คนใน “โลกโซเชียล” ได้เสพและบริโภค เพราะผู้คนในปัจจุบันนี้มีแบบแผนพฤติกรรมที่ “ชอบเที่ยว” “ชอบถ่ายรูป” “ชอบโพสต์” และ “ชอบซื้อ” ผ่าน “หน้าจอ”

การที่แต่ละพื้นที่ได้มีความพยายามในการเชิญชวนให้บุคคลภายนอกมาท่องเที่ยวที่ชุมชนของตน หรือการพื้นที่สื่อเป็นพื้นที่ในการแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน ทำให้ในปัจจุบันการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นไปอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น จากกรณีศึกษาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพบว่า สื่อสมัยใหม่มีบทบาทสำคัญที่ช่วย “ต่อยอด” และ “ต่ออายุ” เรื่องเล่าและพิธีกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้คงอยู่ในสังคมไทยยุคทุกสมัย และยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้แนวโน้มการนับถือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพิ่มขึ้นด้วย ดังจะเห็นได้จากการมีผู้เข้าร่วมงานพิธีกรรมจำนวนมาก อีกทั้งในหลายพื้นที่นอกเหนือจากพื้นที่ธนบุรี ก็ได้จัดสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วยเช่นเดียวกัน โดยมีวิธีคิดที่คล้ายคลึงกันนั่นคือสร้างขึ้นจากเรื่องเล่าที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ของตนเอง ดังนี้

วัดสุวรรณาราม ประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช 2 รูปแบบด้วยกัน ทั้งแบบไทยและแบบจีน มีเรื่องเล่าสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดแห่งนี้เป็นที่ประหารชีวิตเชลยศึกทหารพม่าในสมัยนั้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าปาฏิหาริย์เกี่ยวกับการสร้างพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดแห่งนี้อีกด้วย

วัดราชคฤห์ ก็มีเรื่องเล่าว่า เป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชบูรณะปฏิสังขรณ์ โดยรับสั่งมอบหมายให้พระยาพิชัยดาบหัก ทหารเอกราชวงศ์จักรี มาควบคุมดูแลบูรณะปฏิสังขรณ์ การก่อสร้างวัด เช่นเดียวกับวัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร ที่มีเรื่องเล่าว่า หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นครองราชย์แล้ว ก็พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ยกวัดบางหว้าใหญ่ (ชื่อเดิมของวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร) ซึ่งเดิมเป็นวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

วัดระฆังโฆสิตารามราชวรวิหาร มีพระตำหนักแดงที่ภายในมีพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประดิษฐานอยู่ เพื่อให้ผู้ศรัทธาได้เข้าไปกราบสักการะ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เคยมีพระวิจารณ์ไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเคยใช้เป็นที่พักปฏิบัติกรรมฐานที่พระตำหนักแดงแห่งวัดระฆังโฆสิตารามราชวรวิหารแห่งนี้

พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นพระราชวังของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในสมัยธนบุรี ได้มีการเปิดให้ประชาชนเข้ามาเยี่ยมชมอนุสรณ์สถานที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปีละครั้ง นอกจากนี้ยังมีการจัดพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชของข้าราชการทหารเรือ โดยเฉพาะอีกด้วย

มหาวิทยาลัยราชภัฏต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณพื้นที่ฝั่งธนบุรี ได้มีพิธีกรรมหรือมีกิจกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วยเช่นเดียวกัน เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ร่วมพิธีวางพานพุ่มถวายราชสักการะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื่องในวันคล้ายวันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประจำปี มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรีจัดการประกวดวาดภาพ "๒๕๐ ปีกรุงธนบุรี" ส่วนมหาวิทยาลัยราชภัฏนอกพื้นที่ก็ได้มีกิจกรรมเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วยเช่นเดียวกัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ร่วมแสดง "วีรกรรมพระเจ้าตาก" เติตพระเกียรติตามรอยกู่ชาติ ที่อุตุเรือ บ้านเสม็ดงาม เป็นต้น

จังหวัดระยอง ก็ได้จัดพิธีบวงสรวงและถวายราชสักการะพระบรมรูปจำลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวันที่ 28 ธันวาคมเป็นประจำทุกปี เป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ และเทิดทูนวีรกรรม เนื่องวันปราบดาภิเษกและกอบกู้เอกราชชาติไทย ณ บริเวณศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดลุ่มมหาชัยชุมพล (พระอารามหลวง) ต.ท่าประดู่ อ.เมืองระยอง จังหวัดระยอง ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง เป็นประธานนำหัวหน้าส่วนราชการ และประชาชนชาวจังหวัดระยอง ประกอบพิธีบวงสรวง กิจกรรมในงานมีพิธี วางพานพุ่มดอกไม้สดถวายสักการะพระบรมรูปจำลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พิธีคล้องพวงมาลัยที่พระแสงดาบ และปิดทององค์พระบรมรูปจำลองฯ ภายในศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก่อนจะอัญเชิญพระบรมรูปจำลองฯ ไป

ประดิษฐานที่อุทยานการเรียนรู้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดระยอง เพื่อให้ประชาชน ได้กราบไหว้ถวายสักการะเพื่อเป็นสิริมงคล

จังหวัดชลบุรี จัดพิธีบวงสรวงและพิธีถวายเครื่องราชสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ ศาลาว่าการเมืองพัทยา อ.บางละมุง จ.ชลบุรี เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณและพระวีรกรรมอันหาญกล้าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันคล้ายวันที่เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ เป็นพระเจ้ากรุงธนบุรี ในวันที่ 28 ธันวาคม เป็นประจำทุกปี

จังหวัดจันทบุรี จัดพิธีถวายราชสดุดี และพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ อาคารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันที่ 28 ธันวาคมเป็นประจำทุกปี โดยมี ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี เป็นประธาน นำหัวหน้าทุกภาคส่วนในจังหวัดจันทบุรีร่วมพิธีดังกล่าว กิจกรรมภายในงาน มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์และถวายราชสดุดี พิธีเจริญพระพุทธมนต์ถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี

จังหวัดพิษณุโลก จัดพิธีบวงสรวงถวายเครื่องราชสักการะ และพิธีบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันที่ 28 ธันวาคม โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกเป็นประธาน พร้อมด้วยหัวหน้าส่วนราชการภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชน นักเรียนและนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาพิษณุโลกเข้าร่วมพิธี ณ ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดปากพิงตะวันตก ต.จี่วังาม อ.เมืองพิษณุโลก จ.พิษณุโลก

จังหวัดตาก ได้จัดพิธี วันที่ (28 ธันวาคม 2563) นายวุฒิชัย วงศ์ปัญญา ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก ร่วมพิธีบวงสรวงดวงพระวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื่องในวันคล้ายวันปราบดาภิเษก ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คือวันที่ 28 ธันวาคม เพื่อเป็นการรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดตากเป็นประธาน

จังหวัดอยุธยา จัดพิธีบวงสรวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในโครงการตามรอยพระบาท 248 ปี เส้นทางสายอิสรภาพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จาก พระนครศรีอยุธยา ถึงจันทบุรีรวมระยะเวลาทั้งสิ้น 33 วัน ณ วัดพิชัยสงคราม

กรณีตัวอย่างที่กล่าวถึงข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้แพร่กระจายออกไปยังภูมิภาคมากขึ้น กระทั่งเกิดการบูชาในลักษณะพิธีกรรมของชุมชนทั้งในพื้นที่จังหวัดตาก ระยอง ชลบุรี จันทบุรี พิษณุโลก อยุธยา ผู้วิจัยคาดการณ์ว่าในอนาคต

ความเชื่อนี้จึงน่าจะแพร่กระจายออกไปยังภูมิภาคอื่น ๆ อีก มูลเหตุที่ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแพร่กระจายออกไปสู่ภูมิภาคมีหลายประการ ได้แก่ ความเชื่อส่วนบุคคล ความศรัทธาในพระวีรกรรม การสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์จังหวัดที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวโยงกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์จีน จากเรื่องเล่าชุดหนึ่งที่กล่าวว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีเชื้อสายจีน ทำให้ในปัจจุบัน มีพระรูปเคารพพระองค์ที่ประเทศจีนอีกด้วย กล่าวได้ว่า ลักษณะที่สืบทอดของความเชื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่เข้ากันได้ทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาฮินดู และ ความเชื่อแบบจีน ทำให้ความเชื่อนี้ถูกนำไปดัดแปลงหรือผลิตซ้ำในลักษณะต่างๆ ได้โดยง่าย

จากพื้นที่ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีมากขึ้นในประเทศไทยมีหลายประการ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนในสังคมได้หลายระดับ ทั้งปัจเจกบุคคล ชุมชน วัด และภาครัฐ ความเชื่อเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแพร่กระจายไปกับสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อมวลชนและสื่อออนไลน์ ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำความเชื่อในลักษณะต่าง ๆ ทั้งวัตถุมงคล เรื่องเล่าสมัยใหม่ และพิธีกรรม

การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพลวัตและเป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยนำตำนานและเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์มาเชื่อมโยงและตีความให้เข้ากับสถานที่ แล้วสร้างพิธีกรรมในรูปแบบใหม่ขึ้นอย่างหลากหลาย อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น บริบททางสังคมในสมัยปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่ามีหลายพื้นที่ได้ มีการนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาเป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวและแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์หลายพื้นที่ ควรมีการนำแนวคิดคติชนสร้างสรรค์มาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นประเด็นเกี่ยวกับการนำข้อมูลคติชนมาสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชน

บรรณานุกรม

- กระฉ่อนพระเครื่อง. (มปป). ความโชคดียังน่าอัศจรรย์ใจหลังหลังห้อยบูชา เทริญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชวัดอรุณ กรุงธนบุรี. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://pra.kachon.com/pradetail.asp>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ (ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ) จังหวัดปราจีนบุรี. [ออนไลน์]. จาก <http://motogp.thailandtourismdirectory.go.th>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- กาญจนา แก้วเทพ. (2545). เมื่อสี่สอองและสร้างวัฒนธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2549). เอกสารการสอนชุดวิชา “การสร้างสารในงานนิเทศศาสตร์” หน่วยที่ 1-7, นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2551). แนวพินิจใหม่ในสื่อการศึกษา. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2557). ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (มปป.). บ้านเสม็ดงาม จังหวัดจันทบุรี. [ออนไลน์]. จาก <https://thai.tourismthailand.org/>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- กิเลน ประลองเชิง. (2560). เรื่องเล่าพระเจ้าตาก. [ออนไลน์]. ไทยรัฐออนไลน์. ได้จาก : <https://www.thairath.co.th/newspaper/columns/1128268>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- กฤษณะเดช เจริญสุธาสินี. (2554). พลับพลาแหลมโพธิ์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. [ออนไลน์]. จาก http://202.29.33.250/EMK.20151204/suratthani_detail.php?picname=Leamphopalace1.jpg, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- กรีธากร สังขกุล. (2559). ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกศริน ธรรมขันแข็ง. (2546). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อประเพณีความเชื่อของชาวล้านนา : กรณีศึกษาฝั่ปู้ย่า วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- กรมศิลปากร. (2548). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

- กรมศิลปากร. (2537). **ประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 เรื่องพระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (มปป.). **อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา “วัดเชิงท่า”**. [ออนไลน์]. ได้จาก <http://www.qrcode.finearts.go.th/index.php/th/historicalpark/phranakhonsriayuttthaya/ayutthaya-02/ayutthaya02-005/item/300-ayutthaya02-022>. [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- โกวิวิโก. (2565). **ตามรอยพระเจ้าตากสิน เทียบฝั่งธน ยลฝั่งพระนคร** ไปกับ Happy Journey with BEM @สถานีอิสรภาพ. [ออนไลน์]. จาก <https://www.govivigo.com/news-promotions/3339-> , [สืบค้นเมื่อ 31 เมษายน 2566].
- ขจิตขวัญ กิจวิสาละ. (2564). “ศาสตร์การเล่าเรื่องในสื่อสารศึกษา”. **วารสารศาสตร์**, 4 (1), 9-85.
- คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ. (2564). **หนังสือพระกฐินพระราชทาน ณ วัดอินทารามวรวิหาร**. บริษัท สยามพรี้นท์ จำกัด.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. (2542). **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- โฆษิต ไชยประสิทธิ์. (2562). **น้ำศักดิ์สิทธิ์: การสร้างเครือข่ายสังคมล้านนา**. สำนักศิลปวัฒนธรรม: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. 14 (1), 87-109.
- จุฑามาศ ประมุขมาก. (2545). **การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองท้องถิ่นธนบุรี พ.ศ. 2458-2543**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- จรรยา ประชิตโรมรัน. (2537). **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจริญ ต้นมหาพราน. (2553). **พ่ออยู่หัวตากสิน**. กรุงเทพฯ : ปราชญ์.
- ชัชวาล ต้นวิไลศิริ. (2554). **ศาลเจ้าไท่เพ่งฮ้วงกง (เทพเจ้าแห่งสันติ) และค่ายบางกุ้ง จังหวัดสมุทรสงคราม**. [ออนไลน์]. จาก www.mculture.in.th/album/view/18606/, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- ชัยมงคล อุดมทรัพย์ และ ประยูร สิทธิพันธ์. (2553). **อานูภาพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- ชวิต เจริญกิจทวิวงศ์. (29 กันยายน 2565). **สัมภาษณ์**. ผู้เข้าร่วมพิธีอาบน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์.
- ชานนท์ ไชยทองดี. (2557, กรกฎาคม – ธันวาคม). **เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมในจังหวัดศรีสะเกษ**. **วารสารวิชาการราชภัฏบุรีรัมย์**, 6(2), 72-89.

- ชายอันเป็นที่รัก (นามแฝง). (2550). **วัดอินทาราม**. [ออนไลน์]. จาก <https://nanasara.net/%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%94%E0%B8%AD%E0%B8%B4%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%A1/>, [สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2565].
- เขาวิน รูปเทวินทร์. (มปป.). **ย่ออดีต (เล่ม 1) พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับงานกู้อิสรภาพของชาติไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สุภา.
- ตินาร์ บุญธรรม. (2556). **น้ำศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยศึกษา. [ออนไลน์]. จาก <http://www.thaistudies.chula.ac.th/2018/09/29/>, [สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2565].
- เดอะชาลีโออด. (2562). **ดาบพระเจ้าตาก**. [ออนไลน์]. จาก <https://www.blockdit.com/posts/5c5147b9acf39502a2e56a78>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- ณศิตา คงทวี. (2562). **บทบาทของเรื่องเล่าและพิธีกรรมที่มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนกรณีศึกษา “พระเจ้าตากเขาขุนพนม” ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยและภาษาไทยประยุกต์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2539). **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ณัฐฉิ สุทธิสงคราม. (2553). **สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราช**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- ณัฐพร บุณนาค. (2545). **สถานะทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พ.ศ. 2310-2497**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. (2545). **สารานุกรมผัก**. กรุงเทพฯ : แสงแดด.
- ทิพย์จักร. (2557). **ญาณทิพย์...ไขปริศนาปลายแผ่นดินพระเจ้าตากสิน**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์กรีนปัญญาญาณ.
- เทพ สุนทรสารทูล. (2546). **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.
- เทศบาลตำบลกองดิน. (2555). **วัดกองดิน**. [ออนไลน์]. ได้จาก http://tessabankongdin.webthailocal.com/view_detail.php?boxID=1091&id=32698, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- เทศบาลตำบลนครพรหมโลก อ.พรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช. (มปป.). **วัดเขาขุนพนม-พระเจ้าตากสิน มหาราช จังหวัดนครศรีธรรมราช**. [ออนไลน์]. จาก http://www.promlोकcity.go.th/travels/travel.php?salb_id=2 , [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].

- เทศบาลตำบลบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. (มปป.). **วัดในกลาง เทศบาลตำบลบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี**. [ออนไลน์]. จาก <http://www.banlaemcity.go.th/Main/PlaceotopPreview/id/4>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- เทศบาลตำบลพลับพลานารายณ์ จังหวัดจันทบุรี. (2564). **วัดทองทั่ว จังหวัดจันทบุรี**. [ออนไลน์]. จาก www.ppnr.go.th/th/a18p143a/70, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- เทศบาลตำบลระยอง. (2559). **วัดลุ่มมหาชัยชุมพล (ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) จังหวัดระยอง**. [ออนไลน์]. จาก <http://new.rayong-pao.go.th/web/th/travel/g/6/detail-news/N0009385.html>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- เทศบาลเมืองพทยา. (มปป). **เมืองพทยา จังหวัดชลบุรี**. [ออนไลน์]. ได้จาก <https://pattaya.go.th/>, [สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2566].
- ทศยศ กระหม่อมแก้ว. (2550). **พระเจ้าตากฯ ลีนพระชนม์ที่เมืองนคร**. กรุงเทพฯ : ร่วมด้วยช่วยกัน.
- ธัญจิรา ศรีคำ. (2552). **การสื่อสารกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวของชุมชนไทลื้อบ้านลำ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพะเยา**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรวารสารศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ. (2558). การเชิดสิงโต: การแสดงในวัฒนธรรมจีนและกีฬาระดับนานาชาติ. **วารสาร วิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.7(2) : 81-93.**
- ธานัฐ ภัทรภาคี. (2553). **เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**. นนทบุรี : ก้าวไกล.
- ธิดา สาระยา. (2539). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- นพพร ประชากุล. (2537). **สุนทรียศาสตร์: การศึกษาการสื่อสารการแสดงและสื่อจินตคติ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .
- นิตี เอียวศรีวงศ์. (2557). **การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี**. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2561). **กรุงแตก, พระเจ้าตากฯและประวัติศาสตร์ไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ : มติชน.
- นิตยพรรณ (พลวัฒน์) วรรณศิริ. (2550). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- บริษัท ข้าวสด จำกัด. (2564). **ชนะโชค แหวนทองคำ คล่องเหรียญพระเจ้าตาก : พระเครื่องคนดัง**. [ออนไลน์]. ได้จาก : https://www.khaosod.co.th/newspapercolumn/amulets/news_3890942, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].

- บริษัท เดลินิวส์ เว็บ จำกัด. (2564). “โค้งโชค” เชื่อเหรียญพระเจ้าตากชนะรวด. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.dailynews.co.th/sports/329385>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- บริษัท เทรนต์ วิจี3 จำกัด. (2559). **ศรัทธา!สมเด็จพระเจ้าตากฯ ปลดหนี้สิน...ค้าขายร่ำรวย.** [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.thairath.co.th/content/670532>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- _____. (2562). “เลขเด็ด” อุต่อเรือพระเจ้าตากสิน ร่ำรวยรับปีใหม่ 2563. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.thairath.co.th/news/local/1737008>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- บริษัท บางกอกโพสต์ จำกัด. (2555). “สมเด็จพระเจ้าตากสิน” อยู่สวรรค์ (ตอน1). [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.posttoday.com/dhamma/152291>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- บริษัท มติชน จำกัด. (2563). **กราบไหว้ขอพระเจ้าตาก 3 ศาล ในและใกล้พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี.** [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://today.line.me/th/v2/article/>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- บริษัท สำนักข่าว ที - นิวส์ จำกัด. (2561). **ลวดพระแท่น...ล้างอาถรรพ์ !!! ตำนานพระแท่นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนฯ!!! เชื่อ..เมื่อลวดแล้วทำให้พ้นภัยอย่างน่าปาฏิหาริย์ !!!** [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.tnews.co.th/religion/430665>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- บริษัท เอเอสทีวีผู้จัดการ จำกัด. (2552). “ขอพรพระเจ้าตาก” จากธนบุรีถึงจันทบูร. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://mgronline.com/travel/detail/9520000053403>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- บาราย. (2554). **อภินิหารบรรพบุรุษ.** ได้จาก : <https://www.thairath.co.th/content/195500>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- ประสิทธิ์ ชัยเนตร, ร.ร.ลับแลพิทยาคม. (2545). **วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุตรดิตถ์.** [ออนไลน์]. จาก <https://www.nectec.or.th/schoolnet/library/create-web/10000/history/10000-5551.html>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- ปเรตร์ อรรถวิวัฒน์. (2560). **ตามรอยสมเด็จพระเจ้าตากสินและขุนนางคู่พระทัย ใครเป็นใครในวันยึดกรุงธนบุรี/ปเรตร์ อรรถวิวัฒน์.** กรุงเทพฯ : สยามความรู้, 239.
- ปฐมพงษ์ สุขเล็ก. (2555). **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช: เรื่องเล่าและการประกอบสร้าง ความหมาย.** ปริญญาานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ประมินทร์ จารุถาวร. (2557, มกราคม-มิถุนายน). การใช้ภาษาไทยในการบันทึกตำนาน : บทพินิจจาก การศึกษาตำนานในเชิงโครงสร้างนิยม และจากการวิจัยภาคสนาม. **วารสารมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี**, 6(1), 13-48.
- ประมินทร์ จารุถาวร. (2548). **สวดพระมาลัย: บทบาทของคตินิยมหลังความตายต่อวรรณกรรมและ สังคมใน พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนกับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประมินทร์ จารุถาวร. (2559). **คติชนกับการท่องเที่ยว: หมู่บ้านวัฒนธรรมหนองขาวจังหวัดกาญจนบุรี**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ประมินทร์ เครือทอง. (2553). **ข้าแหละแผนยี่ดกรงธนบุรี**. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2564). **กลยุทธพระเจ้าตาก “เหาะ” ฟันวิกฤตศรัทธา**. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.silpa-mag.com/>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- ประเมศวร์ วัชรปาน. (2558). **ตากสิน มหาราชเจ้า จอมสยาม**. กรุงเทพฯ : เดียร์ เดียร์.
- พัชรวรรณ รัตนพันธุ์. (2543). **พิธีกรรมเครื่องเซ่นไหวและความเชื่อทางศาสนา: ศึกษากรณีวัด มังกรมลาวาส ถนนเจริญกรุง กรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- พิเชฐ สายพันธ์. (2544). **30 ปี ไทยคดีศึกษา “บางลำพู” และ “สีลม” “พื้นที่” และ “ตัวตน” ในอัตลักษณ์ของคนเมือง**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2552). **พระราชวิจารณ์ใน พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของพระเจ้าไปยกาเธอกรมหลวง นรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพธิ์) ตั้งแต่ จ.ศ. ๑๑๒๔ ถึง ๑๑๘๒ เป็นเวลา ๕๓ ปี**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา.
- พระโด้ง วัดคูหาสวรรค์. (28 สิงหาคม 2565). **สัมภาษณ์**. พระสงฆ์ประจำวัดคูหาสวรรค์.
- พระครูปลัดสุชาติ ฐานจาโร. (28 สิงหาคม 2565). **สัมภาษณ์**. พระสงฆ์ประจำวันหงส์รัตนารามราช วรวิหาร.
- พระปูลรัตน์ ฐานิโย. (28 สิงหาคม 2565). **สัมภาษณ์**. พระสงฆ์ประจำวันหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.
- พระมหาขอบ จนทวโส. (2560). **วัดสุวรรณาราม**. [ออนไลน์]. จาก <https://sites.google.com/site/watsuwanarm/prawati-wad-suwrrn-ra-ram-rachwriwar>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- พระมหาพิณ พุทธวิริโย. (28 สิงหาคม 2565). **สัมภาษณ์**. พระสงฆ์ประจำวัดอินทารามวรวิหาร.
- พระมหาวิระ ถาวโร. (ฤกษ์สิงดำ). (2524). **เรื่องจริงอิงนิทาน (พิเศษ)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

- พระครูสถิตรัตนพงศ์. (28 สิงหาคม 2565). สัมภาษณ์. พระสงฆ์ประจำวันหงส์รัตนารามราชวรวิหาร. พระศาสนาโสภณ และคณะ. (2553). สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราช : ฉบับสามัญชน เนื่องในวโรกาสครบรอบ 229 ปี กับพระราชภารกิจทางโลก. กรุงเทพฯ : ออฟเซ็ท.
- พระครูสุวิมลธรรมโสภิต. (28 สิงหาคม 2565). สัมภาษณ์. เจ้าอาวาสวัดอินทารามวรวิหาร.
- พระครูสมุห์ณัฐ วุฒิ จิตานุกรโก. (28 สิงหาคม 2565). สัมภาษณ์. พระสงฆ์ประจำวันหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.
- พนม (ทวน) บุญนิยม. (2513). สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. พระนคร : ไทยเจริญการพิมพ์.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี. (2559). ทศภาคสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.
- พิเภก เมืองหลวง. (2554). มโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธุ์ ที่บ้านท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด: การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาสกร วงศ์ดาวัน. (2555). วิกรรมพระเจ้าตากสิน มหาบุรุษกู้แผ่นดินสยาม. กรุงเทพฯ : นานาสำนักรพิมพ์.
- ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์. (2551). ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน ?. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. (2561). วัดปฐมคงคาราชวรวิหาร. [ออนไลน์]. จาก <https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- _____. (2561). วัดโมลีโลกยาราม. [ออนไลน์]. จาก <https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- _____. (2561). พระแท่นวิปัสสนา วัดอรุณราชวรารามราชวรวิหาร. [ออนไลน์]. จาก <https://thonburiart.dru.ac.th/wat-arun-ratchawararam.html>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- มารศรี สอทิพย์. (2551). เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช: กลวิธี การเล่าเรื่องกับการสร้างภาพลักษณ์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มูลนิธิอนุรักษโบราณสถานในพระราชวังเดิม. (2540). สารานุกรมพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ : มูลนิธิอนุรักษโบราณสถานในพระราชวังเดิม.
- _____. (2543). สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ : มูลนิธิอนุรักษโบราณสถานในพระราชวังเดิม.

- มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิมกองบัญชาการกองทัพเรือ. (2556). **พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี**. [ออนไลน์]. จาก www.wangdermpalace.org, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- มณี พยอมยงค์. (2541). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 83.
- ยืนหยัด ใจสมุทร. (2563). **พระเจ้าตากสวรรคต ณ เขาขุนพนม นครศรีธรรมราช (บันทึกลับนอกพงศาวดาร)**. กรุงเทพฯ : สยามความรู้.
- ยศ สันตสมบัติ. 2544. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. (2546). **ทุนวัฒนธรรม: วัฒนธรรมในระบบทุนนิยมโลก**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ภาษาอังกฤษไทย**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์จำกัด.
- รินฤทัย รอดสุวรรณ, พรพันธุ์ เขมคุณาศัย, พัชลินจ์ จินนูน และพรไทย ศิริสาธิตกิจ. (2563, มกราคม - มิถุนายน). “เรื่องเล่าและการเล่าเรื่องโนราจากความทรงจำของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตอนล่าง”. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี**, 12(1), 104–127.
- รอรอง วงศ์โอบอ้อม. (2561). **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกู้ชาติกู้แผ่นดิน**. กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลิฟวิ่ง.
- รสสุคนธ์ บาลคำมี. (28 สิงหาคม 2565). **สัมภาษณ์**. เจ้าหน้าที่วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร.
- ลุงโบราณ. (2561). **อนุสาวรีย์ “พระเจ้าตาก” แล้วเสร็จได้เพราะ จอมพล ป. รอดตายจากเหตุ “กบฏแมนฮัตตัน”?**. นิตยสารศิลปวัฒนธรรม, 2556 (1).
- ว. วรรณพงษ์ , ภมรพล ปรีเชษฐ์. (2558). **พระเจ้าตากสินยังไม่ตาย?**. กรุงเทพฯ : คลังสมอง.
- วัชรา คล้ายนาทร. (2555). **งานวิจัยเรื่องตามรอยเสด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี: ศึกษาจากพงศาวดารและสถานที่จริง**. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน. (2557). **พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วชิระ คุณาแจ่มจรัสและภาณุพงษ์ จันทไทย์. (2562). **วัดดอยข่อยเขาแก้ว จังหวัดตาก**. [ออนไลน์]. จาก <http://it.tak.rmutl.ac.th/tour3d/doikhoikhaokaewtemple.html>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].

- วัดคู้งตะเภา. (2554). **วัดคู้งตะเภา จังหวัดอุดรดิติถ์**. [ออนไลน์]. จาก https://sites.google.com/site/watkungtaphao/history/puchaniya_history_0-1, [สืบค้ันเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- วัดระฆังโฆษิตารามวรรมหาวิหาร. (มปป.). **ประวัติวัดระฆังโฆษิตารามวรรมหาวิหาร**. [ออนไลน์]. จาก <http://www.watrakang.com/history.php>, [สืบค้ันเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- วัดราชคฤห์วรวิหาร. (มปป.). **ประวัติวัดราชคฤห์วรวิหาร**. [ออนไลน์]. จาก <http://www.watrajkrueh.com/History1.htm>, [สืบค้ันเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- วัดอรุณราชวรารามมหาวิหาร. (มปป.). **จารึกวัดอรุณราชวรารามมหาวิหาร**. [ออนไลน์]. จาก <https://www.watarun1.com/th/about03>, [สืบค้ันเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- วันดี สมรัตน. (2544). **การผลิตน้ำทางวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญา ศึกษาศาสตรมหาบัณชิต สาขาวิชาการศึกษาอนุกระบบ บัณชิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วุฒินันท์ แทนนิล. (2551). **การสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อหกหนีความเป็นชายขอบของคน พลัดถิ่น ชุมชนกะเหรียงพลัดถิ่น ตำบลบ้านคา กิ่งอำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณชิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน บัณชิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วรศรา อนันตโท. (2559). **จามเทวีบูชา : การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงใน สังคมไทยร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตดุชฎีบัณชิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรุณญา อัจฉริยบดี. (2554). **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติและ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทย: เรื่องเล่าและภาพแทน**. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณชิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิจิตร ว่องวาริทิพย์. (2549). **ร่างกาย เสน่ห์ อัตลักษณ์ และความเท่าเทียมเรื่องสุขภาพใน สังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศิริพร ฐิติฐาน. (2533). **แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมธิราช.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2559). **คติชนสร้างสรรค์: บทสังเคราะห์และทฤษฎี**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- _____. (2552). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน- นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ศิริพร ณ ถลาง และคนอื่นๆ. (2558). **ประเพณีสร้างสรรค์ : ในสังคมไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ศิริพร ณ ถลาง และ สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. (2558a). **คติชนในบริบทข้ามพรมแดน : งานปอยไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ณ ถลาง และ สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. (2558b). **งานปอยไทใหญ่: เวทีแห่งการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่**. ใน ศิริพร ณ ถลาง, (บรรณาธิการ), *มองคติชนเห็นตัวตนชาติพันธุ์*, หน้า 21-70. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).
- ศรินพร พุ่มมณี. (2550). **ผู้หญิง พื้นที่ และการพัฒนาเมือง : กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่อองสอญ**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สตรีศึกษา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศรีนิต น้อยบุญแนว. (2554). **พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ฉบับหมอบรัดเล**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : โฆษิต.
- ศรีศากยโสภณ. (2537). **จอมกษัตริย์แห่งนักรบ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- สังวาล เอี่ยมประเสริฐ. (28 สิงหาคม 2565). **สัมภาษณ์**. เจ้าหน้าที่วัดอินทารามวรวิหาร.
- สันต์ ท. โกมลบุตร. (ผู้แปล). มงเซญอร์ ปาลเลกัวซ์. (ผู้แต่ง). (2552). **เล่าเรื่องกรุงสยาม**. กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา.
- สนุก ดอทคอม. (2562). **รอดตายหวุดหวิด หม่อมข้ากระบะพลิกคว่ำ เชื้อพ่อตากสินทรงม้าออกศึกคุ้มครอง**. [ออนไลน์]. ได้จาก: <https://www.sanook.com/news/7990578/>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2551). **ชาตินิยม วัฒนธรรมและความขัดแย้ง**. เชียงใหม่ : ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สายพิน แก้วงามประเสริฐ. (2538). **การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี**. กรุงเทพฯ : มติชน
- สำนักข่าวกรุงเทพธุรกิจ. (2565). **ในหลวง พระราชินี ทรงวางพุ่มดอกไม้ถวายราชสักการะ วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**. [ออนไลน์]. จาก <https://www.bangkokbiznews.com/news/royal/1045366>. [สืบค้นเมื่อ 31 เมษายน 2566].
- สำนักข่าวข่าวสด. (2564). **ชนะเลิศ แหวนทองคำ คล้องเหรียญพระเจ้าตาก : พระเครื่องคนดัง**. [ออนไลน์]. ได้จาก : https://www.khaosod.co.th/newspapercolumn/amulets/news_3890942, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].

- สำนักข่าวคมชัดลึก. (2565). "พระแทนพระเจ้าตาก" ลอตเสริมชะตา ล้างอาถรรพ์. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.komchadluek.net/amulet/514391>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักข่าวเดลินิวส์. (2564). "โค้งโชค" เชื้อเหรียญพระเจ้าตากชนะรวด. [ออนไลน์]. ได้จาก <https://www.dailynews.co.th/sports/329385>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักข่าวเดอะพุด. (มปป). เล่าขานปาฏิหาริย์ เหรียญพระเจ้าตาก ชาววัดอรุณรุ่งกรุงธนบุรี. [ออนไลน์]. ได้จาก : <http://thebuddh.com/?p=39456>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักข่าวไทยนิวส์. (2562). ปาฏิหาริย์มีจริง เหรียญสมเด็จพระเจ้าตากฯ รุ่งกรุงธนบุรี ช่วยชีวิต สองสามีภรรยารถพุ่งชนท้ายสิบล้อ สภาพรถพังยับแต่กลับรอดตาย ไร้รอยรอยขีดข่วน. [ออนไลน์]. จาก <https://www.thairnews.com/ปาฏิหาริย์มีจริง-เหรียญ/>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักข่าวไทยรัฐ. (2559). ศรีธธา! สมเด็จพระเจ้าตากฯ ปลดหนี้สิน...ค้าขายร่ำรวย. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.thairath.co.th/content/670532>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- _____. (2562). "เลขเด็ด" อุต่อเรือพระเจ้าตากสิน ร่ำรวยรับปีใหม่ 2563. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.thairath.co.th/news/local/1737008>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักข่าวทีนิวส์. (2560). อารูชันดี อาคมชั้นเลิศ!! เปิดตำนาน "พระแสงกรีช" ประจำพระองค์ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ๑ ใน ยอดศาสตราวุธแห่ง. [ออนไลน์]. จาก <https://www.tnews.co.th/variety/393132>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- _____. (2561). ลอตพระแทน...ล้างอาถรรพ์ !!! ตำนานพระแทนสมเด็จพระเจ้ากรุงธนฯ!!! เชื้อ..เมื่อลอตแล้วทำให้พ้นภัยอย่างน่าปาฏิหาริย์ !!! [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://www.tnews.co.th/religion/430665>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักข่าวโพสต์ทูเดย์. (2555). "สมเด็จพระเจ้าตากสิน" อยู่สวรรค์ (ตอน1). [ออนไลน์]. ได้จาก <https://www.posttoday.com/dhamma/152291>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักข่าวไลน์ทูเดย์. (2563). กราบไหว้ขอพระเจ้าตาก 3 ศาล ในและใกล้พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี. [ออนไลน์]. ได้จาก : <https://today.line.me/th/v2/article/>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักข่าวสนุก. (2562). รอดตายหวุดหวิด หนุมซ้ำกระเบะพลิกคว่ำ เชื้อพ่อตากสินทรงม้าออกศึก คุ่มครอง. [ออนไลน์]. ได้จาก <https://www.sanook.com/news/7990578/>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดระยอง. (มปป). เทียวระยอง. [ออนไลน์]. ได้จาก <https://www.surprise-rayong.com/th/travel-rayong/>, [สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2566].

- สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2564). **วัดพิชัยสงคราม อยุธยา**.
[ออนไลน์]. ได้จาก <https://go.ayutthaya.go.th>, [สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2566].
- สำนักงานเขตบางกอกน้อย. (2558). **วัดอมรินทรารามวรวิหาร**. [ออนไลน์]. จาก
<https://webportal.bangkok.go.th/bangkoknoi/page/sub/21269/ศาสนสถาน>,
[สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักงานเขตบางกอกใหญ่. (มปป.). **ข่าวสารสำนักงานเขตบางกอกใหญ่**. [ออนไลน์]. จาก
<https://webportal.bangkok.go.th/bangkokyai/page/main/171> , [สืบค้นเมื่อ 31
เมษายน 2566].
- สำนักงานเขตธนบุรี. (2558). **วัดอินทารามวรวิหาร**. [ออนไลน์]. จาก webportal.bangkok.go.th/thonburi/page/sub/1084/, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. (มปป.). **ศาลเจ้าแม่โพธิ์สาวหาญ**. [ออนไลน์]. ได้จาก
<http://www.thaiculture.go.th/web/detail.php?nid=28&tid=superstition&sidThaiculture>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี. (มปป.). **วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง จังหวัดชลบุรี**.
[ออนไลน์]. จาก cbi.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/7449,
[สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- สำนักงานพุทธศาสนาจังหวัดตราด. (2563). **วัดโยธานิมิตร จ.ตราด**. [ออนไลน์]. จาก
<https://trt.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/5763>, [สืบค้นเมื่อ 23
มกราคม 2565].
- เสาวรัตน์ โปธิพันธ์. (2550). **ศึกษาอาหารจีนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวไทย
เชื้อสายจีนย่านเยาวราช**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง :
กรุงเทพฯ.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2543). **การเปรียบเทียบนิทานแบบเรื่องที่ 510 : ซินเดอเรลลา ในสังคม
ตะวันตกและสังคมตะวันออก**. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัย
รามคำแหง : กรุงเทพฯ.
- สิทธิชัย สุขคะตะ และ ดร.ณัฐวีณ์ บุญนาค. (2558). **เรื่องการวิเคราะห์วาทกรรมชาตินิยมไทยใน
แบบเรียนสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์**. วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา. 4 (1).
- สุกัญญา สุฉายา. (2556, กรกฎาคม-ธันวาคม). “ทุนวัฒนธรรมกับวัตถุมงคลในปัจจุบัน. **วารสาร
อักษรศาสตร์ฉบับพิเศษ “คติชนสร้างสรรค์”**, 42(2), 75-102.
- สุกัญญาโสภา ไจกล้ำ. (2561, มกราคม-เมษายน). **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : แง่คิดจาก “วีรบุรุษ
ในวัฒนธรรมประเพณี”**. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 15(1), 41-45.

- สุทัสสา อ่อนค้อม. (2549). **ความหลงในสงสาร**. กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์.
- สุภา ศิริमानนท์. (2545). **ผู้อยู่เหนือเงื่อนไข ?**. กรุงเทพฯ : โครงการสรรพศาสตร์ สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.
- สุภาภรณ์ อดิชาติอนันท์. (28 ธันวาคม 2564). **สัมภาษณ์**. ผู้เข้าร่วมพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ อนุสาวรีย์วังเวียงใหญ่.
- สุวัฒน์ เสนาวิณิน. (2554). **การบริหารบ้านเมืองของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- สุวรรณา คุณดิลกณัฐสา. (2561). **พลังศรัทธาความเชื่อประเพณีแห่จ้าวพ่อจ้าวแม่ปากน้ำโพ : คณะมังกรทองจ้าวพ่อจ้าวแม่ปากน้ำโพ. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม**. 12(1). 82-98.
- เสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ. (2555). **พระราชประวัติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : เล่มที่ 1 สมัยทรงพระเยาว์ถึงขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าศรีสรรเพชญ์ (สิน)**. กรุงเทพฯ : สยามอภิวัฒน์.
- สมสุข หินวิมาน. (2548). **ทฤษฎีสถำนัควัฒนธรรมศึกษา**. ในประมวลชุดวิชาปรัชญานิติศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 13. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช.
- สม สุจิรา. (2561). **ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คลายทุกปมประวัติศาสตร์ทั้งทางโลกและทางธรรม**. กรุงเทพฯ : สายธุรกิจโรงพิมพ์.
- ส. พลายน้อย. (2550). **พระเจ้าตากสินมหาราชแห่งชาติไทย / ส. พลายน้อย**. กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ.
- เสถียรอน ศุภโสภณ. (2527). **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและบทบาทชาวจีนในสยาม**. กรุงเทพฯ : เส้นทางเศรษฐกิจ.
- เสมียนอัคนี. (2564). **ศาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมหาราช ณ วัดหงส์รัตนาราม “ศาลพระเจ้าตากแห่งแรกในไทย”**. [ออนไลน์]. จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_56568, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- หนูมาน กรรณฐาน. (2562). **พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) : จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษและเอกสารอื่น**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี : ศรีปัญญา.
- หอจดหมายเหตุ อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. (2558). **วัดขางตาครู้ส (วัดกุฎีจีน)**. [ออนไลน์]. จาก <https://catholichaab.com/main/index.php/1/church7/3/913-2015-12-08-03-11-45>, [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2544). **รวมเรื่องสั้นไครฆ่าพระเจ้ากรุงธน**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2509). **ไครฆ่าพระเจ้ากรุงธน ใน รวมนวนิยาย 5 เรื่องของ พล.ต. หลวงวิจิตรวาทการ ชุด 3 ธนบุรี**. กรุงเทพฯ : ป.พินาการพิมพ์, 90.

- อัญญารัตน์ รัตนวิโรจน์. (10 มกราคม 2564). **สัมภาษณ์**. หัวหน้าฝ่ายปกครองสำนักงานเขตธนบุรี. อภิญา เพื่อองฟูสกุล. (2543). “พื้นที่ ในทฤษฎีสังคมศาสตร์”. **วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัย เชียงใหม่**, 12(2), 65-67.
- อภิลักษณ์ เกษมผลกุล. (2556, กรกฎาคม-ธันวาคม). “เรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ ผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยวท้องถิ่นในภาคกลาง: มิติความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ไทย ชาติดีกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์”. **วารสารอักษรศาสตร์ฉบับพิเศษ “คติชนสร้างสรรค์”**, 42(2), 103-132.
- อภิวัฒน์ สุธรรมดี. (2560). **ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อและพิธีกรรม**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะ อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิวัฒน์ สุธรรมดี. (2565). **คติชนกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาศาลพันท้ายนรสิงห์ จังหวัดสมุทรสาคร**. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**. 41(1).
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2549). **“อยู่ชายขอบ มองลอดความรู้” รวมบทความในวาระครบรอบ 60 ปี ฉลาดชาย รมิตานนท์ : อานันท์ กาญจนพันธ์ (บ.ก.)**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อำนาจ เอี่ยมสำอางค์, อำนาจ เย็นสบาย, สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง, และ รศ.ดร.จากรุวรรณ ขำเพชร (2561). “พลวัตทางสังคมกับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมอาหารไทดำ”. **วารสารมหาจุฬาร วิชาการ**. 5 (ฉบับพิเศษ), 237-249.
- อุบลศรี อรรถพันธุ์. (2524). **การชำระพระราชพงศาวดารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด ฟ้าจุฬาโลก**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2532). **สู่โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้น ดิง กรุ๊ป จำกัด.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง. (2563). **วัดราชบัลลังก์ประดิษฐาราม และพระแท่นที่ ประทับ เมืองแกลง จังหวัดระยอง**. [ออนไลน์]. จาก <http://new.rayong-pao.go.th/web/th/travel/g/6/detail-news/N0009385.html>. [สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2565].
- องค์การบริหารส่วนตำบลพันชนะ. (2563). **บ้านพันชนะ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา**. [ออนไลน์]. ได้จาก http://punchana.go.th/data.php?content_id=1, [สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2566].
- อรอนงค์ อินสอาด. (2563). “การอ้างอัตลักษณ์และความทรงจำร่วมจากวรรณกรรมจีนสำหรับการ แสดงใจไว้แต่ใจในสังคมไทย”. **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์**, 37 (2). 258-278.

ไม่ปรากฏผู้เขียน. (2473). **อภินิหารบรรพบุรุษ**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
(สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต โปรดให้พิมพ์เป็นของเจ้าภาพ
ชำระ่วยในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าปิยภัคตินารถ สุประดิษฐ์ พ.ศ. 2473).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์ (1)

เรื่อง พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัด
กรุงเทพมหานคร

รหัสผู้ให้ข้อมูล..... เพศ.....

อายุ.....ผู้เก็บข้อมูล.....

วัน/เดือน/ปีที่เก็บข้อมูล..... เวลา.....

สถานที่เก็บข้อมูล.....

บริบทของการเก็บข้อมูล.....

คำถามในการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการสร้างพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

1. พิธีกรรมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีความเป็นมาอย่างไร
2. ผู้คนที่มาร่วมงานพิธีกรรมแต่ละปีมีประมาณกี่คน
3. จุดเด่นของพิธีกรรมคืออะไร
4. ใน 1 ปี ในพื้นที่ที่มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอะไรบ้าง
5. ผู้ประกอบพิธีหรือผู้จัดงานมีวิธีการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมอย่างไร แนวคิดในการนำเสนอเป็นอย่างไร
6. กระบวนการทำงานเป็นอย่างไร ผู้ใดบ้างที่มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์
7. ผู้จัดงานมีแนวคิดหรือแนวทางการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างไร และมีเหตุผลใด
8. ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดูแล จัดการ และมีส่วนร่วมในพิธีกรรม / กิจกรรมต่าง ๆ บ้างหรือไม่

แบบสัมภาษณ์ (2)

เรื่อง พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัด
กรุงเทพมหานคร

รหัสผู้ให้ข้อมูล..... เพศ.....

อายุ.....ผู้เก็บข้อมูล.....

วัน/เดือน/ปีที่เก็บข้อมูล..... เวลา.....

สถานที่เก็บข้อมูล.....

บริบทของการเก็บข้อมูล.....

คำถามในการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว/ผู้มากราบไหว้บูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

1. ท่านทราบตำนาน/เรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอย่างไร
2. ท่านรู้จักวัดอินทารามวรวิหาร / วัดหงส์รัตนาราม / อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) ได้อย่างไร
3. ท่านเดินทางมาท่องเที่ยว/กราบไหว้บูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่นี่แล้วกี่ครั้ง มา
กับใคร
4. ท่านประทับใจ/ ชื่นชอบอะไรใน วัดอินทารามวรวิหาร / วัดหงส์รัตนาราม / อนุสาวรีย์
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่) เพราะอะไร
5. เมื่อมาสถานที่แห่งนี้แล้วท่านได้รับรู้ข้อมูล/เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราช เพิ่มขึ้นอย่างไร จากอะไร
6. จุดเด่นของ วัดอินทารามวรวิหาร / วัดหงส์รัตนาราม / อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราช
(วงเวียนใหญ่) ในความคิดของท่านคืออะไร
7. ท่านทำกิจกรรมอะไรบ้างเมื่อมาท่องเที่ยว ณ วัดอินทารามวรวิหาร / วัดหงส์รัตนาราม /
อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียนใหญ่)
8. ท่านรู้สึกอย่างไร เมื่อได้มากราบไหว้ / เทียวชม / ร่วมกิจกรรม / ร่วมพิธีกรรม ที่ท่าน
รู้สึกอย่างไร เมื่อได้มากราบไหว้ / เทียวชม / ร่วมกิจกรรม / ร่วมพิธีกรรม ที่วัดอินทา
รามวรวิหาร / วัดหงส์รัตนาราม / อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (วงเวียน
ใหญ่)

รหัสผู้ให้ข้อมูล

การเก็บข้อมูลครั้งนี้ผู้วิจัยไม่เปิดเผยตัวตนผู้ให้ข้อมูล จึงกำหนดรหัสผู้ให้ข้อมูล เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มที่ 1 ผู้ที่มีส่วนในการบริหารจัดการการสร้างพีธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกำหนดรหัสดังนี้

1) A001

2) A002

3) A003

4) A004

5) A005

2. กลุ่มที่ 2 นักท่องเที่ยว/ผู้มากราบไหว้บูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกำหนดรหัสดังนี้

1) B001

2) B002

3) B003

4) B004

5) B005

6) B006

7) B007

8) B008

9) B009

10) B010

ภาคผนวก ข

- ใบรับรองจริยธรรมการวิจัย

**ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม**

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๔๓๒/๒๕๖๕

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่
ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร
(Dynamics of Narrative and Ritual Worshipping King Taksin the
Great in Thonburi Area of Bangkok)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: วิทยานิพนธ์

สถาบันที่สังกัด: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ผู้วิจัยหลัก: นายธรรมเทพ มงคลศิริ

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๕
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๕
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๕
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๕

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองประธานคณะกรรมการฯ ปฏิบัติหน้าที่แทน
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

หมายเลขใบรับรอง: ว.๔๓๒/๒๕๖๕

วันที่ให้การรับรอง: ๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

วันหมดอายุใบรับรอง: ๒๐ กันยายน ๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๗ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๔๓๒

๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เจริญพร นายธรรณเทพ มงคลศิริ / นักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยวิทยานิพนธ์ในเรื่อง “พลวัตของเรื่องเล่าและพิธีกรรมบูชาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร” คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาข้อเสนอการวิจัยของท่านแล้ว มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการนี้ มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนด ไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงแต่ประการใด จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

ขอเจริญพร

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองประธานคณะกรรมการฯ ปฏิบัติหน้าที่แทน
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล นายจวรรณเทพ มงคลศิริ
 วัน เดือน ปีเกิด วันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2540
 สถานที่เกิด กรุงเทพมหานคร

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ) สาขาวิชาภาษาไทย
 มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (เกียรตินิยมอันดับ 1)

บทวิจัย/บทความวิชาการ

- จวรรณเทพ มงคลศิริ และ ฐนรัช กองทอง. (2562). เอเชียทีค: ทูทางวัฒนธรรมกับการสร้างสถานที่ท่องเที่ยวในพื้นที่ย่านทันสมัย. **ในวารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา**. 13 (2), 174-195.
- _____ . และอัศวิทย์ เรืองรอง. (2564). เรื่องเล่าพระเจ้าตากสินวัดอินทารามวรวิหาร : การผลิตซ้ำและการสร้างความหมายทางสังคม. **ในวารสารที่ทัศน์วัฒนธรรม**, 20 (1), 169-193.
- _____ . อภิวัฒน์ สุธรรมดี และอัศวิทย์ เรืองรอง. (2565). เรื่องเล่ากับการสร้างสรรค์พิธีกรรมบูชาที่เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช: กรณีศึกษาวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร. **วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ**. 17 (2). 97-113.

สถานที่ทำงาน โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย